

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ayverdi Haritası'nın Işığında
XIX. Yüzyılda İstanbul'un Tarihi Yarımadası'nda
İnşaat Faaliyetleri

Gülberk Bilecik

2502980125

166900

Tez Danışmanı: Prof. Dr. M. Baha Tanman

İstanbul 2004

TEZ ONAYI

Enstitümüz **SANAT TARİHİ** Anabilim Dalında 2502980125 numaralı **GÜLBER BİLECİK'İN** hazırladığı “**AYVERDİ HARİTASI'NIN IŞIĞINDA XIX. YÜZYILDA İSTANBUL'UN TARİHİ YARIMADASI'NDA İNŞAAT FAALİYETLERİ**” konulu **YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZİ, SINAVI**, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 28.Maddesi uyarınca **24.11.2004 ÇARŞAMBA** saat **.15.00'da** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabul**.....'ne **OYBİRLİĞİ/OKÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF.DR.BAHA TANMAN	Kabul	B.Tanman
PROF.DR.ARA ALTUN	Kabul	A.Altun
PROF.DR.ALİ İHSAN GENCER	Kabul	A.Ihsan Gencer
PROF.DR.SELÇUK MÜLAYİM	Kabul	S.Mulayim
YRD.DOÇ.DR.AHMET VEFA ÇOBANOĞLU	Kabul	A.Vefa Çobanoğlu

ÖZ

Bu çalışma, XIX. yüzyılda İstanbul'da, siyasi, iktisadi ve sosyal açıdan yaşanan değişim ve yeniliklerin mimariye ne şekilde ve hangi yoğunlukta yansıdığını tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmaya temel olarak, 1875-1882 seneleri arasına tarihlenen Ayverdi Haritası alınmış, 1800-1882 arasında inşa edilen ve haritada yerleri belirtilen yapılar belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada dönemin siyasi durumunun mimari faaliyetleri ne şekilde yönlendirdiği, mimari faaliyetlerin bölgelere göre değişen yoğunluğu ve niteliği araştırılmış, şehir hayatına giren yeniliklerin ve değişimlerin mimariyi nasıl etkilediği de hesaba katılarak bir sonuca varılmıştır.

ABSTRACT

The aim of this thesis is to define how was reflected to the architecture, the changes and novelties occurred in the political, economical and social aspects of İstanbul during the 19th century, as well as the density of this reflection. The work is based on Ayverdi Map dated between 1875-1882. We tried to locate the buildings built in this interval and showed on this map.

We tried to search how the political situation of the period was guiding the architectural activities, the character of these activities, its density varying according to the region. The conclusion is formulated by considering the influences of the novelties and changes introduced in İstanbul's every day life.

ÖNSÖZ

Batılılaşma çabalarının yoğunlaştığı XIX. yüzyılda İstanbul'da görülen değişim ve yeniliklerin mimariye ne şekilde ve hangi yoğunlukta yansıdığının belirlenmesi, ayrıca bu dönemde tarihi yarımadada görülen inşaat faaliyetlerinin tespit edilmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

1800-1882 tarihleri arasında tarihi yarımadada inşa edilen yapılar Ayverdi Haritası üzerinde tespit edilmiş, belirlenen yapılar yerlerinde görülerek günümüzdeki durumları ortaya konulmuştur. Mevcut yapıların resimleri çekilmiş, mevcut olmayan binaların da bulunabilen eski resim ve gravürleri verilmeye çalışılmıştır.

Bir dönemin mimari tarzının ve zevkinin toplu olarak görülebileceği bu çalışmanın ileride yapılacak olan bu tarz çalışmalara başlangıç teşkil etmesi ve kaynak olabilmesi en büyük dileğimizdir. Konunun tespitinde yardımcı olan hocam Prof. Dr. Tanju Cantay'a, konunun şekillenmesinde ve çalışmalar sırasında büyük desteğini ve ilgisini gördüğüm hocam Prof. Dr. M. Baha Tanman'a ve çalışma boyunca maddi, manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

İstanbul 2004

İÇİNDEKİLER

Öz/Abstract	iii
Önsöz	iv
İçindekiler	v
Harita Paftalarının Listesi.....	xiii
İstanbul Haritalarının Listesi.....	xiv
Plan Listesi	xvi
Eski Resim ve Gravürlerin Listesi.....	xvii
Fotoğraf Listesi	xix
Kısaltmalar Listesi	xxiv
Giriş	1
1. Teze konu olan haritaya ilişkin bilgiler	3
1.1. Haritanın yapıldığı Mühendishane-i Berr-i Hümayun'un kısa tarihçesi	3
1.2. Harita ile ilgili bilgiler	5
1.3. Ayverdi Haritası'ndan önce ve sonra yapılan İstanbul harita ve planları....	7
2. Çağlar boyunca tarihi yarımada'nın geçirdiği değişimlerin özeti	11
3. 1882 senesine kadar tarihi yarımada'da görülen inşaat faaliyetleri.....	18
3.1. İnşaat faaliyetlerinin dağılımını ve niteliğini yönlendiren etkenler.....	24
3.1.1. Yönetim alanları.....	24
3.1.2. Ticaret ve üretim alanları	25
3.1.3. Eğlence alanları	27
3.1.4. Bostanlar	29
3.1.5. Yerleşim alanları, mahalleler ve semtler.....	30
3.1.5.1. Müslüman mahalle ve semtleri	30
3.1.5.2. Gayrimüslim mahalle ve semtleri	32
3.1.6. Ulaşım eksenleri.....	33
3.1.6.1. Kara Ulaşımı	33
3.1.6.2. Deniz ulaşımı	36
4. Katalog	38
4.1. XIX. yüzyılda inşa edilen yapılar	38
4.1.1. Camiler.....	38
4.1.1.1. Hidayet Camii	38
4.1.1.2. Hastahane Camii	40
4.1.1.3. Hırka-i Şerif Camii.....	42
4.1.1.4. Bakkalzade Camii Harabesi	45
4.1.1.5. Cami-i Şerif (Sofa Camii)	46
4.1.1.6. Valide Camii	47
4.1.2. Tekkeler.....	50
4.1.2.1. Küçük Şeyh Tekkesi	50
4.1.2.2. Matrak Tekkesi	52

4.1.2.3. Mesnevîhane.....	53
4.1.2.4. Lokmacı Dede Tekkesi.....	55
4.1.2.5. Hüsrev Paşa Tekkesi.....	57
4.1.3. Türbeler ve Kabirler.....	58
4.1.3.1. Ahmed-i Buhârî Türbesi.....	58
4.1.3.2. Nakşîdil Valide Türbesi.....	60
4.1.3.3. Hattat Mustafa Râkım Türbesi.....	62
4.1.3.4. Ebû Şeybet'ül-Hudrî ve Hamd'ül-Ensârî Türbesi.....	64
4.1.3.5. Mehmed-i Ensârî Türbesi.....	66
4.1.3.6. Sultan Mahmud Türbesi.....	68
4.1.3.7. Sultan Mecid Türbesi.....	70
4.1.3.8. Fuad Paşa Türbesi.....	72
4.1.3.9. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi.....	74
4.1.4. Kiliseler.....	76
4.1.4.1. Ermeni Kiliseleri.....	76
4.1.4.1.1. Kilise (İncilci Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi).....	76
4.1.4.1.2. Ermeni Kilisesi (Surp Harutyun Ermeni Kilisesi).....	78
4.1.4.1.3. Ermeni Kilisesi (Kılğatır Surp Hagop Ermeni Kilisesi)....	80
4.1.5. Eğitim Yapıları.....	82
4.1.5.1. Medreseler.....	82
4.1.5.1.1. Hattat Mustafa Râkım Medresesi.....	82
4.1.5.2. Mektebler.....	84
4.1.5.2.1. Müslüman Mektepleri.....	84
4.1.5.2.1.1. Mekteb (Bâlâ Mektebi).....	84
4.1.5.2.2. Gayrimüslim Mektepleri.....	86
4.1.5.2.2.1. Rum Mektebi (Yoakımyon Rum Kız Lisesi).....	86
4.1.5.2.2.2. Ermeni İnas Mektebi (Nunyan Kız Okulu).....	88
4.1.5.3. Rüşdiyeler.....	90
4.1.5.3.1. Kız Rüşdiyeleri.....	90
4.1.5.3.1.1. Taş Mekteb (Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi).....	90
4.1.5.3.2. Erkek Rüşdiyeleri.....	92
4.1.5.3.2.1. Taş Mekteb (Davudpaşa Rüşdiyesi).....	92
4.1.5.3.2.2. Valide Rüşdiyesi.....	93
4.1.5.3.3. Askerî Rüşdiyeler.....	95
4.1.5.3.3.1. Askerî Rüşdiye (Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi).....	95
4.1.5.3.3.2. Mekteb-i Rüşdiye-i Askerîye (Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi).....	97
4.1.5.3.3.3. Mekteb-i Rüşdiye-i Askerîye (Fatih Askeri Rüşdiyesi).....	99
4.1.5.4. İdadiler.....	100
4.1.5.4.1. Sanayi İdadisi.....	100
4.1.5.4.2. Darüşşafaka.....	101
4.1.5.5. Yüksek Okullar.....	103

4.1.5.5.1. Mekteb-i Tıbbiye ve Bağlı Yapıları	103
4.1.5.5.1.1. Mekteb-i Tıbbiye	103
4.1.5.5.1.2. Hasta Barakası (İki Adet)	105
4.1.5.5.1.3. Muayenehane	106
4.1.5.5.1.4. Eczahane-i Âmile	107
4.1.5.5.2. Mekteb-i Mülkiye-i Şahane	108
4.1.5.5.3. Mekteb-i Sanayi	110
4.1.6. Kütüphaneler	112
4.1.6.1. Kütüphane-i Umûmi-i Osmanî	112
4.1.7. Muvakkithaneler	114
4.1.7.1. Muvakkithane (Yeni Camii Muvakkithanesi)	114
4.1.7.2. Muvakkithane (Ayasofya Muvakkithanesi)	116
4.1.7.3. Muvakkithane (Valide Camii Muvakkithanesi)	118
4.1.8. Hastahaneler	119
4.1.8.1. Hastahane (Valide Hastahanesi)	119
4.1.9. Devlet Daireleri	121
4.1.9.1. Daire-i Umûr-ı Askerîye ve Bağlı Yapıları	121
4.1.9.1.1. Daire-i Umûr-ı Askerîye	121
4.1.9.1.2. Hamam	123
4.1.9.1.3. Süleymaniye Kışlası	124
4.1.9.1.4. Cebehane	126
4.1.9.1.5. Harik Kulesi (Yangın Kulesi)	127
4.1.9.1.6. Hastahane (Bab-ı Seraskerî Hastahanesi)	129
4.1.9.1.7. Arabalık	131
4.1.9.1.8. Matbah	132
4.1.9.1.9. Tamirhane	133
4.1.9.1.10. Ahır	134
4.1.9.1.11. Kışla-yı Hümayun	135
4.1.9.1.12. Fotoğrafhane	137
4.1.9.1.13. Taht Kapısı	138
4.1.9.1.14. Köşk (İki Adet)	140
4.1.9.1.15. Süleymaniye Kapısı	142
4.1.9.1.16. Misafirhane-i Askerî	143
4.1.9.2. Bab-ı Fetvâpenahi	145
4.1.9.3. Maliye Hazine-i Celîlesi ve Bağlı Yapıları	147
4.1.9.3.1. Maliye Hazine-i Celîlesi	147
4.1.9.3.2. Beytûlmal ve Masarifat Muhasebesi	149
4.1.9.3.3. Vezne Dairesi	150
4.1.9.3.4. Evrak Hazinesi	151
4.1.9.4. Bab-ı Âli ve Bağlı Yapıları	152
4.1.9.4.1. Bab-ı Âli	152
4.1.9.4.2. Hazine-i Evrak	155

4.1.9.5. Evkaf, Adliye ve Ticaret Dairesi.....	157
4.1.9.6. Nafia Dairesi.....	159
4.1.9.7. Zaptiye ve Şehremaneti Dairesi.....	160
4.1.9.8. Rüsumat Dairesi.....	162
4.1.9.9. İran Sefareti.....	163
4.1.9.10. Defterhane.....	165
4.1.9.11. Postahane-i Âmire.....	166
4.1.9.12. Telgrafhane.....	168
4.1.9.13. Matbaa-i Osmanî.....	170
4.1.10. Karakollar.....	171
4.1.10.1. Karakol (Aksaray Karakolu).....	171
4.1.10.2. Karakol (Eminönü Karakolu).....	173
4.1.10.3. Karakol (Hırka-i Şerif Karakolu).....	175
4.1.10.4. Karakol (Kadırga Karakolu).....	176
4.1.10.5. Karakol (Odunkapısı Karakolu).....	177
4.1.10.6. Karakol.....	178
4.1.10.7. Karakol.....	179
4.1.10.8. Karakol (Şehzadebaşı Karakolu).....	180
4.1.10.9. Karakol (Fatih Karakolu).....	181
4.1.10.10. Karakol.....	182
4.1.10.11. Karakol.....	183
4.1.10.12. Karakol (Fener Karakolu).....	184
4.1.10.13. Karakol.....	185
4.1.10.14. Karakol.....	186
4.1.10.15. Karakol.....	187
4.1.10.16. Karakol.....	188
4.1.10.17. Karakol (Çarşamba Karakolu).....	189
4.1.10.18. Karakol (Eğrikapı Karakolu).....	190
4.1.10.19. Karakol.....	191
4.1.10.20. Karakol.....	192
4.1.10.21. Karakol (Mecidiye Karakolu).....	193
4.1.10.22. Yalı Köşkü Karakolu.....	194
4.1.10.23. Yenibahçe Karakolu.....	195
4.1.11. Kapılar.....	196
4.1.11.1. Üçüncü Kapı (Üçüncü Yeri-Mabeyn Kapısı).....	196
4.1.12. Köprüler.....	198
4.1.12.1. Unkapanı Köprüsü.....	198
4.1.12.2. Cısr-i Cedid (Galata Köprüsü).....	200
4.1.13. İskeleler.....	202
4.1.13.1. Araba Vapuru İskelesi.....	202
4.1.13.2. Ayakapı Vapur İskelesi.....	203
4.1.13.3. Ayvansaray Vapur İskelesi.....	204

4.1.13.4. Vapur İskelesi (Fener İskelesi)	205
4.1.13.5. Vapur İskelesi	207
4.1.14. Demiryolu Mevkiileri	208
4.1.14.1. Demiryolu Mevkii (Yedikule Tren İstasyonu)	208
4.1.14.2. Demiryolu Mevkii (Sirkeci Tren İstasyonu)	209
4.1.15. Tramvay Ahır	210
4.1.16. Üretim Yapıları	211
4.1.16.1. Hanlar	211
4.1.16.1.1. Yıldız Hanı	211
4.1.16.1.2. Kuşakçı Hanı	213
4.1.16.1.3. Hocopulo Hanı	214
4.1.16.1.4. Kamanto Hanı	215
4.1.16.2. Fabrikalar	216
4.1.16.2.1. Şişehane	216
4.1.16.2.2. Dakik Fabrikası (Un Fabrikası)	217
4.1.16.2.3. Dakik Fabrikası (Askerî Tahiniye Fabrikası)	218
4.1.16.2.4. Yalı Köşkü Fabrikası	219
4.1.16.2.5. İdare-i Mahsusa Fabrikası	220
4.1.16.2.6. Yedikule Fabrikası ve Bağlı Yapıları	222
4.1.16.2.6.1. Fabrika (Yedikule Havagazı Fabrikası)	222
4.1.16.2.6.2. Gazhane (Yedikule Havagazı Fabrikası Gazhanesi)	223
4.1.16.2.6.3. Gazhane Havuzu (Yedikule Havagazı Fabrikası Gazhane Havuzu)	224
4.1.17. Tiyatrolar	225
4.1.17.1. Gedikpaşa Tiyatrosu	225
4.1.18. Gazinolar	227
4.1.18.1. Gazino (Ayvansaray Gazinosu)	227
4.1.18.2. Fener Gazinosu	228
4.1.19. Bahçeler	229
4.1.19.1. Millet Bahçesi	229
4.1.20. Konut Yapıları	230
4.1.20.1. Saraylar	230
4.1.20.1.1. Sultan Sarayı (Âli Paşa Sarayı)	230
4.1.20.2. Köşkler	232
4.1.20.2.1. Alay Köşkü	232
4.1.20.2.2. Yeni Köşk (Mecidiye Köşkü)	234
4.1.20.3. Konaklar	236
4.1.20.3.1. Mısırlı Kâmil Paşa Konağı	236
4.1.20.3.2. Suphi Paşa Konağı	238
4.1.20.3.3. Rauf Paşa Konağı	240
4.1.20.3.4. Âsım Paşa Konağı	242

4.1.21. Çeşmeler.....	243
4.1.21.1. Çeşme (İsmail Ağa Çeşmesi).....	243
4.1.21.2. Hatice Hanım Çeşmesi.....	245
4.1.21.3. Çeşme (Hacı Ârif Ağa Çeşmesi).....	246
4.1.21.4. Horhor Çeşmesi.....	247
4.1.22. Sebiller.....	248
4.1.22.1. Nakşidil Valide Sebili.....	248
4.1.22.2. Sebîl (Olanlar Dergâhı Sebili).....	250
4.2. XIX. Yüzyılda Yeniden İnşa Edilen Yapılar.....	252
4.2.1. Camiler.....	252
4.2.1.1. Dûlbentçi Camii.....	252
4.2.1.2. Ahmed-i Buharî Camii.....	253
4.2.1.3. Derviş Ali Camii.....	254
4.2.1.4. Kapı Ağası Camii.....	256
4.2.1.5. Salih Paşa Camii.....	257
4.2.1.6. Kasım Gönani Camii.....	258
4.2.1.7. Cebecibaşı Camii.....	260
4.2.1.8. Hızır Çavuş Camii.....	261
4.2.1.9. Bıçakçı Camii.....	262
4.2.1.10. Cezerî Kasım Paşa Camii.....	264
4.2.1.11. Gedikpaşa Camii.....	265
4.2.1.12. Kalıçeci Hasan Camii.....	267
4.2.1.13. Malkoç Süleyman Bey Camii.....	269
4.2.1.14. Nallı Mescit.....	270
4.2.1.15. Âli Paşa Camii.....	272
4.2.1.16. Fuad Paşa Camii.....	274
4.2.1.17. Karaki Hüseyin Çelebi Mescidi.....	276
4.2.1.18. Nevfidan Camii.....	278
4.2.1.19. Dîbek Camii.....	279
4.2.1.20. Behram Çavuş Camii.....	280
4.2.1.21. Molla Hüsrev Camii.....	282
4.2.2. Tekkeler.....	283
4.2.2.1. Emir Buharî Tekkesi.....	283
4.2.2.2. Pazar Tekkesi.....	285
4.2.2.3. Kadem Tekkesi.....	287
4.2.2.4. Bâlâ Tekkesi.....	289
4.2.2.5. Sofular Tekkesi.....	292
4.2.2.6. Olanlar Dergâhı.....	294
4.2.2.7. Şeyh İbrahim Dergâhı.....	296
4.2.3. Kiliseler.....	297
4.2.3.1. Rum Kiliseleri.....	297
4.2.3.1.1. Aya Konstantin Kilisesi.....	297

4.2.3.1.2. Kilise (Panagia Suda Kilisesi).....	301
4.2.3.1.3. Kilise (Hagios Nikolaos Kilisesi)	303
4.2.3.1.4. Kilise (Hagioi Theodoroi Kilisesi).....	305
4.2.3.1.5. Kilise (Hagios Nikolaos Kilisesi)	307
4.2.3.1.6. Kilise (Analepsis Kilisesi)	309
4.2.3.1.7. Kilise (Hagios Georgios Kilisesi).....	311
4.2.3.1.8. Aya Dimitri Kilisesi	313
4.2.3.1.9. Meryem Ana Kilisesi	315
4.2.3.1.10. Kilise (Panagia Uranon Kilisesi).....	317
4.2.3.1.11. Kilise (Hagios Georgios Kilisesi)	319
4.2.3.1.12. Kilise (Hagios Georgios Patrikhane Kilisesi)	321
4.2.3.1.13. Kilise (Panagia Kilisesi).....	324
4.2.3.2. Ermeni Kiliseleri	326
4.2.3.2.1. Ermeni Patrikhane (Meryem Ana Ermeni Patrikhane Kilisesi)	326
4.2.3.2.2. Kilise (Surp Niğogayos Ermeni Kilisesi).....	328
4.2.4. Gayrimüslim Mektepleri	330
4.2.4.1. Rum Mektebi (Fener Rum Erkek Lisesi)	330
4.2.5. Muvakkithaneler.....	332
4.2.5.1 Muvakkithane (Sultan Ahmed Camii Muvakkithanesi)	332
4.2.6. Üretim Yapıları	334
4.2.6.1. Hanlar.....	334
4.2.6.1.1. Şeyh Darend Hanı (Şeyh Davud Hanı)	334
4.2.7. Çeşmeler.....	335
4.2.7.1. Çeşme (Ruhi Bey Çeşmesi).....	335
4.2.7.2. Çeşme (Ahmed Ağa Çeşmesi)	336
4.2.7.3. Canfeda Kadın Çeşmesi	337
5. Değerlendirme	340
5.1. Ayverdi Haritası'nda yer alan yapıların harap olma/yenilenme ve ortadan kayboluş nedenleri.....	340
5.1.1. Yangınlar.....	340
5.1.2. 1894 Depremi.....	342
5.1.3. İmar faaliyetleri	343
5.1.4. Fonksiyon değiştiren yapılar	347
5.2. Yapıların çevreleri ile ilişkileri	348
5.2.1. Alanlarda yer alan yapılar	348
5.2.2. Yollar üzerinde yer alan yapılar	350
5.3. Yapıların mimari karakteri	351
5.3.1. Tasarım.....	351
5.3.2. Cephe ve süsleme özellikleri.....	359

SONUÇ	364
BİBLİYOGRAFYA	369
EKLER	388
Ek 1. Harita Paftaları	388
Ek 2. İstanbul Haritaları	410
Ek 3. Planlar/ Eski Resim ve Gravürler/ Fotoğraflar	433
ÖZGEÇMİŞ	540

HARİTA PAFTALARININ LİSTESİ

- Pafta No: 1. Tarihi yarımada
- Pafta No: A.3 Ahırkapı Sahili
- Pafta No: A.4 Sarayburnu Sahili
- Pafta No: B.3 Kumkapı Sahili
- Pafta No: B.4 Beyazıd - Kapalıçarşı
- Pafta No: B.5 Eminönü Sahili
- Pafta No: C.3 Yenikapı Sahili
- Pafta No: C.4 Şehzadebaşı - Vezneciler
- Pafta No: C.5 Unkapanı - Cibali
- Pafta No: C.6 Fener
- Pafta No: D.2 Samatya Sahili
- Pafta No: D.3 Kocamustafapaşa - Davudpaşa
- Pafta No: D.4 Yenibahçe - Fındıkzade
- Pafta No: D.5 Karagömrük - Sarıgözel
- Pafta No: D.6 Edirnekapı - Draman
- Pafta No: D.7 Ayvansaray
- Pafta No: E.1 Yedikule Sahili
- Pafta No: E.2 Narlıkapı Sahili
- Pafta No: E.3 Siivrikapı - Kocamustafapaşa
- Pafta No: E.4 Şehremini
- Pafta No: E.5 Topkapı

İSTANBUL HARİTALARININ LİSTESİ

- Harita 1. 1875-1882 tarihleri arasında Mühendishane mezunu asker haritacılar tarafından yapımına başlanan harita.
- Harita 2. Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından 1958 senesinde yayınlanan harita.
(Ayverdi Haritası, 1958)
- Harita 3. Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından 1978 senesinde yeniden yayınlanan harita
(Ayverdi Haritası, 1978)
- Harita 4. 1422 tarihli Cristoforo Buondelmonte haritası (Kayra, 1990)
- Harita 5. 1493 tarihli Hartmann Schedel haritası (Kayra, 1990)
- Harita 6. XVI. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Vavassore haritası (Kayra, 1990)
- Harita 7. 1566-1574 tarihli Venedik yapımı harita (Kayra, 1990)
- Harita 8. Matrakçı Nasuh'un İstanbul minyatürü (Kayra, 1990)
- Harita 9. Katip Çelebi'nin İstanbul ve Boğaziçi haritası (Kayra, 1990)
- Harita 10. 1769 tarihli su yolu haritası (Kayra, 1990)
- Harita 11. 1776 tarihli Kauffer haritası (Kayra, 1990)
- Harita 12. 1836-1837 tarihli Moltke haritası (Kayra, 1990)
- Harita 13. 1848 tarihli Mühendishane-i Berr-i Hümayun'da hazırlanan İstanbul haritası
(Kayra, 1990)
- Harita 14. 1851 tarihli Mühendishane-i Berr-i Hümayun'da hazırlanan İstanbul ve Boğaziçi haritası (Kayra, 1990)
- Harita 15. 1856 Aksaray Yangını'ndan sonra Luigi Storari tarafından hazırlanan yangın yeri haritası (Çelik, 1998)
- Harita 16. 1863 tarihli C. Stolpe haritası (Kayra, 1990)
- Harita 17. 1905 tarihli C. E. Goad Şirketi tarafından yapılan yangın sigortası haritası
(Kayra, 1990)
- Harita 18. 1925 tarihli Jacques Pervititch sigorta haritası (Pervititch, 2001)
- Harita 19. 1918 tarihli Necib Bey haritası (Kayra, 1990)

Harita 20. 1856 Aksaray Yangın bölgesinin yeniden düzenlenmiş hali. (Çelik, 1998)

Harita 21. 1865 Hocaapaşa Yangını'nda hasar gören bölgeler (Çelik, 1998)

Harita 22. 1865 Hocaapaşa Yangını'ndan sonra yeni açılan yollar (Çelik, 1998)

PLAN LİSTESİ

- Plan 1. Hırka-i Şerif Camii planı. (Ögel, 1989: 66)
- Plan 2. Pertevniyal Valide Sultan Camii planı. (Batur, 1994: 360)
- Plan 3. Küçük Şeyh Tekkesi vaziyet planı.(Tanman, 1994: 151)
- Plan 4. Mesnevîhane Planı. (Tanman, 1994: 409)
- Plan 5. Nakşidil Valide Türbesi planı. (Önkal, 1992)
- Plan 6. Sultan Mahmud Türbesi planı. (Önkal, 1992)
- Plan 7. Sultan Mecid Türbesi planı. (Önkal, 1992)
- Plan 8. İncilci Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi planı. (Barış, 1975)
- Plan 9. Valide Hastahanesi planı. (Ayverdi Haritası, 1978)
- Plan 10. Daire-i Umur-ı Askeriye planı. (Ayverdi Haritası, 1978)
- Plan 11. Kışlay-ı Hümayun planı. (Ayverdi Haritası, 1978)
- Plan 12. Evkaf, Adliye ve Ticarethane Dairesi planı (Ayverdi Haritası, 1978)
- Plan 13. Âli Paşa Sarayı planı (Ayverdi Haritası, 1978)
- Plan 14. Mısırlı Kâmil Paşa Konağı planı (Eldem, 1968)
- Plan 15. Salih Paşa Camii planı.(Eminönü Camileri, 1978)
- Plan 16. Fuad Paşa Camii planı. (Ögel, 1989, s.66)
- Plan 17. Bâlâ Tekkesi vaziyet planı. .(Tanman, 1994: 6)
- Plan 18. Aya Dimitri Kilisesi planı. (Karaca, 2001)
- Plan 19. Meryem Ana Ermeni Patrikhane Kilisesi planı. (Barış, 1975)
- Plan 20. Surp Niğogayos Ermeni Kilisesi planı. (Barış, 1975)

ESKİ RESİM VE GRAVÜRLERİN LİSTESİ

- Resim 1. Sultan Mahmud Türbesi - genel görünüş. (Eldem, 1979)
- Resim 2. Davutpaşa Rüşdiyesi - genel görünüş. (Ünver, 1996)
- Resim 3. Valide Rüşdiyesi - genel görünüş. (Ünver, 1996)
- Resim 4. Mekteb-i Tıbbiye - genel görünüş. (Eldem, 1979)
- Resim 5. Mekteb-i Sanayi - genel görünüş. (Eldem, 1979)
- Resim 6. Ahşap Bab-ı Seraskerî binası - genel görünüş. (Özendes, 1999)
- Resim 7. 1864-1866 yılları arasında Bourgeois tarafından inşa edilen kagir bina ve Beyazıt Yangın Kulesi- genel görünüş. (Özendes, 1999)
- Resim 8. Daire-i Umur-ı Askeriye ve Bağlı Yapıları - Hamam, Bab-ı Seraskerî Hastahanesi, Arabalık, Matbah, Tamirhane, Ahır - genel görünüş. (Eldem, 1979)
- Resim 9. 1860'larda Süleymaniye Kışlası, Cebehane, Kışla-yı Hümayun - genel görünüş. (Eldem, 1979)
- Resim 10. 1870'lerde Süleymaniye Kışlası, Cebehane, Kışla-yı Hümayun-genel görünüş. (Eldem, 1979)
- Resim 11. 1890'lı yıllarda taht kapı - genel görünüş. (Özendes, 1999)
- Resim 12. Taht kapı ve iki yanındaki köşkler - Maliye Hazine-i Celilesi, Beytülmal ve Masarifat Muhasebesi, Vezne Dairesi, Evrak Hazinesi - genel görünüş (Öztuncay, 2003)
- Resim 13. Misafirhane-i Askeri - genel görünüş. (Öztuncay, 2003)
- Resim 14. Bab-ı Fetvâpenahi - genel görünüş. (Eldem, 1979)
- Resim 15. Bab-ı Fetvâpenahi - genel görünüş. (Ünver, 1996)
- Resim 16. Bab-ı Âli - genel görünüş. (Eldem, 1979)
- Resim 17. Evkaf, Adliye ve Ticarethane Dairesi - ön cepheden genel görünüş. (Özendes, 1999)
- Resim 18. Evkaf, Adliye ve Ticarethane Dairesi - arka cepheden genel görünüş. (Eldem, 1979)
- Resim 19. Defterhane ve Millet Bahçesi - genel görünüş. (Eldem, 1979)

- Resim 20. Postahane-i Âmire - genel görünüş. (Ünver, 1996)
- Resim 21. Telgrafhane - genel görünüş. (Eyice, 1984,: 72)
- Resim 22. Aksaray Karakolu - genel görünüş. (Koçu, 1960-61: 538)
- Resim 23. Aksaray Karakolu - genel görünüş. (Tanman, 1994: 123)
- Resim 24. Yalı Köşkü Karakolu - genel görünüş. (Öztuncay, 2003)
- Resim 25. Galata Köprüsü - ilk inşası- genel görünüş. (Fotografiska, 1984)
- Resim 26. Galata Köprüsü - genel görünüş. (Fotografiska, 1984)
- Resim 27. Araba Vapuru İskelesi - genel görünüş. (Schiele, 1988)
- Resim 28. Yalı Köşkü Fabrikası - genel görünüş. (Öztuncay, 2003)
- Resim 29. Âli Paşa Sarayı - genel görünüş. (Öztuncay, 2003)
- Resim 30. Mısırlı Kâmil Paşa Konağı - genel görünüş. (Eldem, 1979)
- Resim 31. Cezerî Kasım Paşa Camii - genel görünüş. (Ünver, 1996)
- Resim 32. Cezerî Kasım Paşa Camii - genel görünüş. (Eminönü Camileri, 1978)
- Resim 33. Olanlar Dergâhı - genel görünüş. (Tanman, 2003: 313)
- Resim 34. Meryem Ana Ermeni Patrikhane Kilisesi - genel görünüş. (Barış, 1975)
- Resim 35. Meryem Ana Ermeni Patrikhane Kilisesi - içeriden görünüş. (Barış, 1975)
- Resim 36. Sultan Ahmet Camii Muvakkithanesi - genel görünüş. (Eldem, 1979)

- Gravür 1. Yeni Cami Muvakkithanesi ve Postahane-i Âmire - genel görünüş.
(Gravürlerle Türkiye, 1996)
- Gravür 2. Ayasofya Muvakkithanesi - genel görünüş. (Gravürlerle Türkiye, 1996)
- Gravür 3. Bab-ı Âli - genel görünüş. (Gravürlerle Türkiye, 1996)
- Gravür 4. Rüsumat Dairesi - genel görünüş. (Arslan, 1992)
- Gravür 5. Unkapanı Köprüsü - genel görünüş. (Arslan, 1992)
- Gravür 6. Yalı Köşkü Fabrikası ve İdare-i Mahsusa Fabrikası - genel görünüş.
(Gravürlerle Türkiye, 1996)

FOTOĞRAF LİSTESİ

- Fotoğraf 1. Hidayet Camii - genel görünüş.
- Fotoğraf 2. Hastahane Camii - genel görünüş.
- Fotoğraf 3. Hastahane Camii - içeriden görünüş.
- Fotoğraf 4. Hırka-i Şerif Camii - genel görünüş.
- Fotoğraf 5. Hırka-i Şerif Camii - içeriden görünüş.
- Fotoğraf 6. Sofa Camii - genel görünüş.
- Fotoğraf 7. Pertevniyal Valide Sultan Camii - genel görünüş.
- Fotoğraf 8. Pertevniyal Valide Sultan Camii - içeriden görünüş.
- Fotoğraf 9. Küçük Şeyh Tekkesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 10. Mesnevîhane - genel görünüş.
- Fotoğraf 11. Lokmacı Dede Tekkesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 12. Ahmed-i Buharî Türbesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 13. Nakşidil Valide Türbesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 14. Hattat Mustafa Rakım Türbesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 15. Ebû Şeybet'ül-Hudrî ve Hamd'ül-Ensârî Türbesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 16. Mehmed-i Ensarî Türbesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 17. Sultan Mahmud Türbesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 18. Sultan Mahmud Türbesi - içeriden görünüş.
- Fotoğraf 19. Sultan Mecid Türbesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 20. Fuad Paşa Türbesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 21. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 22. İncilci Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 23. Surp Harutyun Ermeni Kilisesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 24. Kılğatır Surp Hagop Ermeni Kilisesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 25. Hattat Mustafa Rakım Medresesi - genel görünüş.

Fotoğraf 26. Bâlâ Mektebi - genel görünüş.

Fotoğraf 27. Yoakimyon Rum Kız Lisesi - genel görünüş.

Fotoğraf 28. Nunyan Kız Okulu - genel görünüş.

Fotoğraf 29. Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi - genel görünüş.

Fotoğraf 30. Valide Rüşdiyesi - genel görünüş.

Fotoğraf 31. Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi - genel görünüş.

Fotoğraf 32. Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi - genel görünüş.

Fotoğraf 33. Fatih Askeri Rüşdiyesi - genel görünüş.

Fotoğraf 34. Darüşşafaka - genel görünüş.

Fotoğraf 35. Mekteb-i Tıbbiye - genel görünüş.

Fotoğraf 36. Mekteb-i Mülkiye-i Şahane - genel görünüş.

Fotoğraf 37. Kütüphane-i Umumi-i Osmanî - genel görünüş.

Fotoğraf 38. Yeni Cami Muvakkithanesi - genel görünüş.

Fotoğraf 39. Ayasofya Muvakkithanesi - genel görünüş.

Fotoğraf 40. Valide Hastahanesi - genel görünüş.

Fotoğraf 41. Daire-i Umur-ı Askeriye - genel görünüş.

Fotoğraf 42. Beyazıd Yangın Kulesi - genel görünüş.

Fotoğraf 43. Beyazıd Yangın Kulesi - iç mekânda yer alan duvar resmi. (Okçuoğlu)

Fotoğraf 44. Taht Kapı - genel görünüş.

Fotoğraf 45. Köşk - genel görünüş.

Fotoğraf 46. Süleymaniye Kapısı - genel görünüş.

Fotoğraf 47. Misafirhane-i Askeri - genel görünüş.

Fotoğraf 48. Bab-ı Fetvapenahi - genel görünüş.

Fotoğraf 49. Maliye Hazine-i Celilesi - genel görünüş.

Fotoğraf 50. Bab-ı Âli – ana giriş kapısı.

Fotoğraf 51. Bab-ı Âli - genel görünüş.

Fotoğraf 52. Hazine-i Evrak - genel görünüş.

Fotoğraf 53. İran Sefareti - genel görünüş.

Fotoğraf 54. Hırka-i Şerif Karakolu - genel görünüş.
Fotoğraf 55. Kadirga Karakolu - genel görünüş.
Fotoğraf 56. Fatih Karakolu - genel görünüş.
Fotoğraf 57. Fener Karakolu - genel görünüş.
Fotoğraf 58. Kocamustafapaşa Karakolu - genel görünüş.
Fotoğraf 59. Çarşamba Karakolu - genel görünüş.
Fotoğraf 60. Yenibahçe Karakolu - genel görünüş.
Fotoğraf 61. Üçüncü Yeri Kapısı –genel görünüş.
Fotoğraf 62. Ayvansaray Vapur İskelesi - genel görünüş.
Fotoğraf 63. Fener İskelesi - genel görünüş.
Fotoğraf 64. Yedikule Tren İstasyonu - genel görünüş.
Fotoğraf 65. Yıldız Hanı - genel görünüş.
Fotoğraf 66. Kuşakçı Hanı - genel görünüş.
Fotoğraf 67. Kamanto Hanı - genel görünüş.
Fotoğraf 68. Yedikule Havagazı Fabrikası, Gazhane Havuzu - genel görünüş.
Fotoğraf 69. Alay Köşkü - genel görünüş.
Fotoğraf 70. Mecidiye Köşkü - genel görünüş.
Fotoğraf 71. Suphi Paşa Konağı - genel görünüş.
Fotoğraf 72. Rauf Paşa Konağı - genel görünüş.
Fotoğraf 73. Âsım Paşa Konağı - genel görünüş.
Fotoğraf 74. İsmail Ağa Çeşmesi - genel görünüş.
Fotoğraf 75. Hacı Arif Ağa Çeşmesi - genel görünüş.
Fotoğraf 76. Horhor Çeşmesi - genel görünüş.
Fotoğraf 77. Nakşidil Valide Sebili - genel görünüş.
Fotoğraf 78. Olanlar Dergâhı Sebili - genel görünüş.
Fotoğraf 79. Derviş Ali Camii - genel görünüş.
Fotoğraf 80. Kapı Ağası Camii - genel görünüş.
Fotoğraf 81. Salih Paşa Camii - genel görünüş.

- Fotoğraf 82. Kasım Gönani Camii - genel görünüş.
- Fotoğraf 83. Cebecibaşı Camii - genel görünüş.
- Fotoğraf 84. Hızır Çavuş Camii - genel görünüş.
- Fotoğraf 85. Bıçakçı Camii - genel görünüş.
- Fotoğraf 86. Gedik Paşa Camii – genel görünüş.
- Fotoğraf 87. Gedik Paşa Camii – içeriden görünüş.
- Fotoğraf 88. Kalıçeci Hasan Camii - genel görünüş.
- Fotoğraf 89. Nallı Mescid - genel görünüş.
- Fotoğraf 90. Âli Paşa Camii - genel görünüş.
- Fotoğraf 91. Fuad Paşa Camii - genel görünüş.
- Fotoğraf 92. Fuad Paşa Camii - içeriden görünüş.
- Fotoğraf 93. Karaki Hüseyin Çelebi Camii - genel görünüş.
- Fotoğraf 94. Dibek Camii - genel görünüş.
- Fotoğraf 95. Behram Çavuş Camii - genel görünüş.
- Fotoğraf 96. Behram Çavuş Camii -içeriden görünüş.
- Fotoğraf 97. Molla Hüsrev Camii - genel görünüş.
- Fotoğraf 98. Emir Buharî Tekkesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 99. Pazar Tekkesi –Türbeden genel görünüş.
- Fotoğraf 100. Kadem Tekkesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 101. Bâlâ Tekkesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 102. Sofular Tekkesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 103. Aya Konstantin Kilisesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 104. Panagia Suda Kilisesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 105. Hagios Nikolaos Kilisesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 106. Hagioi Theodoroi Kilisesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 107. Hagios Nikolaos Kilisesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 108. Analepsis Kilisesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 109. Hagios Georgios Kilisesi - genel görünüş.

- Fotoğraf 110. Aya Dimitri Kilisesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 111. Meryem Ana Kilisesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 112. Panagia Uranon Kilisesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 113. Hagios Georgios Kilisesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 114. Hagios Georgios Patrikhane Kilisesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 115. Hagios Georgios Patrikhane Kilisesi - içeriden görünüş.
- Fotoğraf 116. Panagia Kilisesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 117. Surp Niğogayos Ermeni Kilisesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 118. Fener Rum Erkek Lisesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 119. Sultan Ahmet Camii Muvakkithanesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 120. Ruhi Bey Çeşmesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 121. Ahmed Ağa Çeşmesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 122. Canfeda Kadın Çeşmesi - genel görünüş.
- Fotoğraf 123. Dayı Ömer ve Nafia Kadın Çeşmesi - genel görünüş.

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	aynı eser
a.g.e.	adı geçen eser
a.y.	aynı yayın
B.O.A.R.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi
çev.	çeviren
D.B.İ.A.	Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
D.İ.A.	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
E.C.	Eminönü Camileri
F.C.D.T.E.	Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler
haz.	hazırlayan
T.T.O.K.B.	Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni

GİRİŞ

Osmanlı tarihinde, Lale Devri (1703-1730) ile başlayıp I. Dünya Savaşı'nın (1914-1918) sonunda İmparatorluğun tasfiyesine kadar uzayan ve araştırmacılar arasında “Batılılaşma”, “İslahat”, “Modernleşme” gibi farklı biçimlerde adlandırılan dönem içinde XIX. yüzyıl, siyasi, sosyal ve kültürel alanda en önemli değişimlerin ve yeniliklerin yaşandığı bir kesimi ifade eder. Bu yüzyılda görülen değişim ve yeniliklerin tarihi yarımada özellikle mimariye ne şekilde ve hangi yoğunlukta yansıdığını tespit etmek amacıyla yapılan bu çalışmaya, Osmanlı mimarisi tarihi üzerinde yaptığı kapsamlı çalışmalarıyla tanınan Yük. Müh. Mim. Dr. Ekrem Hakkı Ayverdi (1899-1984) tarafından Şehremaneti Hendesehanesi'nde müsvedde halinde bulunan ve Ayverdi'nin yaptığı çalışmalar neticesinde tamamlanarak ilk defa 1958 senesinde, bazı ilavelerle 1978 senesinde de ikinci defa yayınlanan harita esas olmuştur. (Harita 1, 2, 3)

Çalışmada, haritanın yapıldığı Mühendishane-i Berr-i Hümayun ve harita ile ilgili bilgiler verilmiş, bu haritadan önce ve sonra yapılan İstanbul plan ve haritaları tespit edilmiştir. Ayrıca tarihi yarımada'nın geçirdiği değişimler de kısaca ele alınmıştır. 1800'den 1882 senesine kadar tarihi yarımada yürütülen inşaat faaliyetleri hakkında bilgi verilmiş ve tespit edilen yapıların toplandığı yönetim, ticaret ve eğlence alanları, bahçe ve bostanlar ile yerleşim alanları, müslüman ve gayrimüslim mahalleleri belirlenmiştir. Ayrıca tarihi yarımada ulaşımı sağlayan eksenler kara ulaşımı ve deniz ulaşımı başlıkları altında incelenmiştir.

Çalışma sırasında haritada yer alan ve 1800-1882 seneleri arasına tarihlenen yapılar, bu tarihler arasında inşa edilenler ve çeşitli sebeplerle harap olup yeniden inşa edilenler olarak iki grupta ele alınmıştır. Haritanın indeksinden faydalanılarak tespit edilen yapılar camiler, tekkeler, türbe ve kabirler, kiliseler (Rum ve Ermeni kiliseleri), eğitim yapıları, medrese, mektebler (müslüman ve gayrimüslim mektepleri), rüşdiyeler (kız ve erkek rüşdiyeleri, askeri rüşdiyeler), idadiler, yüksek okullar, kütüphaneler, muvakkithaneler, hastahaneer, devlet daireleri, karakollar, köprüler, iskeleler, demiryolu

mevkii, tramvay ahır, üretim yapıları (hanlar ve fabrikalar), tiyatrolar, gazinolar, konut yapıları (saray, köşkler ve konaklar), çeşmeler ve sebiller başlıkları altında incelenmiştir.

Belirlenen 190 adet yapının bulundukları pafta numaraları, yerleri, tarihçeleri, mimari ve süsleme özellikleri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra günümüzdeki durumları anlatılmıştır. Yapılar yerlerinde incelenerek fotoğrafları çekilmiş, mevcut olmayan binaların resimleri eski resim ve gravürlerden faydalanılarak tespit edilmiştir. Ayrıca bazı yapıların da planları verilmiştir.

Yapıların isimlendirilmesinde ve yerlerinin belirlenmesinde haritanın imlâsı esas alınmıştır. Haritada çeşme, kilise, cami şeklinde belirtilen yapıların isimleri tespit edilerek yanlarına yazılmıştır. Ayrıca sokak ve cadde isimlerinin yanlarına parantez içinde günümüzdeki isimleri verilmiştir.

Yapıların harap olma, yıkılma ve yenilenme sebepleri, yangınlar, 1894 depremi ve imar faaliyetleri başlıkları altında ele alınmış, bu dönemde inşa edilen ancak sonradan fonksiyon değiştiren yapılar belirtilmiştir. Yapıların çevreleri ile olan ilişkileri anlatıldıktan sonra mimari karakterleri, tasarım, cephe ve süsleme özellikleri başlıkları altında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

1. TEZE KONU OLAN HARİTAYA İLİŞKİN BİLGİLER

1.1. HARİTANIN YAPILDIĞI MÜHENDİSHANE-İ BERR-İ HÜMAYUN'UN KISA TARİHÇESİ

Kara Mühendishanesi de denilen Mühendishane-i Berr-i Hümayun, 1734 senesinde Humbarahane'nin açılmasıyla başlayan, 1773 senesinde Mühendishane-i Bahr-i Hümayun'un kurulmasıyla güçlenen askeri teknik eğitim alanındaki yenileşme hareketlerinin sonucu olarak III. Selim tarafından 1795 senesinde kurulmuştur. III. Selim tarafından tam teşekküllü bir yüksek okul haline getirilen Mühendishane'nin yönetimi ile ilgili bir ferman çıkarılmış, ayrıca saray kütüphanesinden çok değerli kitaplar ile yine çok kıymetli gözlem ve ölçüm aletleri getirilmiş, Mühendishane için bir de matbaa oluşturulmuştur.

1803 senesinde Mühendishane-i Bahr-i Hümayun ile Mühendishane-i Berr-i Hümayun'dan sorumlu bir Mühendishane Nezareti kurulmuş, böylelikle hem Mühendishane'nin bütünlüğü sağlanmıştır, hem de prestiji artırılmıştır. II. Mahmud'un tahta geçmesiyle birlikte 1808 senesinde mühendishaneler birbirlerinden önce mekân olarak ayrılmış, bu ayrılık 1825 tarihli bir fermanla resmîleştirilmiştir. Mühendishane-i Berr-i Hümayun eskisi gibi hem askeri hem de sivil eğitime devam etmiş, bu dönemde başhocalığa getirilen İshak Paşa ehliyetsiz hocaların işlerine son vererek eğitim sisteminde köklü değişiklikler yapmıştır.

1847 senesinde Mühendishane Nazırı Bekir Paşa okul binasının tamir edilmesini, teşkilatının yeniden düzenlenerek idadi ve yüksek okul kısımlarının birbirinden ayrılmasını ve yüksek okulun “harbiye” ve “mimari” olarak iki kısma bölünmesini teklif etmiştir. 1864 senesinde idadi sınıfları diğer askeri okulların idadi kısımları ile Galatasaray'da Mekâtib-i İdadi-i Umumi isimli genel bir askeri lise içinde birleştirilmiş, 1871-1878 tarihleri arasında Mühendishane'deki yüksek eğitim Harbiye'ye

nakledilmiştir. Böylelikle okul, topçu ve istihkâm subayı yetiştiren bir hazırlık okulu haline gelmiştir.

“93 Harbi” olarak anılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Mühendishane’ye büyük zarar vermiş, okul binası hastahane olarak kullanılmıştır. Öğrenciler savaş süresince Harbiye’ye nakledilmişlerdir. Savaş biter bitmez II. Abdülhamid Mühendishane’ye yüksek okul karakterinin kazandırılması için çalışmalara başlamış, 1878 senesinde III. Selim’in yaptırdığı bina esaslı bir şekilde tamir edilmiştir. Mühendishane Nezareti’ne Osmanlı döneminde yetişmiş en büyük bilim adamı Vidinli Hüseyin Tevfik Paşa getirilmiş, mühendislik öğrencileri Mekteb-i Harbiye’den ayrılarak okullarına dönmüşlerdir.

1878 reformu önemli bir dönüm noktası olmuş, bu tarihten itibaren mühendislik eğitiminin yüksek tahsil gerektirdiği kabul edilmiş ve üniversiteleşme yolunda ilk adımlar atılmıştır. 1883 senesinde okul Hendese-i Mülkiye Mektebi’ne dönüştürülmüştür.¹

Cumhuriyet dönemine kadar boş kalan okul binası, daha sonra Topçu ve İstahkâm Subayı Okulu, topçu subaylar için Tatbikat Okulu ve Yedek Subay Okulu olarak kullanılmıştır.²

¹ Kazım Çeçen, “Mühendishane-i Berri-i Hümayun”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:VI, İstanbul, 1994, s. 14-15.

² Kemal Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane-Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)**, İstanbul, Eren Yayınları, 1995, s. 40-41.

1.2. HARİTA İLE İLGİLİ BİLGİLER

Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından Şehremaneti Hendesehanesi'nde müsvedde olarak bulunan haritanın tarihi, kimler tarafından hazırlandığı ve ölçeği hakkında bir bilgi mevcut değildir. 2.87 x 2.75 cm. boyutlarında oldukça büyük ölçülere sahip harita, tarihi yarımada ile sınırlandırılmıştır. 45.00 x 60.00 cm. boyutlarında 20 pafta halinde düzenlenmiş olan haritanın baskısı, bal rengi kalınca bir kağıt üzerine litografya ile yapılmıştır. Osmanlıca olarak hazırlanan haritada sokakların çoğunun isimleri mevcuttur. Yapıların büyük bir kısmı ölçekli olarak çizilmiş, isimleri de belirtilmiştir. Bunun yanında sadece yeri belirtilen, isimleri verilmeyip cami, medrese, hamam gibi adlandırılan yapılar da mevcuttur. Az miktarda yapının ise sadece yerleri belirtilmiştir.

Ayverdi harita üzerinde bazı düzeltme ve ilaveler yapmış, bu arada haritanın kimler tarafından yapıldığını, tarihini ve ölçeğini de tespit etmiştir. 1861 senesinde asker haritacılar tarafından hazırlanan Bursa Haritası'nı örnek göstererek, bu haritanın da Mühendishane-i Berr-i Hümayun mezunu asker haritacılar tarafından hazırlanmış olduğunu belirtmiştir.

Ayverdi, haritanın yapım tarihini belirlemek için haritada gösterilen binalardan en erken ve en geç inşa edilenleri tespit etmiş, en erken tarihli yapının, Fatih Tabhanesi'nin arkasında gösterilen 1875 tarihli Askeri Rüşdiye, en geç inşa edilen yapının ise 1882 senesinden önceye ait olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü Gülhane Parkı'nda 1882'de inşa edilen Sanayi-i Nefise Mektebi'nin (günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzeleri-Eski Şark Eserleri Müzesi) yerinde, haritada Ağa Bahçesi görülmektedir.

Ayverdi'ye göre haritanın tarihlendirilmesinde dönemin siyasi vaziyeti büyük önem taşımaktadır. Haritanın yapımına başlandığı 1875 senesinde Sırbistan seferinin önem kazanması, Abdülaziz'in tahttan indirilmesi, II. Abdülhamid'in cülusu, 93 Harbi birbirinden önemli olaylardır. Ayverdi, bütün bu sebeplerden haritayı hazırlayan

savaşa gitmiş olduklarını, belki de geri dönemediklerini söyler. Ayrıca, kendisindeki çalışmanın müsvedde halinde olmasını sebep göstererek toplanan bilgilerin haritaya geçirilmediğini belirtir. Bütün bunlara dayanarak teşebbüslerin 1875 senesinden sonra devam etmediğini, haritanın hazırlanış tarihinin 1882'lere kadar uzanmayıp 1875 senesi olduğunu belirtir.³

Harita üzerinde yaptığımız çalışmalar sırasında 1880 senesine tarihlenen Matbaa-i Osmani, Yedikule Fabrikası ve bağlı yapıları, 1881 senesine tarihlenen Behram Çavuş Camii, Fener Rum Erkek Lisesi ile 1882 tarihli Kütüphane-i Umumi-i Osmani ve Yoakımyon Rum Kız Lisesi gibi birkaç yapı bulunmuştur. İncelemelerimiz sırasında asıl faaliyetin 1875 senesinde başlayıp yoğunlaştığı, çalışmaların az da olsa 1882 senesine kadar uzandığı anlaşılmış ve haritanın tamamlanma tarihinin 1882 senesine kadar çekilmesi uygun görülmüştür.

İlk yapıldığında verilmeyen haritanın ölçeği, Ayverdi'nin yerinde yaptığı çalışmalar sonucu 1/2000 olarak tespit edilmiştir.

Ayverdi çalışmaları sırasında, Osmanlıca yazılmış olan sokak ve bina isimlerinin yanında Latin harfleriyle karşılıklarını vermiştir. Ayrıca, isimleri verilmeyip sadece yerleri belirtilen sokak ve binaları, bulundukları mahalde teşhis ederek isimlerini haritaya eklemiş, birden fazla ismi olan yapıların diğer isimlerini parantez içinde belirtmiştir. Haritada yer alan bütün yapıları kapsayan bir indeks hazırlamış ve her ismin karşısına pafta numarasını vermiştir.⁴

Harita ilk defa 1958 senesinde İstanbul Fetih Cemiyeti tarafından yayınlanmış, Ayverdi'nin üzerinde yaptığı bazı ilavelerle 1978 senesinde ikinci defa bilim dünyasına sunulmuştur.

³ Ekrem Hakkı Ayverdi, **19. Asırda İstanbul**, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1978, s. 6, 7.

⁴ Ayverdi, **a.g.e.**, s. 5-9.

1.3. AYVERDİ HARİTASI'NDAN ÖNCE VE SONRA YAPILAN İSTANBUL HARİTA VE PLANLARI

Bizans döneminden günümüze gelene kadar değişik tarihlerde şehrin harita ve planları yapılmıştır ancak şehrin geçirdiği aşamaları kademe kademe gösteren haritalar oldukça azdır. Fetihten önce ve sonra yapılanlar olmak üzere iki grupta incelenen bu haritaların hemen hepsi kuş bakışı panorama şeklindedir.⁵ Panoramalarda sokak, cadde ve yapı isimleri belirtilmemiş, ancak çok önemli binaların yerleri gösterilmiştir.⁶

Bilinen ilk İstanbul haritası 1422 senesinde Cristoforo Buondelmonte tarafından yapılmıştır. Harita üzerindeki surlar ve ana binalar güneyden görüldüğü biçimde resmedilmiştir.⁷ (Harita 4)

İstanbul'un fethinden sonra hazırlanan haritalar arasında 1493 tarihli Hartmann Schedel'in haritası, fetihten elli sene sonra yapılmasına rağmen Bizans İstanbul'unu göstermesi bakımından ilginçtir.⁸ (Harita 5)

XVI. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen ve Venedikli ressam Vavassore tarafından yapılan yarı harita yarı kuş bakışı resim niteliğindeki eser oldukça ayrıntılıdır. Anadolu yakasından İstanbul, Haliç ve Galata'nın görünümünü veren eser, değişik zamanlarda Avrupa'da yapılan İstanbul haritalarına esas olmuştur.⁹ (Harita 6)

⁵ Cahit Kayra, *İstanbul Haritaları-Ortaçağdan Günümüze*, Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası Yayınları, 1990, s. 33.

⁶ Ayverdi, a.g.e., s. 4.

⁷ Kayra, a.g.e., s. 33. ; İlhan Tekeli, "Haritalar", *D.B.İ.A.*, C:3, İstanbul, 1994, s. 556. ; Bu konuda yapılmış bir çalışma olarak şu makale zikredilebilir: Semavi Eyice; "19. Yüzyılda İstanbul'da Batılı Mimarlar, Ressamlar, Edebiyatçılar", *19. Yüzyıl İstanbul'unda Sanat Ortamı-Habitat II'ye Hazırlık Sempozyumu (14-15 Mart 1996) Bildiriler*, İstanbul, 1996, s. 25.

⁸ Tekeli, a.y. , s. 556.

⁹ Tekeli, a.y., s. 556, 557. ; Haluk Şehsuvaroğlu, *İstanbul Harita ve Planları Sergisi*, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, İstanbul, 1961, s. 3.

1566-1574 tarihli Venedik yapımı, çizeni bilinmeyen harita oldukça önemlidir. Bu eser daha sonra başkaları tarafından kopye edilmiş, ilk kopyesinde boş bırakılan daire içine III. Murad'ın resmi yerleştirilmiştir.¹⁰ (Harita 7)

XVI. yüzyılda Osmanlı haritacıları tarafından yapılan haritalar da mevcuttur. İstanbul hakkındaki ilk ciddi ve sağlıklı harita Pirî Reis'in 1520-1525 senelerine tarihlenen Kitab-ı Bahriye adlı eserindeki İstanbul planlarıdır.

Matrakçı Nasuh'un 1537 senesinde tamamladığı Beyan-ı Menazil-i Sefer-i İrakeyn adlı eserindeki İstanbul haritası, tarihi yarımada ile Galata surları içindeki alanı kapsamaktadır ve gösterdiği ayrıntılar bakımından oldukça önemlidir.¹¹ (Harita 8)

XVII. yüzyılda Katip Çelebi'nin Cihannüma adlı eserinde İstanbul ve Boğaziçi'nin sağlıklı çizilmiş bir haritası mevcuttur. (Harita 9)

XVIII. yüzyılda Osmanlılar daha çok su yolu haritaları yapmışlardır. Bu haritalar oldukça tafsilatlı olup, binalar şematik bir şekilde gösterilmişlerdir.¹² (Harita 10)

XVIII. yüzyıl sonu ve XIX. yüzyıl başında ölçekli şehir haritalarının yapımına başlanmıştır. Bu haritalar diğerlerine göre şehir hakkında çok daha fazla bilgi vermektedir. 1776 tarihli Kauffer haritası 1/10.000 ölçeği ile ölçüme dayanan ilk harita olması ve İstanbul'un topografyası bakımından oldukça önemli bir aşamadır.¹³ (Harita 11)

Kauffer'den sonra yapılan ölçeğe dayanan ikinci önemli harita Moltke tarafından 1836-1837 senesinde yapılmıştır. 1/25.000 ölçekli harita Kauffer'e göre daha büyük bir alanı kapsamaktadır.¹⁴ (Harita 12)

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni gelişmeler olmuş; imar nizamnamelerinin uygulamaya konulmasından sonra yangın yerlerinin haritaları

¹⁰ Kayra, a.g.e., s. 33.

¹¹ Tekeli, a.y., s. 557. ; Kayra, a.g.e., s. 33.

¹² Ayverdi, a.g.e., s. 4. ; Kayra, a.e., s. 34. ; Bu konuda yapılmış bir çalışma olarak şu makale zikredilebilir: Semra Ögel, "Üsküdar İbrahim Paşa Su Yolu Haritasında Köşk ve Dış Sofa Resimleri", Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırmaları – Yıldız Demiriz'e Armağan, haz. M. Baha Tanman - Uşun Tükel, İstanbul, 2001, s. 107-114.

¹³ Ayverdi, a.g.e., s. 4. ; Kayra, a.g.e., s. 4. ; Tekeli, a.y., s. 557, 558.

¹⁴ Tekeli, a.y., s. 558.

ıkarılmaya başlanmış ve mühendislik mesleğinin gelişmesiyle subay mühendisler tarafından İstanbul'un ölçekli haritaları hazırlanmıştır.

Mühendishane-i Berr-i Hümayun kurulduktan sonra ölçekli harita yapımı hızlanmıştır. Mühendis Kâmil ve İdris Bey'in 1838'de yaptıkları İstanbul ve Boğaz haritası, 1845 senesinde Mühendishane  ğrencilerinin yaptığı iki paftalı İstanbul ve Boğaziçi haritası, 1848'de yapılan ve İstanbul surlarının iini gösteren harita ile 1851 senesine tarihlenen renkli İstanbul ve Boğaziçi haritası bu dönemin önemli eserleridir.¹⁵ (Harita 13, 14)

1856 Aksaray Yangını'ndan sonra Luigi Storari tarafından Aksaray yangın yeri haritası ile 1857 senesinde Salmatomruk ve Saraçhane yangın alanı haritaları çıkarılmıştır. 1865 Hocapaşa Yangını'ndan sonra yapılan harita ise Mehmed Kem leddin'e aittir. (Harita 15)

XIX. yüzyılın ikinci yarısında yapılan İstanbul haritaları içinde C. Stolpe'nin çalışması ayrı bir yere sahiptir. 1863 senesinde yapılan 1/10.000 ölçekli harita şehrin dokusunu vermesi bakımından o zamana kadar yapılmış haritaların en gelişmişidir. (Harita 16)

Bu döneme kadar yapılmış haritaların ölçekleri büyük tutulmuş olduğu için çoğunda sokak ve cadde isimleri olmayıp, sadece önemli yapılar ve semtler gösterilmiştir. 1875-1882 tarihleri arasında Mühendishane mezunu asker haritacılar tarafından yapımına başlanan, Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından müsveddeleri bulunup eksikleri tamamlanarak yayınlanan ve teze konu olan harita 1/2.000  leği ile tarihi yarımadayı, yapıları, cadde ve sokakları ile detaylı bir şekilde göstermesi bakımından ayrıcalıklı bir yere sahiptir.¹⁶ (Harita 1)

1900'l  yıllarda genel topografik haritalar yanında ayrıntılı kadastral haritalar ile tematik planlar yapılmıştır. 1904-1906 yılları arasında C. E. Goad Şirketi tarafından yapılan 1/600 ölçekli yangın sigortası haritası bu gurubun öncülerindendir. 1925 senesinde Kadastro Genel Müdürlüğü'nün kurulmasından sonra Jacques Pervititch

¹⁵ Tekeli, a.y., s. 558. ; Şehsuvaroğlu, a.g.e., s. 5.

tarafından hazırlanan ve kent dokusunu oldukça ayrıntılı bir şekilde gösteren kadastro haritasında, binaların kullanılışı ve yapıldıkları malzemeler hakkında da bilgi verilmiştir.¹⁷ (Harita 17, 18)

İstanbul haritalarının gelişiminin tamamlanması şehir rehberleri ile olmuştur. 1918 senesinde İstanbul Şehremaneti Müdürü Necib Bey tarafından hazırlanan şehir rehberi ile 1934 senesinde Osman Nuri Ergin tarafından yapılan rehber bu grubun en önemli örneklerini oluşturmaktadır.¹⁸ (Harita 19)

¹⁶ Ayverdi, a.g.e., s. 6, 7.

¹⁷ Tekeli, a.y., s. 560. ; Kayra, a.g.e., s. 35. Söz konusu paftalar yakın tarihte yayınlanmıştır: **Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul**, İstanbul, Axa Oyak Yayınları, 2001.

¹⁸ Tekeli, a.y., s. 560.

2. ÇAĞLAR BOYUNCA TARİHİ YARIMADANIN GEÇİRDİĞİ DEĞİŞİMLERİN ÖZETİ

İstanbul iki büyük devletin, Doğu Roma (Bizans) ve Osmanlı imparatorluklarının başkenti olmuş, her iki imparatorluğun mimarları yüzyıllar boyunca şehri anıt eserlerle doldurmuştur.

Tarihi yarımada ilk yerleşim hakkında bilgi olmamakla birlikte, en erken yerleşmenin Haliç kıyılarında olduğu zannedilmektedir. Bu bölge çevresinde yaşayan insanlar için güvenilir bir liman olmanın yanı sıra, verimli toprakları ve balıkçılık imkânları ile de oldukça iyi bir yaşam ortamı sağlamaktadır.¹

İlk Bizantion Sarayburnu bölgesinde kurulmuş, surların dışında şimdiki Çemberlitaş'tan Beyazıd'a doğru uzanan alan nekropolis yani mezarlık olarak kullanılmıştır. Roma İmparatorluk çağına kadar bu sınırlar içinde gelişen şehir, Roma devrinde tarihinin en büyük talihsizliklerinden biriyle karşılaşmış, İlyria ordusu komutanı Septimus Severus'a karşı direnen Suriye ordusu komutanı Pescennius Nîger'un yanında olmuştur. İki yıl süren direnişten sonra teslim olan Bizantion, Septimus Severus tarafından cezalandırılmış, surların bir kısmı yıkılmış, sitelik hakkı elinden alınarak köy haline getirilmiştir. Bu ceza uzun sürmemiş, İmparator, oğlu Caracalla'nın isteğı üzerine şehri yeniden imar ettirerek haklarını tekrar tanımış ve şehre oğlunun adını vermiştir.

Septimus Severus iki nirengi noktası belirlemiş; Hipodrom'un inşasını başlatmış ve şehrin ana caddesi iki tarafı direkli bir cadde haline getirilmiştir. Yeni mabetlerle bir tiyatro yaptırmış, gelişen şehir sur dışına taşmış, mezarlık batıya doğru yayılmıştır.²

Sınırları genişleyen Roma İmparatorluğu doğuda ikinci bir başkent kurmanın gerekli olduğunu sezmiş, kolay savunulur olması ve ticaret yollarının kesiştiğı bir noktada bulunması sebebiyle Bizantion, I. Constantinus tarafından başkent olarak

¹ Semavi Eyice, "Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi", Atatürk Konferansları VII, Ankara, 1980, s. 89, 90.

² A.y., s. 92, 93.

seçilmiştir. 325 senesinde şehri daha büyük bir hale getirmek için çalışmalar başlamış, yeni kara suru inşa edilmiştir. Konstantinopolis adıyla yeni şehrin açılışı 330 senesinde olmuş ve birçok bina bu dönemde yapılmıştır.³

I. Constantinus, Severus'un kentinin başlıca nirengi noktalarını kabul etmiş ve bunun ötesinde çok kapsamlı bir kent tasarım projesi uygulamıştır.⁴ Şehrin üçüncü ve dördüncü tepelerini kapsayan, eski kenti dörde katlayan yeni surlar yaptırmış, Büyük Saray'ın yapımını başlatmış ve Hipodrom'u tamamlatmıştır. Hipodrom'u süslemek amacıyla Delphi Apollon Tapınağı'ndan getirdiği, birbirine sarılmış üç yilandan meydana gelen tunç anıt "Burmali Direk" adıyla hala durmaktadır. Şehrin ortasında kendi adına etrafı revaklarla çevrili oval bir alan yaptırmış ve alana üzerinde heykeli bulunan porfir bir anıt diktirmiştir. Bu anıt Osmanlı devrinde çemberlerle desteklenmiş ve "Çemberlitaş" adını almıştır. Ayrıca "Mese" denilen ana cadde yeni surların esas kapısına kadar uzatılmış ve buradan itibaren Adriyatik kıyılarına ulaşan önemli bir karayolu yapılmıştır.⁵ Büyük kiliseler inşa edilmiş, ilk Ayasofya Kilisesi ve Havariyun Kilisesi Bizans ve Osmanlı kentinin başlıca odak noktaları olmuştur.⁶

Sonraki imparatorlar da büyük kiliseler ve kamu binaları yaptırmışlar, İmparator İulianus Osmanlı devrinde "Kadırga Limanı" denilen ve kendi adıyla anılan bir liman, İmparator Valentinianus, şehre su getirmek amacıyla su kemeri yaptırmıştır. Bu kemer "Bozdoğan Kemer" adıyla uzun yıllar aynı amaçla kullanılmıştır. İmparator Theodosius tarafından Mısır'dan getirilen büyük pembe granit Hipodrom'a dikilmiş ve Beyazıd'da kendi adını taşıyan oldukça büyük bir meydan yaptırmıştır.⁷

II. Theodosius devrinde, şehrin sınırlarının genişletilmesi gereği duyulmuş, Constantinus surlarının bir kilometre batısında, kentin beşinci, altıncı ve yedinci

³ A.y., s. 93, 94.

⁴ Zeynep Çelik, 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti-Değişen İstanbul, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s. 12.

⁵ Eyice, a.y., s. 94, 95.

⁶ Çelik, a.g.e., s. 15.

⁷ Eyice, a.y., s. 96.

tepelerini içine alan yeni kara surları yapılmış, ayrıca yeni surla birleştirilmek üzere Marmara sahilindeki surlar da uzatılmıştır.⁸

Bin yıllık Bizans tarihi boyunca Theodosius surları içinde kalan üçgen biçimli şehirde pek çok saray, kilise, manastır, sarnıç gibi yapılar inşa edilmiş, bu yapılar Bizans ve Osmanlı mahallelerinin nüvesini oluşturmuş, şehir geniş anlamda imar edilmiştir.⁹

XIV. yüzyılın ortaları siyasi bakımdan Bizans'ın sonu olmuş, 1453 senesinde şehrin Osmanlı hükümdarı II. Mehmed (Fatih) tarafından fethedilmesiyle de tarihe karışmıştır. Türklerin eline geçtiğinde boş ve harabe durumundaki şehir için, bu tarihten itibaren yeni bir çığır açılmış, şehre yeni bir düzen, yeni bir sanat ve yeni bir yaşama anlayışı getirilmiş, Müslüman halkın İslâm'ın gereklerine göre yaşayabileceği bir ortam oluşturulmaya çalışılmıştır.¹⁰

Fatih şehri on üç bölgeye ayırmıştır. Bunlardan birincisi Ayasofya çevresidir. Diğer on iki nahiye padişahların ve paşaların kentin fethinden sonraki yetmiş yılda yaptırdıkları külliyelerin çevresinde gelişmiştir. Mahalleler ise küçük camilerin, yatırların ve tekkelerin etrafında oluşmuştur.¹¹

İstanbul'un en büyük kilisesi Ayasofya ile birçok kilise camiye çevrilmiş, şehrin canlandırılması amacıyla çeşitli yerlerden halk getirilerek İstanbul'a yerleştirilmiş ve imar faaliyetlerine başlanmıştır. Bizans imparatorlarının mezarlarının bulunduğu Havariyun Kilisesi'nin harabesi ortadan kaldırılarak yerine, şehre Türk damgasını vuran Fatih Külliyesi inşa edilmiştir. Bu külliye, sonradan oluşacak ve Osmanlı İstanbul'una kendine özgü silüetini kazandıracak olan diğer külliyelerin öncüsüdür.¹²

Bizans saraylarından farklı olarak değişik yerlerde eski ve yeni olarak adlandırılan iki saray yapılmış, şehrin çeşitli yerlerine yapılan camiler, mescitler, sıbyan mektepleri gibi yapılarla şehrin görüntüsü hızla değişmiştir. Bizans devrinden kalan sokak sistemi değişmeden kalmış, arazinin engebeli oluşundan dolayı, bazı duvarların

⁸ Çelik, a.g.e., s. 16.

⁹ Eyice, a.y., s. 108.

¹⁰ A.y., s. 114.

¹¹ Çelik, a.g.e., s. 21.

¹² Eyice, a.y., s. 114, 115.

yardımla elde edilen teraslar aynen bırakılmış ve bunlara yenileri eklenerek büyük konaklar bu terasların üzerine inşa edilmiştir. Şehrin su ve temizlik ihtiyacını karşılamak amacıyla su tesisleri, hamamlar yapılmış ayrıca büyük bir ticaret merkezi olan şehrin bu durumunu güçlendirmek amacıyla hanlar, bedestenler, çarşılar inşa edilmiştir.¹³

Vakıf binaların yoğun biçimde arttırılması II. Beyazıd döneminde (1481-1512) olmuş, bu dönemde şehrin her tarafına cami, mescit, medrese ve tekkeler yapılmıştır. 1509 senesinde meydana gelen ve Kıyamet-i Sugra (Küçük Kıyamet) olarak adlandırılan deprem, şehrin yapı karakterinde büyük rol oynamış, 45 gün süren deprem birçok yapının yıkılmasına ve harabiyetine sebep olmuştur. Kısa sürede zararın giderilmesi için çalışmalara başlanmış, ancak kâgir yapıdan korkan halk ahşap malzemeye yönelmiş ve bu tutum şehre dört yüz yıl boyunca damgasını vurmuştur. Bu defa da yangınlar afet haline gelmiş, şehrin çok büyük alanlarını yok etmiştir. Bu problem yüzyıllar boyunca devam etmiştir.¹⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak çağı olan XVI. yüzyılda şehrin nüfusu hızla artmış ve bu artış Fındıklı, Tophane, Cihangir ve Kasımpaşa gibi yeni mahallelerin doğmasına sebep olmuştur.¹⁵ Yoğun inşaat faaliyetlerinin görüldüğü bu dönemde son derece canlı ve kalabalık bir liman durumundaki Haliç, kıyılarından yukarı doğru evlerle dolmuştur. Şehrin silüetine hakim olan unsurlar, büyük sultan camileri ve bunların külliyeleleridir. Süleymaniye Camii ve Külliyesi şehri Türklere tapulayan belgelerden biri olmuş, ayrıca irili ufaklı birçok cami, mescit, medrese, sıbyan mektebi, han, hamam, çeşme gibi yapılar inşa edilmiştir. Hemen her semt büyükçe bir cami etrafında toplanmış, her mahallede bir mescit yükselmiş, irili ufaklı çarşılar inşa edilmiştir. II. Mehmed'in yaptırdığı iki bedesten etrafında gelişen Kapalıçarşı, şehrin zenaat ve ticaret bölgesini yerleşim bölgelerinden ayırmıştır.¹⁶

¹³ A.y., s. 115, 116.

¹⁴ A.y., s. 118.

¹⁵ Çelik, a.g.e, s. 23.

¹⁶ Eyice, a.y., s. 119, 121, 124.

XVII. yüzyılda eski Bizans sarayının arazisinde kurulan Sultan Ahmed Külliyesi ve Eminönü'nde sahilde yer alan Yeni Camii inşa edilmiş, yüzyılın ikinci yarısında eski Mese (yani Divanyolu) boyunca daha küçük cami ve medreseler yapılmıştır.¹⁷

İstanbul'da klasik devir denilen eski geleneklere bağlı zevkin hakimiyeti XVIII. yüzyılda zayıflamaya ve gerilemeye başlamıştır. “Lâle Devri” olarak adlandırılan bu dönemde, elçiler tarafından Avrupa şehirlerinde görülen ve İstanbul'da da uygulanmasına çalışılan, Avrupa mimarisindeki modaların benimsenmeye başladığı ve özellikle barok üslubunun Türk sanatına sızmaya başladığı görülür. Klasik devrin nisbet ve çizgilerine sahip olmayan eserlerde, Batı'dan alınmış sanat prensipleri Türk ihtiyaçları ve zevki ile kaynaştırılmıştır.¹⁸

Şehrin muhtelif yerlerinde yapılan bazı medrese külliyesi yeni bir akımın işaretleridir. Bu yapılarda cami arka planda kalmış, çeşme, sebiller, mektep gibi yapılarla zenginleşen medrese hakim unsur olmuştur. İlkçağ mimarisinde, özellikle Akdeniz kıyı şehirlerinde görülen direkli caddelerin bir benzeri İstanbul'da yapılmış, “Direklerarası” olarak adlandırılan mekân, İstanbul eğlence hayatında önemli bir yer işgal etmiştir. İnşa edildikleri dönemin zevkini yansıtan, genellikle meydanlara yapılan çeşme ve sebiller, o yılların şehirciliğinin bir işareti olmuştur. Bu devirde inşaat faaliyetleri daha çok Galata'da, Boğaziçi kıyılarında ve yeni kurulan mahallelerde toplanmıştır.¹⁹

XVIII. yüzyılın sonu XIX. yüzyılın başlarına doğru Avrupa'dan gelen ve “ampir (*empire*)” olarak adlandırılan yeni akım, bir bakıma devletin resmi sanat üslubu haline gelmiş, bu üslupta yapılan binalar devlet otoritesinin temsilcisi olmuşlardır. XIX. yüzyılda şehrin Batılı bir görünüm kazanması için büyük gayret sarf edilmiş ve Batılı tarzda kışla, hastane, karakol gibi pek çok bina inşa edilmiştir. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren kâğıt yapılar inşa edilmeye başlanmış, evler, devlet daireleri, konaklar kâğıt olarak yapılmıştır.²⁰

¹⁷ Çelik, a.g.e., s. 25.

¹⁸ Eyice, a.y., s. 129, 130, 131.

¹⁹ A.y., s. 130.

²⁰ A.y., s. 135, 136, 141.

Şehre Batılı görünüm verme çalışmaları sırasında atlı tramvay, demiryolu ve deniz ulaşımı sağlanmış, ayrıca 1865 Hocaapaşa Yangını'ndan sonra kurulan Islahat-ı Turuk (Yolların Yeniden Düzenlenmesi) Komisyonu, hızlı bir imar faaliyetine girişmiş ve ilk iş olarak bazı tarihi binaların kesilmesi, bazılarının ortadan kaldırılması suretiyle Divanyolu Caddesi'ni genişletmiştir. Yeni cadde düzenlemeleri yapılmış, yangın sahalarında ızgara plan tipi uygulanmaya çalışılmıştır. Ana caddeler iki sıra ağaçlı yollar halinde düzenlenmiştir.²¹

Padişahın ve hanedanın Abdülmecid döneminde (1855) Topkapı Sarayı'nı terk ederek, Batılı bir görünüm sunan Dolmabahçe Sarayı'na taşınmasıyla, Fatih'ten beri ilk kez devletin yönetim merkezi tarihi yarımadanın dışına çıkmıştır. Buna paralel olarak, sadrazamın ve onun başkanlığındaki hükümetin merkezi olan Bâb-ı Âlî'nin gücü artmıştır. Bir yandan Bâb-ı Âlî'nin çevresinde yeni nezaret (bakanlık) binaları yükselirken, öte yandan, Abdülmecid tarafından, Dolmabahçe Sarayı'nın gerisindeki sırtlarda, devlet ricâline ait "Avrupaî" konaklarla dolu Teşvikiye semti kurulmaya başlanmıştır.

XIX. yüzyılın son çeyreğinde mimaride eklektik (seçmeci / karma) üslup belirmekte, yapılan binalarda geçmiş çağların her türlü üslubu saf biçimde veya başkaları ile karıştırılarak uygulanmaktadır. Eklektik üslup fazla yayılmadan yüzyılın sonlarına doğru Türk neo-klasik üslubunun doğmasıyla engellenmiştir. Sanayi-i Nefise Mektebi'nden yetişen Türk mimarları tarafından uygulanan ve eskiye dönüş olarak kabul edilen bu üslup, şehrin içinde yükselen bazı binalarda kendini göstermektedir. II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) saray, tarihi yarımadadan uzaklaşarak Yıldız'a taşınmış, böylece imar faaliyetleri de bu bölgeye yayılmıştır.²²

XX. yüzyılın başlarında savaşlar, işgal ve üst üste geçirilen yangınlardan sonra İstanbul harap bir büyük şehir olarak Cumhuriyet dönemine geçmiştir. Yanlış tasarlanmış imar çalışmaları, kontrolsüz sanayileşmenin körüklediği gecekondulaşma,

²¹ A.y., s. 141, 142.

²² A.y., s. 145.

tabii güzelliklerin büyük ölçüde zarar görmesi, topografya göz önünde bulundurulmadan çok büyük ve yüksek binaların yapılması gibi çeşitli sebepler, şehrin bünyesinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Bütün bu problemler günümüzde de devam etmektedir.²³

²³ A.y., s. 146.

3. 1882 SENESİNE KADAR TARİHİ YARIMADADA GÖRÜLEN İNŞAAT FAALİYETLERİ

XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda batıya ayak uydurmak ve eski düzeni çağdaşlaştırmak amacıyla yoğun çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu çabalar ve zaman içinde yaşanan değişimler, İstanbul'da görülen büyüme modelleri ve planlama çalışmalarına da yansımıştır. II. Mahmud (1808-1839), Abdülmecid (1839-1861) , Abdülaziz (1861-1876) ve II. Abdülhamid (1876-1909) Batılılaşmanın savunucuları olmuşlar, eğitim, askerlik ve mülki idare konularında köklü reformlar yapmışlardır.

1839 senesinde, Abdülmecid'in cülusunu müteakip ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Avrupa modeli resmi bir politika haline getirilmiştir. Bu fermanla Batı'nın üstünlüğü kabul edilmekte, Batı kurum ve yönetimlerinin Osmanlı toplumunun sorunlarına çözüm getireceği inancı yerleşmekteydi.¹

1855 senesinde kent yönetiminde önemli bir adım atılmış, temel ihtiyaçların karşılanması, vergilerin toplanması, yol yapımı ve tamiri, kentin temizliği ve tezyini, lonca ve çarşıların denetimi gibi işlerden sorumlu olarak Şehremaneti kurulmuştur.² Aynı sene hükümet daha köklü bir program uygulamak üzere İntizam-ı Şehir Komisyonu'nu kurmuş, İstanbul'u güzelleştirmek, temizlemek, yolları genişletmek, sokakları aydınlatmak, inşaat usullerini iyileştirmek gibi işleri bu komisyona havale etmiştir.³

Tanzimat Fermanı'yla hayata geçirilen reformların yansıması geniş ölçüde kent dokusunda, daha dar ölçüde mimaride görülmüştür. Tanzimat reform paketinin bir parçası olan kent dokusunun düzenlenmesine ilişkin ilk ilkeler, 1836 senesinde Sadrazam Mustafa Reşid Paşa tarafından belirlenmiştir. Paris, Viyana, Londra gibi Avrupa başkentlerinde diplomatik görevler yapmış olan Mustafa Reşid Paşa, bu şehirlere hayran olmuş ve İstanbul'un da aynı şekilde düzenlenmesini istemiştir. Mevcut

¹ A.e., s. 28.

² Osman Ergin, *İstanbul'da İmar ve İskân Hareketleri*, İstanbul, 1938, s. 35. ; Çelik, a.g.e., s. 37.

³ A.e., s. 35. ; Çelik, a.g.e., s. 37.

geleneksel organik dokunun (labirentvari görünümün) düz ve geniş arterlerle kesilmesi gerektiğini, böylelikle ulaşım kolaylığı sağlanarak yangınların kontrolünün mümkün olacağını belirtmiştir. Ayrıca, yapı malzemesinin ahşaptan kâgire dönüştürülmesi gerektiğini ve bunun büyük bir problem olan yangınların önlenmesinde önemli bir adım olacağını savunmuştur. Bütün bu işleri yapmak için Avrupa'dan mühendis ve mimarların getirilmesi, buradan da Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴

Mustafa Reşid Paşa'nın yabancı uzmanlara danışma fikri hükümet tarafından hemen uygulanmış ve 1839 senesinde Alman mühendis Helmuth von Moltke, İstanbul'un sokak yapısını düzenlemek amacıyla görevlendirilmiştir. Moltke ilk iş olarak kentin planını çıkarmış ve bir yenileme projesi hazırlamıştır. Kentin sokaklarını genişliklerine göre üç kategoriye ayıran Moltke, yedi ana arter tasarlamış ve yangına dayanıklı kâgir yapılar önermiştir.⁵

Her ne kadar uygulanmasa da, Moltke ve Mustafa Reşid Paşa'nın görüşleri yeni inşaat nizamnamelerinin temelini oluşturmuştur. Kent planlaması ve inşaat faaliyetlerini düzenleyen ilk nizamname 1848 senesinde hazırlanmış, 1848-1882 arasında altı nizamname düzenlenmiştir: 1848 Ebniye (Binalar) Nizamnamesi, 1858 Sokaklara Dair Nizamname, 1863 Turuk (Yollar) ve Ebniye Nizamnamesi, 1875 İstanbul ve Belde-i Selase'de (Üç Beldede)⁶ Yapılacak Ebniyenin Suret-i İnşaiyesine Dair Nizamname, 1877 Dersaadet Belediye Kanunu ve 1882 Ebniye Kanunu.⁷

Bu kanun ve nizamnamelerle sokaklar genişliklerine göre sınıflandırılmış, çıkmaz sokakların kaldırılması gerekliliği vurgulanmıştır. Bina yükseklikleri sokak genişliğine orantılı olarak belirlenmiş, tuğla ve taş yapılar ahşap yapılardan daha yüksek tutulmuştur. Ayrıca tüm yeni yapılaşmaların önceden tespit edilmiş planlara uygun olması gerekliliği vurgulanmıştır. Yangınlarda tahribata uğrayan mahallelerin belirlenen planlara göre yeniden düzenlenmesi öngörülmüştür. En az on binanın yok olduğu

⁴ Çelik, a.g.e., s. 41.

⁵ Ergin, a.g.e., s. 30-34. ; Çelik, a.g.e., s. 42.

⁶ Eyüp, Galata ve Üsküdar.

⁷ Çelik, a.g.e., s. 42.

alanların tarla kabul edilerek yeniden planlanması ve bu alana yapılacak tüm yapıların kare veya dikdörtgen bloklar halinde olması zorunluluğu getirilmiştir.⁸

Nizamnamelerde yangın tehlikesini en aza indirmek için kâgir yapı tekniklerinin avantajları vurgulanmış, kâgir yapılar tam ve yarı kâgir olarak sınıflandırılmıştır. Şehir ana ve tali bölgeler olarak ikiye ayrılmış, ana bölgelerde ahşap inşaat yasaklanırken, tali bölgelerde kâgir yangın duvarı yapmak şartıyla izin verilmiştir.⁹ Bütün bu nizamnamelerde görülen ortak amaç, düz ve geniş caddelerin belirlediği kare ve dikdörtgen adalarda, taş ve tuğla yapılardan oluşan bir kent kurmaktır.¹⁰

İstanbul'un ahşap konut dokusu şehrin tarihi boyunca tehlike oluşturmuştur. Şehir sürekli olarak yangınlara maruz kalmış ve yüzyıllar boyunca büyük hasarlar görmüştür. Şehrin imarında ve sokakların genişletilmesinde yangınlar büyük rol oynamıştır. 1840 senesinden önce yangınlarda tahribata uğrayan bölgeler ilk şekliyle yapılırken, bu tarihten itibaren yangınları önlemek için köklü çözümler aranmış ve her yangın yeri kente verilecek resmi biçimlerin denendiği bir sahne haline gelmiştir.¹¹

Yanan bölge büyük ve prestijli bir semtteyse yeniden inşası başlı başına bir yenileşme projesi olarak değerlendirilmiş ve çoğu kez çevresindeki yanmayan bölgeleri de kapsamıştır. Bölgede anıt veya ticari rıhtım gibi bir odak noktası varsa yeni planlanan mahalleye eskisine oranla daha geniş bir ana sokak yapılmış, anıtsal yapının bulunmadığı bölgeler de ızgara planına göre düzenlenmiştir. Yanan bölge küçük bir alanda ise yeniden yapılanması birkaç düz ve geniş sokağın açılması şeklinde gerçekleştirilmiştir.¹²

1856 Aksaray Yangını ile 1865 Hocapaşa Yangını tarihi yarımadanın yeniden şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. 650'den fazla binanın yandığı 1856 Aksaray Yangını'ndan sonra ilk defa yangın yerinin sistematik bir haritası çıkartılmış ve alternatif bir kent tasarımı projesi hazırlanarak uygulamaya konmuştur. Hükümet bölgenin yeniden imarı için İtalyan mühendis Luigi Storari'yi görevlendirmiştir. Storari Unkapanı'ndan

⁸ A.e., s. 43.

⁹ A.e., s. 44.

¹⁰ A.e., s. 44.

¹¹ A.e., s. 45.

¹² A.e.

Yenikapı'ya uzanan kuzey-güney ekseniniyle, doğu-batı eksenini oluşturan Aksaray Caddesi'ni genişletmiş, iki eksenin kesiştiği kavşağın köşelerini yuvarlatarak belirginleştirmiştir. Bu yeni uygulama ile Storari Batılı tarzda olmasa da bir meydan fikrini şehre getirmiştir. Ayrıca, diğer sokakları semtin ana arteri olan Aksaray Caddesi'ne göre hizalamaya çalışarak düzgün bir ızgara plan oluşturmaya gayret etmiştir. Çıkmaz sokakları kaldırarak gizli kalmış birçok bölgeyi de açığa çıkarmıştır.¹³ (Harita 20)

1865 senesinde şehir, tarihinin en büyük yangınına maruz kalmıştır. Hocapaşa semtinde başlayan ve otuz iki saat süren yangın güneyde Marmara Denizi, kuzeyde Haliç, batıda Beyazıd Külliyesi ile doğuda Ayasofya ve Sultan Ahmed Camii ekseninde yer alan çok büyük bir alanı kaplamıştır. (Harita 21) Yangın hükümeti bu afete karşı çözüm bulmaya zorlanmış ve sokakların yeniden düzenlenmesi ile ahşap malzemeden kâgire geçilmesi yönünde çalışmalar başlatılmıştır. Bu amaçla Islahat-ı Turuk Komisyonu kurulmuş ve komisyonun yetki ve sorumluluklarını açıklayan bir nizamname yayınlanmıştır.¹⁴

Komisyon Hocapaşa'dan Divanyolu, Kumkapı ve Beyazıd'a kadar yanan bölgelerde ve düzenlemeye gerek görülen diğer yanmamış bölgelerde yetkili kılınmıştır. 1865-1869 tarihleri arasında İstanbul kent planlaması açısından en yoğun dönemini geçirmiş, Islahat-ı Turuk Komisyonu'nun tamamladığı projelerin boyutları XVI. yüzyıldan beri imparatorluk tarihinde görülmemiş büyüklükte olmuştur.¹⁵ Komisyon ilk iş olarak Hocapaşa'daki sokakları genişliklerine göre büyük, orta ve yan sokaklar olarak üç sınıfa ayırarak toplam uzunluğu 3420 m. yi bulan bir sokak ağı oluşturmuştur. Yeni sokak düzeni tarihi binaları korurken aynı zamanda arazinin engebelerine de uymak zorunda kalmıştır.¹⁶ Yol yapımına paralel olarak altyapı inşaatı sürdürülmüş, Kumkapı, Mahmudiye ve Nuruosmaniye caddelerinin altına toplam 2660 m.lik kanalizasyon

¹³ A.e., s. 45, 46.

¹⁴ Çelik, a.g.e., s. 47. ; Ergin, a.g.e., s. 41.

¹⁵ A.e., s. 48. ; A.e., s. 42.

¹⁶ Çelik, a.g.e., s. 48, 49.

borusu döşenmiştir. Aynı zamanda komisyon bölge sakinlerinin ev ve dükkânlarını kâgır olarak yapmalarını teşvik ederek yardımcı olmuştur.¹⁷

Islahat-ı Turuk Komisyonu bölgede bulunan başlıca anıtların önlerini açarak yapıları göz önüne çıkarmayı hedeflemiş ve uygulamaya Divanyolu'ndan başlamıştır.¹⁸ Yolun iki yanında bulunan anıtların çokluğu çalışmanın zorlaşmasına ve ağır ilerlemesine sebep olmuştur. Çoğu Hocapaşa Yangını'nda yanan evler ve dükkânlar yıkılarak Çemberlitaş açığa çıkarılmış ve çevresinde bir meydan oluşturulmuştur. Çalışmalar sırasında Çemberlitaş Hamamı'nın kubbesi ile Atik Ali Paşa Medresesi'nin bir bölümü kesilmiş, Köprülü Türbesi geriye çekilmiş, Firuz Ağa Camii'ne sonradan ilave edilen yapılar yıktırılarak cami ortaya çıkarılmıştır. Atik Ali Paşa ile Sinan Paşa hazirelerinin bir kısmı da Divanyolu'na dahil edilmiştir. Düzensiz bir yapı bloğunun yıkımı ile Divanyolu Beyazıd'a bağlanmış, böylece Divanyolu'nun genişletilmesi projesi tamamlanmıştır. Ayrıca Divanyolu'nun doğu ucunda yer alan Ayasofya'ya bitişik binalar yıktırılarak önünde bir meydan oluşturulmuştur.¹⁹ Ayrıca Beyazıd Meydanı, Unkapanı Caddesi, Bab-ı Âli ile Sirkeci arasındaki Aziziye Caddesi, Bab-ı Âli'den Divanyolu'na uzanan Mahmudiye Caddesi, Divanyolu'nu Kadirga'ya bağlayan Kumkapı Caddesi ile Nuruosmaniye Caddesi'ni Mahmudiye Caddesi'ne bağlayan Nuruosmaniye Caddesi, Gedikpaşa Caddesi, Bali Caddesi, Cağaloğlu Caddesi, Mercan ve Fincancılar Yokuşu, Sultanhamam ve Bahçekapı tarafları, Beyazıd-Aksaray tramvay caddesi de bu komisyon tarafından açılmış ve imar edilmiştir.²⁰ (Harita 22)

Ayvansaray ve Samatya gibi daha küçük alanları etkileyen yangınlardan sonra yapılan düzenlemeler kentin yamalı bir görünüm almasına sebep olmuş, yenilenen mahalleler birbirlerine veya ana arterlere bağlanamamıştır. Yangın öncesi alanların boyutları ve arazinin topografyası uygulanmak istenen ızgara planının muntazam

¹⁷ A.e., s. 49. ; Ergin, a.g.e., s. 42.

¹⁸ Çelik, a.g.e., s. 49.

¹⁹ A.e., s. 52, 53.

²⁰ A.e., s. 48. ; Ergin, a.g.e., s. 43.

olmasını engellemiş, bu mahallelerin şehrin diğer bölgeleri ile bağlantıları sağlanamamıştır.²¹

XIX. yüzyılda İstanbul'da artan deniz trafiği ve ticaretinin düzenli rıhtımlara ihtiyaç doğurması, kamu sağlığına zarar veren şartların ortadan kaldırılması ve şehrin imajının düzeltilmesi amacıyla sahil şeridinin temizlenmesi ve düzenlenmesi çalışmalarına başlanmıştır.²² Sirkeci'den Balat'a kadar uzanan bölgede eski ahşap rıhtımlar, dükkânlar, hanlar ve depolar mevcuttu. Tamire muhtaç olan iskeleler padişahın emriyle yenileniyorlardı. 1855 senesinde yabancı sefaretlerden gelen baskı üzerine iskeleler ve limanın yenilenmesi için çalışmalar başlatılmış, limanın haritası çıkartılmış ve deniz seferlerini düzenleyen bir kararname hazırlanmıştır.²³ Düzenli şehir hatları vapur seferlerinin yapılması sahil şeridinin düzenlenmesinde etkili olmuş, Sirkeci'den Eminönü ve Galata Köprüsü'nün güney ayağına kadar olan bölgede tamirler başlamıştır. 1858 senesinde Sirkeci'den Eminönü'ne kadar uzanan büyük bir bölüm yeniden düzenlenmiştir.²⁴ 1863 senesinde belediye özel mülkiyete ait rıhtımları kapsayan bir nizamname çıkarmış, böylece sahil şeridinin kamu kullanımı amacıyla düzenlenmesi için ilk adım atılmıştır.²⁵

XIX. yüzyılda Avrupai bir şehir görüntüsü verilmeye çalışılan İstanbul'da yapılan düzenlemeler eksiklikleri olmasına rağmen kent dokusunda köklü değişikliklere sebep olmuştur.

²¹ Çelik, a.g.e., s. 55.

²² A.e., s. 61.

²³ A.e., s. 62.

²⁴ A.e.

²⁵ A.e., s. 63.

3.1. İNŞAAT FAALİYETLERİNİN DAĞILIMINI VE NİTELİĞİNİ YÖNLENDİREN ETKENLER

3.1.1. YÖNETİM ALANLARI

Tarihi yarımada devlet daireleri, nezaretler şehrin merkezi sayılabilecek Beyazıd, Cağaloğlu gibi bölgelerde, Bab-ı Âli ile Topkapı Sarayı'nın çevresinde toplanmışlardır. Genellikle nezaretler için yeni binalar yaptırılmamış, nazırların oturdukları saray ve konakların selâmlık daireleri bu iş için kullanılmıştır.²⁶

Eski Saray'ın da bulunduğu Beyazıd uzun zamanlar yönetim alanı olarak kullanılmıştır. Bu dönemde inşa edilen yapılarla da bu fonksiyonunu sürdürmüştür. Eski Saray'ın yerine yapılan ve doğrudan resmi daire olarak inşa edilen tek yapı olan Daire-i Umur-ı Askeriye, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra Ağa Kapısı'nın yerinde yükselen ve Şeyhülislâmlık Makamı olarak kullanılan Bab-ı Meşihat (Bab-ı Fetvapenahi) ile devletin hazinesinin saklandığı Maliye Nezareti bu bölgede inşa edilmişlerdir. Zamanla dairelerin çevresine bu birimlere bağlı olarak hizmet verecek olan yeni binalar eklenmiş, böylelikle bağlı oldukları birimlerle birlikte bu yapılar geniş alanlara yayılarak çevrelerinde birer meydan oluşturmuşlardır.

Önceleri çeşitli konaklarda hizmet veren daha sonra kâgir bir binaya sahip olan Bab-ı Âli, Cağaloğlu'nda ve Topkapı Sarayı'na yakın bir bölgede inşa edilmiştir. Çevresine eklenen birimlerle oldukça geniş bir sahaya yayılmıştır. Nafia Dairesi, Zaptiye ve Şehremaneti Dairesi, İran Sefareti gibi devlet daireleri Bab-ı Âli'ye yakın olarak inşa edilmiş yapılardır. Evkaf, Adliye ve Ticarethane Dairesi, Topkapı Sarayı'nın hemen yanında kurulan Darülfünun binasında hizmet vermiştir. Gümrüklerin kontrolünü sağlamak amacıyla kurulan Rüsumat Dairesi, bu fonksiyonu ile ilgili olarak Eminönü gölgesinde ve sahilde inşa edilmiştir. Yapı bu özelliği ile diğer daire binalarından ayrılmaktadır.

²⁶ Ergin, a.g.e., s. 26, 55.

3.1.2. TİCARET VE ÜRETİM ALANLARI

Konumu itibariyle yüzyıllardan beri canlı bir ticaret merkezi durumundaki İstanbul, XIX. yüzyılda da bu özelliğini sürdürmüştür. Haliç'in girişinde yer alan liman, kentin ekonomik hayatında çok önemli bir rol oynamıştır. Doğudan ve Arabistan'dan kervanlarla gelen değerli ticaret ürünleri, ipek kumaşlar, baharat, değerli taşlar, dokuma, halılar, sebze, meyve ve tahıl ürünleri Avrupa pazarlarına götürülmek üzere bu limandan yüklenmiş, Avrupa'nın çeşitli yerlerinden gelen ürünler de en önemli alıcılarını yine buradan bulmuşlardır. Haliç'in güney kıyılarına inşa edilen ve fonksiyonlarına göre adlandırılan çok sayıdaki iskelenin varlığı bu durumu açıklamaktadır.²⁷

Tarihi yarımada ticaret yapıları Haliç'in güney kıyıları ve bu kıyıların iç alanlarına, özellikle Eminönü'nden Beyazıt'a yükselen yamaca ve Kapalıçarşı çevresine inşa edilmiştir. Fatih tarafından inşa edilen iki bedesten çevresinde gelişen ve oldukça büyük bir alana yayılan Kapalıçarşı, şehrin en önemli alış veriş merkezi olmuştur. Kapalıçarşı çevresinde, tüccarların oturduğu, rıhtımlardan alınan ve rıhtımlara gönderilecek malların konduğu ve bunların satışının yapıldığı hanlar inşa edilmiştir. Bu yapılar fabrikalar inşa edilinceye kadar şehrin en önemli iş merkezleri olma özelliğini sürdürmüşlerdir.

Yabancılarla yapılan ticaret antlaşmaları ile Avrupa ülkelerinin sermayelerinin şehre girmesi ve sanayiın giderek gelişmesi fabrikaların inşasına sebep olmuştur. Tarihi yarımada'nın uç kesimlerine ve sahillere inşa edilen fabrikalar sayesinde, bilek gücünden çok makinelerle üretim yapılmış ve böylece seri ve geniş ölçekli imalata geçilmiştir. Bu kuruluşların hemen tümü ordunun ihtiyaçlarına yönelik, askeri amaçlı yapılardır.²⁸ Haritada tespit edilen Unkapanı'nda ve Ayvansaray'da inşa edilen un fabrikaları da ordunun ihtiyaçlarına yönelik olarak kullanılmışlardır. Blachernai saray kompleksinden

²⁷ "Ticaret-Osmanlı Döneminden Günümüze", D.B.İ.A., C:7, İstanbul, 1994, s. 267.

²⁸ "Sanayi-Osmanlı Döneminde İstanbul'da Sanayi", D.B.İ.A., C:6, İstanbul, 1994, s. 437.

arta kalan Tekfur Sarayı harabesi önüne inşa edilen Şişehane, kol gücüne dayanan üretimden seri üretime geçildiğinin en önemli örneklerinden biridir.

Öte yandan, Marmara Denizi sahili boyunca Küçükçekmece'ye kadar uzanan geniş bir alanda çok sayıda fabrika ve imalathane kurulmuştur.²⁹ Şehircilik çalışmaları neticesinde tarihi yarımada havagazı kullanımına geçilmiş, havagazı üretimi sağlamak amacıyla kurulan fabrika için yer olarak, diğer bölgelere göre şehrin dışında kalan ve yerleşimin çok olmadığı Yedikule sahili seçilmiştir.

²⁹ A.y., s. 438.

3.1.3. EĞLENCE ALANLARI

Tarihi yarımada herkesin faydalanabileceği başlıca açık alanları kabristanlar ile cami ve külliyelerin iç ve dış avluları oluşturmaktadır. Geniş kitleleri bünyesinde barındıran bu alanlarda tezgâhlar kurulmakta, çeşitli mallar sergilenmekte ve satılmaktadır. Bunun dışında eğlence ve mesire yerleri daha çok tarihi yarımada dışında, Kağıthane’de ve sahil kenarlarında toplanmıştır.

Yarımada merkezindeki halka açık en önemli meydan At Meydanı’dır. Bu meydana yüzyıllar boyunca çeşitli eğlenceler, düğünler, cirit oyunları düzenlenmiş, meydan mesire yeri olarak da kullanılmıştır.³⁰ Yine bu meydana, Zaptiye Nazırı Hüsnü Paşa’nın girişimiyle, 1870 senesinde inşa edilen Millet Bahçesi, İstanbul’un halka açık ilk bahçelerinden biri olması bakımından önemlidir.³¹

Yine şehrin merkezinde Gedikpaşa’da 1868 senesinde inşa edilen tiyatro, tarihi yarımada en önemli eğlence merkezlerinden biri olmuştur. 1859 senesinde İstanbul’a gelen Souillier Sirki için inşa edilen yapı yıktırılarak 1868 senesinde yerine ahşap bir tiyatro binası yaptırılmıştır. Bu yapı tarihi yarımada inşa edildiği bilinen ilk tiyatro binası olması bakımından ayrıca önemlidir.

Gedikpaşa Tiyatrosu’nun hemen yakınında yer alan Âsım Paşa Konağı, 1870 senesinde “Encümen-i Ülfet” adıyla açılan, serbestçe kumar oynanan ve Batı’daki kulüplerin Osmanlı’daki ilk örneği olarak faaliyete geçmiştir.³²

Tarihi yarımada diğer önemli eğlence merkezleri de Tanzimat döneminde inşa edilen gazinolardır. “Meyhanenin alafrangası” olarak anılan bu yapılar daha çok sahillerde olup, müzikli program eşliğinde içki içilip yemek yenilen, çoğunda dans da

³⁰ Çelik, a.g.e., s. 5.

³¹ Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul Mektupları* (haz. Nuri Sağlam), İstanbul, 2001, s. 619. ; Necdet Sakaoğlu, “At Meydanı”, *D.B.İ.A.*, C:1, İstanbul, 1994, s. 416.

³² Necdet Sakaoğlu, “Encümen-i Ülfet”, *D.B.İ.A.*, C:3, İstanbul, 1994, s. 172. ; Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1986, s. 98.

edilen kapalı ya da açık eğlence mekânlarıdır.³³ Haritada tespit edilen Fener Gazinosu ve Ayvansaray Gazinosu dönemin en önemli eğlence merkezlerindendir.

³³ Vefa Zat, “Gazinolar”, **D.B.İ.A.**, C:3, İstanbul, 1994, s. 379.

3.1.4. BOSTANLAR

Bostan olarak adlandırılan her türlü sebze, kavun ve karpuz yetiştirilen geniş tarla ve bahçeler, tarihi yarımada da oldukça büyük bir alanı kaplamaktadır. İstanbul bostanlarıyla ve buralarda yetişen sebzeleriyle ün kazanmıştır. Bu bostanlar sur dışında ve kentin banliyösünde, yakın köylerinde olduğu gibi, sur içinde de yoğun bir şekilde mevcuttur. Kentin sebze ihtiyacının karşılandığı bostanlar, günümüzde hemen hepsi kurumuş olan çok sayıdaki dere ile sulanıyordu. Büyük bostanlar bu derelere yakın yerlerde ve derelerin denize dökülürken doldurduğu topraklar üzerinde kurulmuşlardır.

İsimlerinden sahiplerinin önemli bir bölümünün Rum ve Arnavut olduğu anlaşılan bostanlar, sur içinde yerleşimin az olduğu Yenikapı-Langa çevresinde, Kadırga, Yenibahçe, Yedikule ve Silivrikapı çevresinde toplanmışlardır. Ayrıca yerleşim alanlarının arasında yer alan bostanlar ufak tefek sebze alış verişinin yapıldığı küçük mekânlardır.³⁴ Günümüzde bostanların çoğu yoğun yerleşim bölgeleri haline gelmişlerdir.

³⁴ “Bostanlar”, D.B.İ.A., C:2, İstanbul, 1994, s. 309, 310.

3.1.5. YERLEŞİM ALANLARI, MAHALLELER VE SEMTLER

3.1.5.1. MÜSLÜMAN MAHALLE VE SEMTLERİ

Tarihi yarımada yer alan ve Osmanlı yönetimince “millet” olarak adlandırılan dini cemaatlere göre ayrılan mahallelerin en büyük kısmını, yarımada'nın merkezinde yer alan Müslümanlar mahalleri oluşturmaktadır.

Müslüman mahalleleri bir cami veya mescit çevresinde gelişmişlerdir. Mahalleyi kent merkezine özellikle çarşıya bağlayan bir anayol mevcuttur. Bunun dışında ahşap konutlar arasındaki sokak dokusu, bir bölümü çıkmaz sokak, bir bölümü herhangi bir şekilde planlanmamış düzensiz sokaklardan oluşmaktadır. Bu sokaklarda ticaret yapılmaz, dükkân açılmaz.³⁵ Kadınların ve ailenin mahremiyeti mahalle dokusunun oluşmasında diğer önemli bir etkendi. Yoğun bir kent ortamında tek tek haneleri birbirinden azami derecede tecrit etme arayışı, çıkmaz sokaklar etrafında konut guruplaşmalarına yol açmış, böylece bu sokaklar yarı kamusal geçit niteliğine bürünmüşlerdi.³⁶

Mahallelerde dışarıdan görenler için pek fark edilmeyecek bir hiyerarşi mevcuttur. Bu durum mimari karakter açısından birbirine benzese de boyut itibarıyla farklılaşan konut yapılarında belirginleşmektedir. Fakir evler arasında yer alan ileri gelen memurların ve zengin tüccarların konakları diğer evlerle aynı sokağa bakan yan yana yapılar olsalar bile, bir bölümü bahçeler ve yüksek duvarlarla çevrilerek diğer yapılardan ayrılmışlardır.

XIX. yüzyılın sonunda gelişmiş ve yerleşmiş bir mahallenin başlıca unsurları cami, tekke, çeşme, sıbyan mektebi, bakkal, fırın, kahve ile başka mahallelerle ortak kullanılan hamam olmuştur.

³⁵ Doğan Kuban, “Mahalleler”, D.B.İ.A., C:5, İstanbul, 1994, s. 244.

³⁶ Çelik, a.g.e., s. 7.

İstanbul'un başkent olması sebebiyle hemen her mahallenin yakınında büyük ya da orta boy bir külliye bulunmaktadır. Bu külliyeler büyük semtleri tanımlayan, bütün bir semtin simgesi durumunda olan yapılardır. Tarihi yarımada'nın dokusu büyük külliyeler ve onların çevresinde yer alan mahallelerden oluşmaktadır.³⁷

³⁷ Kuban, a.y., s. 244, 245.

3.1.5.2. GAYRİMÜSLİM MAHALLE VE SEMTLERİ

Tarihi yarımada da yer alan mahalleler milletlere göre ayırım göstermektedir. Şehrin merkezinde çoğunlukla Müslüman mahalleleri bulunurken, Bizans'tan arta kalan Rumlar ile fetihten sonra II. Mehmed tarafından şehrin nüfusunu arttırmak amacıyla çeşitli yerlerden getirilen Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler daha çok sahil bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Fetihden sonra şehrin onarımı için Anadolu'nun çeşitli yerlerinden getirilen Ermeni ustaları, kalfaları, sanatkârları ve işçileri çoğunlukla Kumkapı, Yenikapı ve Samatya semtlerinde, Yahudiler Balat semtine, Rumlar da Fener ve Balat'ta iskân edilmişlerdir.³⁸ Marmara sahillerinde genellikle Rum ve Ermeni mahalleleri oluşturulmuş, Haliç Rum ve Yahudi mahalleleriyle çevrelenmişti.³⁹

Zaman içinde müslüman mahalleleri ile Hristiyan ve Yahudi mahalleri arasında gerek sokak dokusu gerek mimari açıdan farklılıklar oluşmuştur. Kilise, havra gibi dini bir yapının çevresinde gelişen gayrimüslim mahalleleri, özellikle XIX. yüzyılda meydana gelen yangınlardan sonra şehircilik çalışmalarına maruz kalmış, bu bölgelerde sokak kuruluşunda birbirini kesen ızgara planı uygulanmaya çalışılmıştır. Özellikle Fener, Balat, Kumkapı gibi semtler bu dönemde ortaya çıkan batılı üsluplarda inşa edilmiş, kâgir ve çok katlı yapılarıyla müslüman mahalle ve semtlerinden ayrılmışlardır.⁴⁰

³⁸ Kevork Pamukciyan, "Ermeniler", D.B.İ.A., C:3, İstanbul, 1994, s. 191.

³⁹ Çelik, a.g.e., s. 5.

⁴⁰ Doğan Kuban, "Mahalleler", D.B.İ.A., C:5, İstanbul, 1994, s. 244. ; Semavi Eyice, "Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi", Atatürk Konferansları-VII, Ankara, 1980, s. 141.

3.1.6. ULAŞIM EKSENLERİ

3.1.6.1. KARA ULAŞIMI

XIX. yüzyılda İstanbul'da görülen modernleşme süreci içerisinde, bölgeler arasındaki ulaşımı kolaylaştırmak için önemli çalışmalar yapılmış, özellikle kara ulaşımına büyük özen gösterilmiştir. Bu dönemde yolların düzenlenmesine çalışılmış, ayrıca köprü, atlı tramvay, demiryolu gibi yeni ulaşım araçları kullanılmaya başlanmıştır. Yeni yollar ve vasıtalar sayesinde tarihi yarımada mahalleler arasındaki bağlantı hem hızlanmış hem de kolaylaşmıştır.

Zaman içinde İstanbul'un nüfusunun artması ve yapıların çoğalmasıyla birlikte, Bizans döneminde de uygulanan 6.00-7.00 m.lik sokak genişlikleri, plansız uygulamalar neticesinde 1.50-2.00 m.'ye kadar inmiştir. XIX. yüzyılda mevcut labirentvari görünümün düzenlenmesi, düz ve geniş arterlerin açılması için çalışmalara başlanmış, açılan yeni yollar ve yapılan düzenlemelerle kara ulaşımının hızlandırılmasına çalışılmıştır.

Haliç'in iki yakasını bağlamak ve ulaşımı kolaylaştırmak amacıyla Azapkapı ile Unkapanı arasına, 1836 senesinde ilk defa bir ahşap köprü kurulmuştur. Galata'nın 1838'den sonra hızla gelişmesi ve nüfusu artan bir ticaret merkezi haline gelmesi Karaköy ile Eminönü arasında hızlı ve kolay bir ulaşım yolunu gerekli kılmış, ilk Galata köprüsü 1845 senesinde Bezm-i Alem Valide Sultan tarafından yaptırılmıştır. 1869 senesinde bir İngiliz firması, ahşap köprüyü daha kalıcı ve sağlam demir bir köprü ile değiştirmek için çalışmalara başlamıştır. 1871 senesinde proje tamamlanmak üzereyken şirket, bu köprünün Unkapanı - Azapkapı arasındaki eski köprüyle değiştirilmesini teklif etmiş ve değişiklik 1872 senesinde gerçekleşmiştir. Karaköy - Eminönü arasına daha düzenli ve geniş bir köprü yapmak çalışmaları aynı şirket tarafından yürütülmüş, Galata Köprüsü'nün tadilata uğramış haliyle inşası 1875 senesinde başlamış ve 1878 senesinde

tamamlanmıştır. 1912 senesinde yenisi yapılanaya kadar bu köprü, 1992 senesinde de günümüzdeki köprü yapılanaya kadar yeni köprü tarihi yarımada'yı Galata'ya bağlamıştır.⁴¹

Kara ulaşımını büyük ölçüde rahatlatacak olan tramvay sisteminin kurulup işletilebilmesi için 1863, 1864 ve 1868 senelerinde girişimler olmuş, ancak bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1869 senesinde Krepano Efendi'ye 40 yıllık bir imtiyaz tanınarak İstanbul Tramvay Şirketi kurulmuştur. 1869 nizamnamesinde dört hattın yapımı düşünülmüştür: Hatlardan ilki Unkapanı Köprüsü'nün Azapkapı ayağından hareketle Tophane ve Beşiktaş üzerinden Ortaköy'e, ikincisi Eminönü'nden hareketle Babıâli ve Divanyolu üzerinden Beyazıt'a ve Aksaray'a, üçüncüsü Aksaray'dan Yedikule'ye, dördüncüsü de Aksaray'dan Topkapı'ya ulaşacaktır. Yapılması düşünülen hatlardan Azapkapı-Ortaköy arasındaki hariç diğerleri gerçekleştirilmiştir.

İstanbul Tramvay Şirketi, tramvayın geçeceği yolları 11,50 metreye kadar genişletmek, yolları döşemek, hasar gören su, kanalizasyon ve gaz borularını tamir etmekle de görevlendirilmiştir. Mevcut yolların durumu ve genişliği tramvay hattı yapımının hızını büyük ölçüde belirlemiştir. Nüfusun yoğun olduğu eski mahallelerde inşaat oldukça yavaş ilerlemiştir. Atla çekilen tramvayların İstanbul'un kent imajı üzerinde belirgin bir etkisi olmuş, şehre avrupalı bir görünüm kazandırmıştır. Belli kavşaklarda ve merkezi noktalarda yolcu ve personelin faydalanabilmesi için barınaklar yapılmış, ayrıca tramvayı çeken atların dinlenmesi ve bakımlarının yapılabilmesi ahırlar da düşünülmüştür.⁴²

XIX. yüzyılda şehre giren en önemli ulaşım araçlarından biri de demiryoludur. 1874 senesinde İstanbul ile Sofya'yı bağlamak amacıyla ilk demiryolu hattı kurulmuştur. Demiryolu Marmara sahili boyunca ilerleyecek ve Topkapı Sarayı'nın bahçesinden geçecekti. Proje hararetli tartışmalara yol açmış, ancak Abdülaziz'in "sırtımdan dahi geçse İstanbul'a demiryolu gelecek" sözü üzerine tartışmalar durulmuştur. Demiryolu Marmara sahilinin mahallelerinden geçtikçe, banliyölerle kent merkezini bağlayan

⁴¹ Çelik, a.g.e., s. 72-74.

⁴² Çelik, a.g.e., 74-78.

trenler kısa sürede çalışmaya başlamıştır. 1875 senesinde Sirkeci, Kumkapı, Yedikule, Bakırköy, Yeşilköy ve Küçükçekmece’de altı istasyon kurulmuştur.⁴³

⁴³ Çelik, **a.g.e.**, s. 82, 83.

3.1.6.2. DENİZ ULAŞIMI

Yüzyıllar boyunca tarihi yarımada, Galata, Üsküdar ve Boğaz köylerinde yoğun bir nüfus oluşmuştur. Düzenli vapur taşımacılığının başlamasından önce bu bölgeler arasındaki ulaşım kayıklar ve mavnalarla sağlanmaktaydı. Süratli olması sebebiyle tercih edilen deniz ulaşımında, her yolcu kayığı bir iskeleye bağlıydı ve sadece o iskeleye yolcu ve yük taşırdı. Başka iskelelerden yolcu ve yük alınması gümrük idaresinin izniyle olurdu.

XIX. yüzyıla gelindiğinde deniz ulaşımı hissedilir derecede artmıştır. İki yaka arasında, özellikle tarihi yarımada'daki hükümet merkezine deniz yoluyla gidip gelme ihtiyacı deniz taşımacılığının erkenden gelişmesine sebep olmuştur.⁴⁴ İstanbul Limanı'na ilk buharlı gemi II. Mahmud döneminde 1828 senesinde gelmiştir. Yabancı ülkelerden alınan birkaç buharlı geminin idaresi Tersane-i Âmire'ye bağlanmıştır. 1839 senesinde aynı kuruluşun bünyesinde Vapurculuk Nezareti kurulmuş ve devletin bütün ticaret gemileri bu kuruluşa toplanmıştır.

İlk buharlı geminin hizmete girmesiyle deniz ticaretinde gözle görülür bir canlanma olmuş, yolcu ve ticaret eşyası taşıyan bu gemilerin düzenli bir yönetime bağlanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Mevcut idare yeniden yapılanarak 1839 senesinde “Şirket-i Osmaniye”, 1840'ta “Hazine-i Hassa Vapur İdaresi”, 1842'de “Mecidiye Şirketi” adlarını almıştır. 1843 senesinde deniz ticaretinde önemli bir adım atılmış ve idare 1864 senesinde “Fevaid-i Osmaniye” adını almıştır.⁴⁵

Artan talebi karşılayabilmek için 1850 senesinde iki yabancı tarafından işletilen buharlı bir vapur Boğaz'da çalıştırılmaya başlanmıştır. 1851 senesinde ilk Osmanlı vapur işletmesi olan Şirket-i Hayriye kurulmuş ve böylece düzenli vapur seferlerine başlanmıştır. Bu tarihten itibaren Boğazın iki yakası arasında yabancı vapurların çalışması yasaklanmış, sadece şirkete ait altı adet buharlı, ahşap gemi ile ulaşım

⁴⁴ Çelik, a.g.e., 68, 69.

⁴⁵ Eser Tutel, “Deniz Ulaşımı”, D.B.İ.A., C:3, İstanbul, 1994, s. 31.

4. KATALOG

4.1. XIX. YÜZYILDA İNŞA EDİLEN YAPILAR

4.1.1. CAMİLER

4.1.1.1. HİDAYET CAMİİ

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü'nde, Rüstem Paşa Mahallesi'nde, Yalı Köşkü Caddesi ile Şeyhülislam Hayri Efendi Caddesi'nin arasında yer alan yapı, haritada deniz kenarında Vezir İskelesi ile Meyvehoş İskelesi arasında gösterilmiştir.

TARİHÇE:

Yapının inşa edildiği yerin önceden deniz kenarı olduğu ve bu alanda kayıkhaneler ile bekâr odalarının bulunduğu bilinmektedir. Zamanla burası Yeniçeri Ağası Mehmed Efendi tarafından temizlenmiş ve yerine II. Mahmud tarafından, 1813 tarihinde ahşap bir cami inşa ettirilmiştir. Bu yapıya ait Yesari hatlı kitabe, avlu kapısı üzerinde bulunmaktadır.

Zamanla harap olan yapı, II. Abdülhamid tarafından, kâgir olarak 1887 tarihinde yeniden inşa ettirilmiştir. Mimarı Vallaury'dir. Bu yapının kitabesi de cami kapısı üzerinde bulunmaktadır.¹

¹ **Eminönü Camileri**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 1987, s. 84; Turgut Saner, **19. Yüzyıl İstanbul Mimarlığında Oryantalizm**, İstanbul, 1998, s. 100.; Tahsin Öz, **İstanbul Camileri**, C:1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları 1997, s. 71.

MİMARİ:

İlk yapıldığında ahşap olan camii, daha sonra kâgir olarak yeniden inşa edilmiştir. Kareye yakın planlı, tek kubbeli, fevkani yapının zemini yükseltilmiştir. Basamaklarla ulaşılan caminin önünde, orjinal halinde üzeri açık, daha sonra camekânla kapatılmış giriş sahanlığı ile dikdörtgen planlı ve düz çatılı bir son cemaat yeri bulunmaktadır.

Yapının silindirik gövdeli taş minaresi, kuzeybatı köşesindedir. Osmanlı mimarlığında alışılmadık sivrilikteki soğan kubbesi, geçiş elemanları olmaksızın doğrudan duvarlara oturmaktadır. Yapıda, kubbe eteğine ve duvarların üst bölümlerine pencereler açılmıştır. Ayrıca yan cephelerde de birer büyük pencere bulunmaktadır.² (Foto. 1)

SÜSLEME:

Yapı Osmanlı mimarlığına tamamen yabancı bir şekilde düzenlenmiştir. Caminin cephelerinde kemerleri kaş ve at nalı biçiminde yapılmış, sağır ve gerçek pencereler bulunmaktadır. Yapıyı soğan biçimli kubbe örtmektedir ve kubbe kasnağına sivri kemerli küçük pencereler açılmıştır. İç mekânda sarı, mavi ve kırmızı renkleri yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Genel olarak yapıda, kaynağını Mısır ve Magrip'ten alan Oryantalist akımın izleri görülmektedir.³

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Günümüzde yapı iyi durumdadır ve kullanılmaktadır.

² Saner, **a.g.e.**, s. 100. ; Turgut Saner, "Hidayet Camii", **D.B.İ.A.**, C:4, İstanbul, 1994, s. 71.

³ Saner, **a.g.e.**, s. 102. ; Saner, **a.y.**, s. 71.

4.1.1.2. HASTAHANE CAMİİ⁴

PAFTA NO:

D.4

YERİ:

Yapı, Fatih İlçesi, Çapa Arpa Emini Mahallesi, Hastahane Caddesi (Aşağı Gureba Caddesi) üzerinde ve Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastahanesi'nin kuzeybatı köşesinde yer almaktadır.

TARİHÇE:

Nakkaş Paşa Sarayı'nın bahçesine inşa edilmiş olan cami⁵, kitabesinden de anlaşıldığı üzere, II. Mahmud'un hanımı ve Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Valide Sultan tarafından, 1845 tarihinde yaptırılmıştır.⁶ Yapı, aynı tarihte ve aynı yerde yine Valide Sultan tarafından yaptırılan hastahane binasından dolayı Hastahane Camii olarak anılmaktadır.

MİMARİ:

Doğu cephesi hastahane binasına bitişik olarak inşa edilen yapı, dikdörtgen planlı ve kâgirdir. Kiremit kaplı kırma ahşap bir çatı ile örtülmüştür. Yapının giriş cephesi iki kat olarak düzenlenmiş, alt kat son cemaat yeri, üst kat ise kadınlar mahfili olarak kullanılmıştır. Caminin kuzeybatı köşesinde girişi içeriden sağlanan silindirik gövdeli, tek şerefeli, taş bir minare bulunur.

⁴ Yapı Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastahanesi Camii olarak da bilinmektedir.

⁵ Hüseyin Ayvansarayı, **Hadikatü'l-Cevami: İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar**, haz. Ahmet Nezih Galitekin, İstanbul, İşaret Yayınları, 2001, s. 287.

⁶ **Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserleri**, İstanbul, Fatih Müftülüğü Yayınları 1991, s. 70; Arzu İyianlar, "Valide Sultanların İmar Faaliyetleri,,", İ. Ü. Sos. Bil. Ens. yayınlanmamış Sanat Tarihi yüksek lisans tezi, İstanbul, 1992, s. 221.

Yapının giriş cephesi hariç diğer üç cephesinde altta dikdörtgen, üstte yuvarlak pencereler bulunmaktadır. Böylece mekânın bol ışık alması sağlanmıştır. Caminin yakınında aynı tarihte inşa edilen bir de çeşme bulunmaktadır. ⁷ (Foto. 2)

SÜSLEME:

Harim mekânı içeriden ortası bitkisel motiflerle süslenmiş, ahşap bir tavanla kapatılmıştır. İki sütunla sınırlandırılan mihrap nişi, kıvrımlı perde motifleriyle ve ortasından sarkan bir kandil motifi ile süslenmiştir. Ahşap minber ve vaaz kürsüsü dönemin motifleriyle zenginleştirilmiştir. ⁸ (Foto. 3)

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve kullanılmaktadır.

⁷ **F.C.D.T.E.**, s. 70; İyianlar, **a.g.e.**, s. 221

⁸ Belgin Demirsar, “Gureba Hastanesi Camii”, **D.B.İ.A.**, C:3, İstanbul, 1994, s. 433.

4.1.1.3. HIRKA-İ ŞERİF CAMİİ

PAFTA NO:

D.5

YERİ:

Fatih İlçesi, Muhtesip İskender Mahallesi'nde yer alan yapı, Hırka-i Şerif Caddesi ile Akseki Caddesi arasında, köşededir.

TARİHÇE:

Hız. Muhammed tarafından Veysel Karanî (Üveys el-Karanî) Hazretleri'ne verilen Hırka-i Şerif, XVII. yüzyılın başlarında Üveysî ailesi tarafından İstanbul'a getirilmiş ve caminin karşısındaki bir evde ziyarete açılmıştır. Daha sonra Çorlulu Ali Paşa tarafından kâgır, tonozlu bir binada muhafaza edilmiş, I. Abdülhamid, 1780 senesinde şimdiki caminin kuzeyinde avluda bulunan küçük kâgır hücreyi inşa ettirerek ziyaretlerin burada devam etmesini sağlamıştır. Abdülmecid, Hırka-i Şerif'in şanına lâıyk bir şekilde muhafazası ve ziyareti için, 1851 senesinde bu camiyi inşa ettirmiştir. Ayrıca Üveysî ailesi için bir vekil dairesi ve Hırka-i Şerif'in korunması için karakol yaptıırarak bir külliye oluşturmuştur.⁹ (Foto. 4)

MİMARİ:

Kesme taştan iki kat halinde inşa edilen yapı, sekizgen planlı ve tek kubbelidir. Üstlendiğı ziyaret fonksiyonundan dolayı kendine özgü bir tasarıma sahiptir. Caminin kuzey cephesinde yer alan, beş girişli iki katlı bölümün üst katı hünkâr kasrına ayrılmıştır. Alt kattan birbirine bağılı iki holle harime geçilir. Kuzey cephesinin yanlarında, geriye çekilmiş birer ziyaretçi girişi bulunur. Caminin kible tarafında ise kuzey cephesiyle camiye bağlanan sekizgen planlı, Hırka-i Şerif Dairesi yer alır. Alt katı Hırka-i Şerif'in

⁹ M. Baha Tanman, "Hırka-i Şerif Camii", **D.B.İ.A.**, C:4, İstanbul, 1994, s. 68. ; Ayvansarayi, **a.g.e.**, s. 179.; Öz, **a.g.e.**, s. 71.; **F.C.D.T.E.**, s. 125.

korunmasına, üst katı ise ziyaretine ayrılmıştır. Bütün girişlerden ve hünkâr kasrından Hırka-i Şerif Dairesi'ne bağlantı, harimi iki yandan kuşatan iki katlı camlı galerilerle sağlanmıştır. Giriş cephesinin köşelerine, kesme taştan silindirik gövdeli, tek şerefeli iki minare yerleştirilmiştir. Bütün yapıyı, üç yönden birer girişi bulunan avlu çevrelemektedir.¹⁰ (Plan 1)

SÜSLEME:

Caminin cephelerinde hemen hiç süslemeye yer verilmemiştir. Yapının giriş kapısı üzerinde, inşa tarihini veren kitabesi vardır. Üst katta, bu bölümün üzerine gelen yerde ise ortasında Abdülmecid tuğralı beyzi bir madalyon bulunan, yuvarlak bir pencere yer alır. Ana mekânın iki yanında galerilere açılan yuvarlak kemerli büyük boyutlu pencereler vardır. Taştan yapılmış mihrap, minber ve vaz kürsüsü neo-gotik, ampir ve barok motiflerle süslenmiştir. Bu motifler gelecekte Osmanlı mimarisi üzerinde egemenlik kuracak olan eklektik zevkin habercileridir.¹¹ Ana mekânda kubbe kasnağına geçişi sağlayan bölümde, Kazasker Mustafa İzzet Efendi'ye (ö.1876) ait ayet panoları yer alır.¹² Sekizgen planlı kubbe kasnağının her kenarına birer kemer açılmıştır. Kemerler arasında Allah, Muhammed ve dört halifenin isimlerinin yazılı olduğu yuvarlak panolar bulunur. Kubbe kasnağından başlayarak bütün kubbede, ampir üslubunda kasetli alçı süslemeler görülmektedir.

Hırka-i Şerif Dairesi'nde ise, üst kat büyük pencerelerle, hırkanın korunduğu alt katta ise daha küçük pencerelerle aydınlatılmıştır. Kubbenin içi ampir üslubunda çelenkler ve helezoni dallarla süslenmiştir. (Foto. 5)

¹⁰ Tanman, **a.y.**, s.69.; **F.C.D.T.E.**, s. 125.

¹¹ Tanman, **a.y.**, s. 69.

¹² **A.y.**, ; Ayvansarayî, **a.g.e.**, s. 179.; Öz, **a.g.e.**, s. 71.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1894 depreminde minareleri yıkılan¹³ yapı, günümüzde mevcut olup, halen özgün fonksiyonuna uygun biçimde kullanılmaktadır.

¹³ Fatma Ürekli, **İstanbul'da 1894 Depremi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 46.

4.1.1.4. BAKKALZADE CAMİİ HARABESİ

PAFTA NO:

D.5

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Nişanca'da, Koca Dede Mahallesi'nde yer alan yapı, Zincirlikuyu Caddesi (Nişanca Caddesi)'ndedir.

TARİHÇE:

Yapının banisi Etibba- i Hassa'dan Bakkalzade Mehmet Çelebi'dir. Mehmet Çelebi 1855 senesinde vefat ettiğine göre yapı da bu tarihler civarında inşa edilmiş değildir. Zamanla harap olan yapı tamamen ortadan kalkmıştır.¹⁴

MİMARİ:

Planı bilinmeyen yapıdan sadece tuğla minare kaidesi ile iki mezar kalmıştır.¹⁵

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Arsası Vakıflar İdaresi'nde kiraya verilen ve otopark olarak kullanılan yapı günümüzde de aynı fonksiyonu sürdürmektedir.¹⁶

¹⁴ F.C.D.T.E., s. 63. ; Edhem Ruhi Öneş, “Viran veya Yok Olmuş Cami ve Mescitler”. **Fatih İlk İstanbul**, İstanbul, Fatih Belediyesi Yayınları, 2003, s. 79.

¹⁵ A.g.e., s. 63. ; Öneş, a.g.e., s. 79.

¹⁶ A.e. ; a.e.

4.1.1.5. CAMİ-İ ŞERİF¹⁷ (SOFA CAMİİ)

PAFTA NO:

A.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Cankurtaran Mahallesi'nde, Topkapı Sarayı dahilinde yer alan yapı, Yeni Köşk'ün yanındadır.

TARİHÇE:

Cami Abdülmecid tarafından 1858 senesinde inşa ettirilmiştir.¹⁸ Caminin yerinde önceden Silahtar Köşkü vardır. III. Selim'in haledilmesi ve IV. Mustafa'nın cülusu burada kararlaştırıldığı için II. Mahmud'un bu köşkü yıktırıp yerine Sofa Camii'ni yaptırdığı rivayet edilir.¹⁹

MİMARİ:

Kare planlı kâgir yapı tonozla örtülmüştür. Yapıya giriş sivri kemerli üç kapı ile sağlanmıştır. Giriş cephesinin köşesinde kesme taştan silindir gövdeli, tek şerefeli minare yer alır. İçeride girişin üzerinde kadınlar mahfili bulunur.(Foto. 6)

SÜSLEME:

Yapıya girişi sağlayan orta kapının üzerinde beş satırlık inşa kitabesi yer alır.²⁰ İçeride ana mekanı ve mahfili örten tonozlar kalemişleriyle süslenmiştir.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Cami günümüzde mevcuttur ve iyi durumdadır.

¹⁷ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

¹⁸ E.C., s. 171.

¹⁹ Nermin Sinar, "Dördüncü Avlu", Topkapı Sarayı, İstanbul, Akbank Kültür ve Sanat Müd. Yayınları 2000, s. 151.

²⁰ Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan, Topkapı Sarayı Bir Mimari Araştırma, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları s. 30.

4.1.1.6. VALİDE SULTAN CAMİİ²¹

PAFTA NO:

C.4

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Gureba Hüseyin Ağa Mahallesi'nde yer alan yapı, Aksaray Meydanı'nda, Vezir Çeşmesi Sokağı, Valide Sultan Camii Sokağı (Atatürk Bulvarı) ile Aksaray Caddesi (Turgut Özal Caddesi) arasındadır.

TARİHÇE:

Yapının bulunduğu alanda önceden, Hacı Mustafa Efendi tarafından yaptırılan camii (Katip Camii) vardır. Zamanla harap olan bina yıktırılmış ve yerine, avlu kitabesinde de belirtildiği üzere, 1871 yılında, ve II. Mahmud'un hanımı ve Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan (ö.1883) tarafından bugünkü cami inşa ettirilmiştir.²² Mekteb, türbe, muvakkithane ve sebilden oluşan bir külliye'nin ana binası durumundaki caminin temelleri 1869 yılında atılmış ve yapı 1871 yılında tamamlanmıştır. Caminin mimarı, bazı kaynaklarda İtalyan mimar Montani²³, bazı kaynaklarda da Sarkis Balyan²⁴ olarak gösterilmiştir.

MİMARİ:

Kare planlı ve tek kubbeli yapının önünde, XIX. yüzyılın bütün büyük camilerinde olduğu gibi, caminin görünümüne hakim olan bir hünkâr kasrı ve bununla bağlantılı olarak bir mahfil bulunmaktadır. Hünkâr kasrına basamaklarla çıkılan, tek katlı bir giriş mekânından ulaşılır. Giriş mekânından birer koridorla, hünkâr kasrının harem ve selâmlık

²¹ Yapı, Pertevniyal Valide Sultan Camii olarak da bilinmektedir.

²² Öz, a.g.e., s. 149. ; Turgut Saner, 19. Yüzyıl İstanbul Mimarlığında Oryantalizm, İstanbul, 1998, s. 63.

²³ Öz, a.g.e., s. 149.

²⁴ Afife Batur, "Valide Camii", D.B.İ.A., C:7, İstanbul, 1994, s. 360.

bölümlerine geçişi sağlayan büyük bir hole, holden son cemaat yeri işlevi gören bir ara mekâna, buradan da onaltı köşeli ve yüksek kasnaklı bir kubbenin örttüğü ana mekâna geçilir. Hünkâr kasrının köşelerine kesme taştan, tek şerefeli ve taş külahlı birer minare yerleştirilmiştir.

Yapının cepheleri farklı bir şekilde düzenlenmiş, üç pencere aksını içeren orta bölümler birer çıkma yaparak öne alınmış ve büyük üçgen korkuluklarla bitirilmişlerdir. Köşelerdeki büyük taşıyıcı ayaklar da dışa alınmış ve üst katlarda kule gibi yükseltilmişlerdir.

Yapıyı çevreleyen ve üç yönden birer kapıyla girilen avlusunda, sütunlu çeşmeler bulunmaktadır.²⁵ (Plan 2) (Foto. 7)

SÜSLEME:

Yapıda görülen süslemeler, bol ve çeşitlidir. Cepheelerde yer alan pencerelerin alınlıkları Neo-gotik tarzda rozetlerden oluşan perde motifleriyle süslenmiştir. Mukarnaslı korniş parçaları, alınlarda yer alan mukarnas sıraları Osmanlı motifleridir. Ayrıca Hint-Moğol mimarisini andıran köşe kulelerinde, Neo-gotik tarzdaki üst üste dizilen sütunçeler ile şemseli, rûmili Osmanlı motifleri birarada kullanılmıştır.

Yapının içinde, altın yaldızla parlatılan mavi rengin egemen olduğu ve tüm yüzeyleri kaplayan zengin bir kalem işi süsleme görülmektedir. Ayrıca alt sıradaki pencerelerin üzerinde mekânı ikiye bölen mukarnaslı bir korniş bulunmaktadır. Duvarlarda dikdörtgen çerçeveler oluşturulmuş, içleri yıldız, mukarnas ve rumi motifleriyle doldurulmuştur. Pandantiflerde büyük birer altı köşeli yıldız motifi görülmektedir. Kubbe, üç sıra mukarnas şeridiyle oluşturulmuş etek üzerinde, onaltı dilimli bir süslemeye sahiptir. Ayrıca kubbe göbeğinde de bir yazı madalyonu bulunmaktadır.

²⁵ Öz, **a.g.e.**, s. 149 ; Saner, **a.g.e.**, s. 63. ; Batur, **a.y.**, s. 360.

Batılı ve doğulu biçim ve düzenlemelerin aynı bünyede kaynaştırıldığı yapıda Osmanlı, Gotik, Hint-Moğol gibi değişik üsluplardan beslenmiş eklektik (seçmeci) bir yaklaşım görülmektedir.²⁶ (Foto. 8)

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1894 depreminde minarelerinin kûlahları uçan²⁷ yapı, günümüzde mevcuttur ve kullanılmaktadır.

²⁶ A.e., : a.e., : a.y., s. 360.

²⁷ Ürekli, a.g.e., s. 47.

4.1.2. TEKKELER

4.1.2.1. KÜÇÜK ŞEYH TEKKESİ

PAFTA NO:

E.2

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Kocamustafapaşa'da, Hacı Hamza Mahallesi'nde yer alan yapı, Tekke Sokağı (Hacı Evhat Sokağı), Merdivenli Çeşme Sokağı ile Belgrad Caddesi (Hoca Kadın Sokağı) arasında bulunmaktadır.

TARİHÇE:

Ufak bir külliye'nin çekirdeğini oluşturan yapı, XIX. yüzyılın başlarında, Feyzullah Şükrü Efendi (ö.1814) tarafından, Halvetiyye tarikatının Sünbüliyye koluna bağlı bir cami-tekke olarak inşa ettirilmiştir. Yapı, 1825 senesinde, Şeyh Mehmed Abdürreşid Efendi tarafından, yeniden yaptırılmış ve cami-tevhidhaneye iki kütüphane eklenmiştir. Ayrıca yapının çevre duvarları, II. Mahmud tarafından yenilenmiş ve 1825 tarihli bir çeşme inşa ettirilmiştir. 1835 senesinde Hatice Hanım adında bir hayırsever bir çeşme daha yaptırmış, selâmlık ve derviş hücreleri ile küçük bir külliye meydana gelmiştir.²⁸

MİMARİ:

Yapı, birbiriyle bağlantılı cami-tevhidhane ve kütüphane şeklinde inşa edilmiştir. Binanın merkezini elips şeklinde, maksurelerle çevrelenmiş ayin mekânı oluşturmaktadır. Bu mekânın güneyinde, mihrabın yer aldığı bir çıkma, kuzeyinde ise kapalı bir son cemaat yeri şeklinde düzenlenmiş diğer bir çıkma bulunur. Yapıda ayrıca beş adet halvethane ve bir de minare yer alır. Yapı bir sıra taş, iki sıra tuğla malzeme ile inşa edilmiştir. Bina dışarıdan

²⁸ M. Baha Tanman, "Küçük Efendi Külliyesi", **D.B.İ.A.**, C:5, İstanbul, 1994, s. 150.; **A. Kuran**, "Türk Barok Mimarisinde Batı Anlamında Bir Teşebbüs: Küçük Efendi Manzumesi", **Belleten**, XXVII/107 Temmuz 1963, s. 467-470.

ahşap çatı ile içeriden ise beyzi bir kubbe ile örtülmüştür. Son cemaat yerinin önünde ahşap sütunlara oturan bir sundurma bulunur. İki katlı yapıda, son cemaat yerinin üst katı hünkâr mahfili, cami-tevhidhanenin üst katı ise kadınlar mahfili olarak kullanılmıştır.²⁹ (Plan 3) (Foto. 9)

SÜSLEME:

Ayin mekânını örten beyzi kubbenin merkezinde, yine beyzi formda ve Barok üslupta bir göbek bulunur. Geriye kalan yüzey ise “Sultan Mahmud güneşi” olarak adlandırılan tarzda, çıtalarla bölünmüştür. Maksure ve mahfil tavanları da ışınal düzene uygun bir şekilde bölümlenmiştir. Mihrap çıkıntısı ile harimin köşelerinde karşılıklı olarak yerleştirilmiş, birer kürsü ve minber bulunmaktadır. “S” şeklindeki konsollara oturan, daire tabanlı, ufak boyutlu kürsüler, yine “S” kıvrımlı korkuluklar ile kuşatılmıştır.³⁰

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Tekkelerin kapatıldığı 1925’ten itibaren sadece cami olarak kullanılan yapı, 1957 senesinde yanmış, daha sonra az da olsa aslına uygun olarak tamir edilerek günümüze ulaşmıştır.³¹

²⁹ Tanman, a.y., s. 150 ; Kuban, a.y., s.

³⁰ A.y. ; a.y., s.

³¹ A.y., s. 150 ; a.y., s.

4.1.2.2. MATRAK TEKKESİ

PAFTA NO:

E.4

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Şehremini'de, Melek Hatun Mahallesi'nde yer alan yapı, Hacı Matrak Sokağı (Çingirak Sokağı) ile Kürekler Sokağı (Bıçakçı Sokağı) arasındadır.

TARİHÇE:

Yapı 1835/36 senesinde Sâdi ve Rifâi tekkesi olarak inşa edilmiştir.³²

MİMARİ:

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

³² F.C.D.T.E. s. 286

4.1.2.3. MESNEVİHANE³³

PAFTA NO:

C.6

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Tevki Cafer Mahallesi'nde yer alan yapı, Sancaktar Yokuşu ile Mesnevi hane Sokağı (Mesnevi hane Caddesi) üzerindedir.

TARİHÇE:

Yapı, Mesnevi'nin şerhi ve öğrenimi amacıyla, 1844 senesinde, Nakşibendi şeyhi Mehmed Murad Efendi tarafından inşa ettirilmiştir.³⁴

MİMARİ:

Tekke olarak inşa edilen ve aynı zamanda ders hane olarak da kullanılan yapı mescid, tevhid hane, derviş hücreleri, kütüphane, şadırvan, cümle kapısı, su haznesi, çeşme, mutfak ve küçük bir selamlık dairesinden meydana gelmektedir.

Dikdörtgen planlı ve kâgır olarak inşa edilen mescid-dershane binası ahşap çatıyla örtülmüştür. Yapının önünde yer alan kapalı son cemaat yerinin kuzeybatı köşesinde inşa tarihinden birkaç sene sonra binaya eklenen tek şerefeli ahşap minare bulunur. Avlu giriş kapısının yanında 1848 tarihli Şeyh Mehmed Murad Efendi'nin Türbesi ile avlusunda 1852 senesinde II. Mahmud'un Başkadınefendilerinden Nevfidan Hatun tarafından eklenen sarnıç yer alır.³⁵ (Plan 4) (Foto. 10)

³³ Yapı Darülmescnevî ve Mesnevi hane Şeyh Murad Camii olarak da bilinmektedir.

³⁴ M. Baha Tanman, "İstanbul Tekkeleri", İ. Ü. Sos. Bil. Ens. yayınlanmamış Sanat Tarihi doktora tezi, İstanbul, 1990, s. 210 ; M. Baha Tanman, "Mesnevi hane Tekkesi", **D.B.İ.A.**, C:5, İstanbul, 1994, s. 408. ; **F.C.D.T.E.**, s. 164. ; Öneş, **a.g.e.**, s. 38.

³⁵ Tanman, **ag.e.**, s. 210, 211 ; Tanman, **a.y.**, s. 408. ; **F.C.D.T.E.**, s. 164, 165. ; Öneş, **a.g.e.**, s. 38, 39.

SÜSLEME:

Giriş kapısının üzerinde mermer levha üzerine kabartma olarak yazılmış inşa kitabesi yer alır. On mısralık kitabenin metni Şair Hakkı'ya, talik hattı Ali Haydar Bey'e aittir.

Minarenin konik ahşap külahı üzerinde Mevlevî sikkesi biçiminde madeni bir alem bulunur.³⁶

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Tevhidhane, selamlık, derviş hücreleri, kütüphane ve mutfak bölümleri 1925 senesinde tekkelerin kapatılmasına kadar ayakta kalmış, bu tarihten itibaren özgün kullanımlarını kaybederek harap olmuşlardır. Zamanla yıkılan yapıların yerlerine kâgir imam meşrutası inşa edilmiştir. 1970'li yıllarda tamir gören mescid-dershane günümüzde mevcuttur ve cami olarak kullanılmaktadır.³⁷

³⁶ Tanman, **a.g.e.**, s. 212. ; Tanman, **a.y.**, s. 409.

³⁷ Tanman, **a.g.e.**, s. 210 ; Tanman, **a.y.**, s. 408. ; **F.C.D.T.E.**, s. 165.

4.1.2.4. LOKMACI DEDE TEKKESİ

PAFTA NO:

C.5

YERİ:

Fatih İlçesi, Sultanselim’de, Hatip Muslihittin Mahallesi’nde yer alan yapı, Çukurbostan’ın yakınında, Lokmacı Sokağı (Lokmacı Dede Sokağı)’ndadır.

TARİHÇE:

Tekke, yapım tarihi bilinmeyen ve Sebzeane Kâtibi Mehmed Efendi tarafından inşa ettirilen mescide, Rumeli Kazaskerî el-Hac Hasan Refet Efendi’nin meşihat koydurması suretiyle kurulmuştur. Halvetiye tarikatının Şabanîyye koluna bağı Kuşadavîyye koluna mensup ilk postnişin Keçecizade Hafız Ali İzzet Efendi (ö. 1855), 1850’den sonra bu mescitte imamlık görevini devralmış, tekke de aşağı yukarı aynı tarihlerde faaliyete geçmiştir.³⁸

MİMARİ:

Tekke avlusuna girişin sağında bâni ve şeyhlere ait türbe, türbenin arkasında ise ona bitişik şekilde düzenlenmiş mescid-tevhidhane bulunmaktadır. Mescid-tevhidhanenin karşısında, iki katlı harem ve yanında tek katlı selâmlık yer almaktadır. Kareye yakın dikdörtgen planlı mescid-tevhidhane, kâgir ve ahşap çatılıdır. Girişin önünde, günümüzde var olmayan, ahşap bir sundurma bulunur. Mescid-tevhidhane ile türbe arasında, birçok tarikat yapısında olduğu gibi, pencerelerle ilişki kurulmuş olması muhtemeldir.³⁹

(Foto. 11)

³⁸ M. Baha Tanman, “Lokmacı Tekkesi”, **D.B.İ.A.**, C:5. İstanbul, 1994, s. 223.; Öz, **a.g.e.**, s. 113.

³⁹ Tanman, **a.y.**, s. 223; Öz, **a.g.e.**, s. 113.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Tekkelerin kapatılmasından sonra kendi haline bırakılan yapı harap durumdadır. Harem ve selâmlık bölümleri mesken olarak kullanılmış, türbe ise tamir görmüştür. Günümüzde türbe ziyarete açıktır.

4.1.2.5. HÜSREV PAŞA TEKKESİ

PAFTA NO:

D.4

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Hoca Üveyz Mahallesi'nde yer alan yapı Mimar Sinan Caddesi (Koca Sinan Caddesi) üzerinde, Hüsrev Paşa Türbesi'nin yanındadır.

TARİHÇE:

Yapı XIX. yüzyılın son çeyreğinde Rifai şeyhi Mehmed Arif Bey tarafından yaptırılmıştır.⁴⁰

MİMARİ:

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı 1918 senesindeki Fatih Yangını'nda harap olmuştur.⁴¹

⁴⁰ Sema Göncüoğlu, "Tekkeler", **Fatih İlk İstanbul**, İstanbul, Fatih Belediyesi Yayınları, 2003, s. 97.

⁴¹ Göncüoğlu, **a.g.e.**, s. 97.

4.1.3. TÜRBELER VE KABİRLER

4.1.3.1. AHMED-İ BUHARİ TÜRBESİ

PAFTA NO:

C.5

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Unkapanı-Cibali arasında, Haraççı Kara Mehmed Mahallesi'nde yer alan yapı, Bostan Hamamı Caddesi (Bostan Hamamı Sokak) ile Bostan Sokağı (Fukara Babası Sokağı) 'nın köşesindedir.

TARİHÇE:

Buhara'dan gelerek İstanbul'da irşad faaliyetlerinde bulunan Nakşibendî şeyhlerinden Emir Ahmed Buhari'nin (ö.1586) vefatından sonra III. Murad tarafından kabrinin üzerine bir türbe yapılmış, zamanla harap olan yapı, II. Mahmud zamanında 1816 senesinde yeniden inşa ettirilmiştir.⁴²

MİMARİ:

Sekizgen planlı ve kubbeli yapı tamamen beyaz mermerle kaplanmıştır. Türbede girişin dışında kalan cephelere, demir parmaklıklarla kapatılmış yuvarlak kemerli birer büyük pencere açılmıştır.⁴³ (Foto. 12)

SÜSLEME:

Yapının cepheleri yatay silmeler ve köşe pilastrları ile hareketlendirilmiş, pencere kemerlerinin kilit taşları konsol biçiminde düzenlenmiştir. Cağaloğlu'ndaki II. Mahmud Türbesi'nin tasarımını daha küçük ölçekte ve daha sade ayrıntılarla tekrar eden türbe,

⁴² M. Baha Tanman, "Emir Buharî Tekkesi", **D.B.İ.A.**, C:3, İstanbul, 1994, s. 167, 168.; Öz, **a.g.e.**, s. 52.

⁴³ Tanman, **a.y.**, s. 168.

Osmanlı ampir üslubunun bütün özelliklerini yansıtması ve II. Mahmud Türbesi'nin öncüsü olması bakımından önemlidir.⁴⁴

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Günümüzde mevcut olan türbe sağlam ve bakımlıdır.

⁴⁴ A.y.

4.1.3.2. NAKŞİDİL VALİDE TÜRBESİ

PAFTA NO:

C.4

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Kirmasti Mahallesi'nde yer alan yapı, Fatih Külliyesi içinde ve Fatih Tabhanesi'nin karşısındadır.

TARİHÇE:

1818 tarihinde, II. Mahmud tarafından annesi Nakşidil Valide Sultan adına inşa ettirilmiştir.⁴⁵

MİMARİ:

Türbe yanındaki sebil ve sıbyan mektebiyle birlikte küçük bir külliye niteliğindedir. Basamaklarla çıkılan yüksek bir kaide üzerine oturan, on dört kenarlı ve dairevi planlı yapı, kesme taştan inşa edilmiştir. Giriş bölümü, camekânlı bir revak şeklinde düzenlenmiştir. Sekiz sütuna oturan revak ortada kubbe, yanlarda çapraz tonozlarla örtülmüştür. Yapının mermer kaplı cepheleri iki katlı bir düzene sahiptir. İlk katta yer alan basık yuvarlak kemerli dikdörtgen pencereler, birer sütunla birbirlerinden ayrılmakta ve bu bölüm dalgalı bir konsolla son bulmaktadır. Üst katta ise dikdörtgen pencereler yerlerini oval pencerelere, sütunlar da payelere bırakmaktadır. Dilimli kubbeyi taşıyan kasnak kısmında ise, payeler dışa taşkın konsol halini almakta ve küçük kuleciklerle son bulmaktadır.⁴⁶ (Plan 5) (Foto. 13)

⁴⁵ Hakkı Önkal, **Osmanlı Hanedan Türbeleri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, s. 252. ; İyianlar, **a.g.e.**, s. 200-201.; Hale Tokay, "Nakşidil Sultan Külliyesi", **D.B.İ.A.**, C:6, İstanbul, 1994, s. 41.

⁴⁶ Önkal, **a.g.e.**, s. 252. ; İyianlar, **a.g.e.**, s. 200; Tokay, **a.y.**, s. 41.

SÜSLEME:

Paye başlıklarında görülen akantus yaprağı, fiyonk gibi barok karakterli süsleme öğeleri, yapının cephe düzenine hakimdir. Giriş revağında ve iç mekânda, özellikle kubbe ve kubbe kasnağında yoğun biçimde yapılmış barok üslubunda kalem işi süslemeler görülmektedir.⁴⁷ Yapıda yer alan hatlar, Kazasker Mustafa Rakım ile İsmail Zühtü Efendi'ye aittir.⁴⁸

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Günümüzde iyi durumda olan yapı, türbe fonksiyonunu sürdürmektedir.

⁴⁷ A.e., s. 252, 253. ; Tokay, a.y., s. 41.

⁴⁸ İyianlar, a.g.e., s. 200.

4.1.3.3. HATTAT MUSTAFA RAKIM TÜRBESİ

PAFTA NO:

D.5

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Karag mr k'te, Beyceğiz Mahallesi'nde yer alan yapı, Zincirlikuyu Caddesi (Hasan Fehmi Paşa Caddesi) ile Atik Ali Paşa Sokağı (Hattat Rakım Sokak)'nın arasındadır.

TARİHÇE:

Yapı, XIX. yüzyılın ünlü hattatlarından Mustafa Rakım Efendi'nin ( .1826)  l m nden sonra, adına inşaa ettirilmiştir.

MİMARİ:

Dörtgen planlı yapı kasnaksız bir kubbe ile örtülmüştür. Türbenin avluya bakan cepheleri tuğla ve taş malzeme ile caddeye bakan cepheleri ise kesme taştan inşaa edilmiştir. Yapıda yuvarlak kemerli girişin iki yanında dikdörtgen kuruluşlu birer pencere bulunmaktadır.⁴⁹ (Foto. 14)

SÜSLEME:

Türbede, giriş cephesinde yer alan kapı ve pencerelerin üzerine ince bir silme yerleştirilmiş, kapının kilit taşı sarkık olarak yapılmıştır. Daha itinalı bir işçiliğe sahip sokak cephesi yatay korniş ve pilastrlarla zenginleştirilmiş, köşeleri yuvarlatılmıştır. Cephede bulunan üç pencerenin altındaki silme bütün yapıyı dolaşmakta, pencerelerin üzerinde ise, yanları S kıvrımlı kitabe levhası yer almaktadır. Madalyon ve çelenklerle süslenmiş  ğrencisi Haşım Efendi'ye ait kitabe sanatçının ölüm tarihini 1826 olarak vermektedir.

⁴⁹ Zeynep Ahunbay, "Mustafa Rakım Efendi Türbesi ve Medresesi", **D.B.İ.A.**, C:5. İstanbul, 1994, s. 567.

Türbe kütlesinden aşağıya doğru eğrisel bir hareketle alçalan kapı, XVIII. yüzyıla ait birçok yapıda görülen yüksek-alçak kütle bağlantısını hatırlatmaktadır.⁵⁰

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur.

⁵⁰ Ahunbay, a.y., s. 567.

4.1.3.4. EBÛ ŞEYBET'ÜL-HUDRÎ VE HAMD'ÜL-ENSÂRÎ TÛRBESİ

PAFTA NO:

D.7

YERİ:

Fatih, Ayvansaray'da, Atik Mustafa Paşa Mahallesi'nde yer alan yapı Dede Sokağı (Toklu Dede Sokağı)'nda, Toklu Dede haziresindedir.

TARİHÇE:

Ebû Şeybet'ül-Hudrî ve Hamd'ül-Ensârî adında iki sahabînin yattığı türbe, II. Mehmed tarafından ihya edilmiş ve türbedar olarak da, fethe katılmış erenlerden Toklu İbrahim Dede vazifelendirilmiştir. Türbenin etrafında Toklu Dede veya Sahabeler Haziresi olarak bilinen bir hazire mevcuttur. Yapı XVII. yüzyılda Sadrazam Çorlulu Ali Paşa (ö.1711) tarafından tamir ettirilmiş, mevcut türbe ise II. Mahmud tarafından 1835 senesinde inşa ettirilmiştir.⁵¹

MİMARİ:

Ortak bir çatı altında toplanan, birbirine bitişik iki türbeden oluşan yapı, sur duvarına yaslanmıştır. Ayrı kapılarla girilen mekânları bir duvar ayırmakta ve bu duvara açılan bir pencere ile türbelerin bağlantısı sağlanmaktadır. Moloz taşla inşa edilen yapının cephelerinde yer alan dikdörtgen pencereler demir parmaklıklarla kapatılmış, ilk inşasında ahşap olan çatısı sonradan kiremitle kaplanmıştır. Türbede, Hz. Muhammed'in süt ninesinden kardeşi olduğu rivayet edilen Ebû Şeybet'ül-Hudrî'nin ayak ucunda bir kuyu bulunmaktadır.⁵² (Foto. 15)

⁵¹ M. Baha Tanman, "Ebu Şeybetü'l-Hudrî ve Hamdullahü'l-Ensari Türbeleri", **D.B.İ.A.**, C:3, İstanbul, 1994, s. 118.; Süheyl Ünver, **Sahabe Kabirleri**, 1946; Münevver Ayaşlı, **Dersaadet**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2002, s. 14, 15.

⁵² Tanman, **a.y.**, s. 118, 119.

SÜSLEME:

Oldukça sade bir şekilde inşa edilen yapıya, ampir üslubu hakimdir. Türbelerin girişleri üzerinde II. Mahmud'un ihyasını gösteren, Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'ye (ö.1849) ait kitabeler bulunmaktadır.⁵³

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

İyi durumda olan yapı, günümüzde mevcuttur ve ziyarete açıktır.

⁵³ A.y., s. 119.

4.1.3.5. MEHMED-İ ENSARÎ TÜRBESİ

PAFTA NO:

D.7

YERİ:

Fatih Ayvansaray'da, Atik Mustafa Paşa Mahallesi'nde yer alan yapı, Ayvansaray Caddesi üzerindedir.

TARİHÇE:

Yapının kitabesinden, Mehmed-i Ensarî'nin Eyyüb el-Ensarî ile birlikte İstanbul'un kuşatmasına katıldığı ve türbesinin II. Mahmud tarafından genişletilerek, 1835 senesinde yeniden inşa ettirildiği anlaşılmaktadır.⁵⁴

MİMARİ:

Kesme taştan inşa edilen dikdörtgen planlı yapı, kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Arkasından surlara bitişik türbede ana cephenin ortasına giriş, iki yana da demir şebekelerle kapatılmış dikdörtgen ikişer pencere açılmıştır. Yapının içinde bir kuyu bulunmaktadır.⁵⁵ (Foto. 16)

SÜSLEME:

Ampir üslubunun hakim olduğu yapıda ana cephenin köşelerine dor başlıklı birer pilastr yerleştirilmiş, kapı ve pencereler mermer sövelerle çevrelenmiştir. Girişin üzerinde II. Mahmud'un tuğrası ile taçlandırılan Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'ye (ö.1849) ait tarih kitabesi bulunmaktadır.⁵⁶

⁵⁴ M. Baha Tanman, "Muhammed El-Ensarî Türbesi", **D.B.İ.A.**, C:5, İstanbul, 1994, s. 492.; Süheyl Ünver, **Sahabe Kabirleri**, s. 45, 46.

⁵⁵ Tanman, **a.y.**, s. 493.

⁵⁶ **A.y.**

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Günümüzde mevcut olan yapı iyi durumdadır ve ziyarete açıktır.

4.1.3.6. SULTAN MAHMUD TÜRRESİ

PAFTA NO:

B.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Çemberlitaş'ta, Molla Fenari Mahallesi'nde yer alan yapı, Divanyolu Caddesi, Mahmudiye Caddesi (Bab-ı Âli Caddesi) ile Bab-ı Âli Caddesi (Türbedar Sokak)'nin arasındadır.

TARİHÇE:

II. Mahmud, 1839/40 senesinde Çamlıca'da vefat edince naşı bugünkü türbenin bulunduğu Esmâ Sultan Sarayı bahçesine defnedilmiş ve üzerine bir çadır kurulmuştur. Bir müddet sonra sebil, çeşme ve odalarla birlikte mevcut bina yaptırılmış ve türbe 1840 senesinde Abdülmecid tarafından ziyarete açılmıştır.⁵⁷ Türbenin mimarı hakkında çeşitli görüşler vardır. Bunlardan ilki mimarın Garabet Balyan olduğu⁵⁸, diğeri ise Ebniye-i Hümayun kalfalarından Ohannes Dadyan ile Boğos Dadyan olduğudur.⁵⁹ Arşiv belgelerinin desteklediği üçüncü bir görüşe göre de mimarı Abdülhalim Efendi'dir.⁶⁰ (Resim 1)

MİMARİ:

Yüksek bir kaide üzerine oturan sekizgen planlı yapıyı, sekizgen kasnak üzerine oturan bir kubbe ile örtmektedir. Tamamen mermerle kaplı binanın giriş cephesi oldukça sadedir. Düz atkılı ve mermer söveli geniş kapıdan yapıya girilmektedir. Cephelere

⁵⁷ Önkal, a.g.e., s. 257. ; Öz, a.g.e., s. 129.

⁵⁸ Pars Tuğlacı, **Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi**, İstanbul, 1981, s. 159.

⁵⁹ Günkut Akın, "Mahmud II Türbesi ve Sebili", **D.B.İ.A.**, C:5, İstanbul, 1994, s. 263.

⁶⁰ Selman Can, **"Osmanlı Mimarlık Teşkilatının XIX. Yüzyıldaki Değişim Süreci ve Eserleri İle Mimar Seyyid Abdülhalim Efendi"**, İ. Ü. Sos. Bil. Ens. yayınlanmamış Sanat Tarihi doktora tezi, İstanbul, 2002, s. 48. ; Mustafa Cezar, "Ondokuzuncu Yüzyılda Önemli İşlere İmzasını Atmış Bir Mimarımız: Abdülhalim Bey", **19. Yüzyıl İstanbul'unda Sanat Ortamı-Habitat II'ye Hazırlık Sempozyumu (14-15 Mart 1996)**, İstanbul, 1996, s. 106. , Önkal, a.g.e., s. 257.

yuvarlak kemerli büyük pencereler açılmış ve pencerelerin iki yanına akantus yaprakları başlıklara sahip yivli pilastrlar yerleştirilmiştir.⁶¹ (Plan 6) (Foto. 17)

SÜSLEME:

Türbe ampir üslubunun İstanbul'daki en önemli temsilcilerinden biridir. Demir şebekelerle kapatılan pencerelerin üzerinde dikdörtgen boş kartuşlar bulunmakta ve pencere kemerlerinin üzengi hizasında palmetlerle süslenmiş bir silme bütün yapıyı dolaşmaktadır. Saçak altında pilastrların üzerine gelecek şekilde yerleştirilmiş çift kılıçlı birer kalkan kabartması bulunmaktadır. Kalkanların arasında ise enine olarak yerleştirilmiş ortadaki rozeti çevreleyen bitkisel süslemeler görülmektedir. Saçak Yunan-Rönesans üslubunda bir kornişe oturmaktadır.

İç mekânda kasetli alçı dekorasyona sahip kubbe ilk kez boyanmamış ve geleneksel kalem işi süslemelerden farklı olarak arma, çelenk, çiçek demeti kabartmalarıyla bezenmiştir. Pencerelerin üzerinde bütün yapıyı mermer bir ayet kuşağı dolanmaktadır. Pencerelerin alınlıkları çiçek ve yaprak motifleriyle çevrelenmiş çapraz meşale motifleriyle süslenmiş, kemer aralarına ise yine yaprak ve çiçek motifleriyle süslenmiş İsm-i Celâl, İsm-i Nebî, Dört Halife, Hasan ve Hüseyin isimlerini ihtiva eden yuvarlak madalyonlar yerleştirilmiştir.⁶² (Foto. 18)

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde iyi durumdadır ve ziyarete açıktır.

⁶¹ Akın, **a.y.**, s. 264.; Tahsin Ömer Tahaoğlu, “İstanbul’da Osmanlı Türbelerinin Tipolojisi”, İ. Ü. Sos. Bil. Ens. yayınlanmamış Sanat Tarihi doktora tezi, İstanbul, 1988, s. 307, 308. ; Önköl, **a.g.e.**, s. 257.

⁶² Akın, **a.y.**, s. 264, Tahaoğlu, **a.g.e.**, s. 308, 309. ; Önköl, **a.g.e.**, s. 257.

4.1.3.7. SULTAN MECİD TÜRBEİ

PAFTA NO:

C.5

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Çarşamba'da, Hatip Muslihiddin Mahallesi'nde yer alan yapı, Sultan Selim Camii haziresindedir.

TARİHÇE:

1855 senesinde inşa edilen türbe Abdülmecid'in kendinden önce vefat eden şehzadeleri için yaptırılmış, ancak buraya adı geçen padişah gömülmüştür.⁶³

MİMARİ:

Kesme taştan inşa edilen sekizgen planlı yapıyı, sekizgen kasnak üzere oturan basık bir kubbe örtmektedir. Klasik Osmanlı tarzında çift sıra pencere ile aydınlatılan türbenin gövdesindeki izlerden önceden kapısının önünde bir sundurma olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁴

Dönemin Batı etkili üslupları yerine yapıda klasik Osmanlı üslubuna olabildiğince sadık kalınması, yanında yer aldığı Sultan Selim Camii ve türbelerine üslup açısından yabancı düşmemesi ile açıklanabilir. (Plan 7) (Foto. 19)

SÜSLEME:

Dönemin eklektik zevkine ters düşen ve klasik üsluba yaklaşan türbe oldukça sade bir görünüme sahiptir. Yapının cephelerinde yer alan pencerelerden alttakiler düz atkılı, üstekiler kaş kemerlidir. Binaya giriş düz atkılı dikdörtgen bir kapı ile sağlanmıştır.

⁶³ Öz, a.g.e., s. 131. ; Önkol, a.g.e., s. 262.

⁶⁴ Günkut Akın; "Abdülmecid Türbesi", **D.B.İ.A.**, C:1, İstanbul, 1994, s. 53.; Tahaoğlu, a.g.e., s. 312. ; Önkol, a.g.e., s. 262.

Türbe içeride zengin bir kalem işi süslemeye sahiptir. Kubbe duvarlara göre daha yoğun bir şekilde bezenmiştir. Kubbe eteğine yapılan sekiz kartuş, ayaklı sehpalara üzerine konulmuş vazolardan sarkan çiçek demetleri ile süslenmiştir. Kartuş arasında kalan yerler ise stilize bir vazodan çıkan yaprak kıvrımlarıyla doldurulmuştur. Tepeye doğru yükselen yapraklar, yarım gırlantılarla çevrelenmiş göbeğin etrafında kenetlenerek bir taç meydana getirmektedir.⁶⁵

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Türbe günümüzde iyi durumdadır ve ziyarete açıktır.

⁶⁵ Tahaoğlu, **a.g.e.**, s. 313. ; Önkol, **a.g.e.**, s. 262.

4.1.3.8. FUAD PAŞA TÜRBESİ

PAFTA NO:

B.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Sultanahmet'te, Binbirdirek Mahallesi'nde yer alan yapı, Peykhane Caddesi (Peykhane Sokağı) üzerindedir.

TARİHÇE:

Cami ve türbelerden meydana gelen küçük bir külliye'nin parçasını oluşturan yapının inşası hakkında farklı iki görüş vardır. Bunlardan ilki türbenin 1869 senesinde Fransa'da ölen Sadrazam Keçecizade Fuad Paşa (1814-1869) tarafından sağlığında yaptırıldığı, diğeri ise paşanın ölümünden sonra inşa edildiğidir.⁶⁶

MİMARİ:

Kademeli taş bir kaide üzerine inşa edilen sekizgen planlı yapı, bir kubbe ile nihayetlenmektedir. Türbenin dört ana yöndeki cephesine pencere açılmamış, diğer cephelere birer büyük pencere açılmıştır.⁶⁷ (Foto. 20)

SÜSLEME:

Yapı, süslemelerinde görülen Endülüs-Magrip etkileri ile tipik Osmanlı türbelerinden ayrılmaktadır. Endülüs'teki Elhamra Sarayı'nda görülen motiflerle süslenmiş demir şebekeli pencereler, Magrip mimarisinde görülen at nalı şeklinde kemerlerle kapatılmış ve yanlardan sütunlarla yumuşatılmıştır. Gotik silmeler, sağır cephelerde görülen yüklü bezeme kompozisyonları da yine Osmanlı karakteri taşımayan

⁶⁶ Semavi Eyice, "Tarihi Mezarlardan Notlar-Keçecizâde Fuad Paşa'nın Mezarı", **İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi**, S: 4-5, İstanbul, 1974, s. 312. ; Turgut Saner, "Fuad Paşa Türbesi", **D.B.İ.A.**, C:3, İstanbul, 1994, s. 341. ; Saner, **a.g.e.**, s. 93.

⁶⁷ Tahaoğlu, **a.g.e.**, s. 317, 318. ; Saner, **a.g.e.**, s. 93.

yansımalarıdır. Yapıda Osmanlı dışı İslam karakterli oryantalist bir eklektisizm görülmektedir.⁶⁸

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Türbe günümüzde iyi durumdadır ve ziyarete açıktır.

⁶⁸ Saner, **a.g.e.**, s. 95. ; Saner, **a.y.**, s. 341, 342.

4.1.3.9. PERTEVİNİYAL VALİDE SULTAN TÜRBESİ

PAFTA NO:

C.3

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Gureba Hüseyin Ağa Mahallesi'nde yer alan yapı, Aksaray Meydanı'nda, Aksaray Caddesi (Turgut Özal Caddesi) ile Valide Çeşmesi Sokağı (Mustafa Kemal Caddesi) arasında, köşededir.

TARİHÇE:

Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan (ö.1883) tarafından 1871 senesinde kendi adına inşa ettirilen türbe: cami, mekteb, muvakkithane ve sebilden meydana gelen bir külliye'nin parçasını oluşturmaktadır. Yapı, 1926-1929 yılları arasında tramvay yolu genişletilirken yerinden oynatılarak geriye çekilmiş, daha sonra H. Prost'un imar çalışmaları sırasında da tekrar geriye alınmıştır. Türbe 1958 yılında Ordu Caddesi'nin genişletilmesi çalışmaları sırasında tamamen ortadan kaldırılmıştır. Yapının parçaları Laleli'deki III. Selim Türbesi'nin haziresine nakledilmiş, daha sonra, valide sultanın kendi yaptırdığı külliye'nin avlusuna, kalan parçaları kullanılarak tekrar inşa edilmiştir.⁶⁹

MİMARİ:

Yapı, düzgün olmayan sekizgen bir alt yapıya oturan kubbeli orta bölüm ve bu bölüme açılan dört küçük mekândan meydana gelmektedir. Avluya bakan mermer kaplı bir kapıdan enine gelişen bir hole, buradan da yine mermer kaplı bir kapı ile ana mekâna girilmektedir.

⁶⁹ Behçet Ünsal; "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", **Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri-II**, İstanbul, 1969, s. 20. ; F. Özcan Akkan, "**Aksaray Valide Camii ve Pertevniyal Valide Sultan'ın Eserleri**", İ.Ü. Ed. Fak. yayınlanmamış Sanat Tarihi lisans tezi, İstanbul, 1983, s. ; Tarkan Okçuoğlu, "Pertevniyal Valide Sultan Türbesi", **D.B.İ.A.**, C:6, İstanbul, 1994, s. 246.

Türbenin güneybatı cephesi orijinaldir. Cephede yer alan orta bölüm, yan yüzleri pahlı bir çıkıntı şeklinde dışa taşmakta ve yan kanatlardan daha yüksek tutulmaktadır. Diğer cepheler pek muntazam değildir. ⁷⁰ (Foto. 21)

SÜSLEME:

Türbe ince uzun yuvarlak kemerleri, antik mimariden kaynaklanan triglifli geniş pilastrları ile neo-klasik ve ampir üslubunun özelliklerini taşımaktadır. Orijinal cephede yer alan geniş ve yüksek pencerenin üzerinde boş bir kitabelik bulunmaktadır. Kitabeliğin üzerinde bir korniş ve bunun üzerinde de ikinci bir kitabe panosu yer almaktadır. Orta cephenin ileri çıkan bölümünün yan kanatlarına girift bitkisel süslemeli şebekeli ikiz pencereler açılmıştır. İç mekânda, kubbe eteğini altın varaklı geniş bir kitabe kuşağı dolanmaktadır. ⁷¹

Süslemelerde türbenin bağlı bulunduğu külliye'nin diğer yapılarında gözlenen eklektik üslubun yerine neo-klasik ve ampir üsluplarının tercih edilmiş olması dikkat çekicidir.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve iyi durumdadır.

⁷⁰ Okçuoğlu, a.y., s. 246.

⁷¹ A.y.

4.1.4. KİLİSELER

4.1.4.1. ERMENİ KİLİSELERİ

4.1.4.1.1. KİLİSE⁷² (İNCİLCİ SURP HOVHANNES ERMENİ KİLİSESİ)

PAFTA NO:

E.2

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Narlıkapı'da Hacı Hüseyin Ağa Mahallesi'nde yer alan yapı, Narlıkapı Caddesi üzerindedir.

TARİHÇE:

Kimsesiz Ermenileri ve akıl hastalarını barındıran Narlıkapı Hastahanesi'nin odalardan birinin 1803 senesinde Surp Hovhannes Şapeli olarak kullanılmış ve 1807 senesinde şapel kiliseye çevrilmiştir. 1834 yılında hastahane Yedikule'ye taşınınca bütün bina Surp Hovhannes Kilisesi olarak kullanılmıştır.⁷³

MİMARİ:

Bazilika tarzında, düzensiz moloz taş kullanılarak inşa edilen dört katlı yapının güneyinde narteks yer alır. Yapı içten beşik tonoz ile, dıştan ise dik bir çatı ile örtülmüştür. Apsis bölümü dışa taşkın bir şekilde inşa edilmiş ve yarım yuvarlak bir kubbe ile örtülmüştür. Apsisin sağında olması gereken diakonikon hücresi yapılmamıştır. Apsisin altında bir ölü odası mevcuttur. Yapının avlusunda demir çubuklar üzerinde yükselen bir çan kulesi yer almaktadır.⁷⁴ (Plan 8) (Foto. 22)

⁷² Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir

⁷³ A.e., s. 27. ; Vağarşag Seropyan, "Hovhannes (Surp) Kilisesi", D.B.İ.A., C:3, İstanbul, 1994, s. 89.

⁷⁴ Barış, a.g.e., s. 28, 29.

SÜSLEME:

Sade bir şekilde inşa edilmiş olan yapının dışı tamamen sıvanmıştır. İçeride ise beden duvarları üzerinde yer alan, madalyonlarla bezenmiş bir şerit yapıyı dolaşmaktadır. Narteksin güney duvarında çarmıha gerilmeyi sembolize eden taş bir süsleme bulunmaktadır.⁷⁵

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1963-1964 yılları arasında köklü bir onarım geçiren yapı, günümüze bu şekliyle ulaşmıştır.⁷⁶

⁷⁵ A.e., s. 31, 32.

⁷⁶ A.e., s. 27.

4.1.4.1.2. ERMENİ KİLİSESİ⁷⁷ (SURP HARUTYUN ERMENİ KİLİSESİ)

PAFTA NO:

B.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Kumkapı'da, Şehsuvar Bey Mahallesi'nde yer alan yapı, Kulluk Sokağı (Kumluk Sokağı) ile Mekteb Sokağı (Kürkçübaşı Mekteb Sokağı)'nın arasındadır.

TARİHÇE:

1832 senesinde Harutyun Amira Bezciyan tarafından ahşap olarak inşa edilen yapı, 1855 senesinde kâgir olarak yeniden yapılmış ve Hz. İsa'nın dirilişine ithaf edilmiştir.⁷⁸

MİMARİ:

Kilise, taş ve tuğla malzeme ile tek nef olarak inşa edilmiştir. Yapıda biri apsisin kuzeyinde, ikisi güneyinde olmak üzere üç hücre bulunur. Apsis yarım yuvarlağı içeriden üç duvar hücrelerine sahiptir. Narteksin önünde, ana kapının iki yanında sonradan ilave edildiği anlaşılan birer mekân yer almaktadır. Kilise içerden beşik tonozla, dışardan ise çatı ile örtülmüştür. Yapının doğusunda Boğosyan Vorvaryan Ermeni İlkokulu bulunmaktadır.⁷⁹ (Foto. 23)

⁷⁷ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

⁷⁸ Yapı semtte bulunan balıkçı esnaf nedeniyle halk tarafından "Balıkçıların Kilisesi" olarak anılmaktadır. İlk olarak papaz odası ve vaftizhane yapılmıştır. ("Surp Harutyun Ermeni Kilisesi", **D.B.İ.A.**, C:8, İstanbul, 1994, s. 187.)

⁷⁹ Barış, **a.g.e.**, s. 149-151.

SÜSLEME:

Kilise dışarıdan sade görünümlüdür. İçeride yapıyı örten beşik tonoz üzerinde, kare madalyonlar içine yerleştirilmiş, yuvarlak çerçeveli dört büyük aziz portresi bulunur. Apsis yarım kubbesinin eteğinde girland süslemeli bir şerit, yarım kubbe üzerinde ise yukarıdan aşağıya doğru genişleyen, içleri bitkisel motiflerle bezenmiş ve birbirlerinden yıldızlarla ayrılan süs kuşakları yer alır. Ayrıca apsis kemerinin üzerinde ortada madalyon içinde bir haç ve iki yanında birer melek figürü bulunur.⁸⁰

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve halen kullanılmaktadır.

⁸⁰ A.e., s. 151, 152.

4.1.4.1.3. ERMENİ KİLİSESİ⁸¹ (KILĞATIR SURP HAGOP ERMENİ KİLİSESİ)

PAFTA NO:

D.3

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Altımermer'de, Davutpaşa Mahallesi'nde yer alan yapı, Meydan Sokağı (Kırımlı Aziz Sokağı)'nın üzerindedir.

TARİHÇE:

Kilisenin ilk defa 1858'de yapıldığı ve 1893'de yenilendiği cephesinde kapı üzerinde yer alan iki kitabeden anlaşılmaktadır. Binanın yanına Patrik Hagop Seropyan döneminde (1839/40-1848/58) kâğır bir de okul yapılmıştır. 1917'de okul yanmış, kilise ise kurtulmuştur. Yapı 1932'de tamir edilmiştir.⁸²

MİMARİ:

Kareye yakın dikdörtgen bir sahanın içine kurulmuş olan yapı, üç katlıdır. Diğer yapılardan farklı olarak güneyinde yer alan narteksin üzerinde, bir üst galeri (balkon) bulunur. Apsisin iki yanında, yapının T şeklinde bir görünüş almasını sağlayan, dışa taşkın, birbirine eşit büyüklükte pastaphorion hücreleri bulunur. Apsis yarım yuvarlak kubbe ile hücreler ise eğik çatıyla örtülmüştür. Ana mekân içeriden beşik tonozla, dışarıdan kiremit kaplı dik çatıyla kapatılmıştır. Muntazam taş işçiliğine sahip kilise barok üslubunun mütevazı temsilcilerindendir.⁸³ (Foto. 24)

⁸¹ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

⁸² A.e., s. 85. ; "Kilğatir Surp Hagop Ermeni Kilisesi", D.B.İ.A., C:8. İstanbul, 1994, s. 179.

⁸³ Barış, a.g.e., 89, 90.

SÜSLEME:

Yapının giriş cephesi, iki köşe kulesi ve S kıvrımlarıyla beliren ve yapının yüksekliğini aşan bir görünüştedir. Cephede ayrıca pencerelerin araları, kalın süsleme şeritleriyle ve yarı relief kabartma duvar sütuncuklarıyla süslenmiştir. İçeride ise, pencere üstlerinde yer alan bir süsleme şeridi yapıyı çepeçevre dolandır. Apsis kubbesi, bir merkezden yayılan kare madalyonlarla süslenmiştir.⁸⁴

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve halen kullanılmaktadır.

⁸⁴ A.e., s. 90.

4.1.5. EĞİTİM YAPILARI

4.1.5.1.MEDRESELER

4.1.5.1.1. HATTAT MUSTAFA RAKIM MEDRESESİ

PAFTA NO:

D.5

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Karagümrük'te, Beyceğiz Mahallesi'nde yer alan yapı, Zincirlikuyu Caddesi (Hasan Fehmi Paşa Caddesi) ile Atik Ali Paşa Sokağı (Hattat Rakım Sokak)'nın arasındadır.

TARİHÇE:

Yapı, XIX. yüzyılın ünlü hattatlarından Mustafa Rakım Efendi'nin (ö.1826) ölümünden sonra adına inşa ettirilmiştir.⁸⁵

MİMARİ:

1929 tarihli Pervititch haritasında görülmekte olan, yapının kuzey ve doğusunda yer alan hücre ve revaklar, muhtemelen ahşap oldukları için kısa sürede yok olmuşlardır. 1914 tespitinde medresenin ahşap on odasının ve dar bir avlusunun bulunduğu belirtilmiş ancak dershanesinden söz edilmemiştir.⁸⁶ (Foto. 25)

⁸⁵ Zeynep Ahunbay, "Mustafa Rakım Efendi Türbesi ve Medresesi", **D.B.İ.A.**, C:5, İstanbul, 1994, s 567.

⁸⁶ Ahunbay, **a.y.**, s. 567.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1918 yangınında evsiz kalanlar tarafından işgal edilen ve zamanla harap olan yapının günümüzde sadece dış duvarları mevcuttur.

4.1.5.2.MEKTEBLER

4.1.5.2.1. MÜSLÜMAN MEKTEBLERİ

4.1.5.2.1.1. MEKTEB⁸⁷ (BÂLÂ MEKTEBİ)

PAFTA NO:

E.3

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Silivrikapı'da, Veledi Karabaş Mahallesi'nde yer alan yapı, Maslak Sokağı (Tekke Maslağı Sokağı) üzerindedir.

TARİHÇE:

Bâlâ Külliyesi'nin bir parçası olarak 1863/64 senesinde, Abdülmecid'in dördüncü kadını ve II. Abdülhamid'in analığı Perestu Kadınefendi tarafından inşa ettirilen yapı, 1905 senesinde yenilenmiştir.⁸⁸

MİMARİ:

Yapı iki katlı ve U planlıdır. Moloz taş ve tuğla ile inşa edilen binanın cephelerine basık hafifletme kemerli dikdörtgen pencereler açılmıştır.⁸⁹ (Foto. 26)

SÜSLEME:

Ampir üslubundaki yapı sade bir cephe tasarımına sahiptir. Binanın sokağa bakan cephesinde, saçak altında II. Abdülhamid tuğralı ve 1905 tarihini veren kitabesi yer almaktadır.⁹⁰

⁸⁷ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

⁸⁸ M. Baha Tanman, "Bâlâ Külliyesi", **D.B.İ.A.**, C:2, İstanbul, 1994, s. 6. ; Suphi Saatçi, "Sübyan Mektepleri", **Fatih İlk İstanbul**, İstanbul, Fatih Belediyesi Yayınları, 2003, s. 158.

⁸⁹ Tanman, **a.y.**, s. 9.

⁹⁰ **A.y.**

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Harap durumda olan yapı günümüzde kullanılmamaktadır.

4.1.5.2.2. GAYRİMÜSLİM MEKTEBLERİ

4.1.5.2.2.1. RUM MEKTEBİ⁹¹ (YOAKİMYON RUM KIZ LİSESİ)

PAFTA NO:

D.6

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Fener'de, Tevkii Cafer Mahallesi'nde yer alan yapı, Mekteb Sokağı (Tevkii Cafer Mektebi Sokağı)'ndadır.

TARİHÇE:

Fakir Rum ailelerinin kızlarını eğitmek amacıyla 1879 senesinde inşasına başlanan okul 1882 senesinde öğretime açılmıştır.⁹²

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı kâgir yapı üç katlıdır. Merdivenlerle ulaşılan giriş bölümü cephe boyunca yükselen çıkma şeklinde vurgulanmıştır. Yapıda mekânlar dikdörtgen pencerelerle aydınlatılmıştır. (Foto. 27)

SÜSLEME:

Ampir üslubunun hakim olduğu sade yapıda girişin üzerinde dikdörtgen levha şeklinde inşa kitabesi yer alır. Kitabe, içinde oval bir madalyon bulunan ve bitkisel motiflerle bezenmiş üçgen şeklinde bir tepelikle taçlandırılmıştır.

⁹¹ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Cumhuriyet döneminde azınlık okullarına tanınan haklar çerçevesinde öğretimini sürdüren okul öğrenci ve öğretmen yetersizliği yüzünden 1988 senesinde kapatılmıştır.⁹² Bir süre kullanılmayan okul günümüzde faal durumdadır.

⁹² Sula Bozis, “Yoakimyon Rum Kız Lisesi”, **D.B.İ.A.**, C:7, İstanbul, 1994, s. 532.

⁹³ Bozis, **a.y.**, s. 532.

4.1.5.2.2.2. ERMENİ İNAS MEKTEBİ⁹⁴ (NUNYAN KIZ OKULU)

PAFTA NO:

E.2

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Samatya'da, Sancaktar Hayrettin Mahallesi'nde yer alan yapı Sokağı (Berber Şefik Sokağı) ile Manastır Caddesi (Marmara Caddesi) arasındadır.

TARİHÇE:

Yapı Abdülmecid'in fermanıyla 1831 senesinde Samatya'daki Ermeni cemaatinin kız çocukları için inşa edilmiştir. 1866 Samatya Yangını'nda yapı 1871, senesinde yeniden inşa edilmiştir. Bina I.Dünya Savaşı sırasında esirlere barınak olarak kullanılmış, savaşın bitiminde Anadolu'dan göçen Rum cemaat tarafından kullanılmıştır.⁹⁵

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı kâgir yapı üç katlıdır. Mekânların dikdörtgen pencerelerle aydınlatıldığı yapı üçgen bir alınlıkla tamamlanmaktadır. (Foto. 28)

⁹⁴ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

⁹⁵ Silva Kuyumcuyan, "Sahakyan-Nunyan Ermeni Lisesi", **D.B.İ.A.**, C:6, İstanbul, 1994, s. 408, 409., Aras Neftçi, "Tarihi Mekânlar", **Fatih İlk İstanbul**, İstanbul, Fatih Belediyesi Yayınları, 2003, s. 178.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1894 depreminde hasar gören,⁹⁶ 1943'de yanan ve kullanılamayacak hale gelen yapı hayırseverlerin desteğiyle bütünüyle yenilenmiştir. Yapı günümüzde mevcuttur ve karma eğitim vermektedir.⁹⁷

⁹⁶ Ürekli, **a.g.e.**, s. 49.

⁹⁷ Kuyumcuyan, **a.y.**, s. 409., Neftçi, **a.g.e.**, s. 178.

4.1.5.3. RÜŞDİYELER

4.1.5.3.1. KIZ RÜŞDİYELERİ

4.1.5.3.1.1. TAŞ MEKTEB⁹⁸ (CEVRİ KALFA SİBYAN MEKTEBİ)

PAFTA NO:

B.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Sultanahmet'te, Alemdar Mahallesi'nde yer alan yapı, Divanyolu Caddesi ile Ticarethane Sokağı'nin köşesindedir.

TARİHÇE:

Yeniçeri isyanı sırasında II. Mahmud'un hayatını kurtaran ve saray hazinedarlığına yükseltilen Cevri Kalfa tarafından 1819 senesinde inşa ettirilen⁹⁹ yapı, 1858 senesinde inas (kız) rüşdiyesi haline getirilmiştir.¹⁰⁰

MİMARİ:

İki katlı, kubbeli yapının cepheleri mermerle kaplanmıştır. Giriş cephenin solunda ve hemen yanında yer almaktadır. Cephenin sağında girişe simetrik olarak yerleştirilmiş bir çeşme ve sebil bulunmaktadır. Üst katın konsollarla taşındığı yapıda, birinci ve ikinci katın cephelerine dörder dikdörtgen pencere açılmıştır.

Giriş kapısından üç basamakla bir ara hole girilmekte, buradan merdivenle üst kata ulaşılmaktadır.¹⁰¹ (Foto. 29)

⁹⁸ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

⁹⁹ Özgönül Aksoy, **Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul, 1968, s. 73. ; Yıldız Durbalı, **“İstanbul Kütüphaneleri ve Sıbyan Mektepleri”**, İ. Ü. Ed. Fak. yayınlanmamış Sanat Tarihi lisans tezi, İstanbul, 1963, s. 95.

¹⁰⁰ Necdet Sakaoğlu, “Rüşdiyeler”, **D.B.İ.A.**, C:6, İstanbul, 1994, s. 377.

¹⁰¹ Durbalı, **a.g.e.**, s. 91, 92.

SÜSLEME:

Ampir üslubunun hakim olduğu yapıda giriş mermer bir çerçeve içine alınmış ve kapının iki yanına birer sütun yerleştirilmiştir. Girişin üzerinde yer alan dikdörtgen kitabenin ortasında, vazö ve çiçeklerden oluşan oval bir süsleme bulunur. Çeşmenin üzerinde kitabenin devamı yazılıdır.

Cephede yer alan pencereler birbirlerinden pilastrlarla ayrılmış, alt kat pencereleri üst kat pencerelerine göre daha süslü yapılmıştır.¹⁰²

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Bir süre fonksiyonuna uygun şekilde ilkökul¹⁰³ olarak kullanılan yapı günümüzde iyi durumdadır ve Halk Eğitim Kütüphanesi ve Türk Edebiyatı Vakfı olarak kullanılmaktadır.¹⁰⁴

¹⁰² A.e.

¹⁰³ Aksoy, a.g.e., s. 73.

¹⁰⁴ Durbalı, a.g.e., s. 95.

4.1.5.3.2. ERKEK RÜŞDİYELERİ

4.1.5.3.2.1. TAŞ MEKTEB¹⁰⁵ (DAVUTPAŞA RÜŞDİYESİ)

PAFTA NO:

B.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Kadırga'da, Şehsuvar Bey Mahallesi'nde yer alan yapı, Kadırga Limanı Caddesi ile Kadırga Mektebi Sokağı (Mekteb Sokağı) arasında köşededir.

TARİHÇE:

1848 senesinde sıbyan mektebi olarak inşa edilen yapı, 1873 senesinde erkek rüşdiyesi haline getirilmiştir.¹⁰⁶

MİMARİ:

Kare planlı kâgir yapı tek kubbelidir.¹⁰⁷ (Resim 2)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1894 depreminde yıkılan ve daha sonra yeniden inşa edilen yapı¹⁰⁸ günümüzde mevcut değildir.

¹⁰⁵ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir

¹⁰⁶ Sakaoğlu, a.y., s. 377, 378.

¹⁰⁷ A.y., s. 378.

¹⁰⁸ A.y.

4.1.5.3.2.2. VALİDE RÜŞDİYESİ

PAFTA NO:

C.4

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Aksaray'da, Gureba Hüseyin Ağa Mahallesi'nde yer alan yapı, Valide Sultan Camii Sokağı (Atatürk Bulvarı) üzerindedir.

TARİHÇE:

“Mahmudiye Mektebi,, olarak da bilinen yapı, Pertevniyal Valide Sultan (ö.1883) tarafından 1872 senesinde, eşi II. Mahmud adına yaptırılmış¹⁰⁹ ve üst katı 1873 senesinde erkek rüşdiyesi haline getirilmiştir.¹¹⁰ 1911 senesinde Aksaray yangınında harap olan yapı, yine Aksaray'da Sinekli Bakkal Sokağı'ndaki bir konakta öğretimi sürdürmüştür. 1930 senesinde Valide Sultan'ın bırakmış olduğu vakıf gelirleriyle aynı yerde, biraz geriye çekilerek on yedi odalı kâgir bir bina olarak yeniden inşa edilmiştir. İlkokul olarak faaliyete geçen yapı çevrenin isteğiyle liseye dönüştürülmüş ve vekiller heyeti tarafından Pertevniyal Lisesi adını almıştır.¹¹¹

MİMARİ:

İki katlı yapının alt katı sıbyan mektebi olarak, üst katı rüşdiye olarak kullanılmıştır.¹¹² (Resim 3)

¹⁰⁹ İyianlar, a.g.e., s. 249.

¹¹⁰ Sakaoğlu, a.y., s. 378.

¹¹¹ İyianlar, a.g.e., s. 249 ; Ayhan Doğan, “Pertevniyal Lisesi”, D.B.İ.A., C:6, İstanbul, 1994, s. 244.

¹¹² İyianlar, a.g.e., s. 249.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1937, 1956 ve 1969 senelerinde ek binalarla genişletilen yapı 1986 yılında onarım amacıyla Çapa Öğretmen Okulu binasına taşınmış, onarım sonrasında okul binaları Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne tahsis edilmiştir.¹¹³ Ana yapı ise yol genişletme çalışmaları sırasında ortadan kaldırılmıştır. (Foto. 30)

¹¹³ A.e. ; Doğan, a.y., s. 244, 245.; Behçet Ünsal, **Eski Eser Kaybı**, s. 20.

4.1.5.3.3. ASKERİ RÜŞDİYELER

4.1.5.3.3.1. ASKERİ RÜŞDİYE¹¹⁴ (KOCAMUSTAFAPAŞA ASKERİ RÜŞDİYESİ)

PAFTA NO:

E.3

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Ali Fakih Mahallesi'nde yer alan yapı, Kocamustafapaşa Caddesi üzerindedir.

TARİHÇE:

Yapı Abdülaziz döneminde 1875 senesinde askerî rüşdiyelerin açılmasıyla birlikte inşa edilmiştir. ¹¹⁵

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı kâgır yapı iki katlıdır. Cepenin merkezinde yer alan giriş sütunların taşıdığı bir çıkma ile vurgulanmıştır. Katların birbirinden silme ile ayrıldığı yapı yuvarlak kemerli dikdörtgen pencerelerle aydınlatılmıştır. (Foto. 31)

SÜSLEME:

Yapıda çıkmanın ortasında yuvarlak kemerli pencere şeklinde düzenlenen bölümün ortasında oval taş madalyon yer alır. Binanın köşeleri ile çıkmada yer alan pencerelerin araları pilastrlarla belirginleştirilmiştir.

¹¹⁴ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

¹¹⁵ Necdet Sakaoğlu, "Askeri Okullar", **D.B.İ.A.**, C:1, İstanbul, 1994, s. 353. ; Mehmet Halit Bayrı, **İstanbul Folkloru**, İstanbul, 1947, s. 8. ; Neftçi, **a.g.e.**, s. 178.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve Kocamustafapaşa İlköğretim Okulu olarak fonksiyonunu sürdürmektedir.

4.1.5.3.3.2. MEKTEB-İ RÜŞDİYE-İ ASKERİYE¹¹⁶ (SOĞUKÇEŞME ASKERİ RÜŞDİYESİ)

PAFTA NO:

A.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Alemdar Mahallesi'nde yer alan yapı, Soğukçeşme Caddesi (Alemdar Caddesi) üzerindedir.

TARİHÇE:

Yapı Abdülaziz döneminde 1875 senesinde askerî rüşdiyelerin açılmasıyla birlikte inşa edilmiştir. Binanın bulunduğu yerde önceden sarayın Terziler Ocağı'nın bulunduğu bilinmektedir.¹¹⁷

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı kâgır yapı iki katlıdır. Cephenin merkezinde yer alan giriş altı sütunun taşıdığı bir çıkma ile vurgulanmıştır. Katların birbirinden silme ile ayrıldığı yapı yuvarlak kemerli dikdörtgen pencerelerle aydınlatılmıştır. (Foto. 32)

SÜSLEME:

Yapıda çıkmanın ortasında yuvarlak kemerli pencere formunu taşıyan bölüm içinde en üstte bir arma ile altında Abdülmecid'in tuğrasının bulunduğu oval taş madalyon yer alır. Madalyonun altında "Mekteb-i Askerî" yazısı ile dört satırlık tarih kitabesi mevcuttur. Binanın köşeleri ile çıkmada yer alan pencerelerin araları pilastrlarla belirginleştirilmiştir.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

¹¹⁶ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

¹¹⁷ Sakaoğlu, **a.y.**, s. 353. ; Bayrı, **a.g.e.**, s. 8. ; İ.H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Ankara, 1988, s. 25. ; Eldem-Akozan, **a.g.e.**, s. 11.

Bir süre Adli Tıp Dairesi¹¹⁸ olarak kullanılan yapı günümüzde Devlet Güvenlik (Çocuk) Mahkemesi olarak kullanılmaktadır.

¹¹⁸ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 25. ; Eldem-Akozan, **a.g.e.**, s. 11.

4.1.5.3.3.3. MEKTEB-İ RÜŞTİYE-İ ASKERİYE¹¹⁹ (FATİH ASKERİ RÜŞDİYESİ)

PAFTA NO:

C.4

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Kirmastı Mahallesi'nde, Fatih Külliyesi içinde yer alan yapı, Karaman Caddesi (Fevzipaşa Caddesi) ile Arslanhane Sokağı (Tophane Sokağı)'nın köşesindedir.

TARİHÇE:

Yapı Abdülaziz döneminde 1875 senesinde askerî rüşdiyelerin açılmasıyla birlikte inşa edilmiştir.¹²⁰

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı kâgir yapı üç katlıdır. Cephenin merkezinde ve girişin üzerinde yer alan bölüm dört kat şeklinde düzenlenmiştir. Katların birbirinden silmelerle ayrıldığı binada mekânlar yuvarlak ve basık kemerli dikdörtgen pencerelerle aydınlatılmıştır.

(Foto. 33)

SÜSLEME:

Yapıda girişin üzerinde Abdülhamid'in tuğrasının bulunduğu bir arma yer almaktadır.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

İyi durumda olan yapı günümüzde Fatih İlköğretim Okulu olarak kullanılmaktadır.

¹¹⁹ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

¹²⁰ Sakaoğlu, **a.y.**, s. 353. ; Bayrı, **a.g.e.**, s. 8. ; Neftçi, **a.g.e.**, s. 176.

4.1.5.4. İDADİLER

4.1.5.4.1. SANAYİ İDADİSİ

PAFTA NO:

A.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Cankurtaran Mahallesi'nde yer alan yapı, Ahırkapı sahilindedir.

TARİHÇE:

El becerisine dayalı sanat eğitimi veren okul 1873 senesinde idadilerin açılmasını takiben kurulmuştur. Askerî dikim sanayiine dönük eğitim veren okul daha sonra Askerî Terzihane (Dikimevi) olarak kullanılmıştır.¹²¹

MİMARİ:

U şeklinde düzenlenmiş olan yapı kâgirdir.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

¹²¹ Eldem-Akozan, **a.g.e.**, s. 14. ; **a.e.**, L:2 Topkapı Sarayı Haritası.

4.1.5.4.2. DARÜŞŞAFAKA

PAFTA NO:

C.5

YERİ:

Fatih İlçesi, Şeyh Resmi Mahallesi'nde yer alan Sakızağacı Caddesi (Darüşşafakaönü Sokağı) ile Yeni Sokak (Hüseyin Remzi Bey Sokağı) arasındadır.

TARİHÇE:

Fakir ve yetim müslüman çocukların yetiştirilmesi amacıyla kurulan Darüşşafaka özel statüye sahip ilk okul olması bakımından önemlidir. Ohannes Kalfa'nın hazırladığı projeye göre Maşuk Paşa Konağı ve arsasının üzerine 14 Ağustos 1868'de yapımına başlanan okul, 17 Haziran 1873'de tamamlanmış ve 28 Haziran 1873 tarihinde eğitime açılmıştır.¹²²

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı kâgir yapı üç katlıdır. Mekânların basık kemerli pencerelerle aydınlatıldığı yapıda katlar birbirinden silmelerle ayrılmıştır. (Foto. 34)

SÜSLEME:

Sade kuruluşlu yapı ampir üslubunun özelliklerini taşımaktadır.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1894 depreminde kullanılamayacak hale gelen ve boşaltılan okul binasının¹²³ yanına ve arkasına 1953 senesinde yeni hizmet birimi inşa edilmiş, eski bina kütüphane ve müze olarak kullanılmıştır. 1993-1994 öğretim yılında son olarak kullanılan okul, bu tarihten

¹²² Necdet Sakaoğlu, "Darüşşafaka", **D.B.İ.A.**, C:3, İstanbul, 1994, s. 1.

¹²³ Ürekli, **a.g.e.**, s. 51.

itibaren Ayazağa'daki yeni binasına taşınmıştır.¹²⁴ Boş kalan yapı daha sonra Ziraat Bankası tarafından alınmıştır.

¹²⁴ Sakaoğlu, **a.y.**, s. 1.

4.1.5.5. YÜKSEK OKULLAR

4.1.5.5.1. MEKTEB-İ TIBBİYE VE BAĞLI YAPILARI

4.1.5.5.1.1. MEKTEB-İ TIBBİYE

PAFTA NO:

A.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Cankurtaran Mahallesi'nde yer alan yapı, Topkapı Sarayı dahilindedir.

TARİHÇE:

II. Mahmud tarafından Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra yeni kurulan ordunun hekim ihtiyacını karşılamak amacıyla 1827 senesinde Tıbhane-i Amire, 1832 senesinde Cerrahhane açılmıştır. 1836 senesinde birleştirilen ve bir süre Otlukçu Kışlası'nda hizmet veren mekteb, 1837 senesinde Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane adı altında eski Galata Sarayı binasına taşınmıştır. Binanın yanması üzerine sırasıyla Humbarahane Kışlası'na ve Gergeroğlu Konağı'na geçen Mekteb-i Tıbbiye, 1866 senesinde Sirkeci-Demirkapı'daki Taş Kışla'ya taşınmıştır. 1874 senesinde yanan mekteb Galata Sarayı yerine yapılan yeni binasına geçmiş ve Taş Kışla idadi olarak kullanılmıştır. Mekteb 1876 senesinde tekrar Taş Kışla'ya taşınmış ve 27 sene burada kesintisiz hizmet vermiştir.¹²⁵ (Resim 4)

¹²⁵ Aykut Kazancıgil, "İstanbul Üniversitesi ve Cerrahpaşa Tıp Fakültesi", **İstanbul Üniversitesi-Kuruluş, Tarihçe, Teşkilat ve Öğretim Üyesi**, C:1, İstanbul, 1983, s. 73, 74. ; Nuran Yıldırım, "Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane", **D.B.İ.A.**, C:5, İstanbul, 1994, s. 375, 376.

MİMARİ:

Oldukça büyük dikdörtgen planlı kâgir yapı iki katlıdır. Üç kat halinde düzenlenen giriş cephesi iki kademeli çıkma şeklinde vurgulanmıştır. (Foto. 35)

SÜSLEME:

Sade kuruluşlu yapı ampir üslubunun özelliklerini taşımaktadır.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin 1895 yılında yapımına başlanan ve 1903 senesinde öğretime açılan Haydarpaşa'daki yeni binasına taşınmasıyla boş kalan yapı günümüzde mevcuttur ve Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı olarak kullanılmaktadır.¹²⁶

¹²⁶ Yıldırım, a.y., s. 376.

4.1.5.5.1.2. HASTA BARAKASI (İKİ ADET)

PAFTA NO:

A.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Cankurtaran Mahallesi'nde yer alan yapı, Topkapı Sarayı dahilindedir.

TARİHÇE:

Orduya askerî cerrah yetiştirmek amacıyla kurulan ve ilk olarak Tıbhane-i Amire'nin bir sınıfı olarak faaliyete geçen cerrahhane, 1832 senesinde müstakil bir bina haline gelmiş ve Cerrahhane-i Mamure adıyla hasta barakalarında hizmet vermeye başlamıştır.¹²⁷

MİMARİ:

Tıbbiye için düzenlenen Nebatat (bitkiler) Bahçeleri'yle çevrilmiş olan yapılar dikdörtgen planlıdır.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Mevcut durumdaki yapı, Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı olarak kullanılmaktadır.

¹²⁷ Nuran Yıldırım, "Tıbhane-i Amire", **D.B.İ.A.**, C:7, İstanbul, 1994, s. 264, 265

4.1.5.5.1.3. MUAYENEHANE

PAFTA NO:

A.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Cankurtaran Mahallesi'nde yer alan yapı, Topkapı Sarayı dahilindedir.

TARİHÇE:

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane askerî bir okul olmasına rağmen sivil halkın sağlığı ile de yakından ilgilenmiş ve toplum hayatını tehdit eden salgınlarla mücadele edebilmek için bu muayenehane inşa edilmiştir.¹²⁸

MİMARİ:

Tıbbiye için düzenlenen Nebatat Bahçesi'yle çevrilmiş olan yapı dikdörtgen planlı ve kâgirdir. Tek katlı binaya dikdörtgen pencereler açılmış ve yapı kiremit çatıyla örtülmüştür.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Mevcut durumdaki yapı, Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı olarak kullanılmaktadır.

¹²⁸ Nuran Yıldırım, "Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane", **D.B.İ.A.**, C:5, İstanbul, 1994, s. 376.

4.1.5.5.1.4. ECZAHANE-İ AMİRE

PAFTA NO:

A.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Cankurtaran Mahallesi'nde yer alan yapı, Sarayburnu sahilindedir.

TARİHÇE:

Yapı Mekteb-i Tıbbiye'ye hizmet vermek amacıyla XIX. yüzyılın üçüncü çeyreğinde inşa edilmiş olmalıdır.

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı yapının cepheleri muntazam değildir.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

4.1.5.5.2. MEKTEB-İ MÜLKİYE-İ ŞAHANE

PAFTA NO:

B.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Çemberlitaş'ta, Molla Fenari Mahallesi'nde yer alan yapı, Bab-ı Âli Caddesi (Türbedar Sokağı) üzerindedir.

TARİHÇE:

Mekteb-i Mülkiye kamu yöneticileri yetiştirmek amacıyla 12 Şubat 1859 senesinde açılmıştır. 50 öğrenci ile Ticarethane binasında eğitime başlayan okul, 1863 senesinde Divanyolu'ndaki Nuri Efendi Konağı'na taşınmıştır. 1864 senesinde konağın yanması üzerine Vefa'da Saib Paşa Konağı'na nakledilmiş, 1877 senesinde günümüzde Cağaloğlu Anadolu Lisesi olarak kullanılan binaya taşınmıştır. 1912 senesinde Hasan Fehmi Paşa Konağı'na taşınan okul, I. Dünya savaşı sırasında ödenek yetersizliği yüzünden kapalı kalmıştır. 1918 senesinde açılan okul Yıldız Sarayı Yaveran Dairesi'ne, 1919'da Kabataş Ethem Paşa Konağı'na, 1922'de Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi'ne taşınmıştır. Cumhuriyet döneminde yeniden Yıldız Sarayı'na taşınan okulun adı 1935'te Siyasal Bilgiler adını almış ve 1936 senesinde Ankara'ya taşınmıştır. 1950'de Siyasal Bilgiler Fakültesi olarak Ankara Üniversitesi'ne bağlanmıştır.¹²⁹

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı kâgir yapı üç katlıdır. Cephenin ortasına yerleştirilen giriş cephe boyunca yükselen bir çıkma şeklinde vurgulanmıştır. Girişin arkasında yer alan cephe de çıkmalarla hareketlendirilmiştir. (Foto. 36)

¹²⁹ "Mekteb-i Mülkiye", **D.B.İ.A.**, C:5, İstanbul, 1994, s. 374.

SÜSLEME:

Sade kuruluşuyla yapı, ampir üslubunun özelliklerini yansıtmaktadır.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1894 depreminde hasar gören¹³⁰ yapı Cağaloğlu Anadolu Lisesi olarak fonksiyonunu sürdürmektedir.

¹³⁰ Ürekli, **a.g.e.**, s. 49.

4.1.5.5.3. MEKTEB-İ SANAYİ

PAFTA NO:

B.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Sultanahmet'te, Binbirdirek Mahallesi'nde yer alan yapı, At Meydanı'nın güney kanadındadır.

TARİHÇE:

Tanzimat döneminde bir yandan loncaların ortadan kalkmasıyla oluşan boşluğu doldurmak, öte yandan mevcut olan veya yeni kurulan fabrikalara teknik eleman yetiştirmek amacıyla Mekteb-i Sanayi kurulmuş,¹³¹ okula yer olarak da eski Kılıçhane ve çevresindeki arsalar seçilmiştir. Binanın inşasına 1866'da başlanmış ve yapı 1868 senesinde öğretime açılmıştır.¹³²

1894 depreminde büyük hasar gören yapının yerine Raimondo d'Aronco tarafından Yeniçeri Müzesi, Ziraat, Maadin ve Orman Nezareti ile Mekteb-i Sanayi'den oluşan bir kompleks yapılmıştır. Okul ve Ziraat Nezareti'nin aynı binayı kullandığı kompleks 1899 senesinde faaliyete geçmiştir.¹³³

MİMARİ:

Okul eski kılıçhane ile Sultan Ahmed Külliyesi binalarından imaret kilerinin, bazı ev ve arsaların satın alınıp eklenerek okul ve atelyelere dönüştürülmesiyle elde edilmiştir. Dikdörtgen planlı ve iki katlı kâgir okul binası, dikdörtgen kuruluşlu iki orta avlu

¹³¹ Emre Dölen, "Sanayi Mektebi", **D.B.İ.A.**, C:6, İstanbul, 1994, s. 443.

¹³² Dölen, **a.y.**, s. 444 ; Afife Batur, "Sanayi Mektebi Binaları", **D.B.İ.A.**, C:6, İstanbul, 1994, s. 444.

¹³³ Batur, **a.y.**, s. 444, 445.

çevresinde gelişmektedir. Okulun batısında orta avlulu ve revaklar gerisinde dizili hücrelerden oluşan imaret yer alır.¹³⁴ Komplekste bir de fabrika bulunmaktadır.¹³⁵ (Resim 5)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Cumhuriyet döneminde İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ne verilen yapı 1977 senesinde yanmış, onarımdan sonra Marmara Üniversitesi Rektörlüğü'nün kullanımına verilmiştir. Yapı günümüzde de aynı fonksiyonu sürdürmektedir.¹³⁶

¹³⁴ A.y.

¹³⁵ Dölen, a.y.

¹³⁶ Batur, a.y., s. 446.

4.1.6. KÜTÜPHANELER

4.1.6.1. KÜTÜPHANE-İ UMUMİ-İ OSMANİ

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Beyazıt'ta, Beyazıt Mahallesi'nde yer alan yapı, Misafirhane-i Askerî'nin yanındadır.

TARİHÇE:

Beyazıt İmaretî'nin bir bölümü 1869-70 senesinde kütüphane haline getirilmek amacıyla Maarif Nezareti'ne bağlanmış, II. Abdülhamid döneminde Ohanes Kalfa tarafından tamirine başlanan yapı, 1882 senesinde Kütüphane-i Umumi-i Osmani adıyla açılmıştır. Yapı devlet eliyle kurulan ilk genel kütüphane olması bakımından oldukça önemlidir.¹³⁷ İmaret binasının yanında yer alan ve Misafirhane-i Askerî olarak kullanılan Beyazıt Kervansarayı'nın bir bölümü 1960 yılında İstanbul Belediyesi tarafından yıktırılmış ve kurtarılan kısmı kitap hacmi gittikçe artan kütüphaneye eklenmiştir.¹³⁸

MİMARİ:

Ortası şadırvanlı avlu etrafında gelişen kubbeli mekânlardan meydana gelen imaretin ana cephesine neo-gotik ve Osmanlı unsurları içeren eklektik tarzda taştan bir kaplama giydirilmiş, kapı ve pencereler de aynı üsluba uydurulmuştur.¹³⁹ (Foto. 37)

¹³⁷ Havva Koç, "Beyazıt Devlet Kütüphanesi", **D.B.İ.A.**, C:2, İstanbul, 1994, s. 189.; Orhan Bayrak, **İstanbul'un Tarihi Yerler Klavuzu**, İstanbul, 1966, s. 31. ; W. Müler-Wiener, **İstanbul'un Tarihi Topografyası** (Çev: Ülker Sayın), İstanbul, 2001, 388.

¹³⁸ Semavi Eyice, "İstanbul'da Sultan II. Bayezid Külliyesi", **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S.8, İstanbul, 1990, s. 21.

SÜSLEME:

Yapı eklektik bir dış görünüŖe sahiptir. Kapısı üzerinde II. Abdülhamid'in tuğrası ile iki satırlık inşa kitabesi yer almaktadır.¹⁴⁰

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1894 depreminde hasar gören¹⁴¹ yapı, günümüzde Beyazıt Devlet Kütüphanesi adıyla aynı fonksiyonu sürdürmektedir.

¹³⁹ Eyice, **a.y.**, s. 21. ; Semavi Eyice, "Beyazıt Külliyesi", **D.B.İ.A.**, C:2, İstanbul, 1994, s. 94.

¹⁴⁰ Eyice, **a.y.**, s. 94.

¹⁴¹ Ürekli, **a.g.e.**, s. 49.

4.1.7. MUVAKKİTHANELER

4.1.7.1. MUVAKKİTHANE¹⁴² (YENİ CAMİİ MUVAKKİTHANESİ)

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Hobyar Mahallesi'nde yer alan yapı, Eminönü Meydanı'nda, Yeni Cami'nin güneybatı köşesinde, avlu duvarına bitişik durumdadır.

TARİHÇE:

Tarih kitabesinden de anlaşıldığı üzere muvakkithane, camiyle birlikte inşa edilmemiş, II. Mahmud döneminde 1813 tarihinde yaptırılmıştır.¹⁴³

MİMARİ:

Kesme taştan inşa edilen yapı, üç mekânlı bir tasarıma sahiptir. İlk mekân giriş holüdür. Buraya caddeden basık kemerli bir kapı ile girilmekte, ayrıca cami avlusundan da bir giriş bulunmaktadır. Giriş holü ana mekâna açılmakta, genel hatlarıyla dikdörtgen plana sahip ana mekândan da doğudaki küçük dikdörtgen bölüme geçilmektedir. Ana mekân dışarıdan yayvan bir soğan kubbeye örtülmüş, diğer mekânlar ise kubbeden gelişerek yanlara doğru açılan geniş bir saçakla kapatılmıştır. Yapının cephelerine dikdörtgen kuruluşlu ve bronz şebekeli pencereler açılmıştır.¹⁴⁴ (Gravür 1)

¹⁴² Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

¹⁴³ Süheyl Ünver, "Osmanlı Türkleri İlim Tarihinde Muvakkithaneler", *Atatürk Konferansları 1971-1972*, C:V, Ankara, 1975, s. 253; Şükran Gönülhan, "İstanbul Muvakkithaneleri", İ. Ü. Ed. Fak. yayınlanmamış Sanat Tarihi lisans tezi, İstanbul, 1976, s. 15.

¹⁴⁴ Gönülhan, *a.g.e.*, s. 15-16.

SÜSLEME:

Yapının cephesinde Şair Vâsîf tarafından yazılan, II. Mahmud tuğralı, on satırlık tarih kitabesi bulunmaktadır. Sade kuruluşlu muvakkithanenin pencereleri, barok üslupta, itinalı bir işçilik gösteren dökme bronz şebekelerle kapatılmıştır.¹⁴⁵

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Mevcut durumda olan yapı, günümüzde muvakkithane olarak kullanılmamaktadır.
(Foto. 38)

¹⁴⁵ Ünver, **a.y.**, s. 253; Gönülhan, **a.g.e.**, s. 15.

4.1.7.2. MUVAKKİTHANE¹⁴⁶ (AYASOFYA MUVAKKİTHANESİ)

PAFTA NO:

A.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Sultanahmet'te, Binbirdirek Mahallesi'nde yer alan yapı, Ayasofya Camii'nin güneybatı avlu girişindedir.

TARİHÇE:

Abdülmecit döneminde, Fossati kardeşler tarafından 1853 senesinde yapılmıştır.¹⁴⁷

MİMARİ:

Kare planlı, küçük yapı, kesme taştan inşa edilmiştir. Yapının kendine has bir mimarisi vardır. Merkezinde daire şeklinde sıralanmış sekiz sütun ve bu sütunların taşıdığı, sekizgen yüksek kasnaklı bir kubbe bulunur. Yapıda kubbenin dışında kalan bölümler eğimli çatıyla örtülmüştür. Binanın giriş kapısı cami tarafındadır ve diğer üç cephede oldukça büyük tutulmuş, yuvarlak kemerli ve demir şebekeli üçer pencere yer almaktadır.¹⁴⁸ (Gravür 2)

SÜSLEME:

Sade bir şekilde inşa edilmiş yapının cephelerinde dönemin özelliği olarak ampir üslubu hakimdir. Binada yuvarlak kemerli, büyük pencerelerin kilit taşları vurgulanmış ayrıca pencereler, yine dönemin zevkini yansıtan demir şebekelerle kapatılmıştır.

¹⁴⁶ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

¹⁴⁷ Ünver, a.y., s. 236; Semavi Eyice, "Ayasofya Muvakkithanesi", **D.B.İ.A.**, C:1, İstanbul, 1994, s. 461; Erdem Yücel, "Muvakkithaneler", **D.B.İ.A.**, C:6, İstanbul, 1994, s. 11.

¹⁴⁸ Eyice, a.y., s. 461.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Ayasofya Camii'nin müzeye dönüştürülmesinden sonra muvakkithanede bulunan yazı levhaları, saatler dağıtılarak, yapının fonksiyonu değiştirilmiştir. Bina günümüzde mevcuttur ve halen müze bürosu olarak kullanılmaktadır.¹⁴⁹ (Foto. 39)

¹⁴⁹ A.y.

4.1.7.3. MUVAKKİTHANE¹⁵⁰ (VALİDE CAMİİ MUVAKKİTHANESİ)

PAFTA NO:

C.3

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Aksaray'da, Gureba Hüseyin Ağa Mahallesi'nde yer alan yapı, Aksaray Caddesi (Turgut Özal Caddesi) üzerindedir.

TARİHÇE:

Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan (ö.1883) tarafından inşa ettirilen muvakkithane, cami ile birlikte 1871 yılında yaptırılmıştır.¹⁵¹

MİMARİ:

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Ordu Caddesi'nin genişletilmesi çalışmaları sırasında, 1957 yılında türbe ile birlikte yıktırılan yapı, günümüzde mevcut değildir.¹⁵²

¹⁵⁰ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

¹⁵¹ Ünver, a.y., s. 252.

¹⁵² A.y.

4.1.8. HASTAHANE

4.1.8.1. VALİDE HASTAHANESİ

PAFTA NO:

D.4

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Çapa'da, Arpa Emini Mahallesi'nde yer alan yapı, Hastahane Caddesi (Gureba Hastahanesi Caddesi) üzerindedir.

TARİHÇE:

1843 senesinde İstanbul'da baş gösteren çiçek salgınında, zamanın sağlık müesseseleri yetersiz kalınca, yeni ve daha modern bir hastahanenin varlığına ihtiyaç duyulmuş ve Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Valide Sultan (ö.1853) tarafından, hastaların parasız tedavi edilebileceği, 200 kişilik bir hastahane yapımına başlanmıştır. Hastahaneye yer olarak şehrin dışında, havadar bir mekân olan Yenibahçe Çayırı seçilmiştir. İnşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte yapı, 2 Nisan 1845 senesinde törenle açılmıştır. İlk kez hastahane kelimesinin kullanıldığı yapı olması bakımından önemlidir. Yapı zamanla ihtiyacı karşılayamayacak duruma gelmiş ve 1910 senesinde yeni pavyonların inşasına karar verilmiştir. 1942 senesinde, 1910 yılında yapımına başlanan pavyonların tamamı faaliyete geçmiştir.¹⁵³

¹⁵³ K. İsmail Gürkan, **İstanbul Gureba Hastahanesi Tarihçesi**, İstanbul, 1928; Nuran Yıldırım, "Gureba Hastanesi", **D.B.İ.A.**, C:3, İstanbul, 1994, s.431-432. ; İyianlar, **a.g.e.**, s.215.

MİMARİ:

Yapı, üçer katlı beş adet hasta pavyonu ile dört katlı bir poliklinik ve servis birimlerinden meydana gelmektedir. Tuğla malzemeyle inşa edilen hastahane tüm pavyonlar, kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Farklı seviyelerde iki ayrı set üzerine inşa edilmiş olan hastahanenin poliklinik ve idare binası birinci sette, hasta pavyonları ise arkada, daha alçak seviyedeki ikinci sette, dikdörtgen bir iç bahçe çevresinde yapılmıştır. Hastahaneye girişi sağlayan poliklinik binası daha itinalı bir şekilde tasarlanmıştır. Hasta pavyonlarına kuzeybatıya bakan dar cephelerden girilmektedir. Blokları boylamasına kat eden koridorların iki yanına çeşitli büyüklükte hasta odaları yerleştirilmiştir. Zemin katları birbirine bağlayan kapalı koridorlarla binalar arasındaki dolaşım açık havaya çıkmadan sağlanmaktadır.¹⁵⁴ (Plan 9) (Foto. 40)

SÜSLEME:

Hastahanenin girişi durumundaki polikliniğin ön ve arka cephesindeki kapılar, sepet kulpu şeklinde kemerlidir ve üzerleri payandalarla desteklenen geniş saçaklarla korunmuştur. Yapıda pencereler arasında silmeler dolanmakta, bodrum katı ise taş bir kuşakla diğer katlardan ayrılmaktadır. Hasta pavyonları daha sade görünümlüdür. Zemin kat pencereleri basık kemerli, üst kat pencereleri ise dikdörtgen açıklıklar şeklindedir. Yapıda pencerelerin üzerinde silmeler dolanmaktadır.¹⁵⁵

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1894 depreminde hasar gören¹⁵⁶ yapı günümüzde mevcuttur ve fonksiyonunu sürdürmektedir.

¹⁵⁴ Yıldırım, **a.y.**, s. 432.

¹⁵⁵ **A.y.**

¹⁵⁶ Ürekli, **a.g.e.**, s. 49.

4.1.9. DEVLET DAİRELERİ

4.1.9.1. DAİRE-İ UMUR-I ASKERİYE VE BAĞLI YAPILARI

4.1.9.1.1. DAİRE-İ UMUR-I ASKERİYE

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Beyazıt'ta, Süleymaniye Mahallesi'nde yer alan yapı, Bab-ı Seraskerî Meydanı'ndadır.

TARİHÇE:

II. Mahmud tarafından 1826 senesinde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra Eski Saray yıktırılmış ve aynı sene yerine mimar Abdülhalim Efendi tarafından Seraskerlik makamı olarak kullanılan Daire-i Umur-ı Askerîye yaptırılmıştır.¹⁵⁷ Bu makam daha sonra Harbiye Nezareti'ne çevrilmiş ve ahşap olan Seraskerlik binası yıktırılarak yerine 1864-66 yılları arasında Mühendishane'den yetişen Ali Paşa'nın nezaretinde mimar Bourgeois tarafından Harbiye Nezareti binası inşa edilmiştir.¹⁵⁸

¹⁵⁷Selman Can, “Osmanlı Mimarlık Teşkilatının XIX. Yüzyıldaki Değişim Süreci ve Eserleri İle Mimar Seyyid Abdülhalim Efendi”, İ. Ü. Sos. Bil. Ens. yayınlanmamış Sanat Tarihi doktora tezi, İstanbul, 2002, s. 66.

¹⁵⁸Semavi Eyice, “19. Yüzyılda İstanbul'da Batılı Mimarlar, Ressamlar, Edebiyatçılar ve Müzisyenler”, 19. Yüzyıl İstanbul'unda Sanat Ortamı-Habitat II'ye Hazırlık Sempozyumu (14-15 Mart 1996) Bildiriler, İstanbul, 1996, s. 30. ; Oktay Aslanapa, İstanbul Üniversitesi-Kuruluş, Tarihçe, Teşkilat ve Öğretim Üyesi, C:1, İstanbul, 1983, s. 41. ; Cengiz Can, “Harbiye Nezareti Binası”, D.B.İ.A., C:3, İstanbul, 1994, s. 550, 551. ; Saner, a.g.e., s. 73.

Cumhuriyetle birlikte Harbiye Nezareti Ankara'ya taşınmış ve boş kalan yapı 1924 senesinde Darülfünun'a tahsis edilmiştir. 1933 senesinde Darülfünun'un ilgisiyle birlikte yapı İstanbul Üniversitesi adını almıştır.¹⁵⁹ (Resim 6, 7)

MİMARİ:

Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı yapı, kâgir ve üç katlıdır. Her cephenin merkezinde kütsel çıkmalar bulunmaktadır. Dört yönden birer girişin bulunduğu yapıda ana giriş güney cephesindedir. Mermer iki sütunla vurgulanan girişin bulunduğu cephe taş kaplanmıştır.

Girişten ulaşılan kare planlı, cam örtülü orta avlu yapının merkezini oluşturmaktadır. Avlunun iki yanında üst katlara ulaşmayı sağlayan iki büyük merdiven bulunur. Avlunun kuzey ve güney revakları ise doğu-batı yönünde bütün yapıyı dolaşan iki koridora dönüşmekte, koridorlara salon ve odalar açılmaktadır. Yapının cephelerinde eşit aralıklarla sıralanmış dikdörtgen pencereler bulunmaktadır.¹⁶⁰ (Plan 10)

SÜSLEME:

Pencereler zemin katta ve çıkmaların birinci katında yuvarlak, diğer katlarda basık kemerlidir. Kilit taşlarının vurgulandığı üst kat pencereleri dökme demir şebekelerle kapatılmıştır. Yapıyı boydan boya saçak silmeleri dolaşmaktadır.

İçeride mavi ve pembe salon olarak adlandırılan mekânların duvar ve tavanları Abdülaziz devrinin eklektik zevkini yansıtan zengin tezyinatla süslenmiştir.¹⁶¹

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Uzun yıllar İ.Ü. Rektörlük binası olarak kullanılan yapı günümüzde aynı fonksiyonu sürdürmekte ve İ.Ü. Bilim Kültür ve Sanat Merkezi olarak da hizmet vermektedir. (Foto. 41)

¹⁵⁹ Aslanapa, **a.g.e.**, s. 41.

¹⁶⁰ C.Can, **a.y.**, s. 551.

¹⁶¹ **A.y.**

4.1.9.1.2. HAMAM

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Beyazıt'ta, Süleymaniye Mahallesi'nde yer alan yapı, Bab-ı Seraskerî Meydanı'nda, Bab-ı Seraskerî Hastahanesi'nin hemen arkasındadır.

TARİHÇE:

II. Mahmud tarafından 1826 senesinde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra Eski Saray yıktırılmış ve bu alana aynı sene mimar Abdülhalim Efendi tarafından askerî birliklerin kullanımı için hamam inşa edilmiştir.¹⁶²

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı yapı kâgirdir. (Resim 8)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

¹⁶² S.Can, a.g.e., s. 65.

4.1.9.1.3. SÜLEYMANİYE KİŞLASI

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Beyazıt'ta, Süleymaniye Mahallesi'nde yer alan yapı, Bab-ı Seraskerî meydanında, meydanın kuzeyindedir. Önünde Daire-i Umur-ı Askerîye vardır.

TARİHÇE:

“Sarı Kışla” olarak da bilinen yapı, Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin yönetilmesi için II. Mahmud tarafından 1826 senesinde inşa edilmiştir.¹⁶³ Daha sonra aynı yere rampa şeklinde düzenlenen Süleymaniye Kapısı açılmış ve kapının üzerine 1870'li yıllarda haritada tespit edilen şekliyle yeni kışla binası yapılmıştır.

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı kâgir yapı üç katlıdır. Bina dik bir rampa ile ulaşılan, aynı zamanda meydana da geçit veren abidevi bir kapının üzerine inşa edilmiştir.¹⁶⁴ Cephenin merkezinde yer alan ve katlar boyunca yükselen giriş iki kademeli bir çıkma ile vurgulanmıştır. Kiremit kaplı çatıyla örtülü yapıda katlar birbirinden silme ile ayrılmıştır. (Resim 9, 10)

SÜSLEME:

Sade kuruluşlu yapı ampir üslubunun özelliklerini yansıtmaktadır.

¹⁶³ Ara Altun, “Bab-ı Seraskeri-Mimari”, **D.İ.A.**, C:4, İstanbul. 1991, s. 365. ; Aslanapa, **a.g.e.**, s. 44.

¹⁶⁴ Altun, **a.y.**, s. 365.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Cumhuriyet döneminde bir süre Yüksek Öğretmen Okulu ve Halkevi Talebe Yurdu olarak kullanılan yapı, daha sonra yıktırılmıştır. Günümüzde mevcut değildir.¹⁶⁵

¹⁶⁵ **A.y.** ; Aslanapa, **a.g.e.** s. 44.

4.1.9.1.4. CEBEHANE

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Beyazıt'ta, Süleymaniye Mahallesi'nde, Bab-ı Seraskeri meydanında yer alan yapı, meydanın kuzeyinde Süleymaniye Kışlası'nın yanındadır.

TARİHÇE:

1827 senesinde mimar Kırımlı Mahmud Ağa tarafından Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin yönetilmesi için yaptırılan Süleymaniye Kışlası'nın yanına inşa edilmiştir.¹⁶⁶

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı kâgir yapı tek katlıdır. Çevresi yüksek duvarlarla çevrili yapıda giriş hariç başka açıklık bulunmamaktadır. (Foto. 63)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

¹⁶⁶ S.Can, **a.g.e.** s. 26.

4.1.9.1.5. HARİK KULESİ¹⁶⁷ (YANGIN KULESİ)

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Beyazıt'ta, Süleymaniye Mahallesi'nde yer alan yapı, Bab-ı Seraskerî Meydanı'nda, Dâire-i Umûr-ı Askerîye'nin karşısındadır.

TARİHÇE:

Yapının yerinde bulunan ve 1749 senesine tarihlenen ilk yangın kulesi ahşaptı. Tulumbacı Ocağı'nın İstanbul'daki yangınları gözetlediği bu kule 1756'da Cibali Yangını'nda yanmış, yerine yine ahşap bir kule yapılmıştı. 1826 senesinde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sırasında yıktırılan kule, 1828 senesinde II. Mahmud tarafından Senekerim Balyan'a kâgır olarak yeniden yaptırılmıştır.¹⁶⁸ (Resim 7)

MİMARİ:

85 m. yüksekliğinde, 180 basamakla çıkılan kule, köşeleri yuvarlatılmış kesik piramit biçimli bir taban üzerinde yükselmektedir. Geniş bir tabladan sonra armudî profilili bir taban ögesi ile başlayan gövde üstte çanak biçiminde konsollu bir bölümle son bulmaktadır. Yuvarlak kemerli pencerelerle çevrelenmiş dairesel planlı gözetleme katının üzerinde teras yer alır.

Kule ilk yapıldığında geniş saçaklı, külah biçiminde ahşap bir örtü ile nihayetlenmekteydi. 1849 senesinde bu bölüm değiştirilerek sekizgen planlı ve yuvarlak

¹⁶⁷ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

¹⁶⁸ Afife Batur, "Beyazıt Yangın Kulesi", **D.B.İ.A.**, C:2, İstanbul, 1994, s. 190. ; Reşat Ekrem Koçu, "Beyazıt Yangın Kulesi", **İstanbul Ansiklopedisi**, C:IV, İstanbul, 1960-61, s. 2226. ; Pars Tuğlacı, **Osmanlı Mimarlığında Balyan Ailesi'nin Rolü**, İstanbul, 1993, s. 46.

Kulenin inşa tarihi ve mimarı ile ilgili farklı bir görüş de şöyledir: Kule 1826 senesinde mimar Seyyid Abdülhalim Efendi tarafından kâgır olarak yapılmıştır. (Can, **a.g.e.**, s. 66.)

pencereli üç kat ilave edilmiştir. 1894 depreminde hasar gören yapı aslına uygun olarak tamir edilmiştir.¹⁶⁹ (Foto. 42)

SÜSLEME:

Soğan biçimli taban eğrisel dilimlerle bölümlenmiş ve bu dilimler üst kısımda dışa doğru kıvrılarak yapraksı bir çanak görümü almıştır. Sonradan eklenen katlar birbirinin aynıdır ve köşeleri yivli pilastrlarla belirtilmiştir. Yapının terasa kadar yükselen ana bölümü Barok tarzda olup sonradan ilave edilen katlar Ampir üslubundadır. Kâgir kulenin medivenleri ahşaptandır.¹⁷⁰

İçeride galeri katını örten tonozların eteklerinde, pencere üzerinde başlayan mimari unsurların ve tabiat tasvirlerinin bulunduğu geniş bir resim kuşağı yer almaktadır. Pencere araları kalemî tekniğinde yapılmış kurdela ve bitkisel motiflerle süslenmiştir.¹⁷¹

Keçecizade İzzet Molla'nın (ö.1829) hazırladığı inşa kitabesi hattat Yesarizade Mustafa İzzet Efendi (ö.1849) tarafından yazılmıştır.¹⁷² (Foto. 43)

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Günümüzde iyi durumda olan kule asıl fonksiyonunun yanında meteorolojik bildirimler için de kullanılmaktadır.¹⁷³

¹⁶⁹ Batur, **a.y.**, s. 190.

¹⁷⁰ **A.y.**

¹⁷¹ Tarkan Okçuoğlu, "Beyazıt Yanın Kulesi'nin Gözetleme Katında Bulunan Duvar Resimleri", **Yıldız Demiriz'e Armağan**, İstanbul, 2001, s. 89, 90.

¹⁷² S.Can, **a.g.e.**, s. 66.

¹⁷³ Batur, **a.y.**, s. 190.

4.1.9.1.6. HASTAHANE¹⁷⁴ (BAB-I SERASKERİ HASTAHANESİ)

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Beyazıt'ta, Süleymaniye Mahallesi'nde yer alan yapı, Bab-ı Seraskerî Meydanı'nda, Süleymaniye Kışlası'nın solundadır. Yanında Arabalık, Hamam, Matbah, Ahır ve Tamirhane, karşısında ise Kışla-yı Hümayun ve Fotoğrafhane bulunur.

TARİHÇE:

II. Mahmud tarafından yaptırılan hastahanenin inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Beyazıt Yangın Kulesi 1828 senesinde yapıldığına göre hastahanenin de bu tarihte faaliyete geçmiş olduğu kabul edilmektedir.¹⁷⁵ 1870'li yıllarda haritada tespit edilen şekliyle yeni hastahane binası inşa edilmiştir.

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı kâgir yapı iki katlıdır. Cephenin merkezinde yer alan basamaklarla ulaşılan giriş her iki kat boyunca yükselmekte ve iki kademeli bir çıkma ile vurgulanmaktadır. Kiremit kaplı çatıyla örtülü yapıda katlar birbirinden silme ile ayrılmıştır. (Resim 8, 10)

SÜSLEME:

¹⁷⁴ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

¹⁷⁵ Nuran Yıldırım, "Askeri Hastaneler", **D.B.İ.A.**, C:1, İstanbul, 1994, s. 345.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Balkan Savaşı sırasında Sıhhiye Eğitim Merkezi olarak kullanılan yapı, İstanbul Üniversitesi'nin Harbiye Nezareti binalarına yerleşmesinden sonra yıktırılmıştır.¹⁷⁶

¹⁷⁶ Yıldırım, **a.y.**, s. 345.

4.1.9.1.7. ARABALIK

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Beyazıt'ta, Süleymaniye Mahallesi'nde, Bab-ı Seraskerî Meydanı'nda yer alan yapı, hastahane ile matbah arasındadır.

TARİHÇE:

1826-1828 yılları arasında inşa edilen yapı, Seraskerlik araçlarının bulundurulması için kullanılmıştır.

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı kâgir yapı tek katlıdır. Cephede arabaların geçebileceği açıklıklar bırakılmıştır. Yapı kiremit kaplı çatıyla örtülmüştür. (Resim 8)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

4.1.9.1.8. MATBAH

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Beyazıt'ta, Süleymaniye Mahallesi'nde, Bab-ı Seraskeri Meydanı'nda yer alan yapı, arabalık ile tamirhane arasındadır.

TARİHÇE:

1826-1828 yılları arasında inşa edilen yapı, Seraskerlik ve Seraskerlik'e bağlı binaların personelinin yemek ihtiyacını karşılamak amacıyla yaptırılmıştır.

MİMARİ:

Derinlemesine dikdörtgen planlı kâgir yapı iki katlıdır. Cephenin ortasında yer alan ve üçgen alınlıkla biten çıkma şeklindeki giriş çatı hizasına kadar yükselmektedir. Kiremit çatıyla örtülü binanın üzerinde bacalar yer alır. (Resim 8)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

4.1.9.1.9. TAMİRHANE

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Beyazıt'ta, Süleymaniye Mahallesi'nde, Bab-ı Seraskerî Meydanı'nda yer alan yapı, matbahla ahır arasındadır.

TARİHÇE:

1826-1828 yılları arasında inşa edilen yapı, Seraskerlik'e ait binaların, eşyaların ve araçlarının tamiri için kullanılmıştır.

MİMARİ:

Derinlemesine dikdörtgen planlı kâgir yapı iki katlıdır. Kiremit kaplı çatıyla örtülmüştür. (Resim 8)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

4.1.9.1.10. AHIR

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Beyazıt'ta, Süleymaniye Mahallesi'nde, Bab-ı Seraskerî Meydanı'nda yer alan yapı, tamirhanenin yanındadır.

TARİHÇE:

1826-1828 yılları arasında inşa edilen yapı, Seraskerlik'e ait araçların ve personelin atlarının saklanması amacıyla yaptırılmıştır.

MİMARİ:

Derinlemesine dikdörtgen planlı kâgir yapı iki katlıdır. Kiremit çatıyla örtülmüştür. (Resim 8)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

4.1.9.1.11. KIŞLA-YI HÜMAYUN

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Beyazıt'ta, Süleymaniye Mahallesi'nde yer alan yapı, Bab-ı Seraskerî Meydanı'nda, meydanın sağ üst köşesindedir. Önünde Fotoğrafhane, sağında bahçe vardır.

TARİHÇE:

1841 senesinde Bab-ı Seraskerî Hastahanesi olarak tasarlanan ve Gaspare Fossati tarafından inşa edilen yapı Hassa Ordusu Komutanlık Makamı ile bazı askerî daireleri ve inzibat bölüğü koğuşunu bünyesinde barındırmıştır. Bina Abdülaziz döneminde tutukevine dönüştürülmüştür. 1870-1922 tarihleri arasında hizmet veren ve Bekir Ağa Bölüğü olarak da bilinen yapı siyasi ve askerî tutuklulara ayrılmıştır.¹⁷⁷

(Resim 9)

MİMARİ:

Dikdörtgen kuruluşlu, tuğla yığma tekniğinde inşa edilen yapı orta sofalı büyük bir ev görünüşündedir. Eğimli bir arazi üzerine inşa edilen yapının bahçe cephesi bir, Marmara cephesi iki katlıdır. Köşelerinde kademeli cephe çıkmaları bulunan yapı geniş bir çatıyla örtülmüştür. Her iki cephede sütunlar üzerinde öne çıkan alınlıklı giriş saçakları yer alır.¹⁷⁸ (Plan 11)

¹⁷⁷ Necdet Sakaoğlu, "Bekir Ağa Bölüğü", **D.B.İ.A.**, C:2, İstanbul, 1994, s. 126, 127

¹⁷⁸ Cengiz Can, "Bekir Ağa Bölüğü-Mimari", **D.B.İ.A.**, C:2, İstanbul, 1994, s. 128.

SÜSLEME:

Yapıda sofa eyvanları Toskan başlıklı sütunlarla ayrılmaktadır. Tavanda sade ve pasalı koltuk silmeleri ile geniş ve zengin bir ampir taksimat bulunur. Kapı pervaz ve üstlüklerinde de ampir üsluplu mimari elemanlara yer verilmiştir.¹⁷⁹

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1922'den sonra boşaltılan bina Seraskerlik Dairesi ile birlikte İstanbul Üniversitesi'ne verilmiş. 1950'li yıllarda da yıkılmıştır.¹⁸⁰

¹⁷⁹ C.Can. **a.y.**, s. 129.

¹⁸⁰ Sakaoglu, **a.y.**, s. 128.

4.1.9.1.12. FOTOĞRAFHANE

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Beyazıt'ta, Süleymaniye Mahallesi'nde yer alan yapı, Bab-ı Seraskerî Meydanı'nda Kışla-yı Hümayun'un önündedir.

TARİHÇE:

Askeri amaçla kullanılan yapı 1865 senesinde inşa edilmiş olmalıdır.

MİMARİ:

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

4.1.9.1.13. TAHT KAPISI

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Beyazıt'ta, Süleymaniye Mahallesi'nde yer alan yapı, Bab-ı Seraskerî Meydanı'na girişi sağlamaktadır.

TARİHÇE:

1827 senesine tarihlenen Nizamiye Kapısı'nın yerine inşa edilen anıtsal kapı Fransız mimar Bourgeois tarafından yapılmıştır. Kapı üzerindeki kitabe 1865 tarihini vermektedir.¹⁸¹

MİMARİ:

Yaya girişi olarak kullanılan kapı zafer takı şeklinde düzenlenmiştir. İki tarafında girişleri arka taraftan sağlanan beşgen kuruluşlu, iki katlı nöbetçi kuleleri yer alır. Anıtsal kapı üç açıklıklıdır. Sütun gruplarına oturtulmuş üç kemerden ortadaki at nalı şeklindedir ve diğerlerine göre daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Diğer iki açıklık basık kemerle örtülmüştür.¹⁸² (Resim 11,12)

SÜSLEME:

Dendanlı nöbetçi kulelerine Magrip kökenli at nalı şeklinde kemerli pencereler açılmıştır. Büyük açıklığın iki yanında yer alan küçük açıklıklar Endülüs-Magrip yapılarında kullanılmıştır. Anıtsal kapının üzerinde palmet frizi yer almakta ve altında önceden Abdülaziz'in tuğrası, günümüzde ise T.C. yazılı oval madalyon bulunmaktadır.

¹⁸¹ C.Can, a.y., s. 550, 551. ; Altun, a.y., s. 365. ; Saner, a.g.e., s. 75.

¹⁸² C.Can, a.y., s. 551. ; Altun, a.y., s. 364, 365.

Ortada at nalı şeklindeki büyük kemerin iki yanı bitkisel motiflerle, iki yandaki kemerlerin üzerindeki bölümler geometrik motiflerle dolgulanmıştır.

Kapının üzerinde yer alan ve Şefik Bey tarafından hazırlanan celi sülüs panoda “Daire-i Umur-ı Askeriye” yazmakta, panonun iki yanında Fetih Sûresi yer almaktadır. Kapının arka tarafında aynı düzeni tekrarlayan ve Kazasker Mustafa İzzet Efendi’ye (ö.1876) ait kitabe bulunur.

Neo-klasik-Endülüs-Magrip etkilerinin görüldüğü yapıda eklektik ve oryantalist bir yaklaşım belirlemektedir.¹⁸³

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

İyi durumda olan yapı günümüzde İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü’ne giriş olarak kullanılmaktadır ve üniversitenin simgesi durumundadır. (Foto. 44)

¹⁸³ A.y. ; a.y. ; Saner, a.g.e., s. 75.

4.1.9.1.14. KÖŞK (İKİ ADET)

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Beyazıt'ta, Süleymaniye Mahallesi'nde yer alan yapılar, Bab-ı Seraskerî Meydanı'na girişi sağlayan ve Beyazıt Meydanı'na bakan anıtsal girişin iki yanındadır.

TARİHÇE:

Zafer takı şeklinde düzenlenmiş olan anıtsal giriş ve iki yanındaki köşk 1865 senesinde mimar Bourgeois tarafından inşa edilmiştir. Kapının batısında yer alan köşk Biniş Dairesi, doğusundaki Şehzadeler Dairesi'dir.¹⁸⁴

MİMARİ:

Aynı plan tipinde inşa edilen köşkler iki katlı ve kâgirdir. Bahçe tarafından ortasında bir biniş platformu bulunan mermer basamaklarla ulaşılan yapıların revaklı girişleri bulunur. Eyvanlı köşe odalarına sahip köşkların Beyazıt Meydanı'na bakan güney cepheleri çokgen şeklinde dışa taşkın olarak inşa edilmiştir. Saçaklarla örtülen köşkler bu düzenlemeleriyle geleneksel sivil mimari özelliklerini devam ettirmektedir.¹⁸⁵

Mimar Bourgeois köşkların mimarisinde Çinili Köşk'ü model almıştır. Çinili Köşk'ün oryantalist bir Osmanlı yapısındaki bu tekrarı, Oryantalizmle, dönemin Osmanlı mimarlığının geçmiş biçim diliyle yenilenmesi çabalarının eş zamanlı başladığını göstermesi bakımından önemlidir.¹⁸⁶ (Resim 12)

¹⁸⁴ C.Can, **a.y.**, s. 551. ; Altun, **a.y.** s. 364, 365. ; Saner, **a.g.e.**, s. 75.

¹⁸⁵ **A.y. ; a.y.**

¹⁸⁶ Saner, **a.g.e.**, s. 79.

SÜSLEME:

Köşklerin cephelerine üçgen kemerli pencereler açılmış, çokgen çıkmaların üzerinde Magrip kökenli at nalı kemerli pencerelere yer verilmiştir.

Yapıların içinde hem renk hem de motif seçiminde Beylerbeyi Sarayı'ndaki iç mekân düzenlemelerini hatırlatan bir yaklaşım görülmektedir. Köşklerin Beylerbeyi Sarayı ile hemen hemen aynı olan inşaat tarihleri bu yapılar arasındaki tasarım yakınlığını desteklemektedir.¹⁸⁷

Plan, düzenleme ve süslemeleri bakımından Neo-klasik ve Magrip üslupları gösteren yapılar eklektik bir dış görünüş kazanmışlardır.¹⁸⁸

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Önceden Rektörlük ve Senato Binası olarak kullanılan Biniş Dairesi günümüzde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü olarak, Şehzadeler Dairesi Profesörler Evi olarak kullanılmaktadır.¹⁸⁹ (Foto. 45)

¹⁸⁷ A.c., s. 76.

¹⁸⁸ C.Can, a.y., s. 551. ; Altun, a.y., s. 364, 365.

¹⁸⁹ A.y. ; a.y.

4.1.9.1.15. SÜLEYMANİYE KAPISI

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Beyazıt'ta, Süleymaniye Mahallesi'nde yer alan yapı, Bab-ı Seraskerî meydanında, Süleymaniye Kışlası'nın altındadır.

TARİHÇE:

Kapı, 1826 senesinde inşa edilen Sülemaniye Kışlası'nın 1870'li yıllarda yeniden inşası sırasında açılmıştır.

MİMARİ:

Bab-ı Seraskerî meydanına girişi sağlayan kagir kapının önünde bir rampa mevcuttur. Yuvarlak kemerli büyük kapının iki yanında yuvarlak kemerli birer pencere ile üzerinde bir korkuluk yer alır. (Foto. 46)

SÜSLEME:

Ampir üslubunda düzenlenen ve kilit taşı vurgulanan kapının iki yanında ikişer sütun ile üzerinde ortasında oval bir madalyon bulunan bir tepelik bulunmaktadır.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve iyi durumdadır.

4.1.9.1.16. MİSAFİRHANE-İ ASKERİ

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Beyazıt'ta, Beyazıt Mahallesi'nde yer alan yapı, Fuat Paşa Caddesi üzerindedir.

TARİHÇE:

1870 yılı civarında Seraskerlik makamı için askerî lojman olarak inşa edilen ve ilk orduevi niteliği taşıyan yapı, Beyazıd Kervansarayı'nın yan cephesine eklenmiştir. Beyazıd Kervansarayı'nın yarısı İstanbul Belediyesi tarafından yıktırılınca Misafirhane'nin yan cephesinde yer alan mermer çeşme de söktürülerek binanın ön cephesine monte edilmiştir.¹⁹⁰

Sırasıyla Jandarma Komutanlığı ve Süvari Ahır olarak kullanılan yapı 1926 senesinde Eczacı ve Dişçi Mektebi'ne tahsis edilmiştir.¹⁹¹

MİMARİ:

Üç katlı, kâgir yapı, iki taş payenin taşıdığı kemerlere oturan altı kubbe ile örtülmüştür. (Resim 13)

SÜSLEME:

Binanın cephesinde yer alan ampir üslubundaki mermer çeşmenin ayna taşı, ışınsal süslemeli yuvarlak bir madalyonu iki yandan çevreleyen girlandlar şeklindedir. Çeşmenin

¹⁹⁰ Semavi Eyice, "Beyazıd Külliyesi", **D.B.İ.A.**, C:2, İstanbul, 1994, s. 94. ; Semavi Eyice, "İstanbul'da Sultan II. Bayezid Külliyesi", **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S.8, İstanbul, 1990, s. 21.

¹⁹¹ Turhan Baytop, "Eczacı Mektebi Tarafından Kullanılan Binalar", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C:II, S.2, İstanbul, 2002, s. 3.

önünde ortası çiçek demeti şeklinde süslenmiş mermer bir hazne yer alır. Yapının yan cephesinde bu çeşmenin aynısı tekrarlanmıştır.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1960 senesine doğru İstanbul Belediyesi tarafından binanın yarısı kesilmiş, kurtarılabilen parçası Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne tahsis edilmiştir.¹⁹² Yapı günümüzde kütüphane fonksiyonunu sürdürmektedir. (Foto. 47)

¹⁹² Eyice, **a.y.**, s. 94. ; Eyice, **a.y.**, s. 21.

4.1.9.2. BAB-I FETVAPENAHİ

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi, Süleymaniye’de, Süleymaniye Mahallesi’nde yer alan yapı, Şeyhülislam Kapısı Caddesi üzerindedir.

TARİHÇE:

Ağa Kapısı adıyla anılan ve Yeniçeri ağalarının oturduğu askerî merkez durumundaki bina 1826 senesinde Yeniçeri Ocağı’nın kapatılmasıyla müstemilatıyla birlikte Bab-ı Fetvapenahî ya da Meşihat Dairesi olarak anılan ve dini işlerin yürütüldüğü şeyhülislamlık makamına tahsis edilmiştir. 2 Ağustos 1826’da Seyhülislam yeni makamına taşınacağı sırada Hocapaşa yangını çıkmış ve yangında Bab-ı Âli de yanmıştır. Bina bir müddet için Bab-ı Âli’ye tahsis edilmiş, Meşihat Dairesi ancak 22 Ekim 1827’de eski Ağa Kapısı’na yerleşebilmiştir.¹⁹³ (Resim 14, 15)

MİMARİ:

Üç katlı kagir binanın girişi, cephe boyunca uzanan ve payelere oturan, üçgen alınlıklı bir çıkma ile vurgulanmıştır. Yapıda yan cepheler de çıkmalarla belirginleştirilmiştir. (Foto. 48)

SÜSLEME:

Sade kuruluşuyla yapı ampir üslubunun özelliklerini yansıtmaktadır.

¹⁹³ Semavi Eyice-Necdet Sakaoğlu, “Ağa Kapısı”, **D.B.İ.A.**, C:1, İstanbul, 1994, s. 95. ; **Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi**, İstanbul, 2000, s. XLIII.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Cumhuriyet döneminde Şeyhülislamlık lağvedilince bina İstanbul Müftülüğü'ne tahsis edilmiştir.¹⁹⁴ İyi durumdaki yapı günümüzde de aynı işlevi sürdürmektedir.

¹⁹⁴ Eyice-Sakaoğlu, **a.y.**, s. 95 ; **B.O.A.R.**, s. XLIII.

4.1.9.3. MALİYE HAZİNE-İ CELİLESİ VE BAĞLI YAPILARI

4.1.9.3.1. MALİYE HAZİNE-İ CELİLESİ

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Beyazıt'ta yer alan yapı Sultan Beyazıt Caddesi (Üniversite Caddesi) ile Takvimhane Caddesi (Besim Ömer Paşa Caddesi) arasında, köşededir.

TARİHÇE:

Tasarrufu devlete ait toprakların vergilerinden, harplerde elde edilen ganimetlerden ve Osmanlı Devleti'ne haraç veren devletlerin gönderdiği vergilerden oluşan Maliye Hazinesi (Hazine-i Amire) ¹⁹⁵, Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan Mukataat Hazinesi karşısında ikinci plana düşmüştür. 1838 senesinde kurulan Maliye Nezareti'yle bütün hazinelerin denetimi tek merkezde toplanmıştır. ¹⁹⁶

Maliye Nezareti olarak kullanılan Keçecizade Fuad Paşa Konağı'nın yerinde önceden Ağâh Paşa Konağı ile bir kaç ev ve dükkân vardı. Bu yapılar yıktırılarak yerine Fransız mimar Bourgeois tarafından Fuad Paşa Konağı'nın inşasına başlanmış ancak Fuad Paşa sadareten ayrılınca henüz inşaatı bitmeyen konak Maliye Nezareti'ne tahsis

¹⁹⁵ Midhat Sertoğlu, "Hazine", *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul, 1986, s. 146, 147.

¹⁹⁶ Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, İstanbul, 1993, s. 93, 97.

edilmiştir. ¹⁹⁷ 1894 depreminde hasar gören ¹⁹⁸ yapı 1933’de Askerî Tıbbiye Mektebi, 1963’ten itibaren de İ.Ü. Eczacılık Fakültesi olarak kullanılmıştır. ¹⁹⁹ (Resim 12)

MİMARİ:

Zemin katı revaklar üzerine oturan dikdörtgen planlı kâgır yapı üç katlıdır. ²⁰⁰

SÜSLEME:

Sade kuruluşuyla yapı ampir üslubunun özelliklerini yansıtmaktadır.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve İ. Ü. Eczacılık Fakültesi’nin deposu olarak kullanılmaktadır. (Foto. 49)

¹⁹⁷ Haluk Şehsuvaroğlu, “İstanbul Konaklarına Dair”, **T.T.O.K.B.**, No: 201, İstanbul, Ekim 1958, s. 4. ; Semavi Eyice, “19. Yüzyılda İstanbul’da Batılı Mimarlar, Ressamlar, Edebiyatçılar”, **19. Yüzyıl İstanbul’unda Sanat Ortamı-Habitat II’ye Hazırlık Sempozyumu (14-15 Mart 1996) Bildiriler**, İstanbul, 1996, s. 30. ; Semavi Eyice, “Tarihi Mezarlardan Notlar-Keçecizâde Fuad Paşa’nın Mezarı”, **İ.Ü.Ed.Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi**, S: 4-5, İstanbul, 1974, s. 310.

¹⁹⁸ Ürekli, **a.g.e.**, s. 53.

¹⁹⁹ Turhan Baytop, “Eczacı Mektebi”, **D.B.İ.A.**, C:3, İstanbul, 1994, s. 125.

²⁰⁰ Eyice, **a.y.**, s. 30.

4.1.9.3.2. BEYTÜLMAL VE MASARİFAT MUHASEBESİ

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Beyazıt'ta yer alan yapı, Takvimhane Caddesi (Besim Ömer Paşa Caddesi) üzerindedir.

TARİHÇE:

Yeniçeri Ocağı kaldırılıp yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu kurulunca, ordudaki askerlerin giyim, kuşam, yiyecek vs. gibi ihtiyaçlarının karşılanması gereği hasıl olmuştur. Bütün bu ihtiyaçları karşılamak için hazineden verilen paranın yazılması ve hesapların kontrol edilmesi amacıyla 1842 senesinde Masarifat Muhasebesi kurulmuştur.²⁰¹

MİMARİ:

Kare planlı kâgir yapı üç katlıdır. İkinci katın diğerlerine göre geniş tutulduğu yapıda katlar birbirinden silmelerle ayrılmıştır. Basık kemerli dikdörtgen pencerelerle aydınlatılan bina kiremit kaplı çatıyla örtülmüştür. (Resim 12)

SÜSLEME:

Sade kuruluşuyla yapı ampir üslubunun özelliklerini yansıtmaktadır.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

²⁰¹ Ali Akyıldız, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**, İstanbul, 1993, s. 125

4.1.9.3.3. VEZNE DAİRESİ

PAFTA NO:

C.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Beyazıt'ta yer alan yapı, Beytülmal ve Masarifat Muhasebesi'nin arkasındadır.

TARİHÇE:

Yapı Maliye Hazine-i Celilesi ile Beytülmal ve Masarifat Muhasebesi'ne ait paranın saklanması ve dağıtılması amacıyla inşa edilmiştir. (Resim 12)

MİMARİ:

Kare planlı kâgir yapı üç katlıdır. Basık kemerli dikdörtgen pencerelerle aydınlatılan katlar birbirinden silmelerle ayrılmış ve bina kiremit kaplı çatıyla örtülmüştür.

SÜSLEME:

Sade kuruluşuyla yapı ampir üslubunun özelliklerini yansıtmaktadır.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

4.1.9.3.4. EVRAK HAZİNESİ

PAFTA NO:

C.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Beyazıt'ta yer alan yapı, Vezne Dairesi'nin arkasındadır.

TARİHÇE:

Yapı Maliye Hazine-i Celilesi ile Beytülmal ve Masarifat Muhasebesi'ne ait evrakın saklanması amacıyla inşa edilmiştir.

MİMARİ:

Derinlemesine dikdörtgen planlı kâgir yapı iki katlıdır. Basık kemerli dikdörtgen pencerelerle aydınlatılan katlar birbirinden silmelerle ayrılmıştır. Binanın kısa kenarları üçgen alınlıklarla sonlandırılmış, yapı kırma çatıyla örtülmüştür. (Resim 12)

SÜSLEME:

Sade kuruluşuyla yapı ampir üslubunun özelliklerini yansıtmaktadır.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

4.1.9.4. BAB-I ÂLÎ VE BAĞLI YAPILARI

4.1.9.4.1. BAB-I ÂLÎ

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, HocaPaşa Mahallesi'nde yer alan yapı Mahmudiye Caddesi (Bab-ı Âli Caddesi), Ebussuud Caddesi, Adliye Caddesi (Hükümet Konağı Sokağı) ve Soğukçeşme Caddesi (Alemdar Caddesi) arasındadır.

TARİHÇE:

Bab-ı Âli (Paşa Kapısı) Osmanlı İmparatorluğu'nda sadrazamların hem konut olarak kullandıkları hem de devlet işlerini gördükleri dairelerdir. Bab-ı Âli başlangıçta belli bir yerde değildir. Sadrazamlar sarayla yakın ilişkileri nedeniyle Topkapı Sarayı'nın yakınında Bab-ı Âli'nin bugünkü yerinde veya yakınlarında oturuyorlardı. 1657 senesinde Sadrazam Halil Paşa'nın Alay Köşkü'nün karşısındaki sarayını Sadrazam Derviş Mehmed Paşa'ya vermesinden sonra "Paşa Kapısı" buraya yerleşmiştir.

Bab-ı Âli 1718'den itibaren başka konaklarda devam etmiş, 1740 senesinde İvaz Mehmed Paşa Sarayı'nın yanması üzerine eski Bab-ı Âli tamir edilerek devlet işlerinin buradan yürütülmesine devam edilmiştir. Bu arada çeşitli yangınlar geçirerek yeri birkaç defa değiştirilmiş, 1810 senesinde yeni Bab-ı Âli'nin temeli atılmış ise de geçirdiği yangınlar sebebiyle kullanılamamıştır.

1843/44 senesinde Stefanos Kalfa tarafından kâgir olarak inşa edilen yeni Bab-ı Âli hem sadrazam konutu hem de devlet dairesi olma özelliğini kaybederek yalnızca resmi büro olarak kullanılmıştır.²⁰²

²⁰² Yıldız Toker, "Bab-ı Âli", **T.T.O.K.B.**, S: 61/340, İstanbul, 1978, s. 9-10.; Uğur Tanyeli, "Bâbiâli - Mimari", **D.B.İ.A.**, C:1, İstanbul, 1994, s. 520. ; Osman Nuri Ergin, **Mecelle-i Umur-ı Belediye**, C.3, İstanbul, 1995, s. 1201.

MİMARİ:

1843/44 senesinde inşa edilen ve yaklaşık 220 m.lik oldukça büyük bir alanı kaplayan yeni Bab-ı Âli binası, birbirine kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda bağlı geniş sofalar çevresinde dizilmiş odalardan oluşmaktadır. Binanın iki ucunda alçak, ortasında yüksek bir bölüm yer almaktadır. Söz konusu alçak kitlelerden güneydoğudaki eski Defterdarlık binası Hariciye Nezareti olarak, kuzeybatıdaki Sadaret Dairesi Dahiliye Nezareti olarak kullanılmıştır. Bu bölüm günümüzde Vilayet Konağı'dır. Hariciye Nezareti ile Dahiliye Nezareti arasında 1911'de yanan ve daha sonra yeniden yapılmayan Şura-yı Devlet Dairesi vardır.²⁰³

Bab-ı Âli'nin çevre duvarları içinde çeşitli yapılar yer almaktadır. II. Mehmed döneminde İmam Ali Efendi tarafından yaptırılan Nallı Mescit, 1868 senesinde bugünkü şeklini almıştır. Mescidin arkasında Cevat Paşa Kütüphanesi ve İmam Ali Efendi'nin türbesi bulunmaktadır. Halen Arşiv Dairesi olarak kullanılan yapı, Şahhuban Mektebi'dir. Sadrazam Büyük Reşid Paşa tarafından 1846 senesinde Hazine-i Evrak Dairesi yaptırılmıştır.²⁰⁴ (Resim 16) (Gravür 3)

SÜSLEME:

Bab-ı Âli binasında girişin üzerinde 1843/44 tarihli Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'ye (ö.1849) ait 16 satırlık kitabe yer almaktadır.

Bab-ı Âli'nin çevre duvarları üzerinde yer alan en büyük ve en önemli kapı, Salkım Söğüt Kapısı'dır. Yerinde önceden başka bir kapı bulunmaktadır. Bugünkü kapı 1843/44 senesinde Abdülmecid tarafından yaptırılmıştır.

Üzerindeki 30 mısralık kitabesi Kazasker Mustafa İzzet Efendi'ye (ö.1876) ait olan yuvarlak kemerli kapı dalgalı büyük bir saçakla örtülmüştür. Girişin iki yanında yer alan tuğralı çeşmeler, ana kapının birer küçük modeli gibidir. Ampir üslubunda yapılmış

²⁰³ Toker, a.y., s. 10. ; Tanyeli, a.y., s. 522.

²⁰⁴ A.y.

eşmelerin hazneleri yoktur. Kapı zerindeki saçağın benzeri çeşmelerde de görülmektedir.²⁰⁵ (Foto. 50)

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Günümüzde Vilayet Dairesi olarak kullanılan yapı iyi durumdadır. (Foto.51)

²⁰⁵ Toker, a.y., s. 10, 11.

4.1.9.4.2. HAZİNE-İ EVRAK

PAFTA NO:

A.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, HocaPaşa Mahallesi'nde, Bab-ı Âli'nin çevre duvarları içerisinde yer alan yapı, Bab-ı Âli'nin Soğuk Çeşme Caddesi (Alemdar Caddesi) üzerindeki girişinin sağında biraz geridedir.

TARİHÇE:

1846/48 senesinde Sadrazam Mustafa Reşid Paşa tarafından devletin resmi evrağının saklanması için mimar Gaspere Fossati'ye yaptırılmıştır.²⁰⁶

MİMARİ:

İki katlı ve simetrik olarak düzenlenmiş kâgir yapının girişi batı cephesindedir. Giriş dorik sütunlarla taşınan üçgen bir alınlıkla taçlandırılmıştır. Giriş holünün iki yanından merdivenlerle üst kat sofasına çıkılmaktadır. Yapıda yan mekânlar kırma çatıyla, orta sofa kubbeye örtülmüştür. (Foto. 52)

SÜSLEME:

Oldukça sade bir şekilde inşa edilen binada her iki kata yuvarlak kemerli pencereler açılmış, pencere kemer üzengisi hizasında yerleştirilen yatay silmelerle yapı çevrelenmiştir. Orta mekânı örten kubbeye de yarım daire şeklindeki geniş pencereler açılmış ve yapının bol ışık alması sağlanmıştır.

İçeride kubbe pendentiflerine Tanzimat aydınlanmasını simgeleyen yerküre ve tomar şeklinde belgelerden oluşan kabartma süslemeler yapılmıştır.²⁰⁷

²⁰⁶ Toker, a.y., s. 10. ; Cengiz Can, "Hazine-i Evrak Binası", D.B.İ.A., C:4, İstanbul, 1994, s. 37.

²⁰⁷ C.Can, a.y., s. 38.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin deposu olarak kullanılmaktadır.

4.1.9.5. EVKAF, ADLİYE VE TİCARETHANE DAİRESİ

PAFTA NO:

A.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Cankurtaran Mahallesi'nde yer alan yapı, Topkapı Sarayı Bab-ı Hümayun'un önünde ve Kabasakal Caddesi üzerindedir.

TARİHÇE:

Batılı tarzda eğitimin veren bir yüksek eğitim kurumu olarak düşünülen Darülfünûn'un 1846 senesinde yapımına başlanmıştır. Defterhane arsası üzerine inşa edilen yapının mimarı, Gaspare Fossati'dir. 1854 senesinde inşası biten yapının çok büyük olduğu düşünülmüş 1864'de Maliye Nezareti'ne, daha sonra da Evkaf, Adliye ve Ticarethane Nezareti'ne tahsis edilmiştir. 1894 depreminde kullanılmayacak duruma gelen ve boşaltılan yapı, 1933 senesinde yanmış ve bina tamamen ortadan kalkmıştır.²⁰⁸

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı ve oldukça büyük bina, ortası avlulu iki kare blok ve bunları birleştiren merkezi bir giriş kitlesinden oluşan, üç katlı kâgır bir yapıdır. İçi ahşap olarak düzenlenen yapıda kare blokların kare iç avluları koridorlarla çevrelenmiştir. Merkezde yer alan giriş kitlesi U şeklinde açık bir giriş veya tören avlusu oluşturacak yönde geri çekilmiştir. Kitle hareketinin en aza indirildiği yapıda, merkezde bulunan büyük tören salonu kolonadlı bir cephe ile öne çıkarılmıştır. Kuzey ve güney cephelerinde de simetri

²⁰⁸ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Darülfünûn", **D.B.İ.A.**, C:2, İstanbul, 1994, s. 559, 560. ; Semavi Eyice; "19. Yüzyılda İstanbul'da Batılı Mimarlar, Ressamlar, Edebiyatçılar", **19. Yüzyıl İstanbul'unda Sanat Ortamı-Habitat II'ye Hazırlık Sempozyumu (14-15 Mart 1996) Bildiriler**, İstanbul, 1996, s. 31. ; Ürekli, **a.g.e.**, s. 53.

eksenleri üzerindeki salonlar öne çıkarılmış, iki kat yüksekliğinde pilastrlarla belirtilen bu kitleler üstte basık bir alınlıkla bitirilmiştir.²⁰⁹ (Plan 12) (Resim 17, 18)

SÜSLEME:

Yapının cephelerinde oldukça sade, neo-klasik bir düzen hakimdir. İlk iki katta kemerli, diğerlerinde dikdörtgen pencereler açılmıştır. Kuzey ve güney cephelerdeki çıkmaları taşıyan pilastrlar iyon tarzı başlıklıdır.

Neo-rönesans üslubunda inşa edilen yapının eski resimlerinden içeride klasik tarzda yoğun bir bezeme programının gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.²¹⁰

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

²⁰⁹ Afife Batur, "Darülfünûn Binası", **D.B.İ.A.**, C:2, İstanbul, 1994, s. 562. ; Eyice, **a.y.**, s. 31.

²¹⁰ Batur, **a.y.**, s. 560. ; Eyice, **a.y.**, s. 31.

4.1.9.6. NAFIA DAİRESİ

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Cağaloğlu'nda, Hoca Paşa Mahallesi'nde yer alan yapı, Zaptiye Yokuşu (Hoca Kasım Köprü Sokağı)'nın karşısındadır.

TARİHÇE:

Bina, yol, köprü inşası gibi işlere bakmak üzere 1847 senesinde kurulan Nafia Nezareti ilk olarak Ticaret Nezareti olarak kullanılan Bahçekapı'daki Aydın Müşiri Tahir Paşa Konağı'nın üst katında faaliyete başlamıştır.²¹¹ Yapı bir müddet sonra Cağaloğlu'ndaki Rauf Paşa Konağı'na taşınmıştır.²¹²

MİMARİ:

Yapı dikdörtgen planlı ve kâgirdir. Binanın cepheleri çıkmalarla hareketlendirilmiştir.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

²¹¹ Akyıldız, **a.g.e.**, s. 129, 141.

²¹² Uzay Yergün, "Nafia Nezareti Binası", **D.B.İ.A.**, C:6, İstanbul, 1994, s. 26.

4.1.9.7. ZAPTIYE VE ŞEHREMANETİ DAİRESİ

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, HocaPaşa Mahallesi'nde, Cağaloğlu Hamamı'nın arkasındadır.

TARİHÇE:

Esnaflık ve halkın muhtaç olduğu bütün erzak ve malzemeyi kontrol eden İhtisap Nezareti 1851 senesinde kaldırılarak görevleri Zaptiye Müşirliği'ne verilmiştir. Maliye ve tahsil işleriyle ilgilenen Zaptiye'ye esnaf konularının da eklenmesiyle görev alanı oldukça genişlemiştir. 1851 senesinde köklü değişiklikler yapılan Zaptiye'nin görevleri kısıtlanarak sadece güvenlik, sorgu gibi inzibati işler bırakılmıştır. Esnaf işleriyle ilgilenmek üzere 1852 senesinde yeniden İhtisap Nezareti kurulmuş, 1855 senesinde bu nezaret lağvedilerek görevleri yeni kurulan Şehremaneti'ne bırakılmıştır.²¹³

Kaptan-ı Derya Çengeloğlu Tahir Paşa'nın konağı ilk önce Ticaret Nezareti olarak kullanılmış, yapı daha sonra Zaptiye ve Şehremaneti Nezareti'ne tahsis edilmiştir.²¹⁴

MİMARİ:

Yapı dikdörtgen planlıdır.

²¹³ Akyıldız, a.g.e., s. 287, 288, 289.

²¹⁴ Haluk Şehsuvaroğlu, "İstanbul Konaklarına Dair", T.T.O.K.B., No: 201, İstanbul, Ekim 1958, s. 3. : Akyıldız, a.g.e., s. 139.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1894 depreminde hasar gören ve tamir edilen²¹⁵ yapı günümüzde mevcut değildir.

²¹⁵ Ürekli, **a.g.e.**, s. 53.

4.1.9.8. RÜSUMAT DAİRESİ

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Sirkeci'de sahilde yer alan yapı, Meyvahoş İskelesi ve Eminönü İskelesi arasındadır.

TARİHÇE:

1858 senesinde gümrükleri düzenlemek amacıyla kıyı kentlerinde kurulan ve Gümrük Emaneti olarak anılan idari birimler, 1861 senesinde birleştirilerek tek merkezde toplanmış ve bu amaçla Rüsumat Dairesi kurulmuştur. II. Meşrutiyetle birlikte Rüsumat Dairesi kaldırılmış ve gümrükler Maliye Nezareti'ne bağlanmıştır.²¹⁶

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı kâgir bina iki katlıdır. Dört cephenin merkezinde iki kat boyunca yükselen ve üçgen alınlıkla son bulan birer çıkma yer alır. Yapı kiremit kaplı çatıyla örtülmüştür. (Gravür 4)

SÜSLEME:

Sade kuruluşuyla yapı ampir üslubunun özelliklerini yansıtmaktadır.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1894 depreminde hasar gören²¹⁷ ve 1911 senesinde rıhtım tesislerinin genişletilmesi sırasında yıktırılan yapı günümüzde mevcut değildir.²¹⁸

²¹⁶ “Gümrükler”, **D.B.İ.A.**, C:3, İstanbul, 1994. s. 44⁷

²¹⁷ Ürekli, **a.g.e.**, s. 52.

4.1.9.9. İRAN SEFARETİ

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Hobyar Mahallesi'nde yer alan yapı, Cağaloğlu Caddesi (Türkocağı Caddesi) ile Mahmudiye Caddesi (Bab-ı Âlî Caddesi) arasındadır.

TARİHÇE:

1866 yılında İran'ın İstanbul elçisi Hacı Mirza Hüseyin Han tarafından İtalyan mimar Giorgio Domenico Stampa'ya yaptırılmıştır. Yapı İstanbul'daki diğer elçilik binaları gibi Pera'da değildir. Binanın tarihi yarımada da yer alması İran'ın Osmanlı devleti dışında İstanbul'da sefarethane açacak önemde tek bağımsız İslam devleti olmasından kaynaklanmaktadır.²¹⁹

MİMARİ:

Bodrum kat üzerine üç kat olarak inşa edilen yapı kâgirdir. Kare planlı yapının kuzey cephesinde çokgen planlı bir çıkma vardır. Ana cephede yer alan giriş merdivenlerle ulaşılan yuvarlak kemerli üç geniş açıklık olarak belirtilmiştir. Girişin önünde bulunan ve dörder sütuna oturan iki katlı bölümün üst katı balkon olarak kullanılmıştır. Giriş mekânından içeride yer alan merkezi avluya ulaşılmakta, buradan da anıtsal bir merdivenle üst katlara çıkılmaktadır. Yapının Konsolosluk Ofisi olarak kullanılan zemin katına Cağaloğlu Caddesi üzerinde ikinci bir giriş bulunur.²²⁰ (Foto.53)

²¹⁸ W. Müller-Wiener, **Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı** (Çev: Erol Özbek), İstanbul, 1998, s. 167.

²¹⁹ Cengiz Can, "İran Elçiliği Binası", **D.B.İ.A.**, C:4, İstanbul, 1994, s. 190.

²²⁰ C.Can, **a.y.**, s. 190.

SÜSLEME:

Ampir üslubunun zengin bir örneği olan yapıda katları birbirinden ayıran taşkın silmeler bütün cepheleri dolanmaktadır. Eşit aralıklarla ve simetrik olarak yerleştirilen basık kemerli dikdörtgen pencereler dökme demir levhalarla kapatılmış ve birbirinden prizmatik tabanlara oturan kolonlarla ayrılmıştır.

Yüksek tavanlı giriş ve birinci kat salonlarında İran mimarisinde görülen süsleme elemanları kullanılmıştır. Girişin aksında birinci kat döşeme seviyesinde kabartma tekniğiyle yapılmış bir insan yüzü figürü dikkati çekmektedir.²²¹

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde İran İslam Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosluğu olarak kullanılmaktadır.

²²¹ A.y. ; 700. Kuruluş Yıldönümünde İstanbul'daki Osmanlı Mimari Eserleri, İstanbul, 2000, s. 201.

4.1.9.10. DEFTERHANE

PAFTA NO:

B.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Binbirdirek Mahallesi'nde yer alan yapı, At Meydanı'ndadır.

TARİHÇE:

Osmanlı devletinin tüm tapu kayıtlarının tutulduğu ve kütük defterlerinin saklandığı Defterhane önceleri sarayda iken, 1871 senesinde Defter-i Hakanî Nezareti kurulunca, Kanuni dönemi sadrazamlarından Maktul İbrahim Paşa'ya ait saraya taşınmıştır.²²² (Resim 19)

MİMARİ:

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1894 depreminde hasar gören²²³ yapının yerinde günümüzde İstanbul Tapu Müdürlüğü bulunmaktadır.

²²² Tülay Artan, "İbrahim Paşa Sarayı", **D.B.İ.A.**, C:4, İstanbul, 1994, s. 130. ; "Defter-i Hakanî Nezareti", **D.B.İ.A.**, C:8, İstanbul, 1994, s. 118.

²²³ Ürekli, **a.g.e.**, s. 53.

4.1.9.11. POSTAHANE-İ ÂMİRE

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Sirkeci'de, Hobyar Mahallesi'nde yer alan yapı, Turhan Valide Sultan Türbesi'nin yakınındadır.

TARİHÇE:

1840 senesinde Posta Nezareti'nin kurulmasıyla posta hizmetlerinin düzenlenmesi çalışmalarına başlanmış ve bu amaçla aynı yıl İstanbul'da gerçek anlamdaki ilk postahane olan Postahane-i Amire açılmıştır. Yeni Cami'nin avlusunda Cizyehane Dairesi olarak kullanılan yerde faaliyete geçen binanın üst katı Posta Nezareti, alt katı İstanbul Postahanesi olarak kullanılmıştır.²²⁴

1870 senesinde Posta ve Telgraf İdareleri birleştirilince bina ihtiyacı karşılayamaz hale gelmiş ve 1890 senesinde yıktırılarak yerine kâgir bir yapı inşa edilmiştir. 1892 senesinde hizmete giren yapı sağlam olmadığı iddiasıyla 1909 senesinde Sirkeci'de yeni inşa edilen Büyük Postahane binasına taşınmıştır. Eski bina bir süre paket postahanesi olarak kullanıldıktan sonra 1926 senesinde İş Bankası'na devredilmiştir.²²⁵

MİMARİ:

Yapı iki katlı ve ahşaptır. (Resim 20) (Gravür 1)

²²⁴ R. Sertaç Kayserilioğlu-Cemil Kuntay, "Postaneler", **D.B.İ.A.**, C:6, İstanbul, 1994, s. 280.

²²⁵ Kayserilioğlu-Kuntay, **a.y.**, s. 281.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1890 senesinde aynı yerde inşa edilen Postahane-i Âmire binası günümüzde İş Bankası olarak kullanılmaktadır ve iyi durumdadır.

4.1.9.12. TELGRAFHANE

PAFTA NO:

A.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Alemdar Mahallesi'nde yer alan yapı, Soğukçeşme Caddesi (Alemdar Caddesi) üzerindedir.

TARİHÇE:

İstanbul-Edirne arasında bir telgraf hattının çekilmesi ihtiyacı üzerine 1855 senesinde İstanbul'da bir telgrafhanenin kurulmasına karar verilmiş ve Alay Köşkü ile Soğukçeşme Kapısı arasındaki kale burcu mimar Giuseppe Fossati tarafından bu iş için düzenlenmiş, bucun yanına birkaç odalı taş bir ev yapılmıştır. 1866/67 senesinde burasının ihtiyacı karşılayamaması üzerine Alay Köşkü'nün de Telgrafhaneye eklenmesine karar verilmiş, merkez binanın üzerine bir kat ilave edilmiştir. 1868/69 senesinde Posta ve Telgraf işleri birleştirildiğinden binalar yine dar gelmiş ve bu defa bir iki daire eklenerek yapı genişletilmiştir.²²⁶

MİMARİ:

Sarayın sur duvarına bitişik olarak düzenlenen iki katlı ve küçük yapının bitiştiği burç ile bağlantısı vardır. Bu burcun üzerine konsollara oturan çıkmalı bir kat ilave edilmiştir. İki yandan birer merdivenle ulaşılan ve yanyana iki kapıyla girilen binada ilk iki kat müdür ve personele ayrılmış, burcun üzerinde bulunan ve konsollara oturan bölüm ise Telgrafhane merkezi olarak kullanılmıştır.²²⁷ (Resim 21)

²²⁶ Semavi Eyice, "İstanbul'da İlk Telgrafhane-i Amire'nin Projesi (1855)", **İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi (Prof. Dr. M.C. Şehabeddin Tekirdağ Hatıra Sayısı)**, S. 34, İstanbul, 1984, s. 62, 63.

²²⁷ Eyice, **a.y.**, s. 65, 66. ; Semavi Eyice; "19. Yüzyılda İstanbul'da Batılı Mimarlar, Ressamlar, Edebiyatçılar", **19. Yüzyıl İstanbul'unda Sanat Ortamı-Habitat II'ye Hazırlık Sempozyumu (14-15 Mart 1996) Bildiriler**, İstanbul, 1996, s. 31, 32.

SÜSLEME:

Zemin katta kapıların arasına cephenin tam ortasına gelecek şekilde bir devlet arması yerleştirilmiştir. Burc üzerindeki çıkmalı bölümün köşelerine pilastrlar yapılmış ve cephesine kemerli üçüz pencere açılmıştır.²²⁸

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

²²⁸ Eyice, **a.y.**, s. 66.

4.1.9.13. MATBAA-İ OSMANÎ

PAFTA NO:

B.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Çemberlitaş'ta, Emin Sinan Mahallesi'nde yer alan yapı, Divanyolu Caddesi'nin üzerindedir.

TARİHÇE:

Yapı II. Abdülhamid'in serkarini Osman Bey tarafından 1880 senesinde inşa edilmiştir. Binanın yerinde 15. yüzyılda yapılan ve zaman içinde harap duruma düşen Elçi Hanı vardır. Matbaa-i Osmanî, Elçi Hanı'nın tamamen yıkılmasından sonra aynı alana inşa edilmiştir.²²⁹

MİMARİ:

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Bir ara Çemberlitaş Sineması olarak kullanılan ve daha sonra yıktırılan yapının yerinde günümüzde Çemberlitaş İşhanı bulunmaktadır.²³⁰

²²⁹ Semavi Eyice, "Elçi Hanı", **D.B.İ.A.**, C:3, İstanbul, 1994, s. 148, 149

²³⁰ Eyice, **a.y.**, s. 149.

4.1.10. KARAKOLLAR

4.1.10.1. AKSARAY KARAKOLU

PAFTA NO:

C.3

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Aksaray'da, Murat Paşa Mahallesi'nde yer alan yapı, Yusuf Paşa Caddesi (Turgut Özal Caddesi) ile Cerrahpaşa Caddesi(Haseki Caddesi) arasında, köşededir.

TARİHÇE:

Yapının yerinde önceden ahşap bir yeniçeri kolluğu vardır. 1831 senesinden itibaren ahşap karakolların yerine kâgirleri kurulmaya başlanmış, aynı tarihte Aksaray Karakolu da kâgir olarak yeniden yapılmıştır.²³¹

MİMARİ:

Yapı basit olmakla birlikte, XIX. yüzyıl karakol mimarisi hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Kare planlı bina iki katlı ve küçüktür. Ön cepheye dört mermer sütuna oturan bir revak yerleştirilmiştir. İkinci katın cephesinde bir balkon bulunmaktadır.

²³² (Resim 22, 23)

²³¹ Reşat Ekrem Koçu, "Aksaray Karakolu", **İstanbul Ansiklopedisi**, C:1, İstanbul, 1960-1961, s. 538 ; Necla Arslan, "II. Mahmud ve Abdülmecid Dönemi Karakol Binaları", **Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri**, 4-7 Kasım 1997, Ankara, s. 77. ; Saliha Ark, "Aksaray-Şişhane Arasında Çeşitli İmar Faaliyetleri Sırasında Ortadan Kaldırılmış Mimari Eserler", İ. Ü. Ed. Fak. yayınlanmamış Sanat Tarihi lisans tezi, İstanbul, 1976, s. 45 ; Nedime Pamak, "Topkapı-Beyazıt Güzergahındaki Yıkılmış Eserler", İ. Ü. Ed. Fak. yayınlanmamış Sanat Tarihi lisans tezi, İstanbul, 1976, s. 64. ; Hilmi Tanışık, **İstanbul Çeşmeleri**, İstanbul, 1943, s. 282.

²³² Behçet Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", **Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri-II**, İstanbul, 1969, s. 17 ; Koçu, **a.y.**, s. 538 ; Arslan, **a.y.**, s. 77; Ark, **a.g.e.**, s. 45 ; Pamak, **a.g.e.**, s.65.

SÜSLEME:

Ampir üslubuna bağlanan yapıda girişin üzerinde tarih kitabesi ile sonradan yapıldığı belli olan bir Osmanlı arması bulunmaktadır.²³³

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1918 mütarekesine kadar merkez komutanlığın inzibat merkezlerinden biri olarak kullanılan yapı, işgal yıllarında jandarma karakolu olmuştur. Cumhuriyet devrinde Aksaray Polis Merkezi haline getirilen yapı, 1957 senesinde imar faaliyetleri sırasında ortadan kaldırılmıştır.²³⁴

²³³ “Karakolhaneler”, **İslam Ansiklopedisi**, C:5/2, İstanbul, 1968, s. 119-124.

²³⁴ Ünsal, **a.y.**, s. 17 ; Ark, **a.g.e.**, s. 45 ; Arslan, **a.y.**, s. 77.

4.1.10.2. KARAKOL²³⁵ (EMİNÖNÜ KARAKOLU)

PAFTA NO:

B.5

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Sirkeci'de yer alan yapı sahilde, Duhan (Tütün) Gümrüğü ile Hasır İskelesi arasındadır.

TARİHÇE:

1841-1843 yılları arasında inşa edilen yapının mimarı Gaspara Fossati'dir. Tanzimat sonrası Osmanlı yöneticileri tarafından Fossati'ye sipariş edilen yapı, Fossati'nin saray tarafından resmen görevlendirilmesinden önce yaptığı ilk binalarından biridir.²³⁶

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı tuğla yapı iki katlıdır. Yapının giriş cephesinde birinci katta sütunlarla taşınan bir çıkma yer alır. Kat ayrımını belirginleştiren silme, yüksek dikdörtgen pencereler ve çıkmanın üzerine yerleştirilen üçgen alınlığıyla yapı, Neo-klasik üslup özelliklerini yansıtmaktadır.²³⁷

²³⁵ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

²³⁶ Arslan, a.y., s. 81.

²³⁷ A.y.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Galata Köprüsü'nün inşası sırasında yıktırılan yapı günümüzde mevcut değildir.²³⁸

²³⁸ A.y., s. 82.

4.1.10.3. KARAKOL²³⁹ (HIRKA-İ ŞERİF KARAKOLU)

PAFTA NO:

D.5

YERİ:

Fatih İlçesi, Muhtesip İskender Mahallesi'nde yer alan yapı, Hırka-i Şerif Caddesi (Keçeciler Caddesi) üzerindedir.

TARİHÇE:

Karakol, XVII. yüzyılın başlarında Üveysî ailesi tarafından İstanbul'a getirilen Hırka-i Şerif'in güvenliğini sağlamak için, Abdülmecid tarafından 1851 senesinde yaptırılmıştır. Mimarı Seyyid Abdülhalim Efendi'dir.²⁴⁰

MİMARİ:

Dikdörgen planlı, tek katlı yapı kâgirdir. Ana cephenin merkezinde yer alan giriş iki sütuna oturan bir bölüm ile vurgulanmıştır. Girişin arkasında yer alan cephenin iki köşesinde birer çıkma bulunmaktadır. (Foto.54)

SÜSLEME:

Ampir üslubunda inşa edilen yapı sade bir kuruluşa sahiptir.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1894 depreminde hasar gören²⁴¹ yapı, günümüzde iyi durumdadır ve Fatih Milli Eğitim Müdürlüğü olarak kullanılmaktadır.

²³⁹ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

²⁴⁰ M. Baha Tanman, "Hırka-i Şerif Camii", **D.B.İ.A.**, C:4, İstanbul, 1994, s. 68. ; S.Can, **a.g.e.**, s. 70. ; Neltçi, **a.g.e.**, s. 177.

²⁴¹ Ürekli, **a.g.e.**, s. 49.

4.1.10.4. KARAKOL²⁴² (KADIRGA KARAKOLU)

PAFTA NO:

B.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Kadırga'da, Şehsuvar Bey Mahallesi'nde yer alan yapı, Kadırga Limanı Caddesi üzerindedir.

TARİHÇE:

1831 senesinden itibaren ahşap karakolların yerine kâgirleri kurulmaya başlandığından yapı da aynı tarihte inşa edilmiş olmalıdır.

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı kâgir yapı iki katlıdır. Yapı kiremit kaplı çatıyla kapatılmıştır. Cephenin merkezinde yer alan giriş sütunlara oturan çıkma şeklinde vurgulanmıştır. Yapıda mekânlar sivri kemerli dikdörtgen pencerelerle aydınlatılmıştır. (Foto. 55)

SÜSLEME:

Sade kuruluşlu yapı ampir üslunun özelliklerini taşımaktadır.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1894 depreminde hasar gören²⁴³ yapı, günümüzde Kumkapı Polis Merkezi adıyla aynı fonksiyonu sürdürmektedir.

²⁴² Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

²⁴³ Ürekli, **a.g.e.**, s. 49.

4.1.10.5. KARAKOL²⁴⁴ (ODUNKAPISI KARAKOLU)

PAFTA NO:

A.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Cankurtaran Mahallesi'nde, Sarayburnu'nda yer alan yapı sahilde, Değirmen Kapı ile Değirmen Kapı Camii arasındadır.

TARİHÇE:

1831/32 senesinde inşa edilen yapı karakol binalarında kâgir malzeme kullanılması kararından hemen sonra yaptırılan üç binadan biridir.²⁴⁵

MİMARİ:

Kare planlı kâgir yapı iki katlıdır. Yapıya giriş iki kat boyunca yükselen derin dikdörtgen bir niş şeklinde vurgulanmıştır.²⁴⁶

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Bazı tadilatlarla han haline getirilen yapı günümüzde mevcut değildir.²⁴⁷

²⁴⁴ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir

²⁴⁵ Arslan, **a.y.**, s. 76. ; Haluk Şehsuvaroğlu, "19. Yüzyılın Birinci Yarısında İstanbul'da İmar Hareketleri", **T.T.O.K.B.**, No:192, İstanbul, 1958, s. 4.

²⁴⁶ Arslan, **a.y.**, 76.

²⁴⁷ **A.y.**

4.1.10.6. KARAKOL

PAFTA NO:

C.3

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Aksaray'da, İnebey Mahallesi'nde yer alan yapı, Valide Çeşmesi Sokağı (Mustafa Kemal Caddesi) üzerindedir.

TARİHÇE:

1831 senesinden itibaren ahşap karakolların yerine kâgirleri kurulmaya başlandığından yapı da aynı tarihte inşa edilmiş olmalıdır.

MİMARİ:

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

4.1.10.7. KARAKOL

PAFTA NO:

C.3

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Aksaray'da, Gureba Hüseyin Ağa Mahallesi'nde yer alan yapı, Valide Sultan Camii Sokağı (Atatürk Bulvarı) üzerindedir.

TARİHÇE:

1831 senesinden itibaren ahşap karakolların yerine kâgirleri kurulmaya başlandığından yapı da aynı tarihte inşa edilmiş olmalıdır.

MİMARİ:

Yapı dikdörtgen planlıdır.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

4.1.10.8. KARAKOL²⁴⁸ (ŞEHZADEBAŞI KARAKOLU)

PAFTA NO:

C.4

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Şehzadebaşı'nda, Kalenderhane Mahallesi'nde yer alan yapı, İbrahim Paşa Caddesi (Şehzadebaşı Caddesi)'nin köşesindedir.

TARİHÇE:

İnşa kitabesinden anlaşıldığı üzere yapı II. Mahmud tarafından 1831/32 senesinde yaptırılmıştır.²⁴⁹

MİMARİ:

Yapı dikdörtgen planlıdır.

SÜSLEME:

Yapıda girişin üzerinde iki beyitlik inşa kitabesi yer almakta idi.²⁵⁰

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yol genişletme çalışmaları sırasında bulunduğu yerden geriye çekilerek yeniden inşa edilen karakol günümüze ulaşmamıştır.²⁵¹

²⁴⁸ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

²⁴⁹ Arslan, a.y., s. 77. ; Şehsuvaroğlu, a.y., s. 4.

²⁵⁰ A.y.

²⁵¹ A.y.

4.1.10.9. KARAKOL²⁵² (FATİH KARAKOLU)

PAFTA NO:

C.5

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Kirmasti Mahallesi'nde yer alan yapı, Fatih Camii avlusundadır.

TARİHÇE:

Döneminin en büyük ve en önemli karakol binalarından biri olan yapı 1838 senesinde II. Mahmud tarafından mimar Seyyid Abdülhalim Efendi'ye inşa ettirilmiştir.²⁵³

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı kâgir yapı iki katlıdır. Birkaç basamakla ulaşılan yüksek giriş dört mermer sütunla belirginleştirilmiştir. Sütunlar yukarıda mermer korkulukla çevrili bir balkonu taşımaktadır.²⁵⁴ (Foto. 56)

SÜSLEME:

Sade kuruluşlu yapı ampir üslunun özelliklerini taşımaktadır. Binanın giriş kapısı üzerinde ortada yuvarlak bir madalyon içine alınmış II. Mahmud'un tuğrası ile altında metni Ziver Paşa'ya ait dört beyitlik inşa kitabesi bulunmaktadır.²⁵⁵

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Bir süre Fatih Askerlik Şubesi olarak kullanılan yapı günümüzde iyi durumdadır ve Diyanet İşleri Başkanlığı Fatih Müftülüğü olarak fonksiyonunu sürdürmektedir.²⁵⁶

²⁵² Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

²⁵³ Arslan, **a.y.**, s. 78., S.Can, **a.g.c.**, s. 70.

²⁵⁴ **A.y.**, s. 78.

²⁵⁵ **A.y.**

²⁵⁶ **A.y.**

4.1.10.10. KARAKOL

PAFTA NO:

C.5

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Unkapanı'nda, Kara Mehmed Mahallesi'nde yer alan yapı, sahilde, Unkapanı Köprüsü ile Kayık İskelesi arasındadır.

TARİHÇE:

1831 senesinden itibaren ahşap karakolların yerine kâgirleri kurulmaya başlandığından yapı da aynı tarihte inşa edilmiş olmalıdır.

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı yapının iki yan cephesinde birer çıkma yer alır.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

4.1.10.11. KARAKOL

PAFTA NO:

C.5

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Sinan Ağa Mahallesi'nde yer alan yapı, Kadiçeşmesi Caddesi üzerindedir.

TARİHÇE:

1831 senesinden itibaren ahşap karakolların yerine kâgirleri kurulmaya başlandığından yapı da aynı tarihte inşa edilmiş olmalıdır.

MİMARİ:

Yapı kare planlı ve küçüktür.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapının yerinde günümüzde Fatih Belediye Başkanlığı Zabıta Müdürlüğü mevcuttur.

4.1.10.12. KARAKOL²⁵⁷ (FENER KARAKOLU)

PAFTA NO:

C.6

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Abdi Subaşı Mahallesi'nde, Fener Meydanı'nda yer alan yapı, Balat Caddesi (Abdülezel Paşa Caddesi)'nin köşesindedir.

TARİHÇE:

1831 senesinde inşa edilmiş olmalıdır.

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı ahşap bina iki katlıdır. İki basamakla ulaşılan ve cephenin ortasında yer alan girişin üzerinde iki sütun tarafından taşınan üçgen alınlıklı bir çıkma yer alır. Diğer üç cephenin ortasında da üçgen alınlıklı birer çıkma bulunmaktadır.

SÜSLEME:

Dikdörtgen pencere söveleri, cephe ve çıkma köşelerinde yer alan sütunlarıyla yapı ampir üslubuna bağlanmaktadır. (Foto. 57)

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

İyi durumda olan yapı günümüzde de karakol olarak kullanılmaktadır.

²⁵⁷ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

4.1.10.13. KARAKOL

PAFTA NO:

D.3

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Keçi Hatun Mahallesi'nde yer alan yapı, Nisa Hastahanesi Sokağı üzerindedir.

TARİHÇE:

1831 senesinden itibaren ahşap karakolların yerine kâgirleri kurulmaya başlandığından yapı da aynı tarihte inşa edilmiş olmalıdır.

MİMARİ:

Yapı kare planlıdır.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

4.1.10.14. KARAKOL²⁵⁸

PAFTA NO:

D.3

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Kürkçübaşı Mahallesi'nde yer alan yapı, Koca Mustafa Paşa Caddesi ile Tatlı Kuyu Sokağı (Kargı Sokağı) arasındadır.

TARİHÇE:

1831 senesinden itibaren ahşap karakolların yerine kâgirleri kurulmaya başlandığından yapı da aynı tarihte inşa edilmiş olmalıdır.

MİMARİ:

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

²⁵⁸ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

4.1.10.15. KARAKOL

PAFTA NO:

D.3

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Kasap İlyas Mahallesi'nde yer alan yapı, Samatya Caddesi üzerindedir.

TARİHÇE:

1831 senesinden itibaren ahşap karakolların yerine kâgirleri kurulmaya başlandığından yapı da aynı tarihte inşa edilmiş olmalıdır.

MİMARİ:

Yapı kare planlı ve küçüktür.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

4.1.10.16. KARAKOL

PAFTA NO:

D.4

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Ördek Kasap Mahallesi'nde yer alan yapı, Hastahane Caddesi (Gureba Hastahanesi Caddesi) ile Ördek Kasap Camii'nin köşesindedir.

TARİHÇE:

1831 senesinden itibaren ahşap karakolların yerine kâgirleri kurulmaya başlandığından yapı da aynı tarihte inşa edilmiş olmalıdır.

MİMARİ:

Yapı dikdörtgen planlıdır.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

4.1.10.17. KARAKOL²⁵⁹ (ÇARŞAMBA KARAKOLU)

PAFTA NO:

D.5

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Koca Dede Mahallesi'nde yer alan yapı, Çarşamba Caddesi (Manyasizade Caddesi) ile Sultan Selim Caddesi (İsmail Ağa Caddesi)'nin köşesindedir.

TARİHÇE:

1831 senesinden itibaren ahşap karakolların yerine kâgirleri kurulmaya başlandığından yapı da aynı tarihte inşa edilmiş olmalıdır.

MİMARİ:

Kare planlı kâgir yapı tek katlıdır. Bina kiremit kaplı çatıyla örtülmüştür. Cephenin merkezinde yer alan giriş iki sütuna oturan, üçgen alınlıklı bir çıkma şeklinde vurgulanmıştır. Yapıda mekânlar dikdörtgen pencerelerle aydınlatılmıştır. (Foto. 59)

SÜSLEME:

Ampir üslubundaki yapıda girişin üzerinde yer alan üçgen alınlığın merkezinde oval bir madalyonun içinde II. Mahmud'un tuğrası yer alır.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

İyi durumdaki yapı günümüzde mevcuttur ve Çarşamba Polis Noktası adıyla aynı fonksiyonu sürdürmektedir.

²⁵⁹ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

4.1.10.18. KARAKOL²⁶⁰ (EĞRİKAPI KARAKOLU)

PAFTA NO:

D.7

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Eğrikapı'da, Ayvansaray Mahallesi'nde yer alan yapı, Eğrikapı'nın hemen arkasındadır.

TARİHÇE:

1831 senesinden itibaren ahşap karakolların yerine kâgirleri kurulmaya başlandığından yapı da aynı tarihte inşa edilmiş olmalıdır.

MİMARİ:

Yapı kare planlı ve küçüktür.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

²⁶⁰ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

4.1.10.19. KARAKOL

PAFTA NO:

E.3

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Seyit Ömer Mahallesi'nde yer alan yapı, Silivrikapısı Caddesi ile Küçük Hamam Caddesi (Altımermer Caddesi) arasında, meydandadır.

TARİHÇE:

1831 senesinden itibaren ahşap karakolların yerine kâgirleri kurulmaya başlandığından yapı da aynı tarihte inşa edilmiş olmalıdır.

MİMARİ:

Yapı dikdörtgen planlıdır.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

4.1.10.20. KARAKOL

PAFTA NO:

E.4

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, İbrahim Çavuş Mahallesi'nde yer alan yapı, Yayla Sokağı (Yayla Caddesi) ile Küçük Hamam Caddesi (Vezir Caddesi) arasında, köşededir.

TARİHÇE:

1831 senesinden itibaren ahşap karakolların yerine kâgirleri kurulmaya başlandığından yapı da aynı tarihte inşa edilmiş olmalıdır.

MİMARİ:

Bulunduğu alana uygun olarak inşa edilen dikdörtgen yapı muntazam cephelere sahip değildir.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

4.1.10.21. MECİDİYE KARAKOLU

PAFTA NO:

E.3

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Uzun Yusuf Mahallesi'nde yer alan yapı, Mecidiye Karakolu Sokağı (Mecit Bey Sokağı) ile Bağdadi Tekkesi Sokağı (Vani Dergahı Sokağı)'nın köşesindedir.

TARİHÇE:

1831 senesinden itibaren ahşap karakolların yerine kâgirleri kurulmaya başlandığından yapı da aynı tarihte inşa edilmiş olmalıdır.

MİMARİ:

Yapı dikdörtgen planlıdır.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

4.1.10.22. YALI KÖŞKÜ KARAKOLU

PAFTA NO:

A.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Hocağa Mahallesi'nde, Sarayburnu'nda sahilde yer alan yapı, Hatab Ambarı ile Erzak Ambarı arasındadır.

TARİHÇE:

Topkapı Sarayı'nın küçük çaplı inşaat ve tamirat işlerini yürüten Tamirat Ambarı Yalı Köşkü'nün bir kısmını çalışma alanı olarak kullanmaktaydı. Köşkün çevresinde taş, kurşun ve kireç benzeri inşaat malzemeleri için oluşturulmuş ambarlar ve dükkânlar mevcuttu. Bu dükkânların ve malzemenin korunması için 1859 senesinde karakol inşa edilmiştir.²⁶¹ Ambarlar da aynı sene yapılmıştır.

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı kâgir yapı tek katlıdır. Giriş cephesi sütunlara oturan ve üçgen alınlıkla nihayetlenen bir çıkma ile vurgulanmıştır. (Resim 24)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1870'lerde Sirkeci'deki demiryolu mevkiinin genişletilmesi sırasında yıktırılan yapı günümüzde mevcut değildir.²⁶²

²⁶¹ S.Can. **a.g.e.**, s. 6, 24.

²⁶² Müller-Wiener, **a.g.e.**, s. 163.

4.1.10.23. YENİBAHÇE KARAKOLU

PAFTA NO:

E.5

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Yenibahçe'de, Arpa Emni Mahallesi'nde yer alan yapı, Köprülü Caddesi (Arpa Emni Köprüsü Sokağı) ile Tatlıkuyu Caddesi (Tatlıpınar Caddesi)'nin köşesindedir.

TARİHÇE:

1831 senesinden itibaren ahşap karakolların yerine kâgirleri kurulmaya başlandığından yapı da aynı tarihte inşa edilmiş olmalıdır.

MİMARİ:

Muntazam cephelere sahip olmayan kagir yapı büyük dikdörtgen pencerelerle aydınlatılmıştır. (Foto.60)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Harap durumda olan yapı günümüzde mevcuttur.

4.1.11. KAPILAR

4.1.11.1. ÜÇÜNCÜ KAPI²⁶³ (ÜÇÜNCÜ YERİ-MABEYN KAPISI)

PAFTA NO:

A.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Cankurtaran Mahallesi'nde, Topkapı Sarayı dahilinde yer alan yapı, Üçüncü Bahçe ile Yeni Köşk arasına inşa edilmiştir.

TARİHÇE:

XIX. yüzyılın başlarında inşa edilen yapı Abdülmecid döneminde yıktırılarak 1858 senesi civarında yeniden yaptırılmıştır. Dış bahçeye açılan kapı sultanlar tarafından Hasbahçe ve tebdil çıkışlarında kullanılmıştır.²⁶⁴

MİMARİ:

Yapı ilk inşasında çift yönlü bir at rampası ve kapı kemeri üzerinde konsollara oturan tek katlı kapı köşkünden meydana gelmektedir. Abdülmecid döneminde üstündeki köşkü ile birlikte yıktırılan kapı, çifte kuleli haliyle yeniden inşa edilmiştir. Yapının önündeki küçük ahır sultanların atları içindir.²⁶⁵ (Foto. 61)

SÜSLEME:

Ampir üslubunda inşa edilen kapı kuleleri vazolu, girlandlı görünüşleriyle Dolmabahçe Sarayı'nın kapı kulelerine benzemektedir.²⁶⁶

²⁶³ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

²⁶⁴ Eldem-Akozan, **a.g.e.**, s. 79, 95. ; Deniz Esemeli, "Mekânlar-Zamanlar", **Topkapı Sarayı**, İstanbul, 2000, s. 72.

²⁶⁵ Eldem-Akozan, **a.g.e.**, s. 79. ; Esemeli, **a.y.**, s. 72.

²⁶⁶ Esemeli, **a.y.**, s. 72.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Günümüzde mevcut olan yapı güvenlik ve gözetleme amacıyla kullanılmaktadır.

4.1.12. KÖPRÜLER

4.1.12.1. UNKAPANI KÖPRÜSÜ

PAFTA NO:

C.5

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Unkapanı'nda yer alan yapı, Unkapanı ile Azapkapı arasındadır.

TARİHÇE:

Yapı 1836 senesinde, Unkapanı ile Azapkapı arasında inşa edilmiştir. II. Mahmud tarafından yaptırılan köprünün inşası için Kaptan-ı Derya Fevzi Ahmed Paşa memur edilmiştir. Köprüye ilk olarak Mahmudiye adı verilmiş, daha sonra gelip geçişlerden para alınmadığı için Hayratiye denilmiştir.²⁶⁷ 1869 senesinde bir İngiliz firması tarafından inşa edilen ve on dört demir duba üzerinde taşınan, 460 m. uzunluğundaki Galata Köprüsü, 1872 senesinde Unkapanı-Azapkapı arasındaki eski köprüyle değiştirilmiştir.²⁶⁸

MİMARİ:

Birbirine bağlı salları şeklinde 600 m. uzunluğunda inşa edilen köprünün genişliği iki araba ile iki yüklü beygirin ve kenarlarda yayaların birbirine değmeden geçebileceği kadardır.²⁶⁹ (Gravür 5)

²⁶⁷ A.Ragıp Akyavaş, *Asitane I*, Ankara, 2000, s. 97.

²⁶⁸ Zeynep Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti-Değişen İstanbul*, İstanbul, 1998 , 2. bs., s. 72-74.

²⁶⁹ Akyavaş, *a.g.e.*, s. 97.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Köprü yakın zamanda yeniden inşa edilmiştir.

4.1.12.2. CİSR-İ CEDÎD²⁷⁰ (GALATA KÖPRÜSÜ)

PAFTA NO:

C.5

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Sirkeci'de, Hocapaşa Mahallesi'nde yer alan yapı, Eminönü ile Karaköy arasındadır.

TARİHÇE:

İlk Galata köprüsü 1845 senesinde Bezmiâlem Valide Sultan tarafından yaptırılmış ve on sekiz sene hizmet etmiştir. 1869 senesinde bir İngiliz firması tarafından, ahşap köprüyü daha kalıcı ve sağlam demir bir köprü ile değiştirmek için teklif gelir. 1871 senesinde proje tamamlanmak üzereyken İngiliz şirketi bu köprünün Unkapanı-Azapkapı arasındaki eski köprüyle değiştirilmesini teklif eder. 1872 senesinde bu değişiklik gerçekleşir. Aynı şirket Karaköy ile Eminönü arasına daha düzenli ve geniş bir köprü yapmak istediklerini belirtir. Galata Köprüsü'nün tadilata uğramış haliyle inşası 1875 senesinde başlar ve 1878'de tamamlanır. 1912 senesinde yenisi yapılanaya kadar bu köprü, 1992 senesinde de günümüzdeki köprü yapılanaya kadar yeni köprü tarihi yarımada'yı Galata'ya bağlamıştır.²⁷¹

MİMARİ:

1845 senesinde inşa edilen ahşap köprü 500 m. uzunluğundadır. 1869 köprüsü 460 m. Uzunluğundadır ve on dört demir duba ile taşınmaktadır. 1878 köprüsü demirden yapılmıştır ve 480 m. uzunluğunda, 14 m. genişliğindedir. (Resim 25, 26)

²⁷⁰ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir

²⁷¹ Çelik, a.g.e., s. 72-74.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Günümüzde yakın dönemde inşa edilen yeni köprü kullanılmaktadır.

4.1.13. İSKELELER

4.1.13.1. ARABA VAPURU İSKELESİ

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Cankurtaran Mahallesi'nde, sahilde yer alan yapı, Sirkeci İskelesi ile İdare-i Mahsusa Fabrikası arasındadır.

TARİHÇE:

Eminönü-Üsküdar arasında çalışan, insan, hayvan ve yük arabalarının birlikte taşındığı araba vapurları için kurulan iskele, 1868 senesinde Şirket-i Hayriye tarafından inşa edilmiştir.²⁷²

MİMARİ:

Yapı ahşap bir iskele ile küçük gişe kulübesinden oluşmaktadır.²⁷³ (Resim 27)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Sirkeci-Harem arasında çalışan araba vapurlarına tahsis edilen iskele günümüzde mevcuttur ve aynı fonksiyonu sürdürmektedir.

²⁷² Müller-Wiener, **a.g.e.**, s. 151.

²⁷³ **A.e.**, s. 164.

4.1.13.2. AYAKAPI VAPUR İSKELESİ

PAFTA NO:

C.6

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Küçük Mustafa Paşa Mahallesi'nde yer alan yapı, sahilindedir.

TARİHÇE:

İskelenin yeri, 1851 senesinde kurulan Şirket-i Hayriye tarafından tespit edilmiştir. 1851-52 yıllarında inşa edilen iskele Tophane Müşiri Rodoslu Fethi Ahmed Paşa'nın girişimiyle 1855 senesinde Haliç kıyılarında yolcu taşımak amacıyla kurulan Haliç Şirketi'nin vapurlarının yanaşması için kullanılmıştır.²⁷⁴

MİMARİ:

Yapı önceden yerinde bulunan ve dubalara oturan ahşap iskelenin üzerinin kapanmasıyla oluşturulmuştur.²⁷⁵

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

²⁷⁴ A.e., s. 154, 225. ; Eser Tutel, "Şirket-i Hayriye", D.B.İ.A., C:7, İstanbul, 1994, s. 182. , "Haliç-i Dersaadet Şirket-i Hayriyesi,, D.B.İ.A., C:3, İstanbul, 1994, s. 500.

²⁷⁵ Müller-Wiener, a.g.e., s. 153.

4.1.13.3. AYVANSARAY VAPUR İSKELESİ

PAFTA NO:

D.7

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Ayvansaray'da yer alan yapı, Kalafatçılar Meydanı'nda sahilindedir.

TARİHÇE:

İskelenin yeri 1851 senesinde kurulan Şirket-i Hayriye tarafından tespit edilmiştir. 1851-52 yıllarında inşa edilen iskele Tophane Müşiri Rodoslu Fethi Ahmed Paşa'nın girişimiyle 1855 senesinde Haliç kıyılarında yolcu taşımak amacıyla kurulan Haliç Şirketi'nin vapurlarının yanaşması için kullanılmıştır.²⁷⁶

MİMARİ:

Yapı önceden yerinde bulunan ve dubalar üzerine oturan ahşap iskelenin üzerinin kapanmasıyla oluşturulmuştur.²⁷⁷ (Foto.62)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur.

²⁷⁶ A.e., s. 154, 225. ; Tutel, a.y., C:7, s. 182, C:3, s. 500.

²⁷⁷ A.e., s. 153.

4.1.13.4. VAPUR İSKELESİ²⁷⁸ (FENER İSKELESİ)

PAFTA NO:

C.6

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Abdi Subaşı Mahallesi'nde, Fener Meydanı'nda yer alan yapı, sahilindedir.

TARİHÇE:

İskelenin yeri 1851 senesinde kurulan Şirket-i Hayriye tarafından tespit edilmiştir. 1851-52 yıllarında inşa edilen iskele Tophane Müşiri Rodoslu Fethi Ahmed Paşa'nın girişimiyle 1855 senesinde Haliç kıyılarında yolcu taşımak amacıyla kurulan Haliç Şirketi'nin vapurlarının yanaşması için kullanılmıştır.²⁷⁹

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı ahşap yapı tek katlıdır. Uzun kenarı denize bakan binanın kırma çatısı kiremit kaplıdır. Binanın sağında sundurma biçiminde yolcu çıkış bölümü yer almakta, solunda yolcu bekleme salonu ile gişe, memur ve çımacı odaları bulunmaktadır. İskelenin kazıklar üzerinde suya uzanan geniş yanaşma yeri ahşaptır.²⁸⁰ (Foto. 63)

²⁷⁸ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

²⁷⁹ A.e., s. 154, 225. ; Tutel, a.y., C:7, s. 182, C:3, s. 500. ; Mümtaz Arıkan, "İskeleler", D.B.İ.A., C:4, İstanbul, 1994, s. 199.

²⁸⁰ Arıkan, a.y., s. 200.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

İyi durumda olan yapı günümüzde de aynı fonksiyonu sürdürmektedir.

4.1.13.5. VAPUR İSKELESİ

PAFTA NO:

B.5

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Sirkeci'de yer alan yapı, sahilde, Yemiş İskelesi ile Limon İskelesi arasındadır.

TARİHÇE:

İskelenin yeri 1851 senesinde kurulan Şirket-i Hayriye tarafından tespit edilmiştir. 1851-52 yıllarında inşa edilen iskele Tophane Müşiri Rodoslu Fethi Ahmed Paşa'nın girişimiyle 1855 senesinde Haliç kıyılarında yolcu taşımak amacıyla kurulan Haliç Şirketi'nin vapurlarının yanaşması için kullanılmıştır.²⁸¹

MİMARİ:

Yapı önceden yerinde bulunan ve dubalar üzerine oturan ahşap iskelenin üzerinin kapanmasıyla oluşturulmuştur.²⁸²

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

²⁸¹ Müller-Wiener, **a.g.e.**, s. 154, 225. ; Tutel, **a.y.**, C:7, s. 182, C:3, s. 500.

²⁸² **A.e.**, s. 153.

4.1.14. DEMİRYOLU MEVKİİ

4.1.14.1. DEMİRYOLU MEVKİİ²⁸³ (YEDİKULE TREN İSTASYONU)

PAFTA NO:

E.1

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Yedikule'de İmrahor Mahallesi'nde yer alan yapı Narlıkapı Caddesi'nin arkasında, sahile yakındır.

TARİHÇE:

1875 senesine tarihlenen yapı, İstanbul ile Sofya'yı bağlamak amacıyla kurulan ve Marmara sahili boyunca ilerleyecek ve Topkapı Sarayı'nın bahçesinden geçen ilk demiryolu hattına istasyon olarak inşa edilmiştir.²⁸⁴

MİMARİ:

Yapı dikdörtgen planlı ve küçüktür. (Foto. 64)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve aynı fonksiyonu sürdürmektedir.

²⁸³ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

²⁸⁴ Çelik, **a.g.e.**, s. 82.

4.1.14.2. DEMİRYOLU MEVKİİ²⁸⁵ (SİRKECİ TREN İSTASYONU)

PAFTA NO:

A.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Sirkeci'de, Cankurtaran Mahallesi'nde yer alan yapı, sahile yakındır.

TARİHÇE:

1875 senesine tarihlenen yapı, İstanbul ile Sofya'yı bağlamak amacıyla kurulan ve Marmara sahili boyunca ilerleyecek ve Topkapı Sarayı'nın bahçesinden geçen ilk demiryolu hattına istasyon olarak inşa edilmiştir.²⁸⁶

MİMARİ:

Yapı kâgir olarak inşa edilen gar binası ile iki adet ahşap yolcu bekleme salonundan oluşmaktadır.²⁸⁷

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı yerini 1890 senesinde hizmete giren yeni Sirkeci Garı'na bırakmıştır.²⁸⁸

²⁸⁵ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

²⁸⁶ Çelik, **a.g.e.**, s. 82.

²⁸⁷ Yıldız Salman, "Sirkeci Garı", **D.B.İ.A.**, C:7, İstanbul, 1994, s. 13.

²⁸⁸ Salman, **a.y.**, s. 13.

4.1.15. TRAMVAY AHIRI

PAFTA NO:

C.3

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Aksaray'da, Gureba Hüseyin Ağa Mahallesi'nde yer alan yapı, Cellat Çeşmesi Caddesi (Sorguççu Sokağı) üzerindedir.

TARİHÇE:

Yapı 1869 senesinden itibaren ulaşım vasıtası olarak kullanılmaya başlanan atlı tramvayları çeken hayvanların barınağı olarak inşa edilmiştir.²⁸⁹

MİMARİ:

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

²⁸⁹ Akyavaş, **a.g.e.** s. 200.

4.1.16. ÜRETİM YAPILARI

4.1.16.1. HANLAR

4.1.16.1.1. YILDIZ HANI

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Taya Hatun Mahallesi'nde, Mahmudpaşa Yokuşu'nda yer alan yapı, Sultan Mektebi Sokağı arasındadır.

TARİHÇE:

Yapı 1817 senesinde inşa edilmiştir.²⁹⁰

MİMARİ:

Bulunduğu alana uygun olarak inşa edildiği için muntazam cephelere sahip olmayan dikdörtgen planlı kâgir yapı üç katlıdır ve tek bir avlu çevresinde gelişmektedir. Girişin zemin katta cephenin merkezinde yer aldığı yapıda üst katlar testere dişi kuruluşlu çıkma şeklinde düzenlenmiştir. Binada mekânlar dikdörtgen üçer pencere ve birer küçük tepe penceresiyle aydınlatılmıştır. Yapıda zemin kat depolara, üst katlar bürolara tahsis edilmiştir.²⁹¹ (Foto. 65)

²⁹⁰ Ceyhan Güran, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*, İstanbul, 1976, s. 143.

²⁹¹ Güran, *a.g.e.*, s. 144.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve aynı fonksiyonu sürdürmektedir.

4.1.16.1.2. KUŞAKÇI HANI

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde Taya Hatun Mahallesi'nde yer alan yapı, Mercan Caddesi ile Örücüler Sokağı'nın köşesindedir.

TARİHÇE:

XIX. yüzyılın başında inşa edilen yapının mimarı ve banisi bilinmemektedir.²⁹²

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı kâgir yapı bir avlu çevresinde gelişmektedir. Bulunduğu alana uygun olarak inşa edildiğinden muntazam cephelere sahip değildir.²⁹³ (Foto. 66)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Günümüzde cephe özellikleri yok olan ve orijinallliğini kaybeden yapı, aynı fonksiyonu sürdürmektedir.

²⁹² A.e., s. 152. ; Nuri Seçkin, "Kuşakçı Hanı", D.B.İ.A., C:5, İstanbul. 1994. s. 135

²⁹³ A.e., ; Seçkin, a.y., s. 135.

4.1.16.1.3. HOCOPULO HANI

PAFTA NO:

R 4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Taya Hatun Mahallesi'nde yer alan yapı, Mahmudpaşa Caddesi üzerindedir.

TARİHÇE:

Yapı İstanbullu bir Rum tüccar olan M. Hocopulo²⁹⁴ tarafından XIX. yüzyılın ortalarında yapılmış olmalıdır.

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı kâgir yapı. zemin kat üzerine iki kat olarak inşa edilmiştir. Bulunduğu alana uygun olarak yapılan bina muntazam cephelere sahip değildir. Katların birbirinden silmelerle ayrıldığı yapıda mekanlar dikdörtgen pencerelerle aydınlatılmıştır. Binada zemin kattaki dükkanların girişleri dışarıdan sağlanmıştır.

SUSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve aynı adla fonksiyonunu sürdürmektedir.

²⁹⁴ Behzat Üsdiken, "Hacopulo Pasajı", D.B.İ.A., C:3, İstanbul, 1994, s. 481.

4.1.16.1.4. KAMANTO HANI

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Taya Hatun Mahallesi'nde yer alan yapı, Mahmudpaşa Caddesi üzerindedir.

TARİHÇE:

Yapı İstanbullu bir Yahudi banker olan Avram Kamondo²⁹⁵ tarafından XIX. yüzyılın ortalarında yapılmış olmalıdır.

MİMARİ:

Bir iç avlu etrafında gelişen dikdörtgen planlı kâgir yapı zemin kat üzerine üç kat olarak inşa edilmiştir. Katların birbirinden silmelerle ayrıldığı yapıda mekanlar dikdörtgen pencerelerle aydınlatılmıştır. Binada zemin kattaki dükkanların girişleri dışarıdan sağlanmıştır. (Foto. 67)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve aynı fonksiyonu sürdürmektedir.

²⁹⁵ Banu Kutun, "Kamondo Hani", D.B.İ.A., C:4, İstanbul, 1994, s. 405.

4.1.16.2. FABRİKALAR

4.1.16.2.1. ŞİŞEHANE

PAFTA NO:

D.6

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Eğrikapı'da, Avcı Bey Mahallesi'nde yer alan yapı, Şişehane Caddesi üzerindedir.

TARİHÇE:

Yapı XIX. yüzyılın başında seri bir şekilde şişe üretimi yapılmak üzere inşa edilmiştir.²⁹⁶

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı yapı kâgirdir.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

²⁹⁶ Semavi Eyice, "Tekfur Sarayı", **D.B.İ.A.**, C:7, İstanbul, 1994. s. 234

4.1.16.2.2. DAKİK FABRİKASI²⁹⁷ (UN FABRİKASI)

PAFTA NO:

D.7

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Ayvansaray'da yer alan yapı, Defterdar Caddesi (Ayvansaray Caddesi) üzerindedir.

TARİHÇE:

Buharla çalışan ve ordunun un ihtiyacını karşılamak amacıyla kullanılan değirmen 1860'larda inşa edilmiştir.²⁹⁸

MİMARİ:

Yapı dikdörtgen planlı ve kâgirdir.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

²⁹⁷ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

²⁹⁸ "Sanayi", **D.B.İ.A.**, C.6, İstanbul, 1994, s. 437, 438.

4.1.16.2.3. DAKİK FABRİKASI²⁹⁹ (ASKERÎ TAHİNİYE FABRİKASI)

PAFTA NO:

B.5

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Unkapanı'nda, Yavuz Sinan Mahallesi'nde yer alan yapı, Ayazma Caddesi (Ragıp Gümüşpala Caddesi) üzerindedir.

TARİHÇE:

II. Mahmud tarafından İstanbul'a çağırılan mühendis Sir William Fairbairn'e ordu yararma çalışacak buharlı bir değirmen siparişi verilmiştir. Değirmenin makinelerinin konacağı yapı 1840 senesinde Londra'da prefabrik olarak yapılarak 1841 senesinde İstanbul'a getirilmiştir.³⁰⁰

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı demir yapı üç katlıdır. Binanın dışı ve çatısı dökme demir levhalarla kaplanmıştır. Binanın tümüyle demirden yapılmış olması o dönemde buharlı değirmenlerde sık karşılaşılan yangınları önleme çabasındandır.³⁰¹

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

²⁹⁹ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

³⁰⁰ Emre Dölen, "Askeri Tahiniye Fabrikası", **D.B.İ.A.**, C:1, İstanbul, 1994, s. 354. ; Akyavaş, **a.g.e.**, s. 49, 50.

³⁰¹ Dölen , **a.y.**, s. 354.

4.1.16.2.4. YALI KÖŞKÜ FABRİKASI

PAFTA NO:

A.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Sarayburnu'nda, Cankurtaran Mahallesi'nde yer alan yapı, sahilindedir.

TARİHÇE:

Yapı 1850 senesinde Yalı Köşkü'nün yanındaki boş alana tersane dokları için pompa üretilmesi amacıyla inşa edilmiştir.³⁰²

MİMARİ:

Yapı dikdörtgen planlı ve kâgirdir. Girişin yer aldığı binanın orta bölümü iki kat halinde yüksek tutulmuş ve üçgen alınlıkla taçlandırılmıştır. Yapının üzerinde uzun bir baca mevcuttur. (Resim 28) (Gravür 6)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1870'lerde Sirkeci'deki demiryolu mevkiinin genişletilmesi sırasında yıktırılan yapı günümüzde mevcut değildir.³⁰³

³⁰² Müller-Wiener, **a.g.e.**, s. 163. ; “Yalı Köşkü Makina Fabrikası”, **D.B.İ.A.**, C:8, İstanbul, 1994, s. 47!

³⁰³ **A.e.**

4.1.16.2.5. İDARE-İ MAHSUSA FABRİKASI

PAFTA NO:

A.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Sarayburnu'nda, Hocapaşa Mahallesi'nde yer alan yapı, sahildedir.

TARİHÇE:

Denizlerde yolcu taşımacılığının ciddi olarak başlaması Abdülmecid döneminde olmuş ve bu amaçla 1843 senesinde Fevaid-i Osmaniye Şirketi ile 1851 senesinde halka açık ilk anonim şirket olan Şirket-i Hayriye kurulmuştur. Fevaid-i Osmaniye İdaresi Abdülaziz döneminde 1871 senesinde İdare-i Aziziye, 1872 senesinde İdare-i Mahsusa-i Aziziye adını almıştır. Şirketin ismi 1878 senesinde İdare-i Mahsusa olarak değiştirilmiştir.³⁰⁴ İdare-i Mahsusa Fabrikası şirkete ait yolcu gemilerinin bakımı ve kontrolü amacıyla kurulmuştur.

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı yapı muntazam cephelere sahip değildir. (Gravür 6)

³⁰⁴ (Çevrimiçi) <http://www.denizcilik.gov.tr/hakk/> 10 Mayıs 2004. : "İdare-i Aziziye", **D.B.İ.A.**, C:4, İstanbul, 1994, s. 136.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1870'lerde Sirkeci'deki demiryolu mevkiinin genişletilmesi sırasında yıktırılan yapı günümüzde mevcut değildir.³⁰⁵

³⁰⁵ Müller-Wiener, **a.g.e.**, s. 163.

4.1.16.2.6. YEDİKULE FABRİKASI VE BAĞLI YAPILARI

4.1.16.2.6.1. FABRİKA³⁰⁶ (YEDİKULE HAVAGAZI FABRİKASI)

PAFTA NO:

E.1

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Yedikule'de, İmrahor Mahallesi'nde yer alan yapı, sahildedir.

TARİHÇE:

Yapı 1880 senesinde İstanbul'un gaz ihtiyacını karşılamak üzere inşa edilmiştir.³⁰⁷

MİMARİ:

Yapı yanyana yerleştirilen dikdörtgen planlı üçgen alınlıklı iki adet kâgir fabrika binasından oluşmaktadır. (Foto. 68)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1993 senesine kadar faaliyette bulunan yapı günümüzde kullanılmamaktadır.³⁰⁸

³⁰⁶ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

³⁰⁷ Yegân Kahya, "Yedikule,, **D.B.İ.A.**, C:7, İstanbul, 1994, s. 459. ; Yıldırım Yavuz, "Gazhaneler", **D.B.İ.A.**, C:3, İstanbul, 1994, s. 377-378.

³⁰⁸ Kahya, a.y., s. 459.

4.1.16.2.6.2. GAZHANE³⁰⁹ (YEDİKULE HAVAGAZI FABRİKASI GAZHANESİ)

PAFTA NO:

E.1

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Yedikule'de, İmrahor Mahallesi'nde yer alan yapı, sahilindedir.

TARİHÇE:

Yapı 1880 senesinde İstanbul'un gaz ihtiyacını karşılamak amacıyla inşa edilen havagazı fabrikasının gazhanesi olarak yaptırılmıştır.

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı kapı kâgirdir.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Günümüzde mevcut olan yapı kullanılmamaktadır.

³⁰⁹ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir

4.1.16.2.6.3. GAZHANE HAVUZU³¹⁰ (YEDİKULE HAVAGAZI FABRİKASI GAZHANE HAVUZU)

PAFTA NO:

E.1

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Yedikule'de, İmrahor Mahallesi'nde yer alan yapı sahildedir.

TARİHÇE:

Yapı 1880 senesinde İstanbul'un gaz ihtiyacını karşılamak amacıyla inşa edilen havagazı fabrikasının gaz havuzu olarak yaptırılmıştır.

MİMARİ:

Silindirik yapı demir malzeme ile inşa edilmiştir. (Foto. 68)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Günümüzde mevcut olan yapı kullanılmamaktadır.

³¹⁰ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

4.1.17. TİYATRO

4.1.17.1. GEDİKPAŞA TİYATROSU

PAFTA NO:

B.3

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Gedikpaşa'da yer alan yapı, Kumkapı Caddesi (Tiyatro Caddesi) ile Yahya Paşa Sokağı arasındadır.

TARİHÇE:

1859 senesinde İstanbul'a gelen Souillier Sirki için inşa edilen yapı yıktırılarak 1868 senesinde yerine ahşap bir tiyatro binası yaptırılmıştır.³¹¹

MİMARİ:

Büyük bir amfi biçiminde inşa edilen yapının dışı ahşaptır. Tuğla örme direkleri ve fenerleri olan bir kapıdan girilen binanın solunda gazino bulunmaktadır. Mermer merdivenlerle üst kata ulaşılan yapı üç kat locaya sahiptir. Sahnenin karşısına gelen büyük loca padişaha ayrılmıştır. Yukarıdan bir avize ile aydınlatılan büyük sahnenin cam veranda ile üzeri kapatılan bir fuayesi vardır.³¹²

³¹¹ Metin And, "Gedikpaşa Tiyatrosu", **D.B.İ.A.**, C:3, İstanbul, 1994, s. 390. ; Engin Uludağ, "Oluşum Süreci İçinde Ortaoyunundan Perdeliye Türk Tiyatrosu,, **19. Yüzyıl İstanbul'unda Sanat Ortamı-Habitat II'ye Hazırlık Sempozyumu (14-15 Mart 1996)**, İstanbul, 1996, s. 167.; Reşat Ekrem Koçu, "Gedikpaşa Tiyatrosu", **İstanbul Ansiklopedisi**, C:XI, İstanbul, 1971, s. 6077. ; Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, **Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı**, İstanbul, 2001, s. 184.

Tiyatronun inşası için Yaver Bey imtiyaz almış ve yapımını Abdülmecid'in cep katibi Ömer Bey'e vermiştir. Ömer Bey'in zarara girdiği gerekçesiyle burası Abraham Paşa'ya satılmıştır. (And, **a.g.e.**, s. 390)

Tiyatro tarihimizin "İstanbul Tiyatro Tüzüğü" diyebileceğimiz yazılı belgesi ile on senelik tiyatro imtiyazı tanınarak sanatını göstermesi için kendisine izin verilen Güllü Agop'un ünlü Osmanlı Tiyatrosu burasıdır. (Uludağ, **a.y.**, s. 167.; Koçu, **a.y.**, s. 6079.)

³¹² And, **a.y.**, s. 390.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1884 senesinde yıktırılan yapı günümüzde mevcut değildir.³¹³

³¹³ Binanın yıktırılmasıyla ilgili çeşitli görüşler vardır. Bunlardan ilki Ahmet Mithat Efendi'nin Çengi ve Çerkez Özdenleri adlı oyununda hanedana karşı ayaklanmayı teşvik edici sözler bulunduğu saraya jurnal edilmiş, gelen emir üzerine 400 belediye çavuşu bir gecede binayı yıkmıştır. Diğer bir söylenti parterin üstünü kaplayan tahtadan büyük kubbe aşağıya düşmüş ve bazı seyirciler yaralanmıştır. Bu uğursuzluk sayılarak tiyatro kapatılmıştır. Bir diğeri tiyatro sansür sonucu kapatılmış ve yerini araba yapıp satan bir işyeri almıştır. Kapatıldıktan sonra medrese olarak kullanıldığı ve ayrıca 48 saat içinde yıktırılıp enkazın sahibi Abraham Paşa'ya, dekorların ise burayı kiralamış olan Tomas Fastilyeciyan'a verildiği de söylenmektedir. (And, **a.y.**, s. 390. ; **Uludağ, a.y.**, s. 167. ; Koçu, **a.y.**, s. 6079).

4.1.18. GAZİNOLAR

4.1.18.1. GAZİNO³¹⁴ (AYVANSARAY GAZİNOSU)

PAFTA NO:

D.7

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Ayvansaray'da yer alan yapı sahilde, Kalafatçılar Meydanı'ndadır.

TARİHÇE:

Yapı İstanbul'da gazinoların açılmaya başladığı Tanzimat devrinde inşa edilmiş olmalıdır.³¹⁵

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı yapı, muntazam cephelere sahip değildir.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

³¹⁴ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

³¹⁵ Reşat Ekrem Koçu, "Gazino", *İstanbul Ansiklopedisi*, C:XII, İstanbul, 1971, s. 6042.

4.1.18.2. FENER GAZİNOSU

PAFTA NO:

C.6

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Abdi Subaşı Mahallesi'nde yer alan yapı, Fener Meydanı'nda, sahilindedir.

TARİHÇE:

“Kılburnu Gazinosu” olarak da bilinen yapı XIX. yüzyılın başında inşa edilmiştir. Dönemin en önemli eğlence mekânlarından³¹⁶

MİMARİ:

Geniş kapalı bir bölüm ile önden denize doğru uzanan açık bölümden meydana gelen yapının arkasında büyükçe bir bahçe bulunmaktadır.³¹⁷

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Zamanla kahvehane olarak kullanılan ve 1943 senesine kadar varlığını sürdüren yapı günümüzde mevcut değildir.³¹⁸

³¹⁶ Reşat Ekrem Koçu, “Fener İskele Gazinosu”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C:X, İstanbul, 1971, s. 5633. Zamanın mirasyedi hovardaları bu gazinoda toplanır ve Fener İskelesi'nden kayık ve sandallara binerek buradan Kağıthane'ye giderlerdi. Gazinoda dönemin tanınmış hanende ve sazandeleri musiki icra ederlerdi. (Vedat Zat, “Gazinolar”, **D.B.İ.A.**, C:3, İstanbul, 1994, s. 379.)

³¹⁷ Koçu, **a.y.**, s. 5633.; Nur Akın, “Fener”, **D.B.İ.A.**, C:3, İstanbul, 1994, s. 281.

³¹⁸ **A.y.** ; Akın, **a.y.**, s. 281.

4.1.19. BAHÇELER

4.1.19.1. MİLLET BAHÇESİ

PAFTA NO:

A.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Binbirdirek Mahallesi'nde yer alan yapı, Sultanahmed Meydanı'ndadır.

TARİHÇE:

1870 senesinde Zaptiye Müşiri Hüsnü Paşa tarafından kurulan yapı, tarihi yarımada da oluşturulan halka açık ilk bahçe olması bakımından önemlidir.³¹⁹

MİMARİ:

Üçgen şeklinde tasarlanmış bahçenin çevresi çitlerle çevrilmiştir. Bahçenin merkezine kare planlı ve dört kenarında sütunlara oturan üçgen alınlıklı çıkmaların yer aldığı küçük bir yapı inşa edilmiştir. (Resim 19)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

³¹⁹ Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul Mektupları* (Haz. Nuri Sağlam), İstanbul, 2001, s. 619.

4.1.20. KONUT YAPILARI

4.1.20.1. SARAYLAR

4.1.20.1.1. SULTAN SARAYI³²⁰ (ÂLİ PAŞA SARAYI)

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Beyazıt'ta, Mercan Mahallesi'nde yer alan yapı, Fuad Paşa Caddesi üzerindedir.

TARİHÇE:

Yapı Sadrazam Âli Paşa'nın (1815-1871) hizmetlerine karşılık olarak 1865 senesinde Abdülaziz tarafından yaptırılmıştır. Aynı yerdeki ahşap bir konağın yanması üzerine masrafı Hazine-i Hassa tarafından karşılanarak inşa edilen konağın mimarının Agop ve Sarkis Balyan kardeşler olması mümkündür.³²¹

Âli Paşa'nın 1871 senesinde ölümü üzerine ailesinden alınan konak bir süre şeyhülislamın ikametgâhı olarak kullanılmıştır. Abdülmecid'in büyük kızı ile Abdülaziz'in iki kızına tahsis edilen yapı daha sonra Mercan Idadisi ve Erkan-ı Harbiye Dairesi olarak kullanılmıştır.³²²

³²⁰ Haritada adı u şekilde belirtilmiştir.

³²¹ Bazı kaynaklarda yapının mimarının G. Fossati olduğu belirtilmekte ise de Fossati yurduna 1858'de döndüğüne göre, 1865 tarihli binanın onun eseri olması mümkün değildir. (Semavi Eyice, "Ali Paşa Konağı", **D.B.İ.A.**, C:1, İstanbul, 1994, s. 198. ; **E.C.**, s. 17, 18.)

³²² Eyice, **a.y.**, s. 198.; Semavi Eyice, "Tarihi Mezarlardan Notlar-Keçecizâde Fuad Paşa'nın Mezarı", **İ.Ü.Ed.Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi**, S: 4-5, İstanbul, 1974, s. 310. ; **E.C.**, s. 18.

MİMARİ:

Neo-klasik üslupta Batı mimari zevkine uygun olarak üç katlı ve kâgir olarak inşa edilen yapının cepheleri çıkmalarla hareketlendirilmiştir.³²³ (Plan 13) (Resim 29)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1911 senesinde Büyük Mercan Yangını'nda harap olan konak bir süre bu şekilde kalmış, daha sonra tamamen ortadan kaldırılmıştır. Günümüzde yerinde çok katlı bir otopark bulunmaktadır.³²⁴

³²³ Eyice, **a.y.**, s. 198.

³²⁴ **A.y.** ; **E.C.**, s. 18.

4.1.20.2. KÖŞKLER

4.1.20.2.1. ALAY KÖŞKÜ

PAFTA NO:

A.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Alemdar Mahallesi'nde yer alan yapı, Soğukçeşme Caddesi (Alemdar Caddesi) üzerinde, Topkapı Sarayı dahilindedir.

TARİHÇE:

Yapı kitabesine göre II. Mahmud tarafından önceki bir köşkün yerine 1810 veya 1819 tarihinde inşa edilmiştir.³²⁵ Kesinlik kazanmamakla birlikte mimari Kırkor Amira Balyan olabilir. Köşk padişahın şehrin ana caddesinde geçit yapan alayları, özellikle sadaret alaylarını görmesi için yaptırılmıştır.

1855 senesinde Alay Köşkü ile Soğukçeşme Kapısı yanındaki burç arasına sura bitişik olarak Telgrafhane-i Amire binası ile Dolmabahçe Sarayı'na yeni bir Alay Köşkü yapılmıştır. Fonksiyonunu kaybeden yapı telgrafhane nazırlarına makam olarak tahsis edilmiştir.³²⁶

MİMARİ:

Burcun üzerinde taş konsollara dayanan, çokgen ve yedi cephesi pencereli köşk, büyük tek bir salondan ibarettir. Arka ve yan taraflarında değişik büyüklükte hizmet odaları vardır. Saray bahçesinden geniş bir rampa ile büyük sofaya ulaşılır. Cepheleri

³²⁵ Tarihlerin ebcedinin çözümlenmesinde değişik görüşler ortaya atılmakla beraber noktalı harfleri toplamak suretiyle 1235 elde edilmiştir ki genellikle kabul edilen tarih budur. Semavi Eyice, "Alay Köşkü", **D.B.İ.A.**, C:1, İstanbul, 1994, s. 177.

³²⁶ Eyice, **a.y.**, s. 177.

mermer levhalarla kaplanmış olan köşkün üzerini geniş saçaklı, soğan biçiminde, dilimli ve kurşun kaplı bir külah örtmektedir. ³²⁷ (Foto. 69)

SÜSLEME:

Köşkü aydınlatan pencerelerin yayvan kemerleri siyah mermerle kaplanmıştır ve her birinin üzerinde birer beyit halinde yaldızlı harflerle yazılmış tarih manzumesi bulunmaktadır. Sepet kulplu pencereler altın yaldızlı dökme demir şebekelerle kapatılmıştır.

Sofa ve esas salonun kubbe ve tavanı kalem işi nakışlarla bezenmiştir. ³²⁸

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Uzun süre boş kalan yapı Cumhuriyet döneminde Güzel Sanatlar Birliği'ne tahsis edilmiştir. Bir süre Eminönü Halkevi'nin oyun salonu ve 1945/46'da İstanbul Eski Eserleri Tescil Bürosu olarak kullanılmıştır. 1938 senesinde Topkapı Sarayı Müdürlüğü'ne bağlanan köşk, 1959-1960 senesinde büyük bir tamir geçirmiştir. Bir ara Kenan Özbek'in Halk Sanatları Koleksiyonu'nun sergilendiği yapı, günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi tarafından bazı sosyal faaliyetler için kullanılmaktadır. ³²⁹

³²⁷ A.y.

³²⁸ A.y.

³²⁹ A.y.

4.1.20.2.2. YENİ KÖŞK³³⁰ (MECİDİYE KÖŞKÜ)

PAFTA NO:

A.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Cankurtaran Mahallesi'nde yer alan yapı, Topkapı Sarayı'nda dahilindedir.

TARİHÇE:

XV. yüzyıldan kalma bir köşkün tonozlu alt yapısı üzerine inşa edilen bina, Abdülmecid döneminde Sarkis Balyan'a yaptırılmıştır. Topkapı Sarayı'nda inşa edilen son padişah köşküdür. Sarayda düzenlenen cülus törenlerine ve Hırka-i Saadet ziyaretlerine katılan sultanların kabul ve dinlenme yeri olarak kullanılmıştır.³³¹

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı, kâgir yapı tek katlıdır. Binanın kuzey cephesinde yer alan üç girişten kuzeydoğudaki padişaha aittir. İki yandan mermer basamaklarla çıkılan kapıdan geniş bir hole geçilmekte, holden iki sütuna oturan üç açıklıkla köşkün büyük salonuna ulaşılmaktadır. Salonun denize bakan cephesi dışa taşkın olarak düzenlenmiştir. Köşkün ortasında yer alan ikinci giriş mermerden yuvarlak kemerlidir. Buradan tuvaletlere ve servis mekânlarına geçilir. Kuzeybatıda yer alan üçüncü giriş köşkle birlikte inşa edilen, küçük odalarla çevrelenmiş bir hol ve dışa taşkın büyük bir mekândan meydana gelen esvab odasına ulaşır.³³² (Foto. 70)

³³⁰ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

³³¹ Emine Naza, "Mecidiye Köşkü", **D.B.İ.A.**, C:5, İstanbul, 1994, s. 316. ; Nermin Sınar, "Dördüncü Avlu", **Topkapı Sarayı**, İstanbul, Akbank Yayınları, 2000, s. 149. Padişahın adına dayanılarak yapıya Mecidiye Köşkü denildiği gibi, sarayda yapılan son köşk olduğu için Yeni Köşk de denilmiştir. (Sınar, **a.y.**, s. 149.)

³³² Naza, **a.y.**, s. 316.

SÜSLEME:

Ampir üslubunda bezemelerin yer aldığı köşkün cephelerine, dikdörtgen çerçeve içine alınmış, büyük pencere ve kapılar açılmıştır. Pencere ve kapılar korint başlıklı yarım payelerin taşıdığı basık kemerlerle, kapılar yine korint başlıklı sütünlara oturan yuvarlak kemerlerle kapatılmıştır.

Pencere ve kapıların kilit taşlarında akantus yapraklarının çevrelediği madalyonlar yer alır. Kemer dolguları akantus yapraklarından oluşan bitkisel motiflerle süslenmiştir.

Yapının kısa cephelerinde, pencerelere aralarında akantus yapraklarıyla süslü, duvara gömük payelerin çevrelediği bir niş içerisinde, bir vazo üzerinde yükselen, istiridye kabuğu motifi yerleştirilmiştir.

Bütün yapıyı kapı ve pencerelerin üzerinde triglifler, akantus yaprakları ve istiridye kabuğu motifleriyle süslenen üç şerit dolanmaktadır.³³³

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

İyi durumda olan yapı günümüzde, Topkapı Sarayı Müzesi tarafından gerçekleştirilen bazı kültür faaliyetlerine mekân olarak kullanılmaktadır.

³³³ A.y., s. 316, 317.

4.1.20.3. KONAKLAR

4.1.20.3.1. MISIRLI KÂMİL PAŞA KONAĞI (ZEYNEP KÂMİL HANIM KONAĞI)

PAFTA NO:

C.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Koska'da, Balabanağa Mahallesi'nde yer alan yapı, Vezneciler Caddesi (Kimyager Derviş Paşa Sokağı) üzerindedir.

TARİHÇE:

Yapı 1864 senesinde Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın (ö.1848) kızı ve Sadrazam Yusuf Kâmil Paşa'nın (ö.1876) eşi Zeynep Kâmil Hanım (ö.1882) tarafından inşa ettirilmiştir. Daha önce yerinde XVII. yüzyılın sonlarına tarihlenen Mihrişah Valide Sultan'ın kethüdası Yusuf Ağa'ya ait konak mevcuttur. Yapı 1903-1909 arasında Darü'l-Hayr-ı Âli olarak kullanılmıştır. 1909 senesinde Darülfünun'a tahsis edilen yapı edebiyat, ilahiyat ve fen fakültelerini bünyesinde toplamıştır. ³³⁴

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı kâgir yapı üç katlıdır. Binanın cepheleri kademeli olarak ileri ve geri çekilerek hareketlendirilmiştir. Katların birbirinden silmelerle ayrıldığı yapıda mekânlar yuvarlak ve basık kemerli pencerelerle aydınlatılmıştır.

³³⁴ M. Baha Tanman, "Zeynep Hanım Konağı", **D.B.İ.A.**, C:7, İstanbul, 1994, s. 549. ; Sedat Hakkı Eldem, **Türk Evi Plan Tipleri**, İstanbul, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1968, s. 197.

İç mekân orta ve iç sofalı plan tiplerinin eklenmesiyle oldukça karmaşık ve kullanışsız bir plan düzeni arz etmektedir. Yapıda katlar arasındaki bağlantı üç kollu merdivenlerle sağlanmaktadır.³³⁵ (Plan 14) (Resim 30)

SÜSLEME:

Ampir ve neo-rönesans üsluplarının egemen olduğu ve kusursuz bir simetrinin hakim olduğu yapıda çıkmaların köşeleri değişik başlıklı pilastrlar ile belirlenmiştir.

Giriş cephesinin solunda yer alan ve basık kemer biçiminde bir alınlıkla taçlandırılan bölüm kıvrımlı dal kabarmalarıyla süslenmiştir ve bezemelerin ortasına beyzî inşa kitabesi yerleştirilmiştir.³³⁶

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1922'de Ekrem Hakkı Ayverdi denetiminde onarılan yapı, 1942 senesinde yanmıştır. Günümüzde mevcut değildir.³³⁷

³³⁵ Tanman, **a.y.**, s. 549, 550. ; Eldem, **a.y.**, s. 197

³³⁶ **A.y.**, s. 549, 550.

³³⁷ **A.y.**, s. 549.

4.1.20.3.2. SUBHİ PAŞA KONAĞI

PAFTA NO:

C.4

YERİ:

Fatih İlçesi, Saraçhanebaşı'nda, Sofular Mahalesi'nde yer alan yapı Horhor Caddesi üzerindedir.

TARİHÇE:

Yapı Samipaşazadelerden Abdülatif Subhi Paşa (ö.1886) tarafından 1865 senesi civarında inşa ettirilmiştir.³³⁸

MİMARİ:

Türk sivil mimarisinin ortası sofalı ve eyvanlı plan tipinin uygulanmış olduğu yapı üç katlı ve kâgirdir. Yapıda zemin kat kesme taşla, diğer katlar moloz taş ve tuğla ile örülmüştür. Konağın her üç katında yapıyı bir uçtan diğer uca kat eden dikdörtgen planlı büyük sofalar bulunmaktadır. Dikdörtgen sofaların uzun kenarlarına karşılıklı eyvanlar yerleştirilmiştir. Kuzey yönündeki eyvanlar kavisli bir çıkma ile cephede belirlenmiş ve içlerine üç kollu merdivenler yapılmıştır.³³⁹ (Foto. 71)

SÜSLEME:

Yapının cephelerinde ampir üslubu hakimdir. Dikdörtgen ve sepet kulbu kemerli pencerelerin açıldığı sade cephelerin köşeleri Toskan başlıklı pilastrlarla donatılmıştır. Horhor Caddesi'ne açılan ana giriş mermer lento ve pilastrlarla çevrelenmiş, sepet kulpu biçiminde bir kemerle taçlandırılmıştır.

³³⁸ M. Baha Tanman, "Subhi Paşa Konağı", **D.B.İ.A.**, C:7, İstanbul, 1994, s. 51

³³⁹ Tanman, **a.y.**, s. 51.

İçeride orta sofada ve buna bağlanan eyvanlarda barok, ampir ve neo-rönesans üslubunda bezemeler yoğun bir şekilde görülmektedir.³⁴⁰

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Abdüllatif Subhi Paşa'nın oğlu H. Subhi Tanrıöver tarafından Ekrem Hakkı Ayverdi'ye tamir ettirilen ve İstanbul Üniversitesi'ne intikal ettirilen konak, günümüzde İ.Ü. Tıp Tarihi Enstitüsü olarak faaliyetini sürdürmektedir.³⁴¹

³⁴⁰ A.y., s. 51, 52.

³⁴¹ A.y., s. 52.

4.1.20.3.3. RAUF PAŞA KONAĞI

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Hocapaşa Mahallesi'nde yer alan yapı, Cağaloğlu Caddesi (Türkocağı Caddesi) ile Mahmudiye Caddesi (Bab-ı Âlî Caddesi) arasındadır.

TARİHÇE:

Yapı 1865 tarihli Hocapaşa yangınında yanan Rıfat Paşa'nın ahşap konağının yerine kâgır olarak Rıfat Paşa'nın oğlu Rauf Paşa tarafından yaptırılmıştır.³⁴² Konağın bahçesine sonradan Emniyet Sandığı binası inşa edilmiştir.³⁴³

MİMARİ:

Kâgır olarak inşa edilen kübik planlı yapı dört katlıdır. Bina içeride sırt sırta vermiş iki merdiven ile evin çevresini saran ve odaların açıldığı koridorlar şeklinde düzenlenmiştir. Yapının ana cephesinde yer alan, iki kollu mermer merdiven ile dört sütunun taşıdığı cumbadan oluşan anıtsal giriş Bâbüâlî caddesi'nin genişletilmesi sırasında yıktırılarak yerine basit bir kapı açılmıştır. Güney cephesinde orta bölüm geniş tutulmuş ve taş konsollara oturan bir cumba ile belirginleştirilmiştir.³⁴⁴ (Foto. 72)

³⁴² Haluk Şehsuvaroğlu, "İstanbul Konaklarına Dair", **T.T.O.K.B.**, No. 201, İstanbul, Ekim 1958, s. 4. ; Uzay Yergün, "Nafia Nezareti Binası", **D.B.İ.A.**, C:6, İstanbul, 1994, s. 25.

³⁴³ Şehsuvaroğlu, **a.y.**, s. 4.

³⁴⁴ Yergün, **a.y.**, s. 25.

SÜSLEME:

Ampir üslubunun hakim olduğu yapının cepheleri tamamen sıvanmıştır. Binanın köşeleri kesme taşlarla vurgulanmış, pencerelerin üzerinde yer alan taş silmelerle kat ayrımları belirginleştirilmiştir.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1931/32 senesine kadar Nafia Nezareti (Bayındırlık Bakanlığı) olarak kullanılan yapı³⁴⁵, bu tarihten itibaren İstanbul Bayındırlık Müdürlüğü ve Maarif Müdürlüğü tarafından paylaşılmıştır. 1983 senesinde İstanbul Milli Eğitim Bakanlığı'na tahsis edilen yapı günümüzde de İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü olarak kullanılmaktadır.³⁴⁶

³⁴⁵ Şehsuvaroğlu, **a.y.**, s. 4.

³⁴⁶ Yergün, **a.y.**, s. 26.

4.1.20.3.4. ÂSİM PAŞA KONAĞI

PAFTA NO:

B.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Çemberlitaş'ta, Emin Sinan Mahallesi'nde yer alan yapı, Divanyolu Caddesi ile Gedikpaşa Caddesi arasındadır.

TARİHÇE:

Yapı XIX. yüzyılın ortalarında Âsım Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. 1870 senesinde İstanbul'da açılan, serbestçe kumar oynanan ve Batıdaki kulüplerin Osmanlı'daki ilk örneği olan Encümen-i Ülfet bu binada faaliyete geçmiştir.³⁴⁷

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı kâgir yapı bahçe içindedir. Yapının giriş ve yan cepheleri çıkmalarla hareketlendirilmiştir. (Foto. 73)

SÜSLEME:

Sade kuruluşlu yapı ampir üslubunun özelliklerini yansıtmaktadır.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Bir süre Vakıflar Müdürlüğü³⁴⁸ olarak kullanılan yapı günümüzde Çemberlitaş Kız Meslek Lisesi olarak kullanılmaktadır.

³⁴⁷ Necdet Sakaoğlu, "Encümen-i Ülfet", **D.B.İ.A.**, C:3, İstanbul, 1994, s. 172. ; Midhat Sertoğlu, **Osmanlı Tarih Lügati**, İstanbul, 1986, s. 98.

³⁴⁸ Sertoğlu, **a.g.e.**, s. 98.

4.1.21. ÇEŞMELER

4.1.21.1. ÇEŞME³⁴⁹ (İSMAİL AĞA ÇEŞMESİ)

PAFTA NO:

C.5

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Sinan Ağa Mahallesi'nde yer alan yapı, Yenihamam Caddesi (Yesarizade Caddesi) üzerindedir.

TARİHÇE:

Çeşme Yeniçeri Ocağı Kapıcıbaşlarından Surre Emni Hacı İsmail Ağa tarafından, 1819 senesinde yaptırılmıştır.³⁵⁰

MİMARİ:

Kesme taştan inşa edilmiş çeşmenin önünde yine kesme taştan yapılmış bir hazne yer alır. (Foto. 74)

SÜSLEME:

Barok tarzda kıvrımlarla süslenmiş yekpare ayna taşı üzerinde üç satırlık tarih kitabesi bulunmaktadır.³⁵¹

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Günümüzde mevcut olan çeşmenin suyu akmamaktadır.

³⁴⁹ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

³⁵⁰ Tanışık, **a.g.e.**, s. 244. ; Egemen, **a.g.e.**, s. 442. ; **F.C.D.T.E.**, s. 322. ; Suphi Saatçi, "Çeşmeler", **Fatih İlk İstanbul**, İstanbul, Fatih Belediyesi Yayınları, 2003, s. 125.

³⁵¹ **A.e. ; a.e.**

4.1.21.2. HATİCE HANIM ÇEŞMESİ

PAFTA NO:

E.2

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Kocamustafapaşa'da, Hacı Hamza Mahallesi'nde, (Hacı Evhat Sokağı) üzerinde yer alan Küçük Şeyh Tekkesi'nin avlusu içindedir.

TARİHÇE:

1835 senesinde Hatice Hanım tarafından inşa ettirilmiştir.³⁵²

MİMARİ:

Bizans dönemine ait bir alt yapının girişleri olduğu anlaşılan üstü beşik tonozla örtülü, merdivenli bir dehlizle inilen üç mekândan biri duvarla kapatılarak çeşmenin haznesi haline getirilmiştir.³⁵³

SÜSLEME:

Mermerden yapılmış dikdörtgen ayna taşı dalgalı bir şerit kabartması ile çevrelenmiş, köşelere rozetler konulmuştur.³⁵⁴

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Çeşme günümüzde mevcuttur.

³⁵² Tanışık, **a.g.e.**, s. 256. ; Egemen, **a.g.e.**, s. 361.

³⁵³ M. Baha Tanman, "Küçük Efendi Külliyesi", **D.B.İ.A.**, C:5, İstanbul. 1994, s. 151.

³⁵⁴ Tanman, **a.y.**, s. 151.

4.1.21.3. ÇEŞME³⁵⁵ (HACI ÂRİF AĞA ÇEŞMESİ)

PAFTA NO:

C.5

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Haydar Mahallesi'nde yer alan yapı, Haydar Caddesi üzerindedir.

TARİHÇE:

1852 senesinde inşa edilen çeşmenin kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir.³⁵⁶

MİMARİ:

Sade ve zarif görünümlü çeşme mermerden yapılmıştır. Önünde büyük bir haznesi vardır. Oluklu iki sütun arasına düz ve sade bir ayna taşı yerleştirilmiştir.³⁵⁷ (Foto. 75)

SÜSLEME:

Çeşmenin üzerinde sülüs hatlı bir ayet ile Şair Senih tarafından yazılan tarih kitabesi mevcuttur.³⁵⁸

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Çeşme günümüzde mevcuttur.

³⁵⁵ Haritada ismi bu şekilde verilmiştir.

³⁵⁶ Saatçi, **a.g.e.**, s. 121.

³⁵⁷ Tanışık, **a.g.e.**, s. 338, 339. ; Egemen, **a.g.e.**, s. 143, 144.

³⁵⁸ **A.e.** ; **a.e.** ; Saatçi, **a.g.e.**, s. 121.

4.1.21.4. HORHOR ÇEŞMESİ

PAFTA NO:

C.4

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Sofular Mahallesi'nde yer alan yapı, Horhor Caddesi üzerindedir.

TARİHÇE:

1875 senesinde yaptırılan çeşmenin üç satırlık kitabesinden ikinci vâkıfının Mehmed Efendi olduğu anlaşılmaktadır.³⁵⁹

MİMARİ:

Yontma taş ve harçlı tuğla ile inşa edilen çeşme, yan yana yerleştirilen iki yuvarlak kemer şeklindedir.³⁶⁰ (Foto. 76)

SÜSLEME:

Çeşmenin tek satırlık inşa kitabesi mevcuttur.³⁶¹

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Günümüzde mevcut olan yapı badana ile boyanmıştır ve suyu akmamaktadır.

³⁵⁹ Egemen, **a.g.e.**, s. 383. ; **F.C.D.T.E.**, s. 322. ; Saatçi, **a.g.e.**, s. 124

³⁶⁰ **F.C.D.T.E.**, s. 316. ; Saatçi, **a.g.e.**, s. 124.

³⁶¹ Tanışık, **a.g.e.**, s. 286. ; Egemen, **a.g.e.**, s. 383.

4.1.22. SEBİLLER

4.1.22.1. NAKŞİDİL VALİDE SEBİLİ

PAFTA NO:

C.4

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Kirmasti Mahallesi'nde yer alan yapı, Fatih Camii Külliyesi'nde, Nakşidil Valide Sultan Türbesi'nin yanındadır.

TARİHÇE:

Yapı, 1818 senesinde II. Mahmud tarafından annesi Nakşidil Valide Sultan (ö.1817) için yaptırmıştır.³⁶²

MİMARİ:

İki basamaklı bir kaide üzerine oturmakta olan sebil, daire planlıdır ve mermerden inşa edilmiştir. Sebilin yarım daire şeklindeki etek kısmı, konsollarla hafif köşeli bir hale getirilmiştir. Üst bölümde konsollar sütun şekline almakta ve dört adet, basık yuvarlak kemerli, demir şebekeli dikdörtgen açıklığı birbirinden ayırmaktadır. Bu bölümün üzerinde ise silmelerle hareketlendirilen ve kitabelerin yer aldığı kısım bulunmaktadır. Sebil, geniş saçağın üzerinde yer alan kurşun kaplı bir kubbe ile örtülmektedir.³⁶³ (Foto. 77)

³⁶² İzzet Kumbaracılar, **İstanbul Sebilleri**, İstanbul, 1938, s. 48-49; İyianlar, **a.g.e.**, s. 200-201.; Hale Tokay, "Nakşidil Sultan Külliyesi", **D.B.İ.A.**, C:6, İstanbul, 1994, s. 41. ; Egemen, **a.g.e.**, s. 656, 657.

³⁶³ İyianlar, **a.g.e.**, s. 202; Tokay, **a.y.**, s. 41. ; Egemen, **a.g.e.**, s. 656, 657.

SÜSLEME:

Dökme demirden yapılmış, geometrik tezyinatlı şebekelerin herbirinde altışar su verme yeri vardır. Yapı, yalınlaşmış form ve bezeme anlayışıyla baroktan ampire geçişin erken örneklerinden biridir.³⁶⁴

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Günümüzde iyi durumda olan yapı, bir ara Kızılay'ın deposu olarak kullanılmıştır.³⁶⁵

³⁶⁴ Tokay, **a.y.**, s. 41.

³⁶⁵ İyianlar, **a.g.e.**, s. 202.

4.1.22.2. SEBİL³⁶⁶ (OLANLAR DERGÂHI SEBİLİ)

PAFTA NO:

C.3

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Aksaray'da, Murat Paşa Mahallesi'nde yer alan yapı, Yusuf Paşa Caddesi (Turgut Özal Caddesi) ile Cerrahpaşa Caddesi (Haseki Caddesi)'nin köşesindedir.

TARİHÇE:

Olanlar Dergâhı'nın zemin katında yer alan yapı, kitabesinden de anlaşıldığı üzere, 1871 yılında İlhami Paşa'nın annesi Mehveş Hanım tarafından yaptırılmıştır.³⁶⁷

MİMARİ:

Yapı türbe-sebil olarak düzenlenmiş, her iki fonksiyon tek bir mekân içinde halledilmiştir. Cerrahpaşa Caddesi'ne açılan sebil pencereleri, aynı zamanda, bazı şeyhlerin gömülü olduğu türbenin niyaz (ziyaret) pencereleri olarak da kullanılmıştır. Yapı, Osmanlı mimarisinde, özellikle XVII. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan türbe-sebil ilişkisinin geçen yüzyıla ait ilginç bir örneğini oluşturması bakımından önemlidir.³⁶⁸ Sebil, caddeye doğru bir çıkıntı yapmakta ve bu çıkıntıda dört pencere bulunmaktadır. Pencerelerinde üçer su verilecek delik vardır. Söveleri, mermerden ve düzdür.³⁶⁹ (Foto. 78)

³⁶⁶ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

³⁶⁷ Kumbaracılar, **a.g.e.**, s. 59 ; Ünsal, **a.y.**, s. 18.; Egemen, **a.g.e.**, s. 671.

³⁶⁸ M. Baha Tanman, "Oğlanlar Tekkesi", **D.B.İ.A.**, C:6, İstanbul, 1994, s. 123.

³⁶⁹ Kumbaracılar, **a.g.e.**, s. 59.

SÜSLEME:

Cephede, pencerelerin arasında, yuvarlak madalyonlar içinde Kadiriliğin sembolü olan Kadirî gülleri yer almakta, kemerlerin üzerinde bulunan bir silme bütün yapıyı dolanmaktadır. Yivli konsollar ve rozetlerle süslenmiş saçak altı silmesinde, altı mermer levha üzerine yazılmış inşa kitabesi bulunmaktadır.³⁷⁰

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1957 senesinde Millet Caddesi'nin açılması çalışmaları sırasında yıktırılan yapı 1965 senesinde Murad Paşa Camii'nin avlusuna taşınmıştır.³⁷¹

³⁷⁰ Tanman, **a.y.**, s. 123.

³⁷¹ Egemen, **a.g.e.**, s. 671.

4.2. XIX. YÜZYILDA YENİDEN İNŞA EDİLEN YAPILAR

4.2.1. CAMİLER

4.2.1.1. DÜLBENTÇİ CAMİİ³⁷²

PAFTA NO:

C.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Kumkapı'da, Nişanca Mahallesi'nde yer alan yapı, Dülbentçi Sokağı (Mollataşı Caddesi) ile Yalnız Bakkal Sokağı (İsmail Sefa Sokağı) arasındadır.

TARİHÇE:

Dülbentçi Hüsamettin Çelebi tarafından XV. yüzyılda yaptırılan mescit, II. Mahmud tarafından 1815 senesinde yeniden inşa ettirilmiştir. ³⁷³

MİMARİ:

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Zamanla harap olarak yıkılan ve arsası da satılan yapı günümüzde mevcut değildir. ³⁷⁴

³⁷² Yapı, Tülbentçi Mescidi olarak da bilinmektedir

³⁷³ Öz, **a.g.e.**, s. 148 ; **E.C.**, s. 61, 62.

³⁷⁴ **A.e.**, ; **E.C.**, s. 62.

4.2.1.2. AHMED-İ BUHARÎ CAMİİ

PAFTA NO:

C.5

YERİ:

Eminönü İlçesi, Unkapanı'nda, Kara Mehmet Mahallesi'nde yer alan yapı, Hisararkası Sokağı (Üsküplü Caddesi) ile Bostan Hamamı Caddesi (Bostan Hamamı Sokağı) arasındadır.

TARİHÇE:

III. Murad tarafından Şeyh Ahmed Buharî (ö.1586) adına inşa ettirilen ve zamanla harap olan mescit, Sultan II. Mahmud tarafından 1818 senesinde yeniden yaptırılmıştır. Mescit tekkenin içindedir. ³⁷⁵

MİMARİ:

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Zamanla harap olan mescit Vakıflar idaresince kiraya verilmiştir. ³⁷⁶

³⁷⁵ Öz, a.g.e., s. 52 ; F.C.D.T.E., s. 94.

³⁷⁶ F.C.D.T.E., s. 94.

4.2.1.3. Derviş Ali Camii

PAFTA NO:

D.6

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Karagümrük'te, Derviş Ali Mahallesi'nde yer alan yapı, Mekteb Sokağı (Dilmaç Sokağı) üzerindedir.

TARİHÇE:

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Mimar Derviş Ali tarafından yaptırılan cami, 1821 senesinde yeniden inşa ettirilmiştir.³⁷⁷

MİMARİ:

Kâgir olarak inşa edilen dikdörtgen planlı cami ahşap çatıyla örtülmüştür. Son cemaat yeri camiye dahil edilmiş ve girişi sol tarafa alınmıştır. Mihrap duvarına bitişik olarak inşa edilen minare taş ve tuğladan yapılmış kare bir kaide üzerinde yükselmektedir. Sekiz kenarlı kısa bir gövdeden oluşan minare şerefesizdir ve her yüzüne bir ezan penceresi açılarak ezanın içeriden okunması sağlanmıştır. Yapıda mihrap duvarına iki, yan duvarlara üçer dikdörtgen pencere açılmıştır.³⁷⁸ (Foto.79)

SÜSLEME:

İstanbul'da benzerine az rastlanan bir üslupta inşa edilen minarenin kurşun külahı üzerine alem yerine Mevlevi sikkesi yerleştirilmiştir.³⁷⁹

³⁷⁷ Öz, a.g.e., s. 48. ; F.C.D.T.E., s. 87

³⁷⁸ İ.Aydın Yüksel, "Derviş Ali Mescidi", D.B.İ.A., C:3, İstanbul, 1994, s. 38. ; Öz, a.g.e., s. 48. ; F.C.D.T.E., s. 87.

³⁷⁹ Yüksel, a.y., s. 38. ; F.C.D.T.E., s. 87.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

İbadet edilemeyecek kadar harap durumda olan cami 1978 senesinde Cami Yaptırma Derneği'nce yıktırılarak yeniden yaptırılmıştır.³⁸⁰ Yapı günümüzde mevcuttur.

³⁸⁰ **F.C.D.T.E.**, s. 87.

4.2.1.4. KAPI AĞASI CAMİİ³⁸¹

PAFTA NO:

B.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Ahırkapı' da, Küçük Ayasofya Mahallesi'nde yer alan yapı, Kapi Ağası Camii Sokağı (Fenerli Kapı Sokağı) üzerindedir.

TARİHÇE:

1553 senesinde Babüssaade Ağası Mahmud Ağa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan cami 1766 ve 1825 senelerinde yanmış ve yeniden inşa edilmiştir.³⁸²

MİMARİ:

Kâgir yapı ahşap çatıyla örtülmüştür. Fevkani olarak inşa edilen caminin altında medresesi, yanında mektebi ve çeşmesi vardır.³⁸³ Tek şerefeli tuğla minaresi sağdadır. (Foto. 80)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Orijinal halini kaybeden yapı günümüzde mevcuttur ve kullanılmaktadır.

³⁸¹ Yapı, Ağa Camii olarak da bilinmektedir

³⁸² Öz, **a.g.e.**, s. 19. ; **E.C.**, s. 104, 105.

³⁸³ Ayvansarayi, **a.g.e.**, s. 92.

4.2.1.5. SALİH PAŞA CAMİİ³⁸⁴

PAFTA NO:

C.5

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Unkapı'nda, Kara Mehmet Mahallesi'nde yer alan yapı, Salih Paşa Caddesi üzerindedir.

TARİHÇE:

İlk olarak Paşmakçızade Hüsamettin Efendi (ö.1455) tarafından yaptırılan cami, 1830 senesinde yeniden inşa ettirilmiştir. ³⁸⁵

MİMARİ:

Tuğla-taş malzeme ile inşa edilen dikdörtgen planlı cami ahşap çatıyla örtülmüştür. Farklı olarak minare bir köşede olmayıp kible duvarının önünde ortadadır. ³⁸⁶ (Plan 15) (Foto. 81)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1977-80 yılları arasında çeşitli tamiratlar gören yapıya ikinci bir kat ilave edilmiştir. ³⁸⁷ Yapı günümüzde mevcuttur ve kullanılmaktadır.

³⁸⁴ Yapı, İbn-i Meddas Mescidi, Paşmakçızade Mescidi olarak da bilinmektedir.

³⁸⁵ Öz, a.g.e., s. 74. ; F.C.D.T.E., s. 194.

³⁸⁶ A.e. ; a.e.

³⁸⁷ F.C.D.T.E., s. 194.

4.2.1.6. KASIM GÖNANİ CAMİİ³⁸⁸

PAFTA NO:

D.6

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Balat'ta, Kasım Gönani Mahallesi'nde yer alan yapı, Sultan Çeşme Caddesi'ndedir.

TARİHÇE:

II. Mehmed dönemi ulemasından Hoca Kasım Gönani tarafından yaptırılan cami, 1835 senesinde II. Mahmud zamanında yeniden inşa ettirilmiştir. ³⁸⁹

MİMARİ:

Kâgir duvarlar üzerine ahşap konsolların taşıdığı dışa taşkın bir şekilde ahşap olarak inşa edilen cami, ahşap çatıyla örtülmüştür. Dikdörtgen pencerelerle aydınlatılan camide dört ahşap sütuna oturan kadınlar mahfili bulunur. Yapının tek şerefeli tuğla minaresi soldadır. Mihrap duvarının önünde küçük bir hazire yer almaktadır. ³⁹⁰

(Foto. 82)

SÜSLEME:

Caminin iç duvarları tamamen kalem işleriyle süslenmiştir. Çeşitli bölümlere ayrılan panoların ana motifini salbekli şemseler oluşturmakta ve şemse motiflerinin içerisinde rumili, palmetli girift bir bezeme yer almaktadır. Kalem işlerinde kiremit

³⁸⁸ Yapı, Hoca Kasım Gönani Mescidi, Hoca Kasım Yunani Mescidi, Meydancık Mescidi ve Hasan Hüseyin Mescidi olarak da bilinmektedir.

³⁸⁹ Caminin minberini, Defterdar Hüseyin Paşazade Mehmed Efendi vaz eylemiştir. (Ayvansarayı, **a.g.e.**, s. 269.) Öz, **a.g.e.**, s. 67. ; **F.C.D.T.E.**, s. 129. ; Emine Naza, "Hoca Kasım Gönani Mescidi", **D.B.İ.A.**, C:4, İstanbul, 1994, s. 81.

³⁹⁰ Naza, **a.y.**, s. 81.

kırmızısı, lacivert, kobalt mavisi yeşil renkler kullanılmıştır. Mihrap alçıdan sade bir niş şeklindedir.³⁹¹

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Zamanla harap olan caminin ahşap kaplaması 1970 senesinde Vakıfların gözetiminde yenilenmiştir.³⁹² Yapı günümüzde mevcuttur ve kullanılmaktadır.

³⁹¹ A.y.

³⁹² F.C.D.T.E., s. 130.

4.2.1.7. CEBECİBAŞI CAMİİ

PAFTA NO:

D.6

YERİ:

Fatih İlçesi, Çarşamba'da, Hatip Muslihiddin Mahallesi'nde yer alan yapı, Mesnevi Sokağı (Mesnevi Caddesi)'ndedir.

TARİHÇE:

Vakfiyesi 1488 tarihini veren yapı ikinci olarak Cebecibaşı Şücaeddin Ağa tarafından XVIII. yüzyılda inşa edilmiştir.³⁹³ 1843 senesinde İstanbul Ağası Seyyid Ağa tarafından yenilenmiştir.³⁹⁴

MİMARİ:

Kâgir olarak inşa edilen yapı dikdörtgen planlıdır. Yapının duvarlarına simetrik olarak yerleştirilmiş üç sıra pencere açılmıştır. Binanın önünde küçük bir hazire yer almaktadır. (Foto. 83)

SÜSLEME:

Yapıda zemin kat taş bir silme ile belirtilmiştir. Zemin kat ve üstünde yer alan pencereler dikdörtgen, en üstteki pencereler yuvarlak kemerlidir.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1959 ve 1974 yıllarında tamir gören yapı günümüzde mevcuttur.³⁹⁵

³⁹³ Hadika'da ve İstanbul Camileri adlı eserlerde caminin, mezartaşından XVIII. yüzyılda yaşadığı anlaşılan Cebecibaşı Şücaeddin Ağa tarafından yine bu yüzyılda yaptırıldığı belirtilmektedir. Oysa 1546 (H.953) tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'nde Cebeci Mescidi geçmekte ve vakfiye tarihinin 1488 (H.893) olduğu belirtilmektedir. Bu duruma göre Şücaeddin Ağa bu mescidin ikinci banisidir. (F.C.D.T.E., s. 76. ; Ayvansarayı, a.g.e., s. 77 ; Öz, a.g.e., s. 39.)

³⁹⁴ Öz, a.g.e., s. 39.

4.2.1.8. HIZIR ÇAVUŞ CAMİİ

PAFTA NO:

D.6

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Balat'ta, Hızır Çavuş Mahallesi'nde yer alan yapı, Arnavutoğlu Caddesi (Mescid Sokağı)'ndedir.

TARİHÇE:

II. Mehmed devri Divan Çavuşlarından Hızır Ağa tarafından inşa ettirilen cami 1854 senesinde Büyük Balat Yangını'nda yanmış ve hayırsever bir vatandaş tarafından banisinin adına yeniden yaptırılmıştır.³⁹⁶

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı kâgir yapı ahşap çatıyla örtülmüştür. Son cemaat yeri ve kadınlar mahfili bulunan caminin minaresi sağda ve tuğladandır. (Foto. 84)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve halen kullanılmaktadır.

³⁹⁵ F.C.D.T.E., s. 76

³⁹⁶ F.C.D.T.E., s. 127. İstanbul Camileri adlı eserde caminin ismi ve banisi Sefer Çavuş olarak geçmektedir. (Öz, a.g.e., s. 41) Ekrem Hakkı Ayverdi avludaki 1453 (H.857) tarihli kabrin Hızır Çavuş'a ait olduğunu zikretmektedir. (Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri**, C:4, İstanbul, 1974, s. 759.)

4.2.1.9. BIÇAKÇI CAMİİ³⁹⁷

PAFTA NO:

C.5

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Zeyrek'te, Haydar Mahallesi'nde yer alan yapı, Bıçakçı Hacı Sokağı (Bıçakçı Alaattin Sokağı) üzerindedir.

TARİHÇE:

Bıçakçı Alaaddin Ali tarafından inşa ettirilen caminin vakfiyesi 1503 tarihlidir. 1868 tarihinde İsmail Efendi tarafından yenilenen yapı, 1893 tarihinde Hacı Şevki Efendi tarafından günümüzdeki duruma getirilmiştir.³⁹⁸

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı, taş ve tuğladan inşa edilen caminin çatısı ahşaptır. Silindirik gövdeli, tek şerefeli minaresi yapıdan ayrıdır.

Küçük bir avludan girilen caminin mihrap duvarı ve iki yan duvarına yuvarlak kemerli üçer büyük pencere açılmıştır. Yapıda iki ahşap sütuna oturan mahfil ve son cemaat yeri bulunmaktadır. Mihrap tarafında 1893 tarihinde eklenen beşgen çeşme yer almaktadır.³⁹⁹ (Foto. 85)

SÜSLEME:

Beyaz mermer mihrabin üzerinde yer alan sülüs hatlı kitabe 1893 tarihini ve Hacı Şevki Efendi ismini vermektedir. Ahşap minber mermer taklidi boya ile boyanmıştır.

³⁹⁷ Yapı, Bıçakçı Alaaddin Camii olarak da bilinmektedir.

³⁹⁸ Öz, **a.g.e.**, s. 36 ; **F.C.D.T.E.**, s. 71 ; Emine Naza, "Bıçakçı Mescidi", **D.B.İ.A.**, C:2, İstanbul, 1994, s. 227.

³⁹⁹ **A.e.** ; **a.e.** ; Naza, **a.y.**, s. 227.

Beşgen çeşmenin çatısının camiye bitiştği yerde duvarda 1868 tarihli bir kitabe bulunmaktadır.⁴⁰⁰

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Günümüzde mevcut olan yapı 1966, 1975 ve 1990 senelerinde halkın yardımıyla tamir edilmiştir.⁴⁰¹

⁴⁰⁰ Naza, **a.y.**, s. 227.

⁴⁰¹ **F.C.D.T.E.**, s. 71

4.2.1.10. CEZERÎ KASIM PAŞA CAMİİ

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Cağaloğlu'nda, Molla Fenari Mahallesi'nde yer alan yapı, Nuruosmaniye Caddesi ile Mahmudiye Caddesi (Bab-ı Âli Caddesi)'nin kesiştiği köşededir.

TARİHÇE:

CEZERÎ Kasım Paşa tarafından XVI. yüzyılda inşa edilen cami yanarak harap olmuş ve 1868 senesinde Abdülaziz tarafından yeniden yaptırılmıştır.⁴⁰²

MİMARİ:

Kâgir ve sade bir şekilde inşa edilen yapı ahşap çatılıdır. Tek şerefeli bir minaresi bulunan cami yuvarlak kemerli büyük pencerelerle aydınlatılmıştır. (Resim 31, 32)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1957 senesinde yol açma çalışmaları sırasında yıktırılan yapı 1980'li yıllarda yeniden inşa edilmiştir.⁴⁰³

⁴⁰² Öz. a.g.e., s. 40. ; E.C., s. 49, 50.

⁴⁰³ A.e.

4.2.1.11. GEDİK PAŞA CAMİİ⁴⁰⁴

PAFTA NO:

B.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Mimar Hayrettin Mahallesi'nde yer alan yapı, Gedikpaşa Caddesi (Gedikpaşa Camii Sokağı) üzerindedir.

TARİHÇE:

Divan Katibi Ali Efendi tarafından XVII. yüzyılda yaptırılan cami 1742 Gedikpaşa Yangını'nda harap olmuş ve 1868 senesinde Bedestani Hacı Ali tarafından yeniden inşa ettirilmiştir.⁴⁰⁵

MİMARİ:

Küçük bir avlu içinde yer alan kâgir cami ahşap çatıyla örtülmüştür. Yapıda camekânla kapatılan ve üzerinde kadınlar mahfili bulunan giriş bölümü son cemaat yeri olarak kullanılmaktadır. Caminin batısında tuğla minare ile küçük bir hazire yer almaktadır.⁴⁰⁶ (Foto. 86)

SÜSLEME:

Mermer mihrap sade bir niş halindedir. Ahşap minber XIX. yüzyıldan kalma ve orijinaldir. Geç dönem süsleme özelliklerini yansıtan minberin köşk kısmı dört sütunun taşıdığı Barok tarzda kemerli ve sivri külahlıdır.⁴⁰⁷ (Foto. 87)

⁴⁰⁴ Yapı, Divani Ali Camii olarak da bilinmektedir.

⁴⁰⁵ Yapı Gedik Ahmet Paşa Hamamı'nın yakınında olduğu için bu isimle anılır. Caminin minberini Salih Ağa vaz eylemiştir. (Ayvansarayi, **a.g.e.**, s. 251. ; Emine Naza, "Gedikpaşa Camii ve Sıbyan Mektebi", **D.B.İ.A.**, C:3, İstanbul, 1994, s. 389. ; **E.C.**, s. 60, 61.

⁴⁰⁶ Naza, **a.y.**, s. 389.

⁴⁰⁷ **A.y.**

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve halen kullanılmaktadır.

4.2.1.12. KALİÇECİ HASAN CAMİİ⁴⁰⁸

PAFTA NO:

B.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Çarşıkapı'da yer alan yapı, Sultan Beyazıt Caddesi (Yeniçeriler Caddesi) ile Gedikpaşa Caddesi arasında, köşededir.

TARİHÇE:

Kaliçeci (Halıcı) Hasan Ağa (ö.1519) tarafından inşa ettirilen cami Gedikpaşa Yangını'nda yanmış ve 1751 senesinde Sadrazam Mustafa Paşa tarafından yeniden yaptırılmıştır. Bu yapı da zamanla harap olmuş ve 1868 senesinde Muhakemat-i Maliye Komisyonu üyesi Mustafa Rifat Efendi tarafından yeniden inşa ettirilmiştir.⁴⁰⁹

MİMARİ:

Kâgir yapı ahşap çatıyla örtülmüştür. Yapıda kapalı bir giriş bölümünden son cemaat yerine ulaşılmakta ve buradaki bir kapıdan da kadınlar mahfiline çıkılmaktadır. Yuvarlak kemerli büyük pencerelerle aydınlatılan caminin tek şerefeli minaresi sağdadır.⁴¹⁰ (Foto. 88)

SÜSLEME:

Caminin hafif çarpık bir şekilde yerleştirilen mihrap nişi dikdörtgen çerçeveli ve yedi köşelidir. Üzerinde mermerden ayet kitabesi bulunur. Minber ahşaptır.

⁴⁰⁸ Yapı Kaliçeci Hasan Ağa Camii, Halıcı Hasan Ağa Camii ve Halıcı Hasan Mescidi olarak da bilinmektedir.

⁴⁰⁹ Yapının minberini Desdereçizade Eyyubi Mehmed Efendi vaz eylemiştir. (Ayvansarayî, **a.g.e.**, s. 138.)

Öz, **a.g.e.**, s. 67. ; **E.C.**, s. 100.; N. Esra Dişören,“ Kaliçeci Hasan Mescidi , **D.B.İ.A.**, C:4, İstanbul, 1994, s. 400.

⁴¹⁰ Dişören, **a.y.**, s. 400. ; Öz, **a.g.e.**, s. 67. ; **E.C.**, s. 100.

Yapının doğu cephesinde pencerelerin alt hizasında bir silme ile mihrap cephesinde iki düşey silme yer almaktadır.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve halen kullanılmaktadır.

4.2.1.13. MALKOÇ SÜLEYMAN BEY CAMİİ⁴¹¹

PAFTA NO:

C.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Yenikapı'da, Dülbentçi Hüsameddin Mahallesi'nde yer alan yapı, Soğancılar Sokağı (Soğancı Raşit Sokağı) ile Yenikapı Caddesi (Mustafa Kemal Caddesi) arasında, köşededir.

TARİHÇE:

Malkoç Süleymanzade Ebubekir Ağa tarafından yaptırılan cami zamanla harap olmuş, 1868 senesinde Sahaflar Şeyhi Hoca Ali tarafından yeniden inşa ettirilmiştir.⁴¹²

MİMARİ:

Kâgir ve fevkani olarak inşa edilen caminin altında dükkânlar bulunmaktadır.⁴¹³

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Aksaray-Yenikapı yolu açılırken bir bölümü yola alınan, bir bölümü de yeşil saha olarak kullanılan cami günümüzde mevcut değildir.⁴¹⁴

⁴¹¹ Yapı Malkoç Süleyman Ağa Camii, Langa Yenikapı Mescidi ve Malkoçzade Ebubekir Mescidi olarak da bilinmektedir.

⁴¹² Caminin minberini Tahvil Kesedarı Salih Efendi vaz eylemiştir. (Ayvansarayı, **a.g.e.**, s. 332.) **Eminönü Camileri** adlı eserde ise Ali Efendi olarak geçmektedir. (**E.C.**, s. 133.)

Öz, **a.g.e.**, s. 97. ; **E.C.**, s. 133.

⁴¹³ Öz, **a.g.e.**, s. 97. ; **E.C.**, s. 133.

⁴¹⁴ **E.C.**, s. 133.

4.2.1.14. NALLI MESCİT⁴¹⁵

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Cağaloğlu'nda, Hoca paşa Mahallesi'nde yer alan yapı, İstanbul Vilayet Konağı yakınında, Mahmudiye Caddesi (Bab-ı Âli Caddesi) üzerindedir.

TARİHÇE:

II. Mehmed döneminde Ni'mel-ceyşten⁴¹⁶ İmam Ali Efendi tarafından yaptırılan ve Bab-ı Âli Yangını'nda harap olan cami, kitabesine göre 1866/68 senesinde yeniden inşa ettirilmiştir.⁴¹⁷ 1902 tarihli kitabesinden de yapının esaslı bir tamir gördüğü anlaşılmaktadır.⁴¹⁸

MİMARİ:

Kare planlı kâgir yapı kubbeye örtülmüştür. Mescidin içinden çıkılan tek şerefeli taş minaresi kuzeydoğu köşesindedir. Çok sayıda pencere ile aydınlatılan yapıya giriş üç kapıyla sağlanmıştır.⁴¹⁹ (Foto. 89)

SÜSLEME:

Mescidin kuzey cephesinde yer alan ve beş basamakla ulaşılan ana kapının üzerinde 1866/68 tarihini veren Kazasker Mustafa İzzet Efendi (ö.1876) hatlı kitabe

⁴¹⁵ Yapı İmam Ali Mescidi ve Bab-ı Ali Mescidi olarak da bilinmektedir.

⁴¹⁶ İstanbul'un fethine katılan ve Hz. Muhammed'in fetihle ilgili hadisinde "ni'mel-ceyş" (kutlu asker) olarak adlandırılan zümreye verilen isim.

⁴¹⁷ Öz, **a.g.e.**, s. 109.

Bazı kaynaklarda 1866/68 (H.1283) senesi yapının tamir edildiği tarih olarak belirtilmiş.(**E.C.**, s. 149. ; Enis Karakaya, "Nallı Mescit", **D.B.İ.A.**, C:6 , İstanbul, 1994, s. 42.)

⁴¹⁸ Öz, **a.g.e.**, s. 109. ; **E.C.**, s. 149. ; Karakaya, **a.y.**, s. 42.

⁴¹⁹ Cami adını minare kaidesindeki yer alan günümüzde mevcut olmayan kabartma nal resimlerinden almıştır.(Öz, **a.g.e.**, s. 109. ; **E.C.**, s. 149. ; Karakaya, **a.y.**, s. 42.)

bulunur. 1902 tarihli ve İsmail Hakkı Sami Efendi hatlı diğer kitabe batı cephesinde pencereden bozma kapının üzerindedir.

Minarenin şerefesine Endülüs-Magrib havası veren cumba ilave edilmiştir. Aynı özelliğe sahip detaylar kubbe eteğindeki palmet kuşağında, saçaktaki mukarnaslı bordürde, minare külahı ve kubbe aleminde de görülmektedir.

İnce uzun mihrap nişinin iki yanında yivli sütunçeler yer almakta, mihrap kavsarasında baklava dilimli mukarnas alçı süsleme görülmektedir. Mukarnaslı iki bordürün üzerinde girift rumi ve palmetlerden oluşan alınlık mihrabı taçlandırmaktadır. Ahşap minberi ve vaaz kürsüsü beyaz boya üzerine altın yaldızlı kabartma bitkisel motiflerle bezeli olup, minber külahı, ucu sivriltilmiş soğan kubbesi ile Türk mimarisine yabancı doğu tarzı öğelerden birini oluşturur. 12 basamaklı ve ahşap korkuluklu bir merdiven hünkar mahfiline çıkmaktadır.⁴²⁰

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve kullanılmaktadır.

⁴²⁰ Karakaya, a.y., s. 42.

4.2.1.15. ÂLİ PAŞA CAMİİ⁴²¹

PAFTA NO:

B.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Beyazıt'ta, Mercan Mahallesi'nde yer alan yapı, Fuad Paşa Caddesi ile Mercan Caddesi'nin köşesindedir.

TARİHÇE:

İlk olarak Eski Saray Ağası Yakup Ağa tarafından (ö.1477) inşa ettirilen yapı yanmış, yerine 1869 tarihinde Sadrazam Âli Paşa tarafından bugünkü camii yaptırılmıştır. Mimari İtalyan Bariori'dir.⁴²²

MİMARİ:

Fevkani olarak inşa edilen sekiz köşeli kâgir yapı, tek kubbe ile örtülmüştür. Alttan dönen bir merdivenle çıkılan kapalı son cemaat yerinden yine aynı türde bir merdivenle mahfile çıkılmaktadır. Caminin tek şerefeli bir minaresi ile altında bir dükkânı ve sebili mevcuttur.⁴²³ (Foto. 90)

⁴²¹ Yapı Ağa Camii ve Yakup Ağa Camii olarak da bilinmektedir.

⁴²² Öz, **a.g.e.**, s. 18. ; Hakan Arlı, "Âli Paşa Camii ve Sebili", **D.B.İ.A.**, C:1, İstanbul, 1994, s. 195. ; **E.C.**, s. 17, 18. ; Reşat Ekrem Koçu, "Âli Paşa Camii", **İstanbul Ansiklopedisi**, C:2, İstanbul, 1960, s. 695.

Eski Saray'da vefat edenlerin cenaze namazları bu camide kılınırdı. Cenaze hizmetleri de binanın imamına tahsis edilmiştir. Minberini III. Murad'ın zevcesi Valide-i Atik Nurbanu Sultan koydurmuştur. (Ayvansarayi, **a.g.e.**, s. 38.)

⁴²³ Öz, **a.g.e.**, s. 18. ; Arlı, **a.y.**, s. 195. ; **E.C.**, s. 18.

SÜSLEME:

Eklektik üslupta inşa edilen yapı, cephelerine açılan yuvarlak kemerli birer büyük pencere ve yuvarlak tepe pencereleri ile aydınlatılmaktadır. Yuvarlak kemerlerin üzengi hizalarına üçgen çıkmalar konularak at nalı kemer havası verilmiştir. Yapının saçak silmesi klasik oranlardan uzaklaşmış mukarnaslardan oluşmaktadır. Saçağın üst bölümünde her cephede dilimli kemer şeklinde biçimlendirilmiş, içi stilize bitki motifleriyle dolgulanmış alınlıklar yer alır.⁴²⁴

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Büyük Mercan Yangını'nda yanan cami 1949'da restore edilmeye başlanmış 1953'de bitmiştir.⁴²⁵ Yapı günümüzde mevcuttur ve kullanılmaktadır.

⁴²⁴ Arlı, **a.y.**, s. 195

⁴²⁵ Koçu, **a.y.**, s. 695. ; Arlı, **a.y.**, s. 195. ; **E.C.**, s. 18.

4.2.1.16. FUAD PAŞA CAMİİ⁴²⁶

PAFTA NO:

B.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Sultanahmet'te, Binbirdirek Mahallesi'nde yer alan yapı, Peykhane Caddesi (Peykhane Sokağı) üzerindedir.

TARİHÇE:

II. Mehmed'in Şatırı Uzun Şücaeddin tarafından yaptırılan Uzun Şüca Mescidi zamanla harap olmuş ve yıkıntıları üzerine Sadrazam Keçecizade Fuad Paşa (ö.1869) tarafından günümüzdeki cami inşa ettirilmiştir.⁴²⁷

MİMARİ:

Sekizgen planlı kâgir yapı kubbeye örtülmüştür. Önünde yapıdan daha alçak bir şekilde inşa edilmiş kapalı son cemaat yeri bulunmaktadır. Yapının tek şerefeli minaresi taştan yapılmıştır.⁴²⁸ (Plan 16) (Foto. 91)

SÜSLEME:

Yapı dış cephesiyle XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı tasarımcılarının ilgi gösterdiği oryantalizm akımının yalın bir temsilcisidir. At nalı kemerli ikiz pencereler ile bunların üzerinde yer alan yuvarlak pencereler, girişteki açıklığın büyük at nalı kemeri dış cephedeki oryantalist elemanlardır.

⁴²⁶ Yapı Uzun Şüca Camii olarak da bilinmektedir.

⁴²⁷ Caminin inşa tarihi üzerine tartışmalar bulunmaktadır. Yapının Fuad Paşa'nın ölümünden önce 1848 senesinden evvel inşa edildiği bilgisine karşılık (Öz, **a.g.e.**, s. 61.), Sadrazamın 1869'daki ölümünü takip eden defin töreninin resmedildiği bir gravürde, arka plandaki harap yapı Uzun Şüca Mescidi olarak teşhis edilmiştir. Bu durumda cami 1869'dan sonra inşa edilmiş olmalıdır. (Turgut Saner, "Fuad Paşa Camii", **D.B.İ.A.**, C:3, İstanbul, 1994, s. 341. ; Saner, **a.g.e.**, s. 91.)

⁴²⁸ Saner, **a.y.**, s. 341. ; Saner, **a.g.e.**, s. 91. ; **E.C.**, s. 62.

İçeride ise Magrip bileşenli oryantalizm modası uyarınca sarı, kırmızı ve mavi renklerin egemen olduğu kalem işi bezemeler bulunmaktadır. Minber de aynı anlayışla tasarlanmıştır.⁴²⁹ (Foto. 92)

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1894 depreminde minaresi yıkılan⁴³⁰ cami, günümüzde mevcuttur ve iyi durumdadır.

⁴²⁹ Saner, **a.y.**, s. 341. ; Saner, **a.g.e.**, s. 91.

⁴³⁰ Ürekli, **a.g.e.**, s. 47.

4.2.1.17. KARAKİ HÜSEYİN ÇELEBİ CAMİİ⁴³¹

PAFTA NO:

A.4

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Hocapaşa Mahallesi'nde yer alan yapı, (Hüdavendigâr Caddesi) üzerindedir.

TARİHÇE:

Yapı, Hadîka'da "Karakî Mescidi" adıyla geçmekte, bânisinin Hüseyin Ağa olduğu ve minberini Tütün Gümrüğü Mukataası Emîni Hasan Ağa'nın vaz eylediği söylenmektedir.⁴³² Cami, kitabesinden anlaşıldığı üzere, 1871'de Devai Nazırı Mümtaz Ebubekir Efendi tarafından yeniden yaptırılmıştır.⁴³³

MİMARİ:

Kare planlı yapı, kesme taştan inşa edilmiş ve ahşap bir çatıyla örtülmüştür. Yapının önüne son yıllarda kapalı bir son cemaat yeri ve avlusuna da meşruta ev yapılmıştır. Tramvay yoluna taşamakta olan minaresi, 1938 yılında yıkılarak içeriye alınmıştır.⁴³⁴ (Foto. 93)

SÜSLEME:

Dış bahçe kapısı üzerinde iki satırlık inşa kitabesi yer alır.⁴³⁵

⁴³¹ Yapı Salkım Söğüt Camii olarak da bilinmektedir.

⁴³² Ayvansarayî, **a.g.e.**, s. 235.

⁴³³ **E.C.**, s. 105.

⁴³⁴ Öz, **a.g.e.**, s. 83.

⁴³⁵ **E.C.**, s. 105.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1894 depreminde hasar gören⁴³⁶ yapı günümüzde mevcuttur.

⁴³⁶ Ürekli, **a.g.e.**, s. 47.

4.2.1.18. NEVFİDAN CAMİİ⁴³⁷

PAFTA NO:

B.5

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Zindankapı'da, Sarıdemir Mahallesi'nde yer alan yapı, Yumurtacılar Caddesi (Ragıp Gümüşpala Caddesi) üzerindedir.

TARİHÇE:

İlk olarak Bakkal Hacı Salih Ağa tarafından yaptırılan cami, II. Mahmud'un başkadını Nevfidan Kadın tarafından yeniden inşa ettirilmiştir. Daha sonra cami yanmış ve 1924 senesinde tekrar yaptırılmıştır.⁴³⁸

MİMARİ:

Fevkani yapı ahşap çatılıdır.⁴³⁹

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Bir süre harap vaziyette kalan yapı günümüzde mevcut değildir.

⁴³⁷ Yapı Odunkapı Mescidi, Yumurtacılar Mescidi ve Çürükelma Camii olarak da bilinmektedir.

⁴³⁸ Öz, **a.g.e.**, s. 113. ; **E.C.**, s. 150.

⁴³⁹ **A.e.** ; **a.e.**

4.2.1.19. DİBEK CAMİİ⁴⁴⁰

PAFTA NO:

B.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Gedikpaşa'da yer alan yapı, Emin Camii Sokağı (Dibekli Cami Sokağı) ile Yahya Paşa Sokağı (Beyazıt Karakolu Sokağı) arasında, köşededir.

TARİHÇE:

Beyazıt Camii'nin bina emini Nasuhizade Hacı Emin Bey (ö.1513) tarafından inşa ettirilen cami, XIX. yüzyılın önemli devlet adamlarından Mehmed Esat Efendi (ö.1262) tarafından yeniden yaptırılmıştır.⁴⁴¹

MİMARİ:

Kare planlı kâgir yapı ahşap çatıyla örtülmüştür. Mihrabın sağında bulunan ve on basamakla ulaşılan son cemaat yerinden yapıya giriş sağlanmıştır. Girişin karşısına düşen kadınlar mahfili üst kattadır. Yapıda sol duvarla mihrap duvarı önünde küçük bir hazire yer almaktadır.⁴⁴² (Foto. 94)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1952 senesinde esaslı bir tamir görerek birçok özelliği kaybolan yapı günümüzde mevcuttur ve kullanılmaktadır.⁴⁴³

⁴⁴⁰ Yapı Emin Bey Camii, Dibekli Emin Bey Mescidi ve Emin Bey Mescidi olarak da bilinmektedir.

⁴⁴¹ E.C., s. 59. ; Öz, a.g.e., s. 51.

⁴⁴² A.e. ; a.e.

⁴⁴³ E.C., s. 59.

4.2.1.20. BEHRAM ÇAVUŞ CAMİİ

PAFTA NO:

B.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Kumkapı'da, Şehsuvar Bey Mahallesi'nde yer alan yapı, Kadirga Caddesi (Kadirga Limanı Caddesi) ile Kulluk Sokağı (Kumluk Sokağı) arasında, köşededir.

TARİHÇE:

1595-1596 yıllarında Sokullu Mehmet Paşa zamanında Başçavuş Behram Ağa tarafından yaptırılan yapı büyük Hocapaşa Yangını'nda tamamen yanmış ve 1881 senesinde Dördüncü Ordu Müşiri Mustafa Tevfik Paşa tarafından yeniden inşa ettirilmiştir.⁴⁴⁴

MİMARİ:

Kâgir yapı ahşap çatıyla örtülmüştür. Taştan yapılmış tek şerefeli bir minaresi vardır.⁴⁴⁵ (Foto. 95)

SÜSLEME:

İçeride mihrabın iki yanında bulunan şamdanlardan birinin üzerinde yapının ilk inşa tarihi yazılıdır. Caminin ikinci inşasını gösteren kitabe Ali Hilmi Efendi tarafından yazılmıştır.⁴⁴⁶ (Foto. 96)

⁴⁴⁴ E.C., s. 49.

⁴⁴⁵ A.e.

⁴⁴⁶ A.e.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1957 senesinde tamir gören yapı günümüzde mevcuttur ve ibadete açıktır.⁴⁴⁷

⁴⁴⁷ A.e.

4.2.1.21. MOLLA HÜSREV CAMİİ⁴⁴⁸

PAFTA NO:

C.5

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Kara Mehmed Mahallesi'nde yer alan yapı, Cibali Kapısı Caddesi (Sivrikoz Caddesi) üzerindedir.

TARİHÇE:

Fatih devri alimlerinden Şeyhülislam Molla Hüsrev Mehmed Efendi tarafından XV. yüzyılda inşa ettirilen ve zamanla yok olan yapı, XIX. yüzyılda yeniden yaptırılmıştır.⁴⁴⁹

MİMARİ:

Kare planlı kâgir yapı fevkanidir ve çatıyla örtülmüştür. Tek şerefeli tuğla minaresi sağda, girişin üzerindedir. Merdivenlerle ulaşılan yapıda son cemaat yeri ve kadınlar mahfili bulunmaktadır. Yapının altında dükkânlar yer alır.⁴⁵⁰ (Foto. 97)

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve kullanılmaktadır.

⁴⁴⁸ Yapı Küçük Mustafa Paşa Camii olarak da bilinmektedir.

⁴⁴⁹ **F.C.D.T.E.**, s. 173. ; Edhem Ruhi Öneş, "Cami ve Mescitler", **Fatih İlk İstanbul**, İstanbul, Fatih Belediyesi Yayınları, 2003, s. 65.

⁴⁵⁰ **A.e. ; a.e.**

4.2.2. TEKKELER

4.2.2.1. EMİR BUHARÎ TEKKESİ

PAFTA NO:

D.7

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Ayvansaray'da, Atik Mustafa Paşa Mahallesi'nde yer alan yapı, İvaz Ağa Caddesi (Dervişzade Sokağı) üzerinde bulunmaktadır.

TARİHÇE:

Tekkeyi 1512/13 senesinde Emir Buharî adıyla da tanınan ve Nakşibendîliği İstanbul'a getiren Şeyh Ahmed Buharî (ö.1516) kurmuştur.⁴⁵¹ Zamanla harap olan yapı 1845 senesinde yeniden inşa edilmiştir.⁴⁵²

MİMARİ:

Bulunduğu meyilli araziye uygun olarak inşa edilen tekke, mescid-tevhidhane ve tevhidhanenin kuzeyinde yer alan ahşap direkli, iki katlı harem bölümünden meydana gelmektedir. Mescid-tevhidhanenin güneyinde hazire yer alır.⁴⁵³

Kâgir olarak inşa edilen mescid-tevhidhane kısmen iki katlıdır ve ahşap çatıyla örtülmüştür. Yapıya giriş kuzeybatı köşesinde yer alan kapıdan sağlanmakta ve buradan üst kata çıkan merdivenin de bulunduğu ufak bir taşlığa ulaşılmaktadır. Taşlıkta yer alan iki kapı ile tevhidhaneye ve mahfile girilmektedir. Kare planlı tevhidhanenin güney duvarında yarım daire kuruluşlu mihrap yer alır.⁴⁵⁴ (Foto. 98)

⁴⁵¹ Tanman, **a.g.e.**, s. 218. ; Thierry Zarcone: "Emir Buharî Tekkesi", **D.B.İ.A.**, C:3, İstanbul, 1994, s. 165.

⁴⁵² **A.e.** ; Şevket Belgin, "**İstanbul Tekkeleri**", İ. Ü. Ed. Fak. yayınlanmamış Sanat Tarihi lisans tezi, İstanbul, 1970, s. 46.

⁴⁵³ Belgin, **a.g.e.**, s. 46.

⁴⁵⁴ Tanman, **a.g.e.**, s. 219.

SÜSLEME:

Mihrabın içinde Kâbe tasvirli bir çini panonun varlığı duvardaki izden anlaşılmaktadır.⁴⁵⁵

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Harem dairesi 1946 senesinde geçirdiği yangın neticesinde ortadan kalkmış, 1962'de ikinci bir yangın ile de mescid-tevhidhane zarar görmüştür.⁴⁵⁶ Yapı günümüzde harap durumdadır ve kullanılmamaktadır.

⁴⁵⁵ A.e.

⁴⁵⁶ A.e.

4.2.2.2. PAZAR TEKKESİ

PAFTA NO:

E.4

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Topkapı'da, Arpa Emini Mahallesi'nde yer alan yapı. Pazar Tekkesi Sokağı'ndadır.

TARİHÇE:

Halvetîliğın Sinanî koluna bağılı bu tekke, 1552/53 yılı civarında, Katip Mehmed Efendi (ö. 1596) tarafından, Şeyh Mehmed Efendi adına inşa ettirilmiştir. Cümle kapısı üzerinde yer alan kitabeden, yapının tahribe uğradığı ve Şeyh Hacı Mehmed Salih Efendi (ö. 1869) tarafından ihya edildiğı anlaşılmaktadır. Kitabenin tarihi yoktur. Ancak son mısraları ebced hesabına göre 1857/58 tarihini vermektedir. Tevhidhane kapısı üzerinde yer alan kitabeden de yapının 1896/97 senesinde, II. Abdülhamid tarafından yenilendiğı anlaşılmaktadır.⁴⁵⁷

MİMARİ:

Tekke avlusuna girişin sağıında, bâninin ve diğery şeyhlerin mezarlarının bulunduğı türbe ile türbenin yanında, yine bazı şeyh mezarlarının bulunduğı bir hazire yer almaktadır. Kareye yakın dikdörtgen planlı tekke kâgirdir ve beşik çatıyla örtölmüştür. Cephelerinde tuğla ile çevrelenmiş basık kemerli pencereler bulunmaktadır. (Foto. 99)

SÜSLEME:

Avlu kapısı kesme taşla örölmüş, yanlardan pilastrlarla kuşatılan açıklık sepet kulpu biçimindedir ve kilit taşı çıkıntılı bir kemerle taçlandırılmıştır. Kapının üzerinde talik

⁴⁵⁷ M. Baha Tanman, "Pazar Tekkesi", **D.B.İ.A.**, C:6, İstanbul, 1994, s. 235.

hatlı ihya kitabesi ile Abdülaziz'in tuğrası bulunur. Tevhidhane kapısı üzerinde ise, II. Abdülhamid'in ihyasını belirten talik hatlı bir kitabe daha vardır.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Tekkenin son şeyhi olan Mustafa Galip Efendi'nin (ö. 1925) ailesi, 1950'lerin sonuna kadar harem dairesi olan ahşap konakta ikamet etmiştir. Daha sonra harem ve selâmlık bölümlerinin yerine, Galip Efendi'nin torunu tarafından, Shell benzin istasyonu yapılmış ve tevhidhane binası ise iş yeri olarak kullanılmıştır.⁴⁵⁸ Günümüzde türbe ziyarete açıktır.

⁴⁵⁸ Tanman, **a.y.**, s. 235.

4.2.2.3. KADEM TEKKESİ

PAFTA NO:

D.3

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Kasap İlyas Mahallesi'nde yer alan yapı, Nafiz Gürman Caddesi ile Şeyhülharem Sokağı üzerinde, köşededir.

TARİHÇE:

Sa'dî tarikatının İstanbul'daki en önemli tekkelerinden olan bu yapı, 1785 senesinde Sadrazam Halil Hamid Paşa (ö.1785) tarafından yaptırılmıştır. Binada, Hz. Muhammed'e ait olduğu rivayet edilen ve "Kadem-i Şerif" olarak adlandırılan bir ayak izinin bulunduğu bilinmektedir. Tekke, XIX. yüzyılın ortalarında yeniden inşa ettirilmiştir.⁴⁵⁹

MİMARİ:

Yapı, doğu-batı doğrultusunda uzanan, harem ve selâmlık bölümlerini barındıran iki katlı bir kanat ile selamlığın arkasında üst kat hizasında yer alan tevhidhaneden meydana gelmektedir. Tevhidhane ile aynı kotta, tekke şeyhleri ve ailelerine ait küçük bir hazine bulunmaktadır. Harem ve selâmlık kanadında zemin kat kâgir, üst kat ise ahşap olarak inşa edilmiştir. Her iki yapı birbirine iki oda ile bağlanmakta ve müstakil birer kapı ile caddeye açılmaktadır. Selâmlık hareme göre geniş tutulmuş, ahşap konsol ve direklere oturan iki çıkma ile genişletilmiştir. Harem cephesinde de bir çıkma bulunmaktadır.

(Foto. 100)

⁴⁵⁹ M. Baha Tanman, "Kadem-i Şerif Tekkesi", **D.B.İ.A.**, C:4, İstanbul, 1994, s. 327, 328.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapının harem ve selâmlık bölümleri yakın zamana kadar mesken olarak kullanılmış ve harap bir şekilde günümüze ulaşabilmiştir. Tevhidhane bölümü ise Cumhuriyet döneminde fonksiyonsuz kaldığı için harap olmuş ve yıkılmıştır.

4.2.2.4. BÂLÂ TEKKESİ

PAFTA NO:

E.3

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Silivrikapı'da, Veledi Karabaş Mahallesi'nde yer alan yapı, Maslak Sokağı (Tekke Maslağı Sokağı) ve Bâlâ Tekkesi Sokağının köşesindedir.

TARİHÇE:

Topçubaşı Bâlâ Süleyman Ağa tarafından 1453-1457 tarihleri arasında inşa ettirilen yapı, zamanla harap olmuş ve 1862/63 senesinde II. Mahmud'un saraylılarından Sazkâr Kalfa tarafından türbe, harem dairesi gibi bazı ilavelerle Nakşibendiliğe bağlı bir tekkenin cami-tevhidhanesi olarak yeniden yaptırılmıştır. 1863/64 senesinde Abdülmecid'in dördüncü kadını ve II. Abdülhamid'in analığı olan Perestu Kadınefendi tekkenin yanına Bâlâ Mektebi olarak bilinen binayı yaptırmış, 1891/92 senesinde ise sebîl, muvakkithane, çeşme ve şadırvan ekletmiştir. 1894 depreminde büyük hasar gören yapı, II. Mahmud'un kızı Adile Sultan (ö.1899) tarafından yeniden inşa ettirilmiştir.⁴⁶⁰

MİMARİ:

Yapı ilk inşasında küçük ve ahşap çatılı iken, 1862/63 tarihinde, daha büyük ve kubbeli olarak yeniden yapılmıştır. Basık kemerli cümle kapısından birbirini takip eden iki giriş bölümüne ulaşılır. Bunlardan ilki dikdörtgen planlı taşlıktır ki buradan bir kapı ile türbeye geçilir. Diğerisi ise beşgen planlıdır ve cami-tevhidhanenin son cemaat yeri niteliğindedir. Sekizgen prizma biçiminde bir gövde ve bunu örten kubbeden oluşan cami-tevhidhane mekânı, türbeden daha yüksek tutulmuş ve yapının dış görünüşüne hakim

⁴⁶⁰ M. Baha Tanman, "Bâlâ Külliyesi", **D.B.İ.A.**, C:2, İstanbul, 1994, s. 6. ; M. Baha Tanman, "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları/Tekkeler", **Osmanlı Uygarlığı**, C:1, haz. Halil İnalcık - Günsel Renda, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003, s. 307.; Ürekli, **a.g.e.**, s. 47.

kılınmıştır. Girişin karşısında mihrap, diğer altı kenarda ise birer büyük pencere ve birer yuvarlak tepe penceresi yer almaktadır. Girişin sağındaki pencere türbeye açılmakta, böylelikle iki mekân arasında tarikat yapılarına has bir bağlantı sağlanmaktadır. Yapının tamamıyla kesme taştan örülen ve kaidesi kubbe eteğine kadar ulaşan minaresi kurşun kaplı konik ahşap bir külah ile son bulmaktadır.⁴⁶¹ (Plan 17) (Foto. 101)

SÜSLEME:

Dış cephede yer alan büyük pencereler Hint-İslam mimarisinde görülen kaş kemerlerle taçlandırılmıştır. Mihrabın bulunduğu kenarın cephesine ise aynı boyutta ve türde bir sağır pencere yapılmış, tepe penceresinin yerine ise yuvarlak bir madalyon içine Ömer Faik imzalı sülüs hatlı bir “Kelime-i Tevhid” yerleştirilmiştir. Binanın köşelerinde ikişer pilastr ile üzerlerinde birer kasnak penceresi bulunmaktadır.

Yapının girişi Abdülaziz tuğralı ve 1862/63 tarihli bir kitabe ile taçlandırılmış, kitabenin üzerine istiridye kabuğu, volüt, rozet gibi motiflerin yanısıra beyzi bir madalyon içinde “Maşallah” ibaresini içeren, kabartma bir tepelik yerleştirilmiştir.

Beyaz mermerden yontulmuş olan mihrapta mukarnası hatırlatan yaprak dizileriyle donatılmış pilastrlar, istiridye kabuğu biçiminde kavsara ve tam ortada üç kandil kabartması bulunmakta, mihrabın üzerinde ise birbirini izleyen yatay silmeler, zigzaglı şeritler, C ve S kıvrımları, gırlantlar ve çiçek vazolarından oluşan bir tepelik yer almaktadır. Bütün bu unsurlar geç devir Osmanlı eklektisizmini yansıtmaları bakımından önemlidir. Tuğra şeklinde istiflenmiş iki besmele arasında yer alan mihrap ayeti ile mihrabın üzerinde yuvarlak kemerli bir niş içinde bulunan 1868/69 tarihli ahşap ayet levhası hattat Mehmed Şefik Bey’in (ö.1880) eseridir.

Kubbe ve pendentifler palmet dizisi, rumi, salbekli şemse gibi klasik üsluba bağlanan motifleri içeren kalem işleriyle süslenmiştir. Kubbenin merkezinde celi sülüs hatlı

⁴⁶¹ Tanman, **Bâlâ Külliyesi**, s. 7.

ihlas suresi, pendentiflerde ise sekizgen çerçveli Allah, Muhammed, dört halife ve haseveyn levhaları bulunmaktadır.⁴⁶²

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Tekkelerin kapatıldığı 1925 senesinden sonra kullanılmayan yapı harap olmaya başlamış, 1951 senesinde ise üstünkörü bir onarım geçirmiştir. Daha sonra geniş kapsamlı bir onarıma tabi tutulan yapı, günümüzde cami olarak kullanılmaktadır.

⁴⁶² A.y., s. 7, 8.

4.2.2.5. SOFULAR TEKKESİ

PAFTA NO:

D.4

YERİ:

Fatih İlçesi, Sofular'da, İskender Paşa Mahallesi'nde yer alan yapı, Sofular Caddesi ile Tekke Sokağı (Sofular Tekkesi Sokağı)'nın köşesindedir.

TARİHÇE:

Halvetiliğe bağlı tekke, XVI. yüzyılın başlarında Şeyh Süleyman-ı Rumî tarafından kurulmuştur. Yapının günümüzde kısmen mevcut olan binaları, XIX. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir.⁴⁶³

MİMARİ:

Kareye yakın dikdörtgen planlı ve kırma çatılı ana bina, kâgir duvarlı, basık tavanlı bir bodrum katı üzerine oturmaktadır. Yemekhane olması muhtemel bodrum katının üzerinde, tevhidhane, türbe ve meydan odası niteliğinde bir mekânı barındıran zemin kat bulunur. Doğudaki girişin açıldığı ufak taşlığın sağında tevhidhane ile bağlantılı meydan odası, solunda ise şeyhlere ait türbe yer almaktadır. Türbe tevhidhaneye üç pencere ile açılır. Dikdörtgen kuruluşlu tevhidhane, mescit özellikleri göstermekte ve kuzey duvarı boyunca iki katlı mahfiller uzanmaktadır. Dört ahşap dikme üzerine oturan kadınlar mahfili, mihrap ekseninde kavisli bir çıkma yapar. Ana binanın kuzeydoğusunda, günümüzde mevcut olamayan, tek katlı ahşap selâmlık binası, kible yönünde ise hazire bulunur.⁴⁶⁴ (Foto. 102)

⁴⁶³ M. Baha Tanman, "Sofular Tekkesi", **D.B.İ.A.**, C:7, İstanbul, 1994, s. 24-25.

⁴⁶⁴ Tanman, **a.y.**, s. 25.

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde Kız Kuran Kursu olarak kullanılmaktadır. Selâmlık binası ile yeri tespit edilemeyen harem binası, tamamen yok olmuştur.

4.2.2.6. OLANLAR DERGÂHI⁴⁶⁵

PAFTA NO:

C.3

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Aksaray'da, Murat Paşa Mahallesi'nde yer alan yapı, Cerrahpaşa Caddesi (Haseki Caddesi) ile Yusuf Paşa Caddesi (Turgut Özal Caddesi)'nin kesiştiği yerdedir.

TARİHÇE:

Tekke, II. Mehmed döneminde Sekbanbaşı Yakup Ağa tarafından kurulmuştur. XVII. yüzyılın başlarına kadar hakkında bilgi bulunmayan ve hangi tarikata bağlı olduğu bilinmeyen tekkeyi, bu dönemde “Olanlar Şeyhi” lakabıyla tanınan İbrahim Efendi yeniden canlandırılmıştır. XVII. yüzyılın ilk yarısında Bayramî Melamîliğin temsil edildiği tekkenin, bu tarihten itibaren hangi tarikata bağlandığı tespit edilememekte ancak XIX. yüzyılın başlarında “Dede Efendi” lakabıyla tanınan bir şeyh tarafından Halvetîliğin Şabanî koluna geçirildiği bilinmektedir. Tekke, 1871 senesinde Mısır hıdivlerinden Prens Abbas Paşa'nın eşi Prens Mahveş Hanımefendi tarafından yeniden inşa ettirilmiş ve Kadirî tarikatının denetimine girmiştir.⁴⁶⁶

MİMARİ:

Tekke, dört katlı ve kâgirdir. Yapının zemin katında, güney yönünde, türbe-sebil ve arkasında tevhidhane bulunur. Bu bölümlerin doğusunda harem ve çeşme, batısında ise selâmlık yer almaktadır. Kare planlı tevhidhanenin önünde, dört adet sütuna oturan son cemaat yeri revağı bulunur. Girişin iki yanında mekânı aydınlatan birer pencere vardır.

⁴⁶⁵ Yapı Oğlanlar Tekkesi olarak da bilinmektedir.

⁴⁶⁶ M. Baha Tanman, “Oğlanlar Tekkesi”, **D.B.İ.A.**, C:6, İstanbul, 1994, s. 123. ; M. Baha Tanman, “Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları/Tekkeler”, s. 305.

Başka penceresi bulunmayan tevhidhanenin doğu ve batı duvarlarında, hareme ve selamlığa açılan birer kapı yer alır. Cephede, türbe-sebilen üzerinde bulunan bölüm geriye çekilmiş, türbe-sebili yanlardan kuşatan kanatlar üçer kat, geriye çekilen bölüm ise iki kat halinde düzenlenmiştir.⁴⁶⁷ Olanlar Dergâhı, çok katlı tasarımı ve cephe düzenlemesiyle diğer geç dönem İstanbul, tarikat yapılarından ayrılmaktadır. İlk bakışta niteliğini vurgulayan hiçbir özellik bulunmadığından Tanzimat döneminde moda olan kâgir rical konaklarını, aynı dönemin kamu yapılarını hatta İstanbul'da giderek yaygınlaşan apartmanları andırmaktadır.⁴⁶⁸ (Resim 33)

SÜSLEME:

Tekkenin cephesi anahatları ile ampir üslubunu yansıtmakta, tevhidhaneden hareme açılan girişin iki yanında yer alan neo-gotik üslupta sivri kemerli pencereler ise, Abdülaziz döneminin eklektik zevkine bağlanmaktadır.⁴⁶⁹

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1957 senesinde, Millet Caddesi'ni çalışmaları sırasında yıkılan yapı günümüzde mevcut değildir.

⁴⁶⁷ Tanman, **Oğlanlar Tekkesi**, s. 123.

⁴⁶⁸ **A.y.**, s. 124.

⁴⁶⁹ **A.y.**

4.2.2.7. ŞEYH İBRAHİM DERGÂHI

PAFTA NO:

D.3

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Kasap İlyas Mahallesi'nde yer alan yapı, Nafiz Gürman Caddesi ile tren yolu arasındadır.

TARİHÇE:

Kuruluş tarihi bilinmeyen, Kadirîliğe bağlı tekkenin adına ilk defa 1784 tarihli bir listede rastlanmıştır. Bânisinin tekkeye adını veren Taşçı Şeyh Alâeddin Efendi olması muhtemeldir. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde ortadan kalktığı ve aynı yüzyılın üçüncü çeyreğinde yeniden inşa edildiği bilinmektedir.⁴⁷⁰

MİMARİ:

Kısmen iki, kısmen tek katlı olan ufak bina, moloz taş örgülü, basık kemerli pencerelere sahip bir bodrum katı üzerine oturmaktadır. Bodrum katının mutfak, kiler gibi servis birimlerine ayrıldığı düşünülebilir. Tekkenin güneybatı köşesinde tevhidhane yer almakta, kuzeydeki cümle kapısı ve harem kapısı birer küçük avluya açılmaktadır. Yapının üst katı konsollara oturan çıkmalarla genişletilmiştir.⁴⁷¹

SÜSLEME:

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcut değildir.

⁴⁷⁰ M. Baha Tanman, "Taşçı Tekkesi", **D.B.İ.A.**, C:7, İstanbul, 1994, s. 220

⁴⁷¹ Tanman, **a.y.**, s. 221.

4.2.3. KİLİSELER

4.2.3.1. RUM KİLİSELERİ

4.2.3.1.1. AYA KONSTANTİN KİLİSESİ

PAFTA NO:

E.2

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Hacı Hüseyin Ağa Mahallesi'nde, Samatya-Yedikule arasında yer alan yapı, Samatya Caddesi (İmrahor İlyas Bey Caddesi) üzerindedir.

TARİHÇE:

Kilisenin tarihi Janin'e göre XV. yüzyıla kadar uzanır. Yapı fetihten sonra Karaman'dan getirilerek Samatya'ya yerleştirilen Ortadoks Karamanlıların kilisesi olarak bilinmektedir. Yapının adı, 1568 tarihli Patrik Fermanında, 1583 tarihli Tryphon, 1604 tarihli Paterakis ve 1669 tarihli Thomas Smith listesinde geçer. 1689 yılında yanan kilise kitabelerinden anlaşıldığına göre 15 Mart 1805'de yeniden inşa edilmiştir. Yine kitabesinden anlaşıldığına göre, Patrik Konstantios (1830-1834) zamanında, 20 Eylül 1833 tarihinde Mimar Konstantinos tarafından restore edilmiştir. Ayrıca yapı 1963 senesinde yenilenmiştir.⁴⁷²

⁴⁷² 1553 yılında İstanbul'u ziyaret eden Dernschwam kiliseyi görmüştür. Kiliseyi 1576, 1577, 1578 yıllarında ziyaret eden Gerlach, yapının büyük bir avlusu ve narteksi ile içeride merdivenlerle inilen bir ayazmasının olduğunu belirtir. Antakya Patriğinin katibi Paulus, 1652 yılında ziyaret ettiği kilisenin taştan inşa edilmiş, kubbeli, yüksek ve çok eski bir yapı olduğunu belirtir. Yapı Du Cange tarafından "Hagios Konstantinos de Caramanio" adıyla tanıtılır. XVII. yüzyılın ikinci yarısında Kömürciyan, kilisenin 1689 yılında yandığını, K. Pamukciyan da yapının Karamanlı cemaatine ait olduğunu ve onların adıyla anıldığını belirtir. XVIII. yüzyılın sonunda Balatlı S. Hovannesyan, kiliseyi "Ayios Konstantinos" olarak tanımlar. (Zafer Karaca, **İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001, s. 220, 221.) ; Zafer Karaca, "Konstantinos (Ayios)-Eleni (Ayia) Kilisesi", **D.B.İ.A.**, C:5, İstanbul, 1994, s. 60.

MİMARİ:

Yüksek duvarlarla çevrili geniş bir avlunun ortasında yer alan yapı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kaba yontma taş ve köşelerde düzgün kesme taş kullanılarak inşa edilmiştir. Bazilikal kuruluşlu ve sütunlarla birbirinden ayrılan üç nefli yapıda, orta nefinin doğu ucunda yer alan apsis, içten yarım yuvarlak, dıştan ise dokuz cephelidir. Kilisenin önünde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı narteks yer alır. Narteks üzerinde ise yine kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bir galeri bulunur. Orta nefin örtüsü basık tonoz, yan nefler ve narteksin örtüsü düz tavan, apsisin örtüsü ise içte yarım kubbedir. Yapı dışarıdan iki yüzü kırma çatı ile apsis bölümü ise yarım konik çatı ile kapatılmıştır. Yapının güneyinde cepheye bitişik olarak yerleştirilmiş ve cephe boyunca uzanan dikdörtgen planlı toplantı salonu vardır. Baldaken kuruluşlu çan kulesi ise avlunun kuzeyinde yer alır.⁴⁷³ (Foto. 103)

SÜSLEME:

Dışı tamamen sıvanmış olan yapının cephelerinde yer yer devşirme malzeme kullanılmıştır. Yapıyı saçak altında iki düz silme arasında üstte doğu-batıda dışbükey, kuzeyde içbükey bir silme dolanmaktadır. Naosun doğusunda yer alan ve üç nef boyunca uzanan ahşap ikonostasis, oyma ve kabartma tekniğinde yapılmış bitkisel ve geometrik motiflerle süslenmiştir. İkonostasiste, alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla: Hagios Georgios, Hagios Konstantinos ve Helene, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Hagios Demetrios, Hagios Nikolaos ile üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer almaktadır. Ayrıca apsisteki pencerelerin sağında Meryem ve Çocuk İsa, solunda ise Pantokrator İsa tasvirleri vardır. Kirişlerde sütunlar hizasında madalyon içinde Havari tasvirleri görülür. Naosta orta nefin örtüsünde haç ve yıldız motifleri,

⁴⁷³ Karaca, a.g.e., s. 228, 229.

4.2.3.1.2. KİLİSE⁴⁷⁵ (PANAGİA SUDA KİLİSESİ)

PAFTA NO:

D.7

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Eğrikapı'da, Ayvansaray Mahallesi'nde yer alan yapı, Kilise Sokağı (Kandilli Türbe Sokağı) ile Türbe Sokağı arasındadır.

TARİHÇE:

Yapının adı, 1583 tarihli Tryphon ve 1669 tarihli Thomas Smith listelerinde geçmektedir. Kilise kitabesine göre, Patrik VI. Kyrillos (1813-1818) zamanında, 1 Ocak 1816 tarihinde yeniden inşa edilmiştir. Kilisenin 1 Eylül 1851 tarihini veren ikinci bir kitabesi daha vardır⁴⁷⁶

MİMARİ:

Yüksek duvarlarla çevrilmiş bir avlunun ortasında yer alan yapı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Yontma taşla inşa edilmiştir. Bazilikal kuruluşlu ve sütunlarla birbirinden ayrılan üç nefli yapıda, orta nef hizasında yarım yuvarlak üç apsis bulunur. İçte yarım yuvarlak olan apsislerden orta nef hizasındaki daha derindir. Yapının batısında, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı narteks bulunur. Narteksin üzerinde yer alan galeri, yan nefler üzerinden naosa ulaşır.

Orta nefin örtüsü basık tonoz, yan neflerin ve narteksin örtüsü düz tavan, apsisin örtüsü ise içte yarım kubbedir. Yapı dışarıdan iki yüzölçü kırıma çatı ile, apsis ise yarım

⁴⁷⁵ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

⁴⁷⁶ Yapı XVI. yüzyılın ikinci yarısında Du Cange tarafından "Theotokos Egri Porta" adıyla tanıtılmıştır. Edirnekapı bölgesinde okulu olan kiliseleri araştıran Patrik Samuel, 1764 yılında yapıyı "Panagia Eğrikapı" olarak belirtmiştir. Kilise 1930 ve 1946 senelerinde restorasyon görmüştür. (Karaca, a.g.e., s. 130, 131.) ; Zafer Karaca, "Panayia Suda Kilisesi", D.B.İ.A., C:6, İstanbul, 1994. s. 215.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve halen kullanılmaktadır.

4.2.3.1.2. KİLİSE⁴⁷⁵ (PANAGİA SUDA KİLİSESİ)

PAFTA NO:

D.7

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Eğrikapı'da, Ayvansaray Mahallesi'nde yer alan yapı, Kilise Sokağı (Kandilli Türbe Sokağı) ile Türbe Sokağı arasındadır.

TARİHÇE:

Yapının adı, 1583 tarihli Tryphon ve 1669 tarihli Thomas Smith listelerinde geçmektedir. Kilise kitabesine göre, Patrik VI. Kyrillos (1813-1818) zamanında, 1 Ocak 1816 tarihinde yeniden inşa edilmiştir. Kilisenin 1 Eylül 1851 tarihini veren ikinci bir kitabesi daha vardır⁴⁷⁶

MİMARİ:

Yüksek duvarlarla çevrilmiş bir avlunun ortasında yer alan yapı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Yontma taşla inşa edilmiştir. Bazilikal kuruluşlu ve sütunlarla birbirinden ayrılan üç nefli yapıda, orta nef hizasında yarım yuvarlak üç apsis bulunur. İçte yarım yuvarlak olan apsislerden orta nef hizasındaki daha derindir. Yapının batısında, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı narteks bulunur. Narteksin üzerinde yer alan galeri, yan nefler üzerinden naosa ulaşır.

Orta nefin örtüsü basık tonoz, yan neflerin ve narteksin örtüsü düz tavan, apsisin örtüsü ise içte yarım kubbedir. Yapı dışarıdan iki yüzölçü kırma çatı ile, apsis ise yarım

⁴⁷⁵ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

⁴⁷⁶ Yapı XVI. yüzyılın ikinci yarısında Du Cange tarafından "Theotokos Egri Porta" adıyla tanıtılmıştır. Edirnekapı bölgesinde okulu olan kiliseleri araştıran Patrik Samuel, 1764 yılında yapıyı "Panagia Eğrikapı" olarak belirtmiştir. Kilise 1930 ve 1946 senelerinde restorasyon görmüştür. (Karaca, a.g.e., s. 130, 131.) ; Zafer Karaca, "Panayia Suda Kilisesi", **D.B.İ.A.**, C:6, İstanbul, 1994, s. 215.

konik çatı ile kapatılmıştır. Kilisenin doğusunda Timiazoni Ayazması bulunur.⁴⁷⁷ (Foto. 104)

SÜSLEME:

Yapı, dıştan sıvasızdır. Binada, kuzey ve güneyde saçak altında, taştan iki düz silme bulunur. Doğu ve batıda saçak altındaki beş düz silme, çatı hizasında üçgen alınlık oluşturur. Apsislerde saçak altında, iki düz silme arasında dışbükey bir silme bulunur. Batı cephesinde pencereler altında, düz bir silme daha vardır. Cephelerde yer yer devşirme malzeme kullanılmıştır. Kilisenin içinde naosun doğusunda üç nefi kapsayan, oyma ve aplikasyon tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle süslenmiş, ahşap bir ikonostasis yer alır. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla: Balıklı Ayazması'nın tasviri, Petrus ve Paulus, Koimesis, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Mikhael tasvirleri ile üstte küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer alır. Arşitravlarda sütunlar hizasında madalyon içinde Havari tasvirleri görülmektedir. Orta nef örtüsünde Pantokrator İsa, Petrus, Paulus ve Koimesis sahneleri bulunmaktadır.⁴⁷⁸

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve halen kullanılmaktadır.

⁴⁷⁷Karaca, **a.g.e.**, s. 135, 136.

⁴⁷⁸**A.e.**, s. 137, 138.

4.2.3.1.3. KİLİSE⁴⁷⁹ (HAGİOS NİKOLAOS KİLİSESİ)

PAFTA NO:

E.2

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Abdi Çelebi Mahallesi'nde, Samatya'da tren istasyonunun batısında yer alan yapı, Kilise Sokağı (Muallim Fevziye Sokağı)'nda bulunmaktadır.

TARİHÇE:

1583 tarihli Tryphon ve 1604 tarihli Paterakis listelerinde yer alan yapı, 1782 yılında yanmıştır. Kilise kitabesine göre, Patrik I. Konstantinos (1830-1834) zamanında 21 Ocak 1830 tarihinde yeniden inşa edilmiştir.⁴⁸⁰

MİMARİ:

Yüksek duvarlar ve konutlarla çevrili bir avlunun güneydoğusunda yer alan yapı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kaba yontma taş ile inşa edilen yapı, bazilikal kuruluşludur. Sütunlarla birbirinden ayrılan üç nefli yapıda, orta nef hizasında derin ve yarım yuvarlak apsis bulunur. Naosun batısındaki son sütunlara oturan galeri, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup, nefler hizasında yarım daire biçiminde çıkıntılıdır.

Orta nefin ortusu basık tonoz, yan neflerin ortusu düz tavan, apsisin ortusu ise içte yarım kubbedir. Yapı dışarıdan iki yüzlü kırma çatı ile apsis ise yarım konik çatı ile

⁴⁷⁹ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir

⁴⁸⁰ 1583 tarihli Tryphon ve 1604 tarihli Paterakis listelerinde yer alan yapıyı, Antalya Patriğinin katibi Paulus 1652 yılında görmüştür. Kilise ayrıca 1669 tarihli Thomas Smith listesinde de geçmektedir. Petrides yapının 1782 yılında yandığını, Scheneider ise 1830 yılında yanan kilisenin yerine bugünkü binanın yapıldığını belirtmektedir. Yapının inşa tarihini Siderides 1834 sonrası, İstanbul, Ansiklopedisi ise 1865 olarak vermektedir. (Karaca, **a.g.e.**, s. 238.) : Zafer Karaca, "Nikolaos (Ayios) Kilisesi", **D.B.İ.A.**, C:5, İstanbul, 1994, s. 77.

kapatılmıştır. Kilisenin batısında, avlu duvarının önünde, yapıyla aynı adı taşıyan bir ayazma bulunmaktadır.⁴⁸¹ (Foto. 105)

SÜSLEME:

Doğu cephesi hariç dışı tamamen sıvanmış olan yapının cephelerinde yer yer devşirme malzeme kullanılmıştır. Binayı saçak altında içbükey bir silme dolanmaktadır. Batı cephesinde girişi çerçeveyeleyen mermer, üstte üçgen alınlıklıdır. Kilisenin içinde naosun doğusunda üç nefi kapsayan, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle süslenmiş, ahşap bir ikonostasis yer alır. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla: Hagios Kharalampos, Hagios Nikolaos, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos tasvirleri ile üstte küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer alır. Arşitravlarda sütunlar hizasında madalyon içinde Havari tasvirleri ve orta nef örtüsünde yine madalyon içinde Pantokrator İsa tasvirleri bulunmaktadır.⁴⁸²

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve halen kullanılmaktadır.

⁴⁸¹ Karaca, **a.g.e.**, s. 240.

⁴⁸² **A.e.**, s. 240, 242.

4.2.3.1.4. KİLİSE⁴⁸³ (HAGİOİ THEODOROİ KİLİSESİ)

PAFTA NO:

C.3

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Yenikapı Langa'da, Mesih Paşa Mahallesi'nde yer alan yapı, Mirahur Hamamı Caddesi (İmrahor Hamamı Sokağı) ile Langa Caddesi (Güvenlik Caddesi) arasındadır.

TARİHÇE:

Kilise 1583 tarihli Tryphon ve 1604 tarihli Paterakis listelerinde yer almaktadır. 1645 senesinde Kumkapı yangınında zarar gören yapı, Sultan İbrahim'in (1640-1648) izniyle yeniden yapılmıştır. Kilise zamanla harap olmuş ve kitabesine göre 1830 yılında yeniden inşa edilmiştir. 1955 yılında tahrip olan yapı yakın zamanda yenilenmiştir.⁴⁸⁴

MİMARİ:

Yüksek duvarlarla çevrili geniş bir avlunun ortasında yer alan yapı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kaba yontma taş ile inşa edilen yapı, bazilikal kuruluşludur. Sütunlarla birbirinden ayrılan üç nefli yapıda, orta nef hizasında derin ve yarım yuvarlak apsis bulunur. Yapının batısında, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı narteks yer alır. Narteks üzerinde yine kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı galeri bulunur. Galeri orta nef hizasında basık daire biçiminde çıkıntılıdır.

Orta nefin örtüsü basık tonoz, yan neflerve narteksin örtüsü düz tavan, apsisin örtüsü ise içte yarım kubbedir. Yapı dışarıdan iki yüzlü kırma çatı ile apsis ise yarım konik

⁴⁸³ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

⁴⁸⁴ XVIII. yüzyılın sonunda Balatlı S. Hovannesyanyan kiliseyi "Ay Teodoros" olarak adlandırmıştır. (Karaca, a.g.e., s. 272, 273.)

çatı ile kapatılmıştır. Avlunun batısında Hagioi Theodoroi Ayazması, doğusunda ise baldaken şeklinde çan kulesi bulunmaktadır.⁴⁸⁵ (Foto. 106)

SÜSLEME:

Dışı sıvasız olan yapının cephelerinde yer yer devşirme malzeme kullanılmıştır. Binayı saçak altında, taştan iki düz silme arasında içbükey bir silme dolanmaktadır. Batı cephesindeki pencerelerin alt ve üst hizalarında taştan düz bir silme bulunur. Kilisenin içinde naosun doğusunda üç nefi kapsayan, oyma ve kabartma tekniğinde, bitkisel motiflerle süslenmiş, ahşap bir ikonostasis yer alır. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla: Hagios Georgios ve Hagioi Theodoroi, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Hagia Eudokia tasvirleri ile üstte küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri ve yuvarlak kemerli alınlıkta “Son Akşam Yemeği” tasviri yer alır. Orta nefin örtüsünde madalyon içinde Pantokrator İsa tasviri bulunmaktadır. Yan nefler ve narteksin tavanı kirişler çevresinde, alçıdan düz silmeler arasında dış motifleri ile bezenmiştir. Pencerelerde renkli cam kullanılarak haç figürü oluşturulmuştur.⁴⁸⁶

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve halen kullanılmaktadır.

⁴⁸⁵ A.e., s. 275, 276.

⁴⁸⁶ A.e., s. 276, 278.

4.2.3.1.5. KİLİSE⁴⁸⁷ (HAGİOS NİKOLAOS KİLİSESİ)

PAFTA NO:

E.5

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Topkapı'da, Fatma Sultan Mahallesi'nde yer alan yapı, Kilise Sokağı (Karatay Sokağı) üzerindedir.

TARİHÇE:

Kilise hakkındaki ilk bilgiler, XVI. yüzyılın sonlarına aittir. 1583 tarihli Tryphon yer alan yapı, XVII. yüzyılın başında yanmış ve yeniden inşa edilen yapı Ayios Nikolaos'a ithaf edilmiştir. Kilise kitabelerine göre, Patrik Konstantin (1830-1834) zamanında 17 Ocak 1831 tarihinde yeniden inşa edilmiştir ve mimarı Kayserili Konstantinos Yolasıǧmazis'tir.⁴⁸⁸

MİMARİ:

Yüksek duvarlarla çevrilmiş bir avlunun ortasında yer alan yapı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kaba yontma taş ve tuğla ile inşa edilen kilise, bazilikal kuruluştur. Sütunlarla birbirinden ayrılan üç nefli yapıda, orta nef hizasında derin ve yarım yuvarlak apsis bulunur. Yapının batısında, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ahşap narteks yer alır. Naosun batısındaki son taşıyıcılara oturan galeri, nefler üzerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Galeri yan nefler üzerinde yarım daire biçiminde çıkıntılıdır.

⁴⁸⁷ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

⁴⁸⁸ Kilise hakkındaki ilk bilgiler, XVI. yüzyılın sonlarına aittir. 1583 tarihli Tryphon listesinde "Hagios Georgios" adıyla yer alan yapı, Kerameus'a göre onyedinci yüzyılın başında yanmış ve yerine "Hagios Nikolaos Kilisesi" yapılmıştır. Yapı, 1604 tarihli Paterakis listesinde "Hagios Nikolaos" olarak, onyedinci yüzyılın sonunda Balatlı S. Hovannesyan tarafından "Ay Nikola" olarak adlandırılmıştır. (Karaca, **a.g.e.**, s. 265, 266.) ; Zafer Karaca, "Nikolaos (Ayios) Kilisesi", **D.B.İ.A.**, C:5, İstanbul, 1994, s. 78.

Orta nefin örtüsü tekne tonoz, yan neflerin örtüsü düz tavan, apsisin örtüsü ise içte yarım kubbedir. Yapı dışarıdan iki yüzlü kırma çatı ile apsis ise yarım konik çatı ile kapatılmıştır.⁴⁸⁹ (Foto. 107)

SÜSLEME:

Dışı sıvasız olan yapının cephelerinde yer yer devşirme malzeme kullanılmıştır. Binayı saçak altında taştan içbükey bir silme dolanmaktadır. Apsiste saçak altında dört adet düz silme bulur. Kilisenin içinde naosun doğusunda üç nefi kapsayan, oyma, kabartma ve aplikasyon tekniğinde, bitkisel ve geometrik motiflerle süslenmiş, ahşap bir ikonostasis yer alır. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla: Hagios Spyridon, Prophetes Elias, Hagios Georgios, Hagios Nikolaos, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Hagios Tryphon, Meryem ve Çocuk İsa, Hagios Athanasios tasvirleri ile üstte küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer alır. Arşitravda taşıyıcılar hizasında madalyon içinde Havari tasvirleri ve orta nef örtüsünde yine madalyon içinde Pantokrator İsa tasviri bulunmaktadır. Yapının zemini içte, eski tarihli ve bazıları bezemeli mermer mezartaşları ile döşenmiştir.⁴⁹⁰

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve halen kullanılmaktadır.

⁴⁸⁹ Karaca, **a.g.e.**, s. 269, 270.

⁴⁹⁰ **A.e.**, s. 269, 271.

4.2.3.1.6. KİLİSE ⁴⁹¹(ANALEPSİS KİLİSESİ)

PAFTA NO:

E.2

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Samatya'da, Hacı Hüseyin Ağa Mahallesi'nde yer alan yapı, Narlıkapı Caddesi (Büyük Kule Sokağı) üzerindedir.

TARİHÇE:

Gedeon'a göre, kilise hakkındaki en eski bilgi 1566 yılına aittir. 1578 yılında yapıyı ziyaret eden Gerlach, Analepsis adında bir ayazmadan bahseder. Yapı, 1583 tarihli Tryphon, 1604 tarihli Paterakis ve 1669 tarihli Thomas Smith listelerinde geçmektedir. Gedeon, kilisenin 1782 yılında yandığını belirtir. Yapı, kitabesine göre, Patrik I. Konstantios döneminde (1830-1834), 1 Mart 1832 tarihinde yenilenmiştir ve mimarı Konstantinos'tur.⁴⁹²

MİMARİ:

Yüksek duvarlarla çevrili üçgen bir avlunun güneybatısında yer alan yapı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kaba yontma taş ile inşa edilen yapı, bazilikal kuruluşludur. Sütunlarla birbirinden ayrılan üç nefli yapıda, orta nef hizasında yarım yuvarlak ve derin apsis bulunur.

Yapının kuzeybatısında, kareye yakın dikdörtgen planlı giriş mekânı yer alır. Naosta batıdaki son taşıyıcılara oturan galeri, nefler üzerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup, yan nefler hizasında yarım daire biçiminde çıkıntılıdır. Orta nefin örtüsü tekne tonoz, yan neflerin örtüsü düz tavan, apsisin örtüsü ise içte yarım kubbedir.

⁴⁹¹ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

⁴⁹² Karaca, **a.g.e.**, s. 207, 208.

Yapı dışarıdan iki yüzölçü kırma çatı ile örtölüdür. Beş cepheli apsis ise yarım konik çatı ile kapatılmıştır. Kilisenin doğusunda apsis çatısının avlu duvarına bağlanması ile elde edilen alanda aynı adlı yazması bulunmaktadır.⁴⁹³ (Foto. 108)

SÜSLEME:

Dışı tamamen sıvanmış olan yapının cephelerinde yer yer devşirme malzeme kullanılmıştır. Binayı saçak altında tuğladan içbükey bir silme dolanmaktadır. Kilisenin içinde naosun doğusunda üç nefi kapsayan, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle süslenmiş, ahşap bir ikonostasis yer alır. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla: Hagios Georgios, Hagios Nikolaos, Analepsis, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Hagios Barbara tasvirleri ile üstte küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer alır. Orta nef örtüsünde, madalyon içinde Pantokrator İsa tasvirleri bulunmaktadır.⁴⁹⁴

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve kullanılmaktadır.

⁴⁹³ A.e., s. 209, 210.

⁴⁹⁴ A.e., s. 210, 211.

4.2.3.1.7. KİLİSE⁴⁹⁵ (HAGİOS GEORGIOS KİLİSESİ)

PAFTA NO:

E.2

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Samatya'da, Hacı Hüseyin Ağa Mahallesi'nde yer alan yapı, Samatya Caddesi (Nafiz Gürman Caddesi) ile Büyük Kule Sokağı arasındadır.

TARİHÇE:

İstanbul'da Hristiyanların ibadetine açık en eski kilise olarak bilinen yapının adı 1583 tarihli Tryphon, 1604 tarihli Paterakis ve 1669 tarihli Smith listelerinde geçmektedir. 1782 yılında yangın neticesinde harap olan yapı kitabesine göre Patrik I. Konstantinos döneminde (1830-1834), 1834 senesinde eski Georgios Kilisesi'nin yerinde yeniden inşa edilmiştir. Mimarı Nikolaos Nikitadis'tir.⁴⁹⁶

MİMARİ:

Avlu içerisinde yer alan yapı, kare planlıdır. Kaba yontma taş ile inşa edilen bina, kubbeli bazilika plan tipindedir. İkişer kare kesitli paye ile birbirinden ayrılan üç nefli yapıda nefler hizasında üç apsis bulunur. Yarım yuvarlak apsislerden orta nef hizasındaki daha derindir. Yapının batısında sonradan ilave edildiği anlaşılan kuzey-güney doğrultusunda uzanan iki girişli dikdörtgen narteks yer alır.

Orta nefte apsis önündeki mekânın örtüsü pendentiflerle geçilen sekiz köşeli yüksek kasnak üzerindeki kubbe şeklindedir. Kubbenin batısı ve yan nefler haç tonozlarla örtülmüştür. Apsislerin örtüsü içte yarım kubbedir. Dışarıdan yanlarda kırma çatı ile örtülen yapının orta nef hizası düz bırakılmıştır. Çatının ortasında yer alan sekiz yüzlü

⁴⁹⁵ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

⁴⁹⁶ Kilisenin yeniden inşası Schneider'e göre 1830, Paspates'e göre 1833, Kerameus'a göre 1834 yılıdır. (Karaca, a.g.e, s. 212.)

kubbe piramidal bir çatı ile apsis yarım konik çatı ile örtülmüştür. Kilisenin güneydoğu köşesinde Metamorphosis Ayazması bulunur. (Foto. 109)

SÜSLEME:

Dışı tamamen sıvanmış olan yapının cephelerinde yer yer devşirme malzeme kullanılmıştır. Binayı saçak altında düz bir silme üzerinde yer alan dışbükey bir silme dolandır. Kubbede saçak altında iki düz silme arasında dışbükey bir silme ile apsiste yine saçak altında düz bir silme görülmektedir.

Kilisenin içinde naosun doğusunda üç nefi kapsayan, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle süslenmiş, ahşap bir ikonostasis yer alır. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla: Metamorphosis, Hagios Aikaterine, Hagios Georgios, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Hagios Nikolaos tasvirleri yer alır. Ambon yüzlerinde ve pendentiflerde İncil yazarları ile kubbede Pantokrator İsa tasvirleri bulunmaktadır.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve halen kullanılmaktadır.

4.2.3.1.8. AYA DİMİTRİ KİLİSESİ

PAFTA NO:

D.6

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Edirnekapı Sarmaşık'ta, Hatice Sultan Mahallesi'nde yer alan yapı, Karagümrük Caddesi (Prof. Naci Şengör Caddesi) ile Muhtar Sokağı (Muhtar Muhittin Sokağı)'nın arasındadır.

TARİHÇE:

Yapının adı 1604 tarihli Paterakis Listesi'nde, Kürkcüler Loncası'nın 1648 tarihli kataloğunda ve 1669 tarihli Thomas Smith Listesi'nde geçmektedir. XVII. yüzyılda Sarmaşık bölgesinde yaşayan keşişlere ait olduğu bilinen kilise, kitabesine göre 20 Nisan 1834 tarihinde yeniden inşa edilmiştir.⁴⁹⁷

MİMARİ:

Yüksek duvarlarla çevrili bir avlunun doğusunda yer alan alan yapı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kaba yontma taş ve köşelerde düzgün kesme taş kullanılarak inşa edilmiştir. Bazilikal kuruluşlu ve üç nefli yapıda, orta nefin doğu ucunda yer alan apsis dıştan yarım yuvarlak şekilde çıkıntı yapar. Kilisenin önünde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, tek yüzlü çatılıyla örtülü, narteks bölümü yer alır. Naosun batısındaki son taşıyıcılara oturan galeri, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır.

⁴⁹⁷ Yapının hakkında II. Mehmed (1451-1481) döneminden kalma bir ferman olduğu belinmektedir. İstanbul Kadısı Mehmet Raşit'e yazılan 1730 tarihli hükümde yapı "Aya Kasım" adıyla anılmakta ve yandığı için yeniden inşası belirtilmektedir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Edirnekapı bölgesinde okulu olan kiliselerin listesini hazırlayan Patrik Samuel, 1764 yılında yapıyı "Demetrios Sarmaşık" olarak, XVIII. yüzyılın sonunda ise Balatlı S. Hovannesyan "Aya Dimitrios" olarak adlandırmaktadır. (Karaca, a.g.e., s. 244.) ; Zafer Karaca, "Dimitrios (Ayios) Kilisesi", **D.B.İ.A.**, C:3, İstanbul, 1994, s. 55.

Yapı iki yüzlü kırma çatı ile apsis bölümü ise yarım konik çatı ile örtülüdür. Yapının kuzeyinde ise binaya bitişik olarak düzenlenmiş, kare planlı Hagios Sebastios Ayazması bulunur.⁴⁹⁸ (Plan 18) (Foto. 110)

SÜSLEME:

Dışı tamamen sıvanmış olan yapının cephelerinde yer yer devşirme malzeme kullanılmıştır. Yapıyı saçak altında üstte düz, altta dışbükey bir silme dolaşır. Naosun doğusunda yer alan ve üç nef boyunca uzanan kahverengi boyalı, ahşap ikonostasis, oyma ve kabartma tekniğinde yapılmış bitkisel motiflerle süslenmiştir. İkonostasiste, alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla: Hagios Tryphonos, Hagios Demetrios, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Hagios Spyridon, Hagios Konstantinos ve Helene, Hagios Demetrios ve Theodoros ile üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer almaktadır. Ayrıca arşitravda madalyon içinde Havari tasvirleri ve orta nef örtüsünde Pantokrator İsa tasvirleri bulunmaktadır. Naosta yan duvarlardaki pencerelerin aralarında kabartma tekniğinde yapılmış, alçıdan haç motifleri görülmektedir.⁴⁹⁹

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve halen kullanılmaktadır.

⁴⁹⁸ Karaca, **a.g.e.**, s. 246, 247.

⁴⁹⁹ **A.e.**, s. 247, 248.

4.2.3.1.9. MERYEM ANA KİLİSESİ

PAFTA NO:

D.3

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Altımermer'de, Davudpaşa Mahallesi'nde yer alan yapı, Kilise Sokağı (Alişir Nevaî Sokağı) ile Ali Paşa Caddesi (Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi) arasındadır.

TARİHÇE:

Yapının adı 1583 tarihli Tryphon, 1604 tarihli Paterakis ve 1669 tarihli Thomas Smith listelerinde geçmektedir. 1730 senesinde yanmış olduğu belirtilen kilise, 1834 senesinde yeniden inşa edilmiştir. Kitabesinden de anlaşıldığı üzere yapı, 1965 yılında yenilenmiştir.⁵⁰⁰

MİMARİ:

Yüksek duvarlarla çevrilmiş bir avlunun kuzeydoğusunda yer alan yapı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kaba yontma taş ve köşelerde düzgün kesme taş kullanılarak inşa edilmiştir. Bazilikal kuruluşlu ve sütunlarla birbirinden ayrılan üç nefli binanın önünde kuzey-güney doğrultulu narteks bulunmaktadır. Yapıda orta nef basık tonozla, yan nefler ve narteks düz tavanla, apsis ise yarım kubbe ile örtülmüştür. Bina dışarıdan çift yüzlü kırma çatı ile yarım yuvarlak şekilde dışa çıkıntı yapan apsis ise, yarım konik çatı ile örtülmüştür. Avlunun batısında kiliseyle aynı adı taşıyan bir ayazma bulunmaktadır.⁵⁰¹ (Foto. 111)

⁵⁰⁰ XVIII. yüzyılın sonunda Balatlı S. Hovhannes, yapıyı Aya Panagia olarak tanımlamaktadır. (Karaca, a.g.e., s. 76.)

⁵⁰¹ A.e., s. 80.

SÜSLEME:

Dıştan sıvanmış olan yapıyı, saçak altında içbükey bir silme dolanmakta, apsiste ise yine saçak altında düz bir silme üzerinde dışbükey bir silme bulunmaktadır. Cephelerde yer yer devşirme malzeme kullanılmıştır. Kilisenin içinde naosun doğusunda üç nefi kapsayan, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle süslenmiş, ahşap bir ikonostasis yer alır. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla: Maria Magdalena, Hagia Barbara, Koimesis, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Hagios Hypatios tasvirleri ile üstte küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri ve ortada Son Akşam Yemeği tasvirleri bulunur. Ayrıca girişler üzerinde ve sütunlar hizasında madalyonlar içinde havari tasvirleri, orta nefi örten tonozun ortasında Pantokrator İsa, apsiste ise Blakherna Meryem'i tasvirleri görülmektedir. Örtü sistemi ve kemerler de bitkisel ve geometrik motiflerle bezenmiştir.⁵⁰²

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve halen kullanılmaktadır.

⁵⁰² A.e., s. 80, 81.

4.2.3.1.10. KİLİSE⁵⁰³ (PANAGİA URANON KİLİSESİ)

PAFTA NO:

D.6

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Edirnekapı'da, Kariye Mahallesi'nde yer alan yapı, Salma Tomruk Caddesi, Bahçivanoğlu Sokağı (Neşter Sokağı) ile Meyhane Sokağı (Ağızlık Sokağı) arasındadır.

TARİHÇE:

Janin'e göre bir Bizans kilisesinin yerinde inşa edilen yapı, 1583 tarihli Tryphon, 1604 tarihli Paterakis ve 1669 tarihli Thomas Smith listelerinde yer almaktadır. Kilise kitabesine göre, Patrik Konstantios (1830-1834) zamanında, 1 Nisan 1834 yılında yeniden inşa edilmiştir ve mimarı Theodoros Kalfa'dır.⁵⁰⁴

MİMARİ:

Yüksek duvarlar ve konutlarla çevrili bir avlunun güneyinde yer alan yapı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kaba yontma taş ile inşa edilen yapı, bazilikal kuruluştur. Sütunlarla birbirinden ayrılan üç nefli yapıda, orta nef hizasında yarım yuvarlak apsis bulunur. Yapının batısında, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı kâgir narteks yer alır. Naosta batıdaki son sütunlara oturan galeri, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup, yan nefler üzerinde yarım daire biçiminde çıkıntılıdır.

⁵⁰³ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

⁵⁰⁴Yapı XVII. yüzyılın ikinci yarısında Du Cange tarafından "Theotokos Portam Hadrianopolitanam" adıyla verilmiştir. 1730 senesinde İstanbul, Kadısı Mehmed Raşid'e yazılan hükümde, yanmış olan kilise "Meryem Ana" adıyla kaydedilmiş ve yeniden inşası belirtilmiştir. Edirnekapı bölgesinde okulu olan kiliselerin listesini hazırlayan Patrik Samuel, 1764 yılında yapıyı "Uranon Salmatomruk" olarak, XVIII. yüzyılın sonunda Balatlı S. Hovannesyanyan "Aya Panaia" olarak, XIX. yüzyılın sonunda Gedeon ise "Kyria ton Uranon" olarak adlandırmıştır. (Karaca, **a.g.e.**, s. 202, 203.) ; Zafer Karaca, "Panayia Uranon Kilisesi", **D.B.İ.A.**, C:4, İstanbul, 1994, s. 216.

Orta nef ve yan neflerin örtüsü basık tonoz, narteksin örtüsü düz tavan, apsisin örtüsü ise içte yarım kubbedir. Yapı dışarıdan iki yüzlü kırma çatı ile, narteks tek yüzlü çatı ile, apsis ise yarım konik çatı ile kapatılmıştır. Narteksin kuzeyinde, Hagia Kyriake Ayazması bulunmaktadır.⁵⁰⁵ (Foto. 112)

SÜSLEME:

Dışı tamamen sıvanmış olan yapının cephelerinde yer yer devşirme malzeme kullanılmıştır. Binayı saçak altında içbükey bir silme dolanmaktadır. Kilisenin içinde naosun doğusunda üç nefi kapsayan, oyma ve aplikasyon tekniğinde geometrik motiflerle süslenmiş, ahşap bir ikonostasis yer alır. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla: Meryem ve Çocuk İsa, Hagios Nikolaos, Koimesis, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Hagios Angelos tasvirleri ile üstte küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer alır. Orta nef örtüsünde, madalyon içinde Pantokrator İsa tasviri bulunmaktadır.⁵⁰⁶

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve ibadete açıktır.

⁵⁰⁵ Karaca, **a.g.e.** s. 204, 205.

⁵⁰⁶ **A.e.**, s. 205, 206.

4.2.3.1.11. KİLİSE⁵⁰⁷ (HAGİOS GEORGİOS KİLİSESİ)

PAFTA NO:

D.6

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Edirnekapi'da, Hatice Sultan Mahallesi'nde yer alan yapı, Baloğlu Sokağı (Ali Kuşçu Sokağı) ile Sarı Yanko Sokağı (Kariye Yağhanesi Sokağı) arasındadır.

TARİHÇE:

IX. yüzyıldan itibaren yapının varlığı bilinmektedir. 1556 yılında kilisenin yerine Mihrimah Sultan Camii yapılmış ve bina şimdiki yerine taşınmıştır. Yapının adı 1583 tarihli Tryphon, 1604 tarihli Paterakis ve 1669 tarihli Thomas Smith listelerinde yer almaktadır. İstanbul Kadısı Mehmed Raşid'e yazılan 1730 tarihli bir hükümde yanmış durumda olan kilisenin yeniden inşası belirtilmiştir. Kilise kitabesine göre, Patrik VI. Gregorios (1835-1840) zamanında, 13 Eylül 1836 tarihinde yeniden inşa edilmiştir. Yapının mimarı, Hacı Nikolaos'tur.⁵⁰⁸

MİMARİ:

Taş ve tuğla malzeme ile inşa edilmiş olan kilise, yüksek duvarlarla çevrili bir avlunun batısında yer alır. Bazilikal kuruluşlu ve sütunlarla birbirinden ayrılan üç nefli yapıda, orta nef hizasında yarım yuvarlak ve derin olmayan apsis bulunur. Naosun batısında kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen narteks yer alır. Narteksin üzerinde bir galeri bulunur. Orta nefin üzerinde yarım daire biçiminde çıkıntı yapan galeri, yan nefler

⁵⁰⁷ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

⁵⁰⁸ Janin, yapının İstanbul'un fethine kadar ayakta olduğunu kaydeder. XVII. yüzyılın ikinci yarısında Du Cange tarafından "Hagios Georgios Platea d'Oignon" adıyla verilmiştir. 1764 yılında Edirnekapi'da okulu

olan kiliseleri araştıran Patrik Samuel yapıyı "Georgios Edirnekapi" olarak, yüzyılın sonunda Balatlı S. Hovannesyan ise "Ayios Yorgis" olarak adlandırmıştır. (Karaca, a.g.e., s. 122.)

üzerinden naosa ulaşır. Yapının batısı, kuzey ve güneyinde dışa çıkıntılıdır. Çıkıntılar da yine dikdörtgen planlıdır. Yapıda orta nef basık tonozla, yan nefler ve narteks düz tavanla, apsis ise yarım kubbe ile örtülmüştür. Yapıyı dıştan örten iki yüzlü kırma çatı, batısında çıkıntıları örten ters yöndeki çatılarla bölünmüştür. Yarım yuvarlak şekilde dışa çıkıntı yapan apsisin örtüsü ise yarım konik çatıdır. Avlunun doğusunda kullanılmayan okul binası bulunmaktadır.⁵⁰⁹ (Foto. 113)

SÜSLEME:

Dıştan sıvanmış olan yapıyı, saçak altında taştan iki düz silme arasında bir dışbükey silme dolanmaktadır. Cephelerde yer yer devşirme malzeme kullanılmıştır. Kilisenin içinde naosun doğusunda üç nefi kapsayan, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle süslenmiş, ahşap bir ikonostasis yer alır. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla: Hagios Georgios, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos tasvirleri ile üstte küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer alır. Ayrıca sütunları bağlayan kemerler arasında madalyon içinde Havarî tasvirleri görülmektedir. Orta nef örtüsünde madalyon içinde Pantokrator İsa, apsiste İsa ve Havarilerin tasvirleri bulunmaktadır. Neflerin örtüsünde ve kemerlerde ise geometrik motifler görülmektedir.⁵¹⁰

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve halen kullanılmaktadır.

⁵⁰⁹ A.e., s. 127, 128.

⁵¹⁰ A.e., s. 129.

4.2.3.1.12. KİLİSE⁵¹¹ (HAGİOS GEORGİOS PATRİKHANE KİLİSESİ)

PAFTA NO:

C.6

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Fener'de, Abdi Subaşı Mahallesi'nde yer alan yapı, Patrikhane Caddesi (Sadrazam Ali Paşa Caddesi) üzerindedir.

TARİHÇE:

Kilise hakkındaki ilk bilgiler, XVI. yüzyılın ikinci yarısına dayanır. Yapının adı 1583 tarihli Tryphon, 1604 tarihli Paterakis ve 1669 tarihli Thomas Smith listelerinde geçmektedir. 1698 yılında genişletilen kilise, 1720 yılında yeniden inşa ettirilmiştir. 1798 senesinde onarım geçiren yapı, 1836 yılında Patrik VI. Gregorios (1835-1840) döneminde yeniden inşa edilmiştir.⁵¹²

MİMARİ:

Yüksek duvarlarla çevrilmiş bir avlunun kuzeyinde yer alan yapı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Taş ve tuğla malzeme ile inşa edilen kilise bazilikal kuruluşludur. Sütunlarla birbirinden ayrılan üç nefli yapıda, nefler hizasında yarım yuvarlak üç apsis bulunur. Yapının batısında, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen

⁵¹¹ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

⁵¹² Gerlach yapıyı 1578 tarihinde görmüş ve "Burç Kilisesi" olarak adlandırmıştır. Pamukcuyan yapının 1614 yılında restore edilerek büyütüldüğünü belirtir. Müller-Wiener, 1614 yılında yapıyı küçük bir bazilika olarak, 1615 yılında İstanbul'u ziyaret eden İtalyan bir seyyah makul ölçülerde, derinlemesine ve çok nefli olarak, 1652'de Antakya Patriğinin katibi Paulus, üç nefli, üç kubbeli, üç apsisli klasik katedral planlı olarak tanıtmaktadır. XVII. yüzyılın ikinci yarısında Du Cange tarafından "Hagios Georgios Diplofanaro Patriarkhike", aynı dönemde Kömürcüyan tarafından "Patrikhane Kilisesi" olarak adlandırılmıştır. 1698 yılında genişletilen yapı, Gedeon' göre 1704 yılında Başvezir Ahmed Kalaylı Paşa tarafından yıktırılır. Pamukcuyan, kilisenin 1720 yılında Rum cemaati tarafından bugünkü şekline getirildiğini, Müller-Wiener ise 1720 yılında yeniden inşa edildiğini belirtir. 1798 yılında onarım geçiren yapı, Mac Lagan'a göre 1827 tarihinde, kilisenin iki numaralı kitabesine göre de, 1836 yılında Patrik VI. Gregorios (1835-1840) döneminde yeniden inşa edilmiştir. (Karaca, **a.g.e.**, s.147, 148.) ; Zafer Karaca, "Yeoryios (Ayios) Patrikhane Kilisesi", **D.B.İ.A.**, C:7, İstanbul, 1994, s. 490.

planlı narteks yer alır. Narteksin üzerinde bulunan galeri, yan nefler üzerinden naosa ulaşır.

Orta nefin örtüsü beşik tonoz, yan neflerin örtüsü düz tavandır. Kilise orta nef hizasında çift yüzlü kırma çatı ile, yan nefler üzerinde tek yüzlü kırma çatı ile örtülüdür. Dışa çıkıntı yapan apsislerden kuzeydeki tek yüzlü, diğer apsisler ise yarım konik çatıyla kapatılmıştır. Batıya doğru genişleyen bina, yanlarda orta hizadan itibaren güneye doğru çarpıktır. Kilisenin avlusunda Hagios Kharalampos Ayazması ve kütüphane bulunmaktadır.⁵¹³ (Foto. 114)

SÜSLEME:

Kilisenin doğu ve batı cepheleri, üstte orta nef hizasında yükseltilerek üçgen alınlıkla sonlandırılmıştır. Batıda narteks ve yan nefler hizasındaki bölüm de üçgen alınlığa kadar yükseltilmiştir. Batı cephesi taş silmelerle hareketlendirilmiş yapıyı, saçak altında iki düz silme arasında bir dışbükey silme dolanmaktadır. Orta nefin çatısında iki düz silme arasında bir içbükey silme bulunur. Apsislerde ise saçak altında altta bir, üstte iki düz silme arasında bir dışbükey silme görülmektedir.

Kilisenin içinde naosun doğusunda üç nefi kapsayan, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle süslenmiş, ahşap bir ikonostasis yer alır. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla: Hagios Georgios, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos tasvirleri ile üstte küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer alır. İkonostasisin güney parçasında Kudüs'ten getirilen ve Hz. İsa'nın bağlanarak kamçılıdığını inanılan silindir biçimindeki taş bulunmaktadır. Ayrıca sütunları bağlayan kemerler arasında madalyon içinde Havari tasvirleri, galeri korkuluğunda İsa'nın hayatına ait tasvirler görülmektedir.⁵¹⁴ (Foto. 115)

⁵¹³ Karaca, **a.g.e.** s. 151, 152.

⁵¹⁴ **A.e.**, s. 152, 155.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve kullanılmaktadır.

4.2.3.1.13. KİLİSE (PANAGİA KİLİSESİ)

PAFTA NO:

D.6

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Edirnekapı'da, Kariye Mahallesi'nde yer alan yapı, Kilise Sokağı (Ulubatlı Hasan Sokağı), Papaz Sokağı (Kazmacı Sokağı), Kuyu Sokağı (Karagözcü Sokağı) ve Yeni Sokak (Yeni Usül Sokağı) arasındadır.

TARİHÇE:

Tarihi Bizans dönemine kadar giden yapının adı 1669 tarihli Thomas Smith listesinde geçmektedir. İstanbul Kadısı Mehmed Raşid'e yazılan 1730 tarihli hükümde kilisenin yeniden inşası belirtilmiş, onsekizinci yüzyılın sonunda Balatlı Hovannesyan yapıyı Hançerli olarak adlandırmıştır. Kitabesine göre 1837 senesinde yeniden inşa edilen yapının mimarı Kosta Kalfa'dır.⁵¹⁵

MİMARİ:

Yüksek duvarlarla çevrilmiş bir avlunun güneyinde yer alan yapı, doğu-batı doğrultusunda, güneyinde düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır. Taş ve tuğla malzeme ile inşa edilen kilise bazilikal kuruluşludur. Beşer ahşap taşıyıcıyla birbirinden ayrılan üç nefli yapıda, orta nef hizasında yarım yuvarlak apsis bulunur. Yapının batısında, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı narteks yer alır. Güneybatıya eklenen mekân ile naos genişletilmiş ve galeriye çıkış sağlanmıştır. Narteks üzerindeki galeri kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup orta nef hizasında yarım daire biçiminde çıkıntılıdır.

Orta nefin örtüsü basık tonoz, yan nefler ve narteksin örtüsü düz tavandır. Apsis içte yarım kubbe ile kapatılmıştır. Yapı dışarıdan çift yüzlü kırma çatı ile apsis yarım konik

⁵¹⁵ A.e., s. 258.

çatıyla örtülmüştür. Avlunun doğusunda Hagia Paraskeve Ayazması ile kuzeydoğusunda madeni çan kulesi bulunur.⁵¹⁶ (Foto. 116)

SÜSLEME:

Dıştan sıvanmış olan yapıyı, saçak altında içbükey bir silme dolanmaktadır. Cephelerde yer yer devşirme malzeme kullanılmıştır. Kilisenin içinde naosun doğusunda üç nefi kapsayan, oyma ve aplikasyon tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle süslenmiş, beyaz renkte boyalı ahşap bir ikonostasis yer alır. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla: Hagios Tryphonos, Hagios Basileios, Koimesis, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, İsa, Meryem ve Çocuk İsa tasvirleri ile üstte küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer alır. Ambon yüzlerinde İsa ve İncil yazarları, arşitravda taşıyıcılar hizasında kare çerçeveler içinde Havariler, orta nef örtüsünde madalyon içinde Pantokrator İsa tasvirleri görülmektedir.⁵¹⁷

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve kullanılmaktadır.

⁵¹⁶ A.e., s. 261, 262.

⁵¹⁷ A.e., s. 263, 264.

4.2.3.2. ERMENİ KİLİSELERİ

4.2.3.2.1. ERMENİ PATRİKHANESİ⁵¹⁸ (MERYEM ANA ERMENİ PATRİKHANE KİLİSESİ)

PAFTA NO:

C.3

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Kumkapı'da, Muhsine Hatun Mahallesi'nde yer alan yapı, Patrikhane Caddesi (Şarapnel Sokağı) üzerindedir.

TARİHÇE:

Tarihi XV. yüzyıla kadar uzanan, 1645 ve 1718 senelerinde iki büyük yangın geçiren yapı XVII. yüzyılda üçlü kilise gurubu olarak inşa edilmiştir. Zamanla harap olan yapı 1826 senesinde bir kere daha yanmış ve 1828 senesinde Bezciyan Amira tarafından üç ana kilise ve üç iç kilise olarak yeniden inşa edilmiştir. Üç kiliseden Surp Asdvadzadzin adıyla anılan ortadaki ana yapı patriklik için İstanbul'a gelen rahiplerin ikametgahı olarak kullanılmıştır.⁵¹⁹

MİMARİ:

Üç kapılı bir avlu ile çevrelenen yapı bazilika planlı yan yana üç kiliseden ve bunların arasına inşa edilen üç iç kiliseden meydana gelmektedir. Üçer katlı kâgir binalar üçer nefe ayrılmıştır. Önlerinde birer narteks yer alır. Ana kilise Surp Asdvadzadzin ile kuzeyindeki Surp Haç Oknagan Kilise hemen hemen aynı büyüklüktedir ve apsis yarım kubbeleri dışarıya doğru çıkıntı yapmaktadır. Güneydeki Vortvotz Vorodman Kilisesi diğerlerine göre daha küçüktür. Üç kilisenin batı cepheleri aynı hizadadır. İçerden beşik

⁵¹⁸ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

⁵¹⁹ Varcan Barış, "İstanbul Surları İçindeki Sekiz Ermeni Kilisesi", İ. Ü. Ed. Fak. yayınlanmamış Sanat Tarihi lisans tezi, İstanbul, 1975, s. 120-129.

tonozla örtülen yapılar dışarıdan kiremit kaplı dik çatıyla kapatılmışlardır. ⁵²⁰ (Plan 19)
(Resim 34, 35)

SÜSLEME:

Surp Asdvadzadzin Kilisesi'nin içinde sütun başlıklarının üzerinde oval madalyonlar içerisinde aziz resimleri ile apsis yarım kubbesinde 12 Havarinin resimleri bulunmaktadır.

Surp Haç Oknagan Kilisesi'nin apsis yarım kubbesinde Hz. İsa'nın resmi ile üzerinde bir haç motifi yer almaktadır. ⁵²¹ (Resim 34)

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı 1. Dünya Savaşı sırasında depo olarak kullanılmış, 1962 senesinde Vortvotz Kilisesi'nin batısına cezaevi inşa edilmiştir. Kiliselerin batısına bir de poliklinik eklenmiştir. Yapı günümüzde mevcuttur. ⁵²²

⁵²⁰ Barış, a.g.e., s. 133, 138, 141, 142.

⁵²¹ A.e., s. 136,137,141.

⁵²² A.e., s. 129, 144.

4.2.3.2.2. KİLİSE⁵²³ (SURP NİĞOĞAYOS ERMENİ KİLİSESİ)

PAFTA NO:

E.5

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Topkapı'da, Fatma Sultan Mahallesi'nde yer alan yapı, Topkapı-İstanbul surunun hemen içinde, Sulukule Caddesi üzerindedir.

TARİHÇE:

XVII. yüzyılın başında Topkapı'da oturan Ermeniler için inşa edilen kilise zamanla harap olmuş, 1831 senesinde Vartan Kalfa tarafından yeniden inşa edilmiş ve 1832 senesinde ibadete açılmıştır. 1834 senesinde kilisenin güney beden duvarının önüne bir sarnıç, 1878'de güneyine idare meclisi ve papaz odaları, 1880'de ise batısına bir çan kulesi eklenmiştir. 1894 depreminde hasar gören yapı, aynı yıl tamir edilmiş, ayrıca 1927, 1928 ve 1932 senesinde de tamirler geçirmiştir.⁵²⁴

MİMARİ:

Üç yönden avlu ile çevrilen kilise bazilikal planlı, tek nefli ve üç katlıdır. Karma taş işçiliğine sahip yapının önünde narteks yer alır. Bina düzgün bir alana inşa edilmediğinden, apsisin sağındaki hücre üçgen bir şekil almıştır. Yapı içerden beşik tonozla, dışardan ise kiremit kaplı dik çatıyla örtülmüştür. Apsis yarım kubbesi de dışarıdan kiremitle örtülmüştür. Yapının batısında, kapı üzerinde bir çan kulesi bulunmaktadır.⁵²⁵ (Plan 20) (Foto. 117)

⁵²³ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir

⁵²⁴ A.e., s. 95-98. ; "Surb Niğogayos Ermeni Kilisesi", D.B.İ.A., C:8, İstanbul, 1994, s. 334. ; Ürekli, a.g.e., s. 51.

⁵²⁵ Barış, a.g.e., s. 98-102.

SÜSLEME:

Yapı dışarıdan oldukça sadedir. İçeride pencere aralarında üstte beyaz oval madalyonlar içinde haç motifleri bulunur. Ayrıca beden duvarlarının üzerinde yer alan sade beyaz şerit, tüm yapıyı çevreler. Apsis yarım kubbesi yıldız ve melek motifleriyle süslenmiştir.⁵²⁶

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Yapı günümüzde mevcuttur ve halen kullanılmaktadır.

⁵²⁶ A.e., s. 102, 103.

4.2.4. GAYRİMÜSLİM MEKTEBLERİ

4.2.4.1. RUM MEKTEBİ⁵²⁷ (FENER RUM ERKEK LİSESİ)

PAFTA NO:

D.6

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Fener'de, Tevkii Cafer Mahallesi'nde yer alan yapı, Sancaktar Yokuşu'ndadır.

TARİHÇE:

II. Mehmed'in Patrik Gennadios'a fermanla tanıdığı özel haklar çerçevesinde 1454 senesinde inşa edilen ve "Patrikhane Akademisi", "Mekteb-i Kebir" olarak adlandırılan yapı, bugünkü haliyle 1881 senesinde, mimar Dimadis tarafından yapılmıştır.

528

MİMARİ:

Dikdörtgen planlı ve çok katlı yapı, kagir malzeme ile inşa edilmiştir. Bina kasnak kısmı oldukça yüksek tutulan ve pencerelerle aydınlatılan kubbesiyle dikkat çeker. (Foto. 118)

SÜSLEME:

Kırmızı tuğla rengindeki yapı üçüz pencereleri, saçak silmeleri ile Avrupai bir üslup yansıtmaktadır. Kubbe eteğinde inşa tarihi yazılıdır.

⁵²⁷ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir

⁵²⁸ Sula Bozis, "Fener Rum Erkek Lisesi", **D.B.İ.A.**, C:3, İstanbul, 1994, s. 283. ; Aras Neftçi, "Tarihi Mekanlar", **Fatih İlk İstanbul**, İstanbul, Fatih Belediyesi Yayınları, 2003, s. 178.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1861 senesinde liseye dönüştürülen okul⁵²⁹ günümüzde iyi durumdadır ve aynı fonksiyonu sürdürmektedir.

⁵²⁹ Bozis, a.y., s. 283.

4.2.5. MUVAKKİTHANELER

4.2.5.1. MUVAKKİTHANE⁵³⁰ (SULTAN AHMET CAMİİ MUVAKKİTHANESİ)

PAFTA NO:

A.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Sultanahmet'te, Binbirdirek Mahallesi'nde yer alan yapı, Sultan Ahmed Camii avlusunun kuzeybatı köşesindedir.

TARİHÇE:

Yapının inşası hakkında farklı görüşler vardır. Bu görüşlerden ilki, cami ile birlikte XVII. yüzyılda yapılan ve eskiyen muvakkithane binasının tamir görerek 1828 senesinde yeniden açıldığıdır.⁵³¹ Diğer, XVIII. yüzyılda yapılmış olduğudur.⁵³² Muvakkithaneyle ilgili bir diğer görüş ise, Topkapı Sarayı'nda bulunan ve XIX. yüzyıla tarihlenen bir belgeye göre, Sultan Ahmed Türbesi'nin dış avlu duvarı köşesinde yer alan sebilin yerine XIX. yüzyılın ortalarında inşa edildiğidir.⁵³³ (Resim 36)

MİMARİ:

Kesme taştan inşa edilen, kare planlı yapının üzeri kiremit çatı ile örtülmüştür. Girişi türbe önündeki bir kapıdan sağlanan muvakkithanenin cephelerinde geniş açıklıklı dikdörtgen pencereler bulunmaktadır.⁵³⁴ (Foto. 119)

⁵³⁰ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

⁵³¹ Ünver, a.y., s. 235.

⁵³² Öz, a.g.e., s. 128.

⁵³³ Zeynep Ahunbay, "Sultan Ahmed Külliyesi", **D.B.İ.A.**, C:7, İstanbul, 1994, s. 61. ; Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Sultan Ahmed Külliyesi'nde Sebiller ve Çeşmeler", **17. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı**, İstanbul, Sanat Tarihi Derneği Yayınları, 1998, s. 70-71.

SÜSLEME:

Yapının cepheleri ampir üslubunda düzenlenmiştir. Binayı saçak altında kademeli ve taşkın bir silme dolanmaktadır.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Günümüzde mevcut ve iyi durumda olan yapı, muvakkithane olarak kullanılmamaktadır.

⁵³⁴ Gönülhan. **a.g.e.**, s. 20.

4.2.6. ÜRETİM YAPILARI

4.2.6.1. HANLAR

4.2.6.1.1. ŞEYH DAREND HANI⁵³⁵ (ŞEYH DAVUD HANI)

PAFTA NO:

B.4.

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Rüstem Paşa Mahallesi'nde yer alan yapı, Uzunçarşı Caddesi üzerindedir.

TARİHÇE:

XV. yüzyılda meşaleci ve seyisler şeyhi Şeyh Davud tarafından inşa ettirilen yapı, 1869 senesinde yeniden yaptırılmıştır.⁵³⁶

MİMARİ:

Yapı dikdörtgen planlı ve kâgirdir.

SÜSLEME:

Girişin üzerinde ikinci yapılaşını gösteren bir kitabe bulunur.⁵³⁷

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

1962 senesinde Cemil Bilsel Caddesi'nin genişletilmesi sırasında yıktırılan yapı günümüzde mevcut değildir.⁵³⁸

⁵³⁵ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir.

⁵³⁶ Güran, **a.g.e.**, s. 155. ; "Şeyh Davud Hanı", **D.B.İ.A.**, C:8, İstanbul, 1994, s. 420.

⁵³⁷ **A.e.** ; **a.y.**, s. 420.

⁵³⁸ **A.y.**, s. 420.

4.2.7. ÇEŞMELER

4.2.7.1. ÇEŞME⁵³⁹ (RUHİ BEY ÇEŞMESİ)

PAFTA NO:

C.5

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Müftü Ali Mahallesi'nde yer alan yapı, Mimarçeşme Sokağı (Çırakçı Çeşmesi Sokağı) üzerindedir.

TARİHÇE:

İlk olarak İmam-ı Şehriyarî Zeynelâbidin Efendi tarafından yaptırılan çeşme, 1831 senesinde Ruhi Bey tarafından yeniden inşa ettirilmiştir.⁵⁴⁰

MİMARİ:

Büyük bir haznenin ön yüzünde yer alan ve mermer bir ayna taşına sahip çeşmenin etrafı kesme taşla çevrilmiştir. (Foto. 120)

SÜSLEME:

Aynataşı kabartma tezyinatlıdır ve üzerinde altı satırlık tarih kitabesi yer almaktadır.⁵⁴¹

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Çeşme günümüzde oldukça harap durumdadır ve ayna taşı yerinde yoktur.

⁵³⁹ Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir

⁵⁴⁰ Tanışık, **a.g.e.**, s. 338. ; Egemen, **a.g.e.**, s. 710.

⁵⁴¹ **A.e.** ; **a.e.**

4.2.7.2. ÇEŞME⁵⁴² (AHMED AĞA ÇEŞMESİ)

PAFTA NO:

D.4

YERİ:

Fatih İlçesi'nde, Murat Paşa Mahallesi'nde yer alan yapı, Sülüklüçeşme Caddesi üzerinde, köşededir.

TARİHÇE:

İlk banisi Ahmed Ağa olan ve inşa tarihi bilinmeyen çeşme, 1845 senesinde Abdülmecid'in hazinedarı Şevk-i Nihâl Usta tarafında yeniden yaptırılmıştır.⁵⁴³

MİMARİ:

Tuğla ve harçtan yapılmış bir hazneye sahip olan çeşmenin aynataşı kabartma bir arma şeklindedir. Kitabesinin üzerinde güneş ışınlarıyla çevrelenmiş, etrafı oyma tezyinatlı Abdülmecid'in tuğrası yer alır.

SÜSLEME:

Çeşmenin iki satırlık tarih kitabesi Cemilî tarafından yazılmıştır.⁵⁴⁴

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Çeşme günümüzde mevcut değildir.

⁵⁴² Haritada ismi bu şekilde belirtilmiştir

⁵⁴³ Tanışık, **a.g.e.**, s. 264.

⁵⁴⁴ Tanışık, **a.g.e.**, s. 264.

4.2.7.3. CANFEDA KADIN ÇEŞMESİ

PAFTA NO:

B.3

YERİ:

Eminönü İlçesi'nde, Gedikpaşa'da, Mimar Hayrettin Mahallesi'nde yer alan yapı, Gedikpaşa Hamamı Caddesi (Emin Sinan Hamamı Caddesi) üzerindedir.

TARİHÇE:

1780 senesinde Canfeda Hatun tarafından yaptırılan ve zamanla harap olan çeşme, 1847 yılında Haznedar Şevk-i Nihal Usta tarafından yeniden imar edilmiştir. Bu tarihe ait beş beyitlik ikinci kitabe maliye mektubu odası ketebesinden Ahıskalı Selâmi Efendi'nindir.⁵⁴⁵

MİMARİ:

Kare planlı çeşme beyaz mermerden yapılmıştır. Ayna taşı basık kemerli bir niş içine alınmıştır. Önünde iki yanında oturma yerleri bulunan büyük bir hazne yer almaktadır.⁵⁴⁶ (Foto. 121)

SÜSLEME:

Çeşme Ampir üslubunda düzenlenmiştir. Basık kemerin üzerinde köşelerinde ay yıldız motifi bulunan inşa kitabesi ile II. Mahmud'un tuğrası yer alır. Çeşmenin sağ ve sol üst köşelerinde ikişer adet girland motifi ile altlarında birer ışınsal çiçek demeti bulunur. Ayrıca iki alt köşeye birer çeşme daha yerleştirilmiştir.⁵⁴⁷

⁵⁴⁵ A.e., s. 206. ; Doğan Yavaş, "Canfeda Kadın Çeşmesi", D.B.İ.A., C.2, İstanbul, 1994, s. 383.

⁵⁴⁶ Yavaş, a.y.

⁵⁴⁷ A.y., s. 384.

GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU:

Günümüzde iyi durumda olan çeşmenin suyu akmamaktadır.

5. DEĞERLENDİRME

5.1. AYVERDİ HARİTASI'NDA YER ALAN YAPILARIN HARAP OLMA/YENİLENME VE ORTADAN KAYBOLUŞ NEDENLERİ

5.1.1. YANGINLAR

Tarihi yarımada'nın yoğun ahşap yapılaşması ve sokaklarının düzensizliği bölgeyi yangına duyarlı bir alan haline getirmiş ve binlerce yapı art arda çıkan yangınlar neticesinde yok olmuştur. Yangınlarda harap olan yapılar, bir sonraki alt bölümde değinilecek olan, kolektif hafızada kökleşmiş deprem korkusu, öte yandan, inşaat süresini kısaltması nedeniyle yeniden ahşap olarak inşa edilmişler ve yine yanmışlardır.

Büyük yangınlar kent dokusundaki değişiklikleri belirleyen başlıca etken haline gelmişler, özellikle 1856 Aksaray Yangını ve 1865 Hocapaşa Yangını tarihi yarımada'nın şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. 650'den fazla binanın yanmasıyla sonuçlanan 1856 Aksaray Yangını, İstanbul'un kent dokusunun yeniden şekillenmesinde önemli bir dönemeç olmuştur.¹ 1865 senesinde şehir, tarihinin en büyük yangınına görmüş, Hocapaşa'da çıkan yangın rüzgarın etkisiyle birkaç yöne yayılarak çok büyük bir alanı etkilemiştir.

Yapılan bir istatistiğe göre 1858 senesinden 1865 Hocapaşa Yangını'na kadar İstanbul'da 160 yangın olmuş, bu yangınlarda 2844 ev, 1246 dükkân ve mağaza, 23 han, hamam, mescit gibi toplam 4113 bina yanmıştır. Bu hesaba göre her on günde bir yangın çıkmış, her defasında yirmi altı bina yanmıştır.²

Haritada tespit edilen yapılardan Bab-ı Âli defalarca yandığı için yeri birkaç defa değiştirilmiştir. 1810 senesinde yeni Bab-ı Âli'nin temeli atılmış ise de yine yangın sebebiyle kullanılamamış, nihayet bina 1843/44 senesinde kâgir olarak inşa edilmiştir.

¹ Zeynep Çelik, 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti-Değişen İstanbul, İstanbul 1998, s. 45.

Kapı Ağıası Camii 1825 senesinde yanmış, Hızır Çavuş Camii 1854 Büyük Balat Yangını'nda hasar görmüştür. 1865 Hocapaşa Yangını'nda harap olan Rıfat Paşa Konağı'nın yerine Rauf Paşa Konağı yaptırılmıştır. 1866 Samatya Yangını'nda Nunyan Kız Okulu ile 1874 senesinde Mekteb-i Tıbbiye olarak kullanılan Taşkışla yanmıştır.

1908'den 1918'e kadar İstanbul'da 79 büyük yangın olmuş, tahminen 25.000 bina yanmıştır. Tespit edilen yapılardan 1911 Büyük Mercan Yangını'nda Sultan Sarayı, aynı sene gerçekleşen Aksaray Yangını'nda Valide Rüşdiyesi yanmış, 1918 Fatih Yangını'nda Hüsrev Paşa Tekkesi yok olmuştur. Bu yangınlar sonunda Koska'dan Aksaray'a kadar olan saha ile Çırçır taraflarında ve Fatih'te yeni mahalleler ve geniş sokaklar açılmıştır.³ 1933 senesinde Evkaf, Adliye ve Ticarethane Dairesi, 1942 senesinde Mısırlı Kâmil Paşa Konağı ile 1946 ve 1962 senelerinde Emir Buharî Tekkesi yanarak yok olmuştur.

² Osman Ergin, *İstanbul'da İmar ve İskân Hareketleri*, İstanbul, 1938, s. 41. ; (Yangınlarla ilgili detaylı bilgiler için bkz. Osman Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, C:3, İstanbul, 1995, s. 1228-1231.

³ Ergin, *İstanbul'da*, s. 49, 50.

5.1.2. 1894 DEPREMİ

Dünya deprem kuşağı üzerinde yer alan İstanbul tarih boyunca birçok şiddetli depreme maruz kalmıştır. Bu depremler sonucunda çok fazla can kaybı olmuş, pek çok yapı tahribata uğramıştır.⁴

İstanbul'a büyük hasar veren depremlerden biri 10 Temmuz 1894 günü gerçekleşmiştir. Kaynaklarda "Büyük Hareket-i Arz", "Zelzele-i Azîme", "Zelzele-i Müthîşe" olarak bahsedilen bu deprem çok geniş bir sahada hissedilmiş, İstanbul ve çevresinde ağır hasara sebep olmuştur.⁵ Söz konusu depremde Fatih, Edirnekapı, Eminönü ve daha birçok yerde çok sayıda cami, kilise, han, konak, medrese, mektep, karakol ve resmî bina tahrip olmuş, duvarlar çatlamış, minareler yıkılmıştır. Çökme durumuna gelen pekçok bina da kazalara sebep olmaması için hükümet tarafından yıktırılmıştır. Şehrin en fazla hasar gören bölgesi Sultanahmet'ten Edirnekapı'ya kadar uzanan platodur. Fatih, Edirnekapı, Topkapı ve Balat maddi zararın en fazla olduğu yerlerdir. Gedikpaşa, Kadirga, Kumkapı, Yenikapı ve civarında yaklaşık 1.000 evin yıkıldığı tespit edilmiştir.⁶

Depremden sonra bütün vakıf ve devlete ait binaların, cami, kilise ve mekteplerin vakit kaybetmeden tamiratına başlanmış, tehlike arz edenlerin yıkılması için padişah tarafından irade-i seniyye çıkarılmıştır. Resmî dairelerin tamiri sırasında intizama fevkalade gayret gösterilmiştir.⁷

Haritada tespit edilen yapılar arasında Hırka-i Şerif Camii'nin, Fuad Paşa Camii'nin (Uzun Şücaeddin Camii) minareleri yıkılmış, Bâlâ Süleyman Ağa Camii ile Türbesi harap olmuştur. Valide Camii'nin minarelerinin külâhları uçmuş, Karaki Hüseyin Çelebi Camii zarar görmüştür. Bu yapıların tamirâtı Evkaf Nezareti tarafından

⁴ Fatma Ürekli, *İstanbul'da 1894 Depremi*, İstanbul, 2000 (2.bs.), s. 9

⁵ Ürekli, a.g.e., s. 15.

⁶ A.e., s. 43.

⁷ A.e., s. 45.

yürütülmüştür.⁸ Ayrıca Hırka-i Şerif Karakolu, Şehremini Karakolu ve Kadirga Karakolu hasara uğramış, Gureba-i Müslimîn Hastahanesi de tehlikeli bir duruma gelmiştir. Samatya'da Surp Niğogayos Ermeni Kilisesi zedelenmiş, Nunyan Kız Mektebi'nde çatlaklar olmuştur.⁹

Maarif Dairesi, Zaptiye Dairesi, Rüşumat Dairesi hasar görmüş ve tamirlerine başlanmıştır. Harbiye Nezareti olarak kullanılan Dair-i Umur-ı Askeriye binasının bir bölümü yıkılmış¹⁰, Adliye, Evkaf ve Ticarethane Dairesi, Defter-i Hakanî Dairesi ve Maliye Nezareti kullanılamayacak duruma geldiğinden boşaltılmış ve başka binalara taşınmışlardır. Kütüphane-i Osmanî ile Darüşşafaka Mektebi, Sanayi-i Nefise Mektebi ile Mekteb-i Mülkiye binalarında hasar fazla olup, Taş Mektep (Davud Paşa Rüşdiyesi) yıkılmıştır.¹¹ Beyazıt Yangın Kulesi de hasar görmüştür.¹²

⁸ A.e., s. 45, 47, 48. ; Kevork Pamukciyan, "Depremier-Osmanlı Dönemi", D.B.İ.A., C:3, İstanbul, 1994, s. 35.

⁹ A.e., s. 49, 50, 51.

¹⁰ Pamukciyan, a.y., s. 35.

¹¹ Ürekli, a.g.e., s. 51, 52, 53.

¹² Afife Batur, "Beyazıt Yangın Kulesi", D.B.İ.A., C:2, İstanbul, 1994, s. 190

5.1.3. İMAR FAALİYETLERİ

Tarihi yarımada'nın yeniden şekillenmesinde ve imar faaliyetlerinin hız kazanmasında yangınların büyük rolü olmuştur. Yangınların gerektirdiği yeniden inşaat faaliyetleri 1840'lardan önce var olan düzene göre gerçekleştirilirken, 1840 senesinden sonra kent tasarımı'nda yeni bir anlayışa yol açmış, her yangın yeri şehre verilecek resmi biçimlerin denendiği bir sahne haline gelmiştir.¹³

1865 Hoca Paşa Yangını'ndan sonra yanan bölgelerin yeniden düzenlenmesine başlanmış, özellikle 1868 senesinde harap durumda olan birçok yapı yeniden inşa edilmiştir. Divanyolu Caddesi'nin genişletilmesi ve imarı çalışmaları sırasında Beyazıt Meydanı'nı Divanyolu'na bağlayan cadde üzerinde yer alan ve harap durumda olan Kalıçeci Hasan Camii yeniden yaptırılmıştır. Mahmudiye Caddesi'nin düzenlenmesi sırasında Nallı Mescid ile Cezerî Kasım Paşa Camii, Gedikpaşa Caddesi'nin düzenlenmesinde Gedikpaşa Camii ile Fuad Paşa Camii yeniden inşa edilmiştir. Kumkapı Caddesi'nin düzenlenmesi sırasında Malkoç Süleyman Bey Camii yeniden yaptırılmış, Beyazıt Meydanı'nın ve çevresinin düzenlenmesi sırasında da Âli Paşa Camii yeniden inşa edilmiştir.

XIX. yüzyılda İstanbul'un deniz ile olan ilişkisi sahil şeridinin temizlenmesi ve düzenlenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmış ve bu amaçla çalışmalar başlatılmıştır. 1870'li yıllarda Sirkeci Demiryolu Mevkii'nin genişletilmesi çalışmaları sırasında Yalı Köşkü Fabrikası, Yalı Köşkü Karakolu, İdare-i Mahsusa Fabrikası ile bölgedeki birçok bina yıktırılmıştır. Galata Köprüsü'nün önündeki meydan tanzim edilmeye çalışılırken Eminönü Karakolu, 1911 senesinde rıhtım tesislerinin genişletilmesi çalışmaları sırasında Rüşumat Dairesi ortadan kaldırılmıştır.

Tek parti döneminde, 1936 senesinde İstanbul'un imar planını hazırlamak üzere Fransa'dan getirtilen şehircilik uzmanı Henri Prost, bir yandan tarihi yarımada'nın bir tür "müze-kent" olarak korunmasını tekîf ederken, diğer taraftan Haliç kıyıları'nın sanayi

¹³ A.e., s. 45.

bölgesi olmasını önermiş, böylelikle Unkapanı'ndan Ayvansaray'a uzanan kıyı şeridinde tarihi dokunun hızla erimesine sebep olmuştur. Söz konusu bölgede ufak çaplı birtakım eserler ve bunları kuşatan eski konutlar yerlerini fabrikalara terk etmiş, bazı eserler de bu fabrikalar arasına sıkışıp kalmıştır. Haliç kıyılarındaki sanayi yapıları 1980'lerde, Bedrettin Dalan'ın Belediye Başkanlığı sırasında yıktırılmış ve arsaları park olarak düzenlenmiştir. Ne var ki, bu parklar gerilerinde yer alan mahallelerle kaynaştırılamamış, yıkımlar sonucunda ortaya çıkarılan tarihi eserler de, çevrelerindeki mahalle dokusundan ve gündelik hayattan soyutlanmış olarak bu parkların içinde kalmıştır. Bu arada, tarihi yarımada, Prost'un önerisi doğrultusunda gerçekleşen en önemli değişim Aksaray-Unkapanı arterinin açılması ve bu ekseninde gerçekleştirilen yıkımlar sırasında, eski mahalle dokusuyla birlikte birçok eserin ortadan kalkmasıdır.¹⁴

Tarihi yarımada, XIX. yüzyıldan arta kalan kent dokusunu büyük ölçüde değiştiren imar faaliyetleri asıl 1955-1960 seneleri arasında Demokrat Parti döneminde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar kapsamında Vatan Caddesi açılmış, Millet Caddesi genişletilip yeniden yapılmış, Laleli yönünden gelen Ordu Caddesi düzenlenip genişletilmiştir. Ordu Caddesi Murad Paşa Camii'nin önünden ikiye ayrılmış, yukarı kuzeye doğru giden cadde Vatan Caddesi, altta güneyde kalan cadde ise Millet Caddesi adını almıştır. Bu dönemde ayrıca Unkapanı'nı Yenikapı'ya bağlayan Atatürk Bulvarı ve devamı olan Mustafa Kemal Caddesi suriçini kuzeyden güneye doğru kat eden ana arter durumundadır. Bu dönemde Sirkeci'den başlayıp Sarayburnu'nu dönerek sahil boyunca uzanan Sirkeci-Florya yolu açılmıştır.¹⁵

Yeni arterlerin açılması ve düzenlenmesi çalışmaları sırasında pek çok yapı yıktırılmış veya yerleri değiştirilmiştir. 1957-1958 yılları arasında Millet Caddesi açılırken Olanlar Dergâhı yıktırılmış, Olanlar Dergâhı'nın Sebili'nin yeri değiştirilmiştir. Aynı sene Ordu Caddesi'nin genişletilmesi sırasında Aksaray Karakolu yıktırılmış, Pertevniyal Valide Sultan Türbesi yerinden sökülmüş, aynı külliye bağli olarak inşa edilen

¹⁴ Fehmi Karatay, "Henri Prost'un Mesaisi", **T.T.O.K.B.**, No: 252, İstanbul, 1963, s. 19, 20.

¹⁵ "Yollar", **D.B.İ.A.**, C:7, İstanbul, 1994, s. 534. ; "Millet Caddesi", **D.B.İ.A.**, C:5, İstanbul, 1994, s. 462.

muvaakkithane ise ortadan kaldırılmıştır. Aksaray-Yenikapı Caddesi'nin açılması sırasında Malkoç Süleyman Bey Camii yıktırılmıştır. Şehzadebaşı Caddesi'nin genişletilmesi ve düzenlenmesi sırasında Şehzadebaşı Karakolu yıktırılmıştır. 1957 senesinde Nuruosmaniye Caddesi ile Bab-ı Âli Caddesi'nin düzenlenmesi sırasında, Cezerî Kasım Paşa Camii, 1962 senesinde Cemil Bilsel Caddesi'nin genişletilmesi sırasında Şeyh Davud Hanı yıktırılmıştır.

Haritada tespit edilen yapıların büyük çoğunluğu yangınlar, depremler ve imar faaliyetleri gibi sebeplerle yok olurken, bir kısmı da meydan düzenlemeleri ve binaların yeni kazandıkları fonksiyonlar neticesinde ortadan kaldırılmıştır. 1950'li yıllarda İstanbul Üniversitesi'nin Harbiye Nezareti haline getirilen Daire-i Umur-ı Askeriye binalarına yerleşmesinden sonra daireye bağlı olarak inşa edilen Kışla-yı Hümayun, Süleymaniye Kışlası, Bab-ı Seraskerî Hastahanesi, Arabalık, Ahır, Tamirhane, Matbah gibi pek çok yapı yıktırılmıştır. Ayrıca 1960 senesinde Seraskerlik bahçe duvarına bitişik durumda olan Misafirhane-i Askerî binasının yarısının bu alana yol açılması maksadıyla kesilmesi bu duruma örnek gösterilebilmektedir.

Sonuçta, tarihi yarımadaı kapsayan geniş çaplı imar faaliyetleri bir bakıma şehrin güzelleşmesini ve daha düzenli bir hal almasını sağlamış, ancak aynı zamanda birçok tarihi değeri bulunan yapının da ortadan kalkmasına sebep olmuştur.

5.1.4. FONKSİYON DEĞİŞTİREN YAPILAR

Ayverdi Haritası'nda tespit edilen yapıların bir kısmı asıl inşa fonksiyonunu kaybederek zaman içinde başka bir fonksiyon üstlenmiştir. Örneğin, Fransız mimar Bourgeois tarafından inşa edilen Fuad Paşa Konağı, Fuad Paşa'nın sadaretten ayrılmasıyla Maliye Nezareti'ne tahsis edilmiştir.

Batılı tarzda bir eğitim vermek amacıyla 1845 senesinde inşasına başlanan Darülfünun binası, inşaat tamamlandığında çok büyük olduğu düşünülerek önce Maliye Nezareti'ne daha sonra Evkaf, Adliye ve Ticarethane Nezareti'ne tahsis edilmiştir.

Bu dönemde yeni kurulan nezaretler, devlet daireleri için ayrı binalar inşa edilmemiş, önceden var olan ve yine bu yüzyılda inşa edilen konaklar bu işe tahsis edilmiştir. Nafia Dairesi için Bahçekapı'daki Aydın Müşiri Tahir Paşa'nın Konağı ile Rauf Paşa Konağı kullanılmış, Zaptiye ve Şehremaneti Dairesi için Tahir Paşa Konağı tercih edilmiştir.

1865 senesinde Sadrazam Âli Paşa'nın hizmetlerine karşılık olarak Abdülaziz tarafından yaptırılan Sultan Sarayı (Âli Paşa Sarayı), 1871 senesinde Âli Paşa'nın ölümü üzerine bir süre Şeyhülslâmın ikametgâhı olarak kullanılmış, daha sonra Mercan İdadisi ve Erkan-ı Harbiye Dairesi olmuştur.

XIX. yüzyılın ortalarında inşa edilen Âsım Paşa Konağı, 1870 senesinde İstanbul'da açılan ve serbestçe kumar oynanan Batıdaki kulüplerin Osmanlı'daki ilk örneği Encümen-i Ülfet olarak kullanılmıştır.

5.2. YAPILARIN ÇEVRELERİ İLE İLİŞKİLERİ

5.2.1. ALANLARDA YER ALAN YAPILAR

XIX. yüzyılda hızla nüfusun artması, çarpık yapılaşma ve sokakların daralması gibi sebeplerle tarihi yarımada meydanlar ve açık alanlar azalmaya başlamış, pek çok alan zaman içinde binalarla dolmuştur. Camilerin geniş iç ve dış avluları kısmen meydan vazifesini görmüş, halk bu alanlarda hem dini ihtiyaçları karşılamış hem de kurulan alış veriş tezgâhları ile sosyal ihtiyaçlarını gidermişlerdir.

1856 Aksaray Yangını'ndan sonra İtalyan mühendis Storari İstanbul'a yeni bir kavram getirmiş, Batılı anlamda olmasa da ilk kez bir meydan uygulaması gerçekleştirmiştir. Aksaray Yangını'ndan önce görülen bir kavşak Storari tarafından yeniden düzenlenerek Aksaray Meydanı oluşturmuştur.¹⁶ Meydanın etrafına 1871 senesinde Pertevniyal Valide Sultan Camii, Türbe, Muvakkithane ve Valide Rüşdiyesi inşa edilerek bu alan daha belirgin bir hale getirilmiştir.

1865 Hocaapaşa Yangını'ndan At Meydanı'nda düzenlemeler yapılarak meydan göz önüne çıkarılmıştır. Meydanın kuzey kanadına 1866-1868 yılları arasında Mekteb-i Sanayi inşa edilmiş, 1870 senesinde tarihi yarımada'daki halka açık ilk bahçe olan Millet Bahçesi yine bu meydanda açılmıştır. 1871 senesinde kurulan Defterhane (Defter-i Hakani Nezaretî) için meydanın doğu kanadında yer alan İbrahim Paşa Sarayı mekân olarak seçilmiştir. Ayrıca Ayasofya'nın önündeki düzensiz binalar yıktırılarak önünde bir meydan oluşturulmuş ve Ayasofya Muvakkithanesi göz önüne çıkarılmıştır.¹⁷

1867 senesinde Beyazıd Meydanı'nın girişinde, Bizans'ın Tauri Forumu'nun bulunduğu alan kısmen düzenlenmiş ve Bab-ı Seraskeri Meydanı'nın önünde anıtsal bir açıklık meydana getirilmeye çalışılmıştır.¹⁸ Bu geniş alan Bab-ı Seraskeri Meydanı'na

¹⁶ A.e., s. 45, 46.

¹⁷ A.e., s. 50-52.

¹⁸ A.e., s. 95.

girişini sağlayan taht kapısı ve iki köşkle ve yine bu alana inşa edilen Misafirhane-i Askerî, Kütüphane-i Umumi-i Osmani ve Maliye Hazine-i Celilesi gibi yapılarla vurgulanmıştır.

Devlet daireleri ve bunlara bağlı olarak inşa edilen yapılar çevrelerinde bir meydan oluşturmuşlar, Eski Saray'ın arsası üzerine inşa edilen Bab-ı Seraskerî Meydanı'nda yer alan Daire-i Umur-ı Askeriye bünyesinde barındırdığı kışla, cebehane, hastahane gibi askeri nitelikli yapılarla oldukça büyük bir alanı kaplamıştır. Ağa Kapısı olarak adlandırılan Bab-ı Âli ve bağlı yapıları da yine çok geniş bir alana yayılmıştır.

Fener Meydanı ve Ayvansaray Meydanı, barındırdıkları iskele ve gazinolarla halka sosyal hizmet vermişler, Topkapı Sarayı'nın bünyesinde geniş nebatat bahçeleri arasında yer alan Mektep-i Tıbbiye ve bağlı yapıları, oldukça büyük bir alanı kaplamışlardır.

5.2.2. YOLLAR ÜZERİNDE YER ALAN YAPILAR

Yanan bölgelerin yeniden düzenlenmesi çalışmaları sırasında Islahat-ı Turuk Komisyonu'nun teşvikiyle özellikle 1868 senesinde önemli caddeler üzerinde yer alan harap durumdaki birçok yeniden inşa edilirken, bu yollar üzerinde yer alan birçok yapı da göz önüne çıkarılmıştır. Divanyolu Caddesi'nin genişletilmesi ve düzenlenmesi çalışmaları sırasında, özellikle Beyazıt'ı Divanyolu'na bağlayan cadde üzerinde yer alan ve harap vaziyette olan Kaliçeci Hasan Camii yeniden inşa edilmiş, Sultan Mahmud Türbesi ile Taş Mekteb (Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi) çevrelerinde yapılan düzenlemelerle Divanyolu Caddesi'nin önemini ve güzelliği vurgular duruma getirilmişlerdir.

İkincil arter olarak belirlenen caddelerin düzenlenmesi çalışmaları sırasında 1868 senesinde Mahmudiye Caddesi üzerinde yer alan Cezerî Kasım Paşa Camii, Rauf Paşa Konağı, Nallı Mescit inşa edilmişlerdir. Yine bu cadde üzerinde yer alan İran Sefareti, Nafia Dairesi, Zaptiye ve Şehremaneti Dairesi ve Bab-ı Âli caddenin yönetim bakımından önemini vurgulayan diğer yapılar olmuşlardır.

Gedikpaşa Caddesi'nin düzenlenmesi sırasında yine 1868 senesinde Gedikpaşa Tiyatrosu ile Gedikpaşa Camii yeniden inşa edilmişlerdir.

Topkapı Sarayı önünden geçen Soğuk Çeşme Caddesi (Alemdar Caddesi) üzerine ana girişi bu cadde üzerinde bulunan Bab-ı Âli, Alay Köşkü ve Telgrafhane inşa edilmiş, böylelikle caddenin yönetim bakımından önemini vurgulamıştır. Ayrıca Mekteb-i Rüşdiye-i Askerî'nin inşasıyla da cadde güzelleştirilmiştir.

Ana caddeler üzerine inşa edilen iki-üç katlı kagir binalarla hem yangınların önlenmesine hem de şehre Avrupaî bir görünüm verilmesine çalışılmıştır.

5.3. YAPILARIN MİMARİ KARAKTERİ

5.3.1. TASARIM

XIX. yüzyılda tarihi yarımada inşa edilen ve teze konu olan camiler, genellikle kare ve sekizgen planlıdır. Kâgir olarak inşa edilen bu yapılar tek kubbe veya ahşap çatıyla örtülmüşlerdir. Genellikle önlerinde son cemaat yeri bulunmaktadır. Giriş cephesinin köşelerinde yer alan silindir gövdeli, tek şerefeli kâgir birer minareye sahiptirler. Çoğunlukla bol sayıda dikdörtgen pencerelerle aydınlatılan yapılarda, içeride girişin üzerinde yer alan mekânlar kadınlar mahfili olarak düzenlenmiştir.

Hırka-i Şerif Camii ile Pertevniyal Valide Sultan Camii'nin çevresinde birer külliye oluşmuş ve bu camiler külliyelerin ana yapısı durumunu almışlardır. Hırka-i Şerif Camii, üstlendiği ziyaret fonksiyonundan dolayı kendine özgü bir tasarıma sahiptir.

Dönemin özelliği olarak görülen önemli bir unsur, giriş cephesine eklenen hünkâr kasırlarıdır. Padişahın dinlenmesi, gerektiğinde birtakım şahısları huzuruna kabul edip görüşebilmesi için özel olarak tasarlanan bu mekânlar, Hırka-i Şerif Camii'nde ve Pertevniyal Valide Sultan Camii'nde olduğu gibi, iki katlı bir kitle halinde camilerin giriş cephelerini kaplamıştır.¹⁹

Katalogda yer alan camiler arasında daha önceki yüzyıllarda inşa edilen ve bakımsızlık, deprem, yangın gibi sebeplerde zamanla harap olarak XIX. yüzyılda yeniden yaptırılan camiler de mevcuttur. Genellikle varlıklı kişiler ve devlet adamları tarafından yaptırılan bu camiler ahşap olup bu dönemde kâgir veya ahşap çatılı olarak yeniden inşa edilmişlerdir. Kare ve dikdörtgen planlı camilerin tek şerefeli kâgir birer minareleri bulunmaktadır.

Fevkani olarak inşa edilen camilerden Kapı Ağası Camii'nin altında medrese, Malkoç Süleyman Bey Camii ile Molla Hüsrev Camii'nin altında ise dükkânlar bulunmaktadır. Âli Paşa Camii'nin altında dükkândan başka bir de sebil yer alır. Kâgir

¹⁹ M. Baha Tanman, "Hünkâr Kasırları", **D.B.İ.A.**, C. 4, İstanbul, 1994, s. 101.

duvarlar üzerinde ahşap konsolların taşıdığı ve dışa taşkın bir şekilde inşa edilen Kasım Gönani Camii ile sekizgen planlı Fuad Paşa Camii bu yapılar arasında farklı bir kuruluşa sahiptir. Ahmed-i Buharî Camii bir tekkenin parçası olması bakımından önemlidir. Salih Paşa Camii'nin minaresi ise köşede değil kible duvarının önünde yer almaktadır.

Tevhidhane, türbe, hazire, harem, selamlık, kütüphane, derviş odaları, mutfak gibi birimlerden meydana gelen tekkeler barındırdıkları yapılarla çevrelerinde birer külliye oluşturmuşlardır. Tekkenin ana yapısı durumundaki tevhidhane çokgen, elips, dikdörtgen ve kare şeklindedir. Tarikat pirlerinin, bunların aile efradının gömülü oldukları türbeler genellikle tevhidhaneye birer pencere ile açılmakta ve iki mekân arasında bağlantı sağlanmaktadır. Şeyhlerin aileleri ile ikamet ettikleri harem ile erkek misafirlerin ağırlandığı, sohbet ve meşk toplantılarının gerçekleştirildiği selamlık, ev tarzında düzenlenmiş yapılardır.²⁰ Bu yapılar genellikle iki katlı olup zemin katları taştan, üst katları ise ahşaptan inşa edilmiştir. Ahşap direklere oturan çıkma şeklinde düzenlenmiş mekânlara sahip bu yapılar, birbirlerine odalar ile bağlanmaktadır.

Kâgir olarak inşa edilen Olanlar Dergâhı, çok katlı tasarımı ve cephe düzenlemesiyle diğer tarikat yapılarından ayrılmaktadır. İlk bakışta niteliğini vurgulayan hiç bir özellik bulunmadığından Tanzimat döneminde moda olan kâgir rical konaklarını, aynı dönemin kamu yapılarını hatta İstanbul'da giderek yaygınlaşan apartmanları andırmaktadır. Ayrıca türbe ve sebilin aynı mekânda birleştirildiği bir yapı olması bakımından da önemlidir.

Türbeler padişahlara, valide sultanlara ve devlet adamlarına aittir. Bu yapılar genellikle bir külliyenin parçası durumundadır ve kâgir olarak inşa edilmişlerdir. Türbeler ekseriyetle sekizgen planlı ve tek kubbelidir. Yüksek bir kaide üzerine oturan türbelerin kubbe kasnakları da yüksek tutulmuştur. Dikdörtgen pencerelerle aydınlatılan binaların cepheleri ekseriyetle mermerle kaplanmıştır. Sultan Mecid Türbesi dönemin batı etkili üslubu yerine klasik Osmanlı üslubunu yansıtmaması bakımından, katalogda yer alan iki sahabe türbesi kare planlı ve ahşap çatılı olmalarıyla diğer yapılardan ayrılmaktadır.

²⁰ A.y.

Kiliseler Rum ve Ermeni kiliseleri olarak iki guruba ayrılmıştır. Rum kiliseleri genellikle Rumların ikamet ettikleri Balat ve Fener civarında, Ermeni kiliseleri ise Ermeni nüfusunun yoğun olduğu Kumkapı ve Samatya'da toplanmıştır.

Rum kiliseleri, yüksek duvarlarla çevrili bir avlu içerisinde yer alan, genellikle doğu-batı doğrultusunda düzenlenmiş bazilikal kuruluşlu kâgir yapılardır. Sütunlar ve payelerle birbirinden ayrılan üç nefli yapılarda, orta nefin doğu ucunda yarım yuvarlak ve dışarıya taşkın apsis yer alır. Kiliselerin önünde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen narteks ile üzerinde yine aynı doğrultuda dikdörtgen bir galeri bulunur. Yapılarda orta nefin üzeri içeriden basık tonozla, yan nefler ve narteksin üzeri düz tavanla örtülüdür. Kiliseler dışarıdan kırma çatı ile apsis bölümü ise yarım konik çatı ile kapatılmıştır. Genellikle dikdörtgen pencerelerle aydınlatılan kiliselerin yanlarında çan kulesi, ayazma ve okul yer almaktadır. Samatya Hagios Georgios Kilisesi kare planlı kubbeli bazilika kuruluşuyla diğer yapılardan ayrılmaktadır.

Ermeni kiliseleri konut mimarisinin dini amaçla kullanılacak şekilde düzenlenmesinden meydana gelmiştir. İki, üç veya dört katlı binalar genellikle tek nefli bazilikal bir kuruluş göstermektedir. Kâgir olarak inşa edilen yapılarda genellikle apsis dışarıya taşkın bir şekilde yerleştirilmiştir. Yapılar içeriden beşik tonozla, dışarıdan kırma çatıyla örtülmüşlerdir. Kiliselerin yanlarında birer çan kulesi ve okul bulunmaktadır. İncelenen yapılar arasında Ermeni Patrikhanesi bazilikal kuruluşlu yan yana üç kiliseden meydana gelmektedir. Plan kuruluşu ve patriklerin ikametgâhı olması bakımından özel bir yere konuma sahiptir. Diğer yapılardan farklı olarak Kılğatır Surp Hagop Kilisesi'nin narteksinin üzerinde bir galeri (balkon) bulunmaktadır.

Haritada tespit edilen eğitim yapıları “medreseler”, “mektepler”, “rüşdiyeler”, “idadîler” ve “yüksek okullar” başlıkları altında incelenmiştir. Haritada bu dönemde inşa edilen tek bir medreseye rastlanmıştır. Hattat Mustafa Rakım Efendi Medresesi, açık avlulu ve dikdörtgen planlıdır. Yapıda yer alan mekânlar ahşap olarak inşa edildiği için mevcut değildir. Medresenin sadece dış duvarları günümüze gelebilmiştir.

Kâgir olarak inşa edilen diğer eğitim yapıları genellikle dikdörtgen planlı olup iki veya üç katlıdır. Yapılarda girişler sütunlar üzerine oturan veya katlar boyunca yükselen çıkmalarla vurgulanmıştır. Katların birbirinden taş silmelerle ayrıldığı binalarda mekânlar dikdörtgen pencerelerle aydınlatılmıştır. Binalar kiremit kaplı çatılarla kapatılmıştır. Bâlâ Mektebi (U) şeklinde plan kuruluşuyla, Fener Rum Erkek Lisesi çok katlı kuruluşu, kubbesi ve kırmızı kiremit rengi ile diğer mektep yapılarından ayrılmaktadır.

Genellikle kare planlı ve kubbeli kız ve erkek rüşdiyeleri arasında Valide Rüşdiyesi alt katının sıbyan mektebi, üst katının rüşdiye şeklinde kullanımıyla özel bir yere sahiptir. Dikdörtgen planlı, iki katlı, kâgir askerî rüşdiyeler plan kuruluşlarıyla taşra mimarisini etkilemişler ve başkentteki değişimi bu coğrafyaya taşımışlardır. Sanayi İdadîsi (U) şeklinde plana sahiptir. Mekteb-i Tıbbiye birkaç yapıdan meydana gelmekte, eski kılıçhane ile Sultan Ahmed Külliyesi imaret kilerinin okul ve atölyelere dönüştürülmesinden oluşan Mekteb-i Sanayi ise bu özelliği ile eğitim yapıları içinde değişiklik arz etmektedir.

Haritada tespit edilen tek kütüphane binası Kütüphane-i Umumi-i Osmani için yer olarak Beyazıd İmareti seçilmiş ve yapı dönemin zevkini yansıtan eklektik bir biçimde taş bir kaplama ile giydirilmiştir. Kapı ve pencereler de aynı üsluba uydurulmuştur.

Saatlerin ayarlandığı, namaz saatlerinin belirlendiği muvakkithaneler isimleriyle anılan külliyelerin birer parçası olarak inşa edilmişlerdir. Genellikle kare planlı, küçük boyutlu kâgir yapılardır. Üzerleri kubbe veya kiremit çatıyla örtülmüş, cephelerine büyük dikdörtgen pencereler açılmıştır. Ayasofya Muvakkithanesi, merkezinde yer alan daire şeklindeki sekiz sütun, sütunlara oturan yüksek kasnağı ve eğimli çatısı ile, bu plan tipi içinde kendine has bir yapı olması bakımından önemlidir. Birkaç mekândan meydana gelen Yeni Cami Muvakkithanesi de bu özelliğiyle diğer yapılardan ayrılmaktadır.

Modern anlamda inşa edilen ve ilk kez “hastahane” kelimesinin kullanıldığı sağlık müessesesi olan Valide Hastahanesi, haritada tespit edilebilen tek hastahane yapısıdır. Dikdörtgen planlı kâgir yapı üç katlıdır ve bir iç avlu çevresinde gelişmektedir.

Tanzimat döneminde devlet teşkilatında yapılan köklü değişikliklerin sonucu olarak ortaya çıkan devlet daireleri genellikle kare veya dikdörtgen kuruluşlu, kâgir

yapılardır. İki veya üç kat şeklinde düzenlenmişlerdir. Yapılarda girişler sütunlara oturan veya cephe boyunca yükselen çıkmalarla vurgulanmıştır. Katların birbirinden silmelerle ayrıldığı binalarda mekânlar dikdörtgen pencerelerle aydınlatılmıştır. Yapılar kiremit kaplı çatılarla kapatılmıştır.

Devlet daireleri genellikle Bab-ı Âli'ye ve saraya yakın bölgelerde inşa edilmişlerdir. Bir kısmı devlet dairesi olarak inşa edilen binalarda, bir kısmı da önceden var olan bir konakta faaliyetini sürdürmüştür. Bab-ı Âli, Daire-i Umur-ı Askeriye, Rüsumat Dairesi, İran Sefareti için özel binalar inşa edilmiş, Maliye Hazine-i Celilesi, Zaptiye ve Şehremaneti Dairesi, Nafia Nezareti ve Defterhane ise devrin ileri gelen devlet adamlarının konaklarında faaliyet göstermişlerdir. Evkaf, Adliye ve Ticarethane Dairesi, Darülfünun için yapılan binada çalışmalarını sürdürmüştür. Bab-ı Âli, Daire-i Umur-ı Askeriye ve Maliye Nezareti bir kaç binanın bir araya gelmesinden meydana gelen oldukça büyük yapılardır. Topkapı Sarayı'nın sur duvarına bitişik olarak bir burç üzerinde inşa edilen Telgrafhane ile ahşap olarak yapılan Postahane-i Âmire bu düzenlemeleriyle diğer devlet dairelerinden ayrılmaktadır.

Bulunduğu bölgelerde asayiş ve güvenliği sağlamak amacıyla oluşturulan karakollar, XIX. yüzyıldan itibaren bağımsız yapı olarak inşa edilmeye başlanmıştır.²¹ Kare veya dikdörtgen kuruluşlu, kâgir karakol binaları, tek veya iki katlı olarak inşa edilmişlerdir. Yapılarda girişler çoğunlukla sütunlara oturan ve üçgen alınlıklarla taçlandırılan çıkmalar şeklinde vurgulanmıştır. Kat ayrımlarının silmelerle belirginleştirildiği binalarda mekânlar dikdörtgen pencerelerle aydınlatılmıştır. Hırka-i Şerif'in muhafazası için inşa edilen Hırka-i Şerif Karakolu bu fonksiyonu ile, öte yandan Aksaray Karakolu ikinci katında yer alan balkon ile diğer yapılardan ayrılmaktadır.

Topkapı Sarayı'nın dördüncü avlusunda yer alan Üçüncü Kapı, ilk olarak çift yönlü at rampası ile inşa edilmiş, daha sonra dönemin zevkini yansıtacak bir şekilde çifte kuleli ve kâgir olarak yeniden yaptırılmıştır.

²¹ Necla Arslan, "II. Mahmut ve Abdülmecid Dönemi Karakol Binaları", **Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri (4-7 Kasım 1997, Ankara)**, Ankara, 1999, s. 69.

XIX. yüzyılda deniz taşımacılığının önem kazanmasıyla birlikte 1851 senesinde ilk Osmanlı vapur şirketi olan Şirket-i Hayriye kurulmuş ve düzenli vapur seferlerine başlanmıştır. Şirket-i Hayriye tarafından yerleri tespit edilen ve aynı yıllarda inşa edilen iskeleler, 1855 senesinde Haliç kıyılarında yolcu taşımak amacıyla kurulan Haliç Şirketi'nin vapurlarının yanaşması için kullanılmıştır. İskele yapıları tek katlı olup, önceden yerlerinde bulunan ve dubalara oturan ahşap iskelelerin üzerlerinin kapatılmasıyla oluşturulmuşlardır. Eminönü-Üsküdar arasında çalışan, insan dışında, hayvan ve yük taşıyan araba vapurlarının yanaştığı iskele, bu fonksiyonu ile diğer iskele binalarından ayrılmaktadır.

Demiryolu mevkileri, 1875 senesinde İstanbul ve Sofya'yı bağlamak amacıyla kurulan ve Marmara sahili boyunca ilerleyerek Topkapı Sarayı'nın bahçesinden geçen ilk demiryolu hattına istasyon olarak inşa edilmişlerdir. Tespit edilen yapılar dikdörtgen planlı, tek katlı ve küçük kâgir binalardır. Bugün Sirkeci Garı olarak kullanılan yapının yerinde yer alan ilk demiryolu mevkii farklı olarak iki adet ahşap yolcu bekleme salonuna sahiptir.

Tramvay ahır, 1869 senesinde ulaşım vasıtası olarak kullanılmaya başlanan atlı tramvayları çeken atların barınağı olarak inşa edilmiştir. Günümüzde mevcut olmayan yapının planı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Tespit edilen üretim yapıları hanlar ve fabrikalar olarak iki grupta ele alınmıştır. Bulundukları sıkışık alana uygun olarak inşa edilen hanlar genellikle dikdörtgen ve kare planlıdır. Kâgir malzeme ile iki veya üç katlı inşa edilen yapılar bir iç avlu etrafında gelişmektedir. Mekânların dikdörtgen pencerelerle aydınlatıldığı hanların alt katları depo, üst katları büro olarak kullanılmaktadır.

XIX. yüzyılda sanayileşme hareketiyle birlikte kol gücüne dayanan küçük çaplı zanaat üretiminden, seri ve hızlı üretim sağlayan fabrika üretimine geçilmiş ve bu amaçla fabrika yapıları inşa edilmeye başlanmıştır. XIX. yüzyılın ortalarına kadar inşa edilen yapılar genellikle ordunun ve askeriye'nin ihtiyaçlarına yönelik olmuştur.²² Genel olarak incelendiğinde fabrika binaları, dikdörtgen planlı, tek katlı ve kâgir yapılardır. Askeri Tahiniye (Un) Fabrikası tamamen demirden olmasıyla, Yedikule Havagazı Fabrikası da birden fazla yapıdan meydana gelmiş olmasıyla diğer fabrika binalarından ayrılmaktadır.

Gedikpaşa Tiyatrosu, XIX. yüzyılda İstanbul'da ortaya çıkan yeni eğlence akımının sonucunda kurulmuştur. Bu dönemde tiyatro binaları daha çok gayrimüslim yerleşiminin görüldüğü Beyoğlu (Pera) çevresinde oluşturulmaktadır. Yapı tarihi yarımada'da kurulan ilk tiyatro binası olması bakımından önemlidir. Büyük bir amfi biçiminde inşa edilen tiyatronun dışı ahşaptır. Tuğla direkli bir kapıdan girilen ve mermer merdivenlerle üst kata ulaşılan yapı üç kat locaya sahiptir.

Tanzimat döneminde İstanbul'da inşa edilmeye başlanan ve daha çok deniz kıyılarına yapılan gazinolar, dönemin önemli eğlence merkezleri olmuşlardır. Bu yapılar zamanla meyhanelere dönüşmüştür. Haritada tespit edilen iki gazino binası da deniz kenarında ve dikdörtgen planlıdır.

Tespit edilen konut yapıları “saraylar”, “köşkler” ve “konaklar” başlıkları altında incelenmiştir. Âli Paşa'ya ait olan ve Sultan Sarayı olarak adlandırılan yapı, Tanzimat üslubunda batı mimari zevkine uygun olarak inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlı, kâgir yapı üç katlı olup, binanın cepheleri çıkmalarla hareketlendirilmiştir.

²² “Sanayi”, **D.B.İ.A.**, C.6, İstanbul, 1994, s. 437.

Kâgir olarak inşa edilen köşkler ve konaklar, genellikle kare veya dikdörtgen planlı, üç veya dört katlı yapılardır. Orta sofa etrafında gelişen mekânlara büyük merdivenlerle ulaşılmaktadır. Cepheleri çıkmalarla hareketlendirilen bu yapılar, Türk sivil mimarisinin özelliklerini yansıtacak bir şekilde inşa edilmişlerdir. Topkapı Sarayı'nın sur duvarında yer alan bir burcun üzerine, padişahın sadaret alaylarını seyredebilmesi için inşa edilen Alay Köşkü, çokgen planı, kuruluşu ve fonksiyonuyla; tek katlı inşa edilen ve padişahın Topkapı Sarayı'ndaki ziyaretleri sırasında istirahatına ayrılan Mecidiye Köşkü de bu özelliğiyle diğer yapılardan ayrılmaktadır.

Sade bir kuruluş gösteren çeşmeler kâgir olarak inşa edilmişlerdir. Önlerinde birer hazneleri, genellikle sade ayna taşları ve cephelerinde inşa kitabeleri yer almaktadır. Yan yana yerleştirilen iki yuvarlak kemerden meydana gelen Horhor Çeşmesi, bu özelliğiyle diğerlerinden ayrılmaktadır.

Kuruluş ve süslemeleriyle dönemin zevkini yansıtan sebiller daire ve kare planlı olarak kâgir malzeme ile inşa edilmişlerdir. Yapılar, su verme yerleri bulunan tezyinatlı şebekelerle kapatılmışlardır. Türbe-sebil olarak düzenlenen Olanlar Dergâhı Sebili, her iki fonksiyonu bünyesinde barındırması bakımından önemlidir.

5.3.2. CEPHE VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ

II. Mahmud (1809-1839) dönemine kadar inşa edilen yapıların cephe kuruluşlarında ve süslemelerinde daha çok barok üslub hakimdir.²³ Katalogda yer alan yapılar incelendikleri sıraya göre ele alındıklarında, konut mimarisi tarzında düzenlenmiş olan tarikat yapılarında genellikle süslemenin çok fazla kullanılmadığı görülür. Sınırlı sayıdaki süslemeler tekke yapılarının ana binası durumundaki tevhidhanelerde görülmektedir. Ayin mekânını örten beyzi kubbesi ve maksûre ve mahfil tavanlarında yer alan ışınal düzenlemeleriyle Küçük Şeyh Tekkesi (1825), barok üslupta bir yapıdır.

Türbeler dönemin zevkini yansıtacak bir biçimde düzenlenmişlerdir. Nakşidil Valide Sultan Türbesi (1818) dalgalı konsolları, oval pencereleri, paye başlıklarında görülen süslemeleri ve iç mekânda özellikle kubbe ve kasnağında yoğunlaşan kalem işi süslemeleriyle barok üslubuna bağlanmaktadır.

Sade bir şekilde inşa edilen muvakkithanelerde süslemeler genellikle pencere şebekelerinde toplanmıştır. Yeni Camii Muvakkithanesi'nin (1813) bronz pencere şebekeleri, itinalı bir işçilik göstermekte ve barok üslubun özelliklerini yansıtmaktadır.

Kuruluş ve süslemeleriyle dönemin zevkini yansıtan sebiller arasında yer alan Nakşidil Valide Sultan Sebili (1818), form ve bezeme anlayışıyla baroktan ampire geçişin erken örneklerinden biridir.

II. Mahmud dönemi yapılarında görülmeye başlanan ve Tanzimat üslubu olarak da adlandırılan ampir üslubu, 20. yüzyılın başına kadar varlığını sürdürmüştür.²⁴ Hastahane Camii (1845) ve Hırka-i Şerif Camii'nin (1851) cepheleri ampir üslubunun özelliği olarak sade bırakılmıştır. Bu yapılarda süsleme daha çok iç mekânlarda toplanmıştır. Hastahane Camii'nin ahşap tavanında ışınal düzenleme içinde yer alan bitkisel süslemeler, mihrapta bulunan kıvrımlı perde motifi ampir üslubunun özellikleridir. Hırka-i Şerif Camii'nin iç mekânında ise kubbede yer alan kasetli alçı tavan süslemeleri ampir üslubuna mal edilebilir.

²³ Doğan Kuban, "Barok Mimari", **D.B.İ.A.**, C:2, İstanbul, 1994, s. 61.

Yeniden inşa edilen Olanlar Dergâhı'nın (1871) cepheleri ana hatlarıyla ampir üslubunu yansıtmaktadır.

Cepheleri yatay silme ve köşe pilastrları ile hareketlendirilen Ahmed-i Buhârî Türbesi (1816), cepheleri oldukça sade bir şekilde inşa edilen Ebû Şeybet'ül-Hudrî ve Hamd'ül-Ensârî Türbesi (1835) ile Mehmed-i Ensârî Türbesi (1835), hem iç hem dış cephelerinde yer alan süslemeleriyle Sultan Mahmud Türbesi (1840) Osmanlı ampir üslubunun bütün özelliklerini yansıtmaktadır. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi (1871) içinde bulunduğu ve eklektik tarzda inşa edilen külliye yapılarının aksine, neo-klasik ve ampir üslubun özelliklerini taşımaktadır.

Rum kiliselerinin cepheleri ampir üslubunun özelliği olarak genellikle sade bırakılmış, süslemeler daha çok iç mekânlarda yoğunlaşmıştır. Çoğunun dışı tamamen sıvanmış olan kiliselerde, cephelerde yer yer devşirme malzemeler kullanılmıştır. Yapıların hemen tek süslemesi saçak altına yerleştirilen ve bütün binayı dolaşan silmelerdir.

İç mekânlarda süslemeler daha çok oyma ve kabartma tekniğinde yapılmış ahşap ikonostasis duvarında toplanmıştır. İkonostasiste yer alan dikdörtgen çerçevelerin içine dini konulu kompozisyonlar yerleştirilmiştir. Genellikle orta nefin örtüsünde madalyon içinde Pantokrator İsa tasviri ile apsis duvarında Hz. İsa, Hz. Meryem ve on iki havari tasvirleri yer almaktadır.

Ampir üslunun özelliği olarak oldukça sade bir şekilde inşa edilen Ermeni kiliselerinin iç mekânları da yine sade bırakılmıştır. İç mekânlarda süslemeler çoğunlukla orta nefin tavanında, pencere aralarında ve apsiste toplanmıştır. Süslemeler genellikle madalyon içine yerleştirilmiş haç, aziz ve Hz. İsa tasvirlerinden oluşmaktadır.

Bu dönemde inşa edilen eğitim yapıları sade cepheleri ile genellikle ampir üslubuna bağlanmaktadır. Yapıların köşeleri pilastrlarla belirginleştirilmiş ve katlar birbirinden silmelerle ayrılmıştır. Ayrıca pencerelerin kilit taşları vurgulanmıştır. Yapılarda girişin üzerinde veya girişin önünde yer alan sütunlara oturan çıkma şeklinde düzenlenen bölümde, dönemin zevkini yansıtan motiflerle süslenmiş inşa kitabesi ile padişah tuğrası

²⁴ Ayla Ödekan, "Ampir Üslubu", **D.B.İ.A.**, C:1, İstanbul, 1994, s. 247, 248.

yer almaktadır. Mektep-i Rüşdiye-i Askeriye’de (Fatih Askerî Rüşdiyesi) (1875), II. Abdülhamid’in tuğrasının bulunduğu bir arma mevcuttur.

Bu dönemde yeniden inşa ettirilen Sultan Ahmed Camii’nin Muvakkithanesi (1828 veya XIX. yüzyılın ortaları) ve Ayasofya Muvakkithanesi’nin (1853) sade cephelerine ampir üslubu hakimdir. Yapılarda pencerelerin kilit taşları vurgulanmış ve demir şebekeleri ampir üslubunu yansıtan motiflerle süslenmiştir.

Sade bir cephe düzenlemesine sahip olan ve ampir üslubuna bağlanan Valide Hastahanesi’nin (1845) giriş kapıları, sepet kulpu şeklinde kemerlidir ve üzeri payandalarla desteklenen geniş saçaklarla kapatılmıştır. Yapıda pencere aralarında silmeler dolanmakta ve katlar birbirinden yine silmelerle ayrılmaktadır.

Bu dönemde inşa edilen devlet daireleri, sade cepheleri ile genellikle ampir üslubuna bağlanmaktadır. Yapıların köşeleri pilastrlarla belirginleştirilmiş ve katlar birbirinden silmelerle ayrılmıştır. Cephelerde yer alan çıkmalar genellikle üçgen alınlıklarla belirginleştirilmiş, pencerelerin kilit taşları vurgulanmıştır.

Tespit edilen karakol binaları, sade kuruluşları, katları birbirinden ayıran silmeleri, köşelerinin pilastrlarla yumuşatılması ve vurgulanan kilit taşları ile ampir üslubunun özelliklerini yansıtmaktadır. Aksaray Karakolu’nda (1831) girişin üzerinde bir Osmanlı arması ile Çarşamba Karakolu (1831) ve Fatih Karakolu’nun (1838) girişlerinin üzerinde birer padişah tuğrası bulunmaktadır.

Topkapı Sarayı’nın dördüncü avlusunda yer alan Üçüncü Kapı (1858), kapı kulelerinin vazolu ve girlandlı süslemeleriyle ampir üslubuna bağlanmaktadır.

Bu dönemde inşa edilen demiryolu mevkileri, sade cephe kuruluşları, kilit taşları vurgulanmış büyük dikdörtgen pencereleri ile ampir üslubunun özelliklerini yansıtmaktadır.

Tespit edilen konut yapıları “saraylar”, “köşkler” ve “konaklar” başlıkları altında incelenmiştir. Yapılar sade kuruluşları, katları birbirinden ayıran silmeleri, köşe pilastrları ile genellikle ampir üslubunun özellikleri yansıtmaktadırlar. Evkaf, Adliye ve Ticarethane

Dairesi'nin (1854) eski resimlerinden içerisinde klasik tarzda yoğun bir bezeme programının mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

Sade bir kuruluşla ampir üslubunda düzenlenen çeşmelerde süslemeler çoğunlukla ayna taşlarında toplanmıştır. Dönemin zevkini yansıtan motiflerle süslenen ayna taşlarının üzerlerinde genellikle inşa kitabeleri yer almaktadır. Canfeda Kadın Çeşmesi (1847), ışınsal çiçek demeti süslemeleri, girland motifleriyle ampir üslubunun özelliklerini yansıtmaktadır.

1860'lardan sonra inşa edilen camilerde Abdülaziz döneminde moda haline gelen eklektik ve oryantalist akımın süsleme unsurları görülmektedir. Valide Camii'nin (1871) cephelerinde ve iç mekânında görülen süslemeler oldukça bol ve çeşitlidir. Yapıda Osmanlı, Gotik, Hint-Moğol gibi değişik üsluplardan beslenmiş eklektik bir yaklaşım belirir.

Bâlâ Tekkesi (1862-1863), dış cephesinde yer alan Hint-İslâm mimarisinde görülen kaş kemerli pencereleri, istiridye kabuğu, volüt, rozet gibi motiflerle süslü içinde beyzi bir madalyon bulunan kabartma tepeliği, mihrabında yer alan istiridye kabuğu şeklinde kavsarası ve S, C kıvrımlarıyla geç devir Osmanlı eklektisizmini yansıtmaktadır.

Endülüs-Mağrip etkili at nalı kemerli, yanları sütunlarla yumuşatılan pencereleri, gotik silmeleri ve yüklü bezeme kompozisyonlarıyla Fuad Paşa Türbesi'nde (1869), Osmanlı-dışı İslâm karakterli oryantalist bir eklektisizim görülmektedir.

Fonksiyon değiştirerek Kütüphane-i Umumi-i Osmani (1882) haline getirilen Beyazıd İmareti'nin cephesi, neo-gotik ve Osmanlı unsurları içeren eklektik bir tarzda, dönemin zevkini yansıtacak bir şekilde taşla kaplanmıştır. Yapının kapı ve pencereleri de aynı üsluba uydurulmuştur.

Bab-ı Seraskerî Meydanı'na girişi sağlayan taht kapısı ve iki yanındaki köşklere (1865) neo-klasik-Endülüs-Mağrip etkilerinin görüldüğü eklektik ve oryantalist yaklaşım belirlemektedir. Daire-i Umur-ı Askeriye'nin (1864-1866) Mavi ve Pembe Salon olarak adlandırılan mekânları, Abdülaziz devrinin eklektik zevkini yansıtan zengin bir tezyinatla süslenmiştir.

Aynı yüzyıl içinde ikinci defa inşa edilen Hidayet Camii'nin (1887) kubbesi Osmanlı mimarlığına yabancı olan soğan şeklindedir. Caminin cephelerine açılan kaş ve at nalı kemerler, kubbe kasnağına açılan sivri kemerli pencereler ilhamını Mısır-Memlûk ve Mağrip üsluplarından alan oryantalist akımın izlerini taşımaktadır.

Nallı Mescit'in (1866-1868) minare şerefesi Endülüs-Mağrip havası veren cumba şeklinde düzenlenmiştir. Aynı özellik kubbe eteğinde ve kubbe aleminde de görülmektedir. Âli Paşa Camii'nin (1869) ve Fuad Paşa Camii'nin (1869) cephelerinde ve içerisinde görülen süslemeler, XIX. yüzyılın ikinci yarısında ilgi gören oryantalist akımın izlerini taşımaktadır.

Tespit edilen yapılar arasında bazı binalar kendine has özellikler göstermektedir. Bu yapılardan İran Sefarethanesi'nin (1866) salonlarında İran mimarisinde görülen süsleme elemanları kullanılmış, türbe-sebil olarak düzenlenen Olanlar Dergâhı Sebili (1871), yuvarlak madalyonlar içinde bulunan ve Kadiriliğin sembolü olan Kadirî gülleri ile süslenmiştir. Sultan Mecid Türbesi (1855) ise sade kuruluşuyla dönemin batı etkili üslupları yerine klasik Osmanlı üslubuna sadık kalınarak inşa edilmesi bakımından ayrı bir yere sahiptir.

SONUÇ

XIX. yüzyılda Avrupaî bir şehir görüntüsü verilmeye çalışılan İstanbul'da yapılan düzenlemeler kent dokusunda köklü değişikliklere sebep olmuştur. Yapılan düzenlemelerle mahalleler muntazam bir yapıya kavuşturulmaya çalışılmış, bu amaçla yeni yollar ve sokaklar açılmıştır. Sokak dokusunun ferahlatılması ve çıkmaz sokakların ortadan kaldırılmasıyla ulaşım imkânı sağlanmış ve mahallelerin kapalı konumları değiştirilmiştir. İstanbul'da yapılan düzenlemelerin sınırlarını genellikle yangınlar belirlemiş, yangınların verdiği büyük hasarı önlemek için kâgir inşaat teşvik edilerek yasalaştırılmasına çalışılmıştır.

İstanbul'da yapılan düzenlemeler şehir dokusuyla sınırlı kalmamış, büyük ölçüde mimariye de yansımıştır. Yüzyıllardan beri inşa elden cami, türbe, tekke gibi binaların yapımı devam ederken, bu dönemde oluşan yeni zevkin tesiriyle Avrupaî tarzda yeni binalar da inşa edilmiştir.

1800-1882 seneleri arasında yapılan ve 1875-1882 tarihli Ayverdi Haritası'nda tespit edilen yapılar; bu tarihler arasında inşa edilenler ve çeşitli sebeplerle harap olarak yeniden inşa edilenler olarak iki grupta incelenmiş, yapılar camiler, tekkeler, türbe ve kabirler, kiliseler (Rum ve Ermeni kiliseleri), eğitim yapıları, medrese, mektepler (Müslüman ve gayrimüslim mektepleri), rüşdiyeler (kız ve erkek rüşdiyeleri, askeri rüşdiyeler), idadiler, yüksek okullar, kütüphane, muvakkithaneler, hastahane, devlet daireleri, karakollar, köprüler, iskeleler, demiryolu mevkii, tramvay ahır, üretim yapıları (hanlar ve fabrikalar), tiyatro, gazinolar, konut yapıları (saray, köşkler ve konaklar), çeşmeler ve sebiller olarak belirlenmiştir.

Padişahlar, valide sultanlar ve devlet ileri gelenleri tarafından inşa edilen camiler genellikle külliye fikrini devam ettirmişlerdir. Padişahın dinlenmesi, gerektiğinde birtakım şahısları huzuruna kabul edip görüşebilmesi için özel olarak tasarlanan ve iki katlı bir kitle halinde camilerin giriş cephelerine eklenen hünkâr kasırları, dönemin özelliği olarak ortaya çıkmıştır.

İlk yapıldıklarında genellikle ahşap olan birçok cami, bu dönemde kâgir olarak yeniden inşa edilmiştir. Çoğu 1868 senesine tarihlenen bu camiler, 1865 Hoca paşa Yangını'ndan sonra oluşturulan Islahat-ı Turuk Komisyonu'nun çalışmaları ve desteği neticesinde varlıklı kişiler ve devlet adamları tarafından yeniden yaptırılmıştır.

Temelinde ibadet, eğitim, barınma, beslenme, temizlenme gibi fonksiyonların bulunduğu tekkelerin yapımı bu yüzyılda da sürmüştür. Tarikat yapıları külliye olarak inşa edilmişler ve tevhidhane, türbe, hazire, harem, selamlık, derviş odaları, mutfak, çeşme, kütüphane gibi birimlerden meydana gelmişlerdir.

Genellikle bir külliyenin parçası olarak inşa edilen türbeler padişahlar, valide sultanlar ve devlet adamları için yapılmıştır. Yenilikçi fikir ve hareketleri sebebiyle halk arasında adı “gavur padişah” a çıkan II. Mahmud, bu menfi durumu ortadan kaldırmak amacıyla, “makam” niteliğindeki sahabe kabirlerini yeniden inşa ettirmiştir.¹

Rum ve Ermeni kiliseleri olarak iki grupta incelenen kiliselerden Rum kiliseleri genellikle Rumların ikamet ettikleri Balat ve Fener civarında, Ermeni kiliseleri ise Ermeni nüfusunun yoğun olduğu Kumkapı ve Samatya'da toplanmıştır. Rum kiliseleri, belli bir plan dahilinde inşa edilirken, Ermeni kiliseleri konut mimarisinin dini amaçla kullanılacak şekilde düzenlenmesinden meydana gelmiştir.

Eğitimde köklü değişikliklerin yapılması gereği duyulmuş ve bu amaçla yeni eğitim kurumları oluşturulmuştur. Mektepler varlıklarını sürdürürken dönemin eğilimini yansıtacak biçimde Avrupaî tarzda rüşdiyeler, idadiler ve yüksek okullar açılmış ve toplumun eğitim seviyesi yükseltilmeye çalışılmıştır. Hem eğitimi desteklemek hem de geniş kitlelere hizmet vermek amacıyla ilk defa devlet tarafından bir kütüphane oluşturulmuştur.

Saatlerin ayarlandığı, namaz saatlerinin belirlendiği muvakkithaneler bu yüzyılda ayrı bir birim olarak inşa edilmişler, modern anlamda inşa edilen ve ilk kez “hastahane” kelimesinin kullanıldığı yeni sağlık müessesesi yine bu dönemde faaliyete geçmiştir.

¹ H. Necdet İşli, “Sahabe”, **D.B.İ.A.**, C:6, İstanbul, 1994, s. 405.

Batı kurum ve yönetimlerinin Osmanlı toplumunun sorunlarına çözüm getireceği inancı yerleşmiş ve Tanzimat döneminde bu düşünceyle devlet teşkilatında köklü değişiklikler yapılmıştır. Bab-ı Âli'ye ve Topkapı Sarayı'na yakın bölgelerde kurulan nezaretler ve devlet daireleri için mekân olarak genellikle yeni binalar inşa edilmemiş, paşaların ikamet ettikleri konakların selamlık bölümleri bu iş için kullanılmıştır.

Bulunduğu bölgelerde asayiş ve güvenliği sağlamak amacıyla oluşturulan karakollar, XIX. yüzyıldan itibaren bağımsız birer yapı olarak inşa edilmişlerdir. Belli bir plan şeması ve mimari anlayışın bulunmadığı erken tarihli karakol binaları, kısa sürede ihtiyaca göre inşa edilen, ahşap konut geleneğine bağlı yapılardır. 1831-1832 senelerinde getirilen yeni düzenleme ile inşa edilecek karakol binalarının özenli, kalıcı ve belli bir mimari anlayışa bağlı olarak, kâgır malzeme ile yapılması mecburiyeti getirilmiştir.

XIX. yüzyılda yeni kullanılmaya başlanan yeni vasıtalar ile kara ve deniz ulaşımının rahatlatılmasına çalışılmıştır. Yapılan iki köprü ile tarihi yarımada'nın Azapkapı ve Galata ile bağlantısı sağlanmış, 1869 senesinde kullanımına başlanan atlı tramvaylar ile kara ulaşımı rahatlatılmaya uğraşmıştır. 1875 senesinde İstanbul ve Sofya'yı bağlamak amacıyla, Marmara sahili boyunca ilerleyerek Topkapı Sarayı'nın bahçesinden geçen ilk demiryolu hattı kurulmuş, bu hatta istasyon olarak demiryolu mevkileri inşa edilmiştir.

Deniz taşımacılığının önem kazanmasıyla birlikte 1851 senesinde ilk Osmanlı vapur şirketi olan Şirket-i Hayriye kurulmuş ve düzenli vapur seferlerine başlanmıştır. Şirket-i Hayriye tarafından yerleri tespit edilen ve aynı yıllarda inşa edilen iskeleler, 1855 senesinde Haliç kıyılarında yolcu taşımak amacıyla kurulan Haliç Şirketi'nin vapurlarının yanaşması için kullanılmıştır.

Tarihi yarımada'da inşa edilen üretim yapıları hanlar ve fabrikalardır. Geçmiş dönemlerden beri varlığını sürdüren ve alış veriş merkezi durumundaki hanlar, bu yüzyılda da İstanbul'un en önemli alış veriş ve ticaret merkezi olan Kapalıçarşı ve çevresine inşa edilmişlerdir. XIX. yüzyılda sanayileşme hareketiyle birlikte kol gücüne dayanan küçük çaplı zanaat üretiminden, seri ve hızlı üretim sağlayan fabrika üretimine geçilmiştir. Bu

amaçla inşa edilen yeni fabrika binaları, genellikle ordunun ve askeriye'nin ihtiyaçlarına yönelik olmuştur.

XIX. yüzyılda ortaya çıkan yeni zevkin ve beğenin tesiriyle eğlence anlayışında da değişiklikler olmuştur. Daha çok gayrimüslim yerleşiminin görüldüğü Beyoğlu (Pera) çevresinde inşa edilen tiyatro binaları, bu yüzyılda ilk defa tarihi yarımada da kurulmuştur. Yine bu yüzyılda inşasına başlanan gazinolar tarihi yarımada'nın diğer önemli eğlence merkezleri olmuştur.

Konut yapılarını oluşturan saraylar, köşkler ve konaklar, ikametinin yanı sıra devlet daireleri olarak kullanılmışlardır. Türk sivil mimarisinin özelliklerini yansıtmak şeklinde inşa edilen binalar, Tanzimat üslubunda bezenmişlerdir.

Çeşme ve sebiller sade bir kuruluş göstermişler, tasarım ve süslemeleriyle de dönemin zevkini yansıtmışlardır.

XIX. yüzyılın başında ve ortasında inşa edilen yapıların cephe kuruluşlarında ve süslemelerinde daha çok barok ve ampir etkiler görülmüş, 1860'lerden sonra yapılarda eklektik ve oryantalist üslup hakim olmaya başlamıştır.

Çalışmamız sırasında 190 adet yapı tespit edilmiştir. Kataloğu oluşturan 190 adet yapının 6'si cami, 5'i tekke, 9'u türbe ve kabir, 1'i medrese, 1'i müslüman mektebi, 2'si gayrimüslim mektebi, 1'i kız rüşdiyesi, 2'si erkek rüşdiyesi, 3'ü askeri rüşdiye, 2'si idadi, 3'ü yüksek okul, 1'i kütüphane, 3'ü muvakkithane, 1'i hastahane, 13'ü devlet dairesi, 23'ü karakol, 1'i kapı, 2'si köprü, 5'i vapur iskelesi, 2'si demiryolu mevkii, 1'i tramvay ahır, 4'ü han, 6'sı fabrika, 1'i tiyatro, 2'si gazino, 1'i saray, 2'si köşk, 4'ü konak, 4'ü çeşme, 2'si sebiller. Belirlenen yapılardan 21 adet cami, 7 adet tekke, 13 adet Rum kilisesi, 2 adet Ermeni kilisesi, 1 adet Rum mektebi, 1 adet muvakkithane, 1 adet han ve 3 adet çeşme, zamanla harap olup bu dönemde yeniden inşa edilmiştir. Yapıların 122 tanesi günümüze ulaşmış, 68 tanesi ise yok olmuştur.

İstanbul'un "kalbi" konumunda olan, Osmanlı kaynaklarında "nefs-i İstanbul" olarak adlandırılan, günümüzdeki adıyla "tarihi yarımada", tarih içinde yaşadığı köklü değişim devrelerinden birisi XIX. yüzyıl olmuştur. Ayverdi Haritası, bu yüzyılda tarihi

yarımadada gerçekleşmiş olan doku değışimlerinin, inşa edilen, yok olan, yenilenen, onarımlarla özgün karakterini kaybeden mimari eserlerin tespitinde ve incelenmesinde başvurulacak kaynakların başında gelmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahunbay, Zeynep: “Mustafa Rakım Efendi Türbesi ve Medresesi”, **D.B.İ.A.**, C.5, İstanbul, 1994, s. 567.
- Ahunbay, Zeynep: “Sultan Ahmed Külliyesi”, **D.B.İ.A.**, C.7, İstanbul, 1994, s. 61.
- Akın, Günkut: “Abdülmecid Türbesi”, **D.B.İ.A.**, C. 1, İstanbul, 1994, s. 53-54.
- Akın, Günkut: “Mahmud II Türbesi ve Sebili”, **D.B.İ.A.**, C. 5, İstanbul, 1994, s. 263-265.
- Akın, Nur: “Fener”, **D.B.İ.A.**, C. 3, İstanbul, 1994, s. 279-281.
- Akkan, F. Özcan: **Aksaray Valide Camii ve Pertevniyal Valide Sultan’ın Eserleri**, İ. Ü. Ed. Fak. yayınlanmamış Sanat Tarihi lisans tezi, İstanbul, 1983.
- Aksoy, Özgönül: **Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul, 1968.
- Aksel, Malik: “Divanyolu Konakları”, **T.T.O.K.B.**, No.193, İstanbul, 1958, s. 3-5.
- Akyavaş, A. Ragıp: **Âsitane-I**, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Akyıldız, Ali: **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**, İstanbul, Eren Yayınları, 1993.
- Ali Efendi(Basiretçi): **İstanbul Mektupları**, haz. Nuri Sağlam, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2001.
- Ali Rıza Bey:
(Balıkhane Nazırı) **Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2001.
- Alkanlı, Nermin: **İstanbul’da Çalışan Yabancı Mimarların Eserleri**, İ. Ü. Ed. Fak. yayınlanmamış Sanat Tarihi lisans tezi, İstanbul, 1973.

- Altun, Ara: “Bab-ı Seraskerî-Mimari”, **D.İ.A.**, C.4, İstanbul, 1991, s. 364-365.
- And, Metin: “Gedikpaşa Tiyatrosu”, **D.B.İ.A.**, C.3, İstanbul, 1994, s. 390.
- Andreasyan, H.D.: “Eremya Çelebi’nin Yangınlar Tarihi”, **Tarih Dergisi**, S. 27, İstanbul, 1973, s. 59-85.
- Arıkan, Mümtaz: “İskeleler”, **D.B.İ.A.**, C.4, İstanbul, 1994, s. 198-206.
- Ark, Saliha: **Aksaray-Şişhane Arasında Çeşitli İmar Faaliyetleri Sırasında Ortadan Kaldırılmış Mimari Eserler**, İ. Ü. Ed. Fak. yayınlanmamış Sanat Tarihi lisans tezi, İstanbul, 1976.
- Arlı, Hakan: “Âli Paşa Camii ve Sebili”, **D.B.İ.A.**, C.1, İstanbul, 1994, s. 195.
- Arslan, Necla: **Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul (18. Yüzyılın Sonu ve 19. Yüzyıl)**, İstanbul, İ.B.B. Yayınları, 1992.
- Aslanapa, Oktay: **İstanbul Üniversitesi-Kuruluş, Tarihçe, Teşkilat ve Öğretim Üyesi**, C.1, İstanbul, 1983.
- Ataman, Sadi Yaver: **Türk İstanbul**, İstanbul, İ.B.B. Yayınları, 1997.
- Ayanoğlu, Fazıl: “İstanbul’da Yola Kaybedilen Cami Vesaire”, **Vakıflar Dergisi**, S.VIII, Ankara, 1969, s. 329-335.
- Ayaşlı, Münevver: **Dersaadet**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2002.
- Aygün, Kemal: “İstanbul’un İmar Hareketleri”, **T.T.O.K.B.**, No.215, İstanbul, 1959, s. 3-5.
- Ayvansaraylı, Hüseyin: **Hadikatü’l-Cevami: İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar**, haz. Ahmet Nezih Galitekin, İstanbul, İşaret Yayınları, 2001.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı: **19. Asırda İstanbul**, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1978.

- Ayverdi, Ekrem Hakkı: **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri**, C. 4, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1973.
- Barış, Varcan: **İstanbul Surları İçindeki Sekiz Ermeni Kilisesi**, İ. Ü. Ed. Fak. yayınlanmamış Sanat Tarihi lisans tezi, İstanbul, 1975.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi:** T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul, 2000.
- Batur, Afife: "Beyazıt Yangın Kulesi", **D.B.İ.A.**, C. 2, İstanbul, 1994, s. 190.
- Batur, Afife: "Sanayi Mektebi Binaları", **D.B.İ.A.**, C. 6, İstanbul, 1994, s. 443, 446.
- Batur, Afife: "Valide Camii", **D.B.İ.A.**, C. 7, İstanbul, 1994, s. 360-362.
- Bayrak, Orhan: **İstanbul'un Tarihi Yerler Kılavuzu**, İstanbul, 1966.
- Bayrı, Mehmet Halit: **İstanbul Folkloru**, İstanbul, 1947.
- Baytop, Turhan: "Eczacı Mektebi", **D.B.İ.A.**, C.3, İstanbul, 1994, s. 125.
- Baytop, Turhan: "Eczacı Mektebi Tarafından Kullanılan Binalar", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C.3, İstanbul, 2002, s.
- Belgin, Şevket: **İstanbul Tekkeleri**, İ. Ü. Ed. Fak. Yayınlanmamış Sanat Tarihi lisans tezi, İstanbul, 1970.
- Beydilli, Kemal: **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane-Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)**, İstanbul, Eren Yayınları, 1995.
- Binark, İsmet - Naile Binark: "Türk Mimari Sanatı Bibliyografyası Kitaplar: 1928-1968/ Makaleler: 1952-1968" **Vakıflar Dergisi**, S.IX., Ankara, 1970, s. 447-470.
- "Bostanlar", **D.B.İ.A.**, C.2, İstanbul, 1994, s. 309-310.

- Bozis, Sula: “Fener Rum Erkek Lisesi”, **D.B.İ.A.**, C:3, İstanbul, 1994, s. 283.
- Bozis, Sula: “Yoakimyon Rum Kız Lisesi”, **D.B.İ.A.**, C.7, İstanbul, 1994, s. 532.
- Burçak, Evren: **Galata Köprüleri**, İstanbul, 1994.
- Can, Cengiz: “Bekir Ağa Bölüğü-Mimarı”, **D.B.İ.A.**, C.2, İstanbul, 1994, s. 128.
- Can, Cengiz: “Harbiye Nezareti Binası”, **D.B.İ.A.**, C.3, İstanbul, 1994, s. 550, 551.
- Can, Cengiz: “Hazine-i Evrak Binası”, **D.B.İ.A.**, C.4, İstanbul, 1994, s. 37.
- Can, Selman: **Osmanlı Mimarlık Teşkilatının XIX. Yüzyıldaki Değişim Süreci ve Eserleri İle Mimar Seyyid Abdülhalim Efendi**, İ. Ü. Sos. Bil. Ens. yayınlanmamış Sanat Tarihi doktora tezi, İstanbul, 2002.
- Canpolat, Yıldız: “Théophile Gautier ve İstanbul,”, **X. Türk Tarih Kongresi**, C.V, Ankara, 1986, s. 2309-2315.
- Cezar, Mustafa: “Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler”, **Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri-I**, İstanbul, 1963, s. 26-37.
- Cezar, Mustafa: **Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi Bey**, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 1971.
- Cezar, Mustafa: “Ondokuzuncu Yüzyılda Önemli İşlere İmzasını Atmış Bir Mimarımız: Abdülhalim Bey”, **19. Yüzyıl İstanbul’unda Sanat Ortamı-Habitat II’ye Hazırlık Sempozyumu (14-15 Mart 1996)**, İstanbul, 1996, s. 95-108.
- Çeçen, Kazım: “Mühendishane-i Berr-i Hümayun”, **D.B.İ.A.**, C.VI, İstanbul, 1994, s. 14-15.
- Çelik, Zeynep: **XIX. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

- Çobanoğlu, Ahmet Vefa: “Sultan Ahmed Külliyesi’nde Sebiller ve Çeşmeler”, **17. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı**, İstanbul, Sanat Tarihi Derneği Yayınları, 1998, s.
- Dalay, Güngör: **Dünden Bugüne İstanbul**, İstanbul, 1996.
- Deleon, Jak: **Balat ve Çevresi Üzerine Bir Şehir Monografisi**, İstanbul, 1995.
- Demircanlı, Yüksel Y.: **İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, İstanbul, 1989.
- Demirsar, Belgin: “Gureba Hastanesi Camii”, **D.B.İ.A.**, C.3, İstanbul, 1994, s. 433.
- Denel, Serim: “Batılılaşma Sürecinde Ebniye Nizamnameleri ve Kentsel Mekânların Değişimine Etkileri Üzerine Bir Deneme”, **IX. Türk Tarih Kongresi**, C.III, Ankara, 1981, s. 1425-1437.
- Denel, Serim: **Batılılaşma Sürecinde İstanbul’da Tasarım ve Dış Mekânlarda Değişim Nedenleri**, Ankara, 1982.
- Dirimtekin, Feridun: “XIX. yüzyıldan Bugüne Kadar İstanbul”, **T.T.O.K.B.**, Sayı.36/315, İstanbul, 1972, s. 2-10.
- Dişören, Esra: “Kaliçeci Hasan Mescidi”, **D.B.İ.A.**, C.4, İstanbul, 1994, s. 400.
- Doğan, Ayhan: “Pertevniyal Lisesi”, **D.B.İ.A.**, C.6, İstanbul, 1994, s. 244.
- Dölen, Emre: “Askerî Tahiniye Fabrikası”, **D.B.İ.A.**, C.1, İstanbul, 1994, s. 354.
- Dölen, Emre: “Sanayi Mektebi”, **D.B.İ.A.**, C.6, İstanbul, 1994, s. 443.
- Durbalı, Yıldız: **İstanbul Kütüphaneleri ve Sıbyan Mektepleri**, İ. Ü. Ed. Fak. yayınlanmamış Sanat Tarihi lisans tezi, İstanbul, 1963.
- Dündar, Abdülkadir: **Arşivlerdeki Plan ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi (XVIII.-XIX. Yüzyıllar)**, Ankara, 2000.

- Ebersolt, Jean: **Bizans İstanbulu ve Doğu Seyyahları**, çev: İlhan Arda, İstanbul, 1996.
- Edmondo De Amicis: **İstanbul (1874)**, çev: Beynün Akyavaş, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Egemen, Affan: **İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri**, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1993.
- Eldem, Sedat Hakkı: **İstanbul Anıları**, İstanbul, Aletaş Alarko Eğitim Tesisleri A.Ş. Yayınları, 1979.
- Eldem, Sedat Hakkı: **Türk Evi Plan Tipleri**, İstanbul, , İ. T. Ü. Mimarlık Fak. Yayınları, 1968.
- Eldem, Sedat Hakkı - Feridun Akozan: **Topkapı Sarayı Bir Mimari Araştırma**, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, ty.
- Eminönü Camileri**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1978.
- Erdenen, Orhan: "Tahrip Edilen İstanbul," **T.T.O.K.B.**, S. 15/294, İstanbul, 1967, s. 6.
- Ergin, Osman Nuri: **Mecelle-i Umur-ı Belediye**, C.1-9, İstanbul, İ.B.B. Yayınları, 1995.
- Ergin, Osman Nuri: **İstanbul'da İmar ve İskân Hareketleri**, İstanbul, 1938.
- Erünsal, İsmail E.: **Türk Kütüphaneleri Tarihi**, Ankara, ty.
- Esemenli,Deniz: "Mekânlar-Zamanlar", **Topkapı Sarayı**, İstanbul, Akbank Kültür ve Sanat Müd. Yayınları, 2000, s. 24-136.
- Ethem, Halil: **Camilerimiz**, İstanbul, 1933.
- Evren, Burçak: **Galata Köprüleri**, İstanbul, 1999.
- Eyice, Semavi: "İstanbul'da Yayla Camileri ve Şehrin Tarihi Topografyasının Yanlış İzah Edilen Bir Meselesi", **Tarih Dergisi**, C.VII., S.10, İstanbul, Eylül 1954, s. 31-43.

- Eyice, Semavi: “İstanbul’un Ortadan Kalkan Bazı Eserleri-I”, **Tarih Dergisi**, S.26, İstanbul, 1972, s. 129-164.
- Eyice, Semavi: “İstanbul’un Ortadan Kalkan Bazı Eserleri-II”, **Tarih Dergisi**, S.27, İstanbul, 1973, s. 133-179.
- Eyice, Semavi: “İstanbul’un Mahalle ve Semt Adları Hakkında Bir Deneme”, **Türkiyat Mecmuası**, C.XIV, İstanbul, 1965, s. 199-216.
- Eyice, Semavi: “Tarihi Mezarlardan Notlar-Keçecizâde Fuad Paşa’nın Mezarı”, **İ. Ü. Ed. Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi**, S.4-5, İstanbul, 1974, s. 304-313.
- Eyice, Semavi: “Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi”, **Atatürk Konferansları**, C.VII, Ankara, 1980, s. 89-182.
- Eyice, Semavi: “İstanbul’da İlk Telgrafhane-i Amire’nin Projesi (1855)”, **İ.Ü.Ed.Fak. Tarih Dergisi (Prof.Dr. M.C. Şehabeddin Tekirdağ Hatıra Sayısı)**, S. 34, İstanbul, 1984, s. 61-72.
- Eyice, Semavi: “İstanbul’da İhmal Edilmiş Bir Semt: Ayvansaray”, **Taç**, II/5, İstanbul, 1987, s. 33-45.
- Eyice, Semavi: “İstanbul’da Sultan II. Bayezid Külliyesi”, **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S.8, İstanbul, 1990, s. 11-26.
- Eyice, Semavi: “19. Yüzyılda İstanbul’da Batılı Mimarlar, Ressamlar, Edebiyatçılar ve Müzisyenler”, **19. Yüzyıl İstanbul’unda Sanat Ortamı-Habitat II’ye Hazırlık Sempozyumu (14-15 Mart 1996) Bildiriler**, İstanbul, 1996, s. 9-41.
- Eyice, Semavi: “Alay Köşkü”, **D.B.İ.A.**, C.1, İstanbul, 1994, s. 177.
- Eyice, Semavi: “Ali Paşa Konağı”, **D.B.İ.A.**, C.1, İstanbul, 1994, s. 198.
- Eyice, Semavi: “Ayasofya Muvakkithanesi”, **D.B.İ.A.**, C.1, İstanbul, 1994, s. 461.
- Eyice, Semavi: “Beyazıd Külliyesi”, **D.B.İ.A.**, C.2, İstanbul, 1994, s. 87-96.
- Eyice Semavi: “Elçi Hanı”, **D.B.İ.A.**, C.3, İstanbul, 1994, s. 148-149.

Eyice, Semavi: "Tekfur Sarayı", **D.B.İ.A.**, C.7, İstanbul, 1994, s. 233-235.

Eyice, Semavi -
Necdet Sakaoğlu: "Ağa Kapısı", **D.B.İ.A.**, C.1, İstanbul, 1994, s. 95.

Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserleri, İstanbul, Fatih Müftülüğü Yayınları, 1991.

Fatih İlk İstanbul, İstanbul, Fatih Belediyesi Yayınları, 2003.

Fotografiska Vyer Fran Bosporenoch Konstantinopel, Fotografiska Museet, 1984.

Gabriel, Albert: "Henri Prost ve İstanbul'daki Eseri", **T.T.O.K.B.**, No.227, İstanbul, 1960, s. 8-12.

Göncüoğlu, Sema: "Tekkeler", **Fatih İlk İstanbul**, İstanbul, Fatih Belediyesi Yayınları, 2003, s. 88-109.

Gönülhan, Şükran: **İstanbul Muvakkithaneleri**, İ. Ü. Ed. Fak. yayınlanmamış Sanat Tarihi lisans tezi, İstanbul, 1976.

Gravürlerle Türkiye, C.I-III, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

Gülersoy, Çelik: "İstanbul'un Eski Su Sistemi", **T.T.O.K.B.**, S. 62/341, İstanbul, 1978, s. 12-21.

Gülersoy, Çelik: **Çağlar Boyunca İstanbul Görünümleri**, İstanbul, ty.

Güran, Ceyhan: **Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi**, İstanbul, Vakıflar Genel Müd. Yayınları, 1976.

Gürkan, K. İsmail: **İstanbul Gureba Hastahanesi Tarihçesi**, İstanbul, 1928.

Gyllius, Petrus: **İstanbul'un Tarihi Eserleri**, çev. Erendiz Özbayoğlu, İstanbul, 1997.

Işın, Ekrem: **İstanbul'da Gündelik Hayat**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995.

İhsanoğlu, Ekmeleddin: **Geçmiş Bir Bakış İstanbul**, İstanbul, İrcica Yayınları, 1992.

İhsanoğlu, Ekmeleddin: “Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim”, **Osmanlı Uygarlığı**, C. 1, haz. Halil İnalcık - Günsel Renda, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003, s. 345-385.

İstanbul, A-Z Rehber Atlas, İstanbul, t.y.

İstanbul Rehberi, İstanbul, İstanbul Belediyesi Yayınları, 1934.

“İstanbul’un İmar İşleri Hakkında Şehircilik Mütahassısı M. Henri Prost’un Raporları”, **T.T.O.K.B.**, No: 103, İstanbul, 1950, s. 12-15.

İşli, H. Necdet: “Sahabe”, **D.B.İ.A.**, C:6, İstanbul, 1994, s. 405-406.

İşli, H. Necdet: **İstanbul’da Sahabe Kabirleri ve Makamları**, Ankara, ty.

İyianlar, Arzu: **Valide Sultanların İmar Faaliyetleri**, İ.Ü.Sos. Bil. Ens. yayınlanmamış Sanat Tarihi yüksek lisans tezi, İstanbul, 1992.

Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul, İstanbul, Axa Oyak Yayınları, 2001.

Kahya, Yegân: “Yedikule”, **D.B.İ.A.**, C.7, İstanbul, 1994, s. 459.

Karaca, Zafer: **İstanbul’da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.

Karaca, Zafer: “Dimitrios (Ayios) Kilisesi”, **D.B.İ.A.**, C.3, İstanbul, 1994, s. 55.

Karaca, Zafer: “Konstantinos (Ayios)-Eleni (Ayia) Kilisesi”, **D.B.İ.A.**, C.5, İstanbul, 1994, s. 60.

Karaca, Zafer: “Nikolaos (Ayios) Kilisesi”, **D.B.İ.A.**, C.6, İstanbul, 1994, s. 77, 78.

Karaca, Zafer: “Panayia Balinu Kilisesi”, **D.B.İ.A.**, C.6, İstanbul, 1994, s. 208.

Karaca, Zafer: “Panayia Uranon Kilisesi”, **D.B.İ.A.**, C.6, İstanbul, 1994, s. 216.

- Karaca, Zafer: “Yeoryios (Ayios) Patrikhane Kilisesi”, **D.B.İ.A.**, C.7, İstanbul, 1994, s. 490.
- Karakaya, Enis: “Nallı Mescit”, **D.B.İ.A.**, C.6, İstanbul, 1994, s. 42.
- Karatay, Fehmi: “Henri Prost’un Mesaisi”, **T.T.O.K.B.**, No.252, İstanbul, 1963, s. 17-20.
- Kayra, Cahit: **Eski İstanbul’un Eski Haritaları**, İstanbul, 19
- Kayra, Cahit: **Ortaçağdan Günümüze İstanbul Haritaları**, İstanbul, 1990.
- Kazancıgil, Aykut: “İstanbul Üniversitesi ve Cerrahpaşa Tıp Fakültesi”, **İstanbul Üniversitesi-Kuruluş, Tarihçe, Teşkilat ve Öğretim Üyeleri**, C.1, İstanbul, 1983, s. 73, 74.
- Koç, Havva: “Beyazıt Devlet Kütüphanesi”, **D.B.İ.A.**, C.2, İstanbul, 1994, s. 189.
- Koçu, Reşat Ekrem: “Aksaray Karakolu”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C:1, İstanbul, 1960-1961, s. 537-538.
- Koçu, Reşat Ekrem: “Âlî Paşa Camii”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C.II, İstanbul, 1960-61, s. 695.
- Koçu, Reşat Ekrem: “Beyazıt Yangın Kulesi”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul, 1960-61, s. 2226.
- Koçu, Reşat Ekrem: “Fener İskele Gazinosu”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C.X, İstanbul, 1971, s. 5633.
- Koçu, Reşat Ekrem: “Gazino”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C.XI, İstanbul, 1971, s. 6042.
- Koçu, Reşat Ekrem: “Gedikpaşa Tiyatrosu”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C.XI, İstanbul, 1971, s. 6077-6080.

- Koman, M. Mesut: “Sepetçiler Köşkü’nün Onarılması Münasebetiyle Sirkeci-Narlıkapı Arasında Mevcudiyetini Muhafaza Eden Osmanlı Eserleri”, **T.T.O.K.B.**, No:270, İstanbul, 1964, s.12-14.
- Kos, Karoly: **İstanbul Şehir Tarihi ve Mimarisi**, Ankara, 1995.
- Kuban Doğan: “İstanbul’un İmarında Tarihsel Çevrenin Korunması Problem ve Metodlar”, **T.T.O.K.B.**, Sayı.11/290, İstanbul, 1967, s. 8-14.
- Kuban, Doğan: “Barok Mimarî”, **D.B.İ.A.**, C:2, İstanbul, 1994, s. 61-65.
- Kumbaracılar, İzzet: **İstanbul Sebilleri**, İstanbul, 1938.
- Kuran, Abdullah: “Türk Barok Mimarisinde Batı Anlamında Bir Teşebbüs. Küçük Efendi Manzumesi”, **Belleten**, C. XXVII, S.107, 1963, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 467-470.
- Kutun, Banu: “Kamondo Hanı”, **D.B.İ.A.**, C.4, İstanbul, 1994, s. 405.
- Kuyumcuyan, Silva: “Sahakyan-Nunyan Ermeni Lisesi”, **D.B.İ.A.**, C.6, İstanbul, 1994, s. 408, 409.
- “Millet Caddesi”, **D.B.İ.A.**, C.5, İstanbul, 1994, s. 462-463.
- Moltke, Helmut von: **Moltke’nin Türkiye Mektupları**, çev: Hayrullah Örs, İstanbul, 1969.
- Naza, Emine: “Bıçakçı Mescidi”, **D.B.İ.A.**, C.2, İstanbul, 1994, s. 227.
- Naza, Emine: “Hoca Kasım Günani Mescidi”, **D.B.İ.A.**, C.4, İstanbul, 1994, s. 81.
- Naza, Emine: “Hocapaşa Camii”, **D.B.İ.A.**, C.4, İstanbul, 1994, s. 81.
- Naza, Emine: “Gedikpaşa Camii ve Sıbyan Mektebi”, **D.B.İ.A.**, C.3, İstanbul, 1994, s. 389.
- Naza, Emine: “Mecidiye Köşkü”, **D.B.İ.A.**, C.5, İstanbul, 1994, s. 316.
- Neftçi, Aras: “Tarihi Mekânlar”, **Fatih İlk İstanbul**, İstanbul, Fatih Belediyesi Yayınları, 2003, s. 176-179.

- Okçuoğlu, Tarkan: “Pertevniyal Valide Sultan Türbesi”, **D.B.İ.A.**, C.6, İstanbul, 1994, s. 246.
- Okçuoğlu, Tarkan: “Beyazıt Yangın Kulesi’nin Gözetleme Katında Bulunan Duvar Resimleri”, **Yıldız Demiriz’e Armağan**, İstanbul, Simurg Yayınları., 2001, s. 89-92.
- Ortaylı, İlber: **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983.
- Ortaylı, İlber: **İstanbul’dan Sayfalar**, İstanbul, 1995.
- Ödekan, Ayla: “Ampir Üslubu”, **D.B.İ.A.**, C:1, İstanbul, 1994, s. 247-249.
- Ögel, Semra: “İstanbul’da 19. Yüzyılın Sekizgen Camileri”, **Sanat Tarihinde Doğudan Batıya Ünsal Yücel Anısına Sempozyum Bildirileri**, İstanbul, Sandoz Kültür Yayınları, 1989, s. 65-71.
- Ögel, Semra: “Üsküdar İbrahim Paşa Su Yolu Haritasında Köşk ve Dış Sofa Resimleri”, **Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırmaları – Yıldız Demiriz’e Armağan**, haz. M. Baha Tanman - Uşun Tükel, İstanbul, 2001, s. 107-114.
- Öneş, Edhem Ruhi: “Cami ve Mescitler”, **Fatih İlk İstanbul**, İstanbul, Fatih Belediyesi Yayınları, 2003, s. 26-77.
- Öneş, Edhem Ruhi: “Viran veya Yok Olmuş Cami ve Mescitler”, **Fatih İlk İstanbul**, İstanbul, Fatih Belediyesi Yayınları, 2003, s. 78-87.
- Önkal, Hakkı: **Osmanlı Hanedan Türbeleri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Öz, Tahsin: **İstanbul Camileri I-II**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- Özbay, Ercüment M.: “Sultan Ahmed Meydanı”, **T.T.O.K.B.**, No.245-246, İstanbul, 1962, s. 11-13.

- Özendes, Engin: **Osmanlı'nın Son Başkenti İstanbul**, İstanbul, Yem Yayınları, 1999.
- Özpolat, Canan: **Beyazıt-Edirnekapi Arasında Yıkılmış Türk Eserleri**, İ. Ü. Ed. Fak. yayınlanmamış Sanat Tarihi lisans tezi, İstanbul, 1976.
- Öztuncay, Bahaattin: **Vasilaki Kargopulo-Hazret-i Padişahî'nin Serfotoğrafi**, İstanbul, Bos Yayınları, 2000.
- Öztuncay, Bahaattin: **Dersaadetin Fotoğrafçıları**, İstanbul, Aygaz Yayınları, 2003.
- Öztürk, Münire: **Silivrikapi - Aksaray - Yenikapı - Yedikule Arasında Yıkılmış Türk Eserleri**, İ. Ü. Ed. Fak. yayınlanmamış Sanat Tarihi lisans tezi, İstanbul, 1980.
- Pamak, Nedime: **Topkapı-Beyazıt Güzergahındaki Yıkılmış Eserler**, İ. Ü. Ed. Fak. yayınlanmamış Sanat Tarihi lisans tezi, İstanbul, 1976.
- Pamukciyan, Kevork: "Depremler-Osmanlı Dönemi", **D.B.İ.A.**, C.3, İstanbul, 1994, s. 34-35.
- Pamukciyan, Kevork: "Ermeniler", **D.B.İ.A.**, C.3, İstanbul, 1994, s. 190-194.
- Pardoe, Julia: **Yabancı Gözü İle 125 Yıl Önce İstanbul**, çev: Bedriye Şanda, İstanbul, 1973.
- Pinon, Pierre -
Stephane Yerasimos: "Relevés après-incendie et plans d'assurance: Les précurseurs du cadastre Stambouliote", **Environmental Design Urban Morphogenesis Maps And Cadastral Plans - Journal of the Islamic Environmental Design Research Centre**, 1993, s. 112-129.
- Revnakoğlu, C. Server: "Fatih Civarındaki Abideler", **T.T.O.K.B.**, No.256-257, İstanbul, 1963, s. 11-12.
- Saatçi, Suphi: "Çeşmeler", **Fatih İlk İstanbul**, İstanbul, Fatih Belediyesi Yayınları, 2003, s. 110-135.

- Saatçi, Suphi: “Sıbyan Mektepleri”, **Fatih İlk İstanbul**, İstanbul, Fatih Belediyesi Yayınları, 2003, s. 158-163.
- “Sabık Devirde İstanbul’un İmarı Münasebetile Yıkılan Eski Eserlerin Elde Edilen Eksik Listesidir”, **T.T.O.K.B.**, No.223, İstanbul, 1960, s. 7.
- Sakaoğlu, Necdet: “Askerî Okullar”, **D.B.İ.A.**, C.1, İstanbul, 1994, s. 353.
- Sakaoğlu, Necdet: “At Meydanı”, **D.B.İ.A.**, C.1, İstanbul, 1994, s. 414-418.
- Sakaoğlu, Necdet: “Bekir Ağa Bölüğü”, **D.B.İ.A.**, C.2, İstanbul, 1994, s. 126, 127.
- Sakaoğlu, Necdet: “Darüşşafaka”, **D.B.İ.A.**, C.3, İstanbul, 1994, s. 1.
- Sakaoğlu, Necdet: “Encümen-i Ülfet”, **D.B.İ.A.**, C.3, İstanbul, 1994, s. 172.
- Sakaoğlu, Necdet: “Kulluklar”, **D.B.İ.A.**, C.5, İstanbul, 1994, s. 119, 120.
- Sakaoğlu, Necdet: “Rüşdiyeler”, **D.B.İ.A.**, C.6, İstanbul, 1994, s. 377, 378.
- Salman, Yıldız: “Sirkeci Gari”, **D.B.İ.A.**, C.7, İstanbul, 1994, s. 13.
- “Sanayi”, **D.B.İ.A.**, C.6, İstanbul, 1994, s. 437-443.
- Saner, Turgut: **19. Yüzyıl İstanbul Mimarlığında Oryantalizm**, İstanbul, 1998.
- Saner, Turgut: “Fuad Paşa Türbesi”, **D.B.İ.A.**, C.3, İstanbul, 1994, s. 341.
- Saner, Turgut: “Hidayet Camii”, **D.B.İ.A.**, C.4, İstanbul, 1994, s. 71.
- Schiele, Renate - Wolfgang Müller-Wiener: **19. Yüzyılda İstanbul Hayatı**, İstanbul, 1988.
- Seçkin, Nuri: “Kuşakçı Hanı”, **D.B.İ.A.**, C.5, İstanbul, 1994, s. 135.
- Seropyan, Vağarşag: “Hovhannes (Surp) Kilisesi”, **D.B.İ.A.**, C.3, İstanbul, 1994, s. 89.
- Sertoğlu, Midhat: **Osmanlı Tarih Lügati**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1986.

- Sertoğlu, Midhat: “İstanbul Semt ve Mahallelerine Adlarını Vermiş Olan Paşalar”, **Tarih Boyunca İstanbul Semineri (29 Mayıs-01 Haziran 1988 Bildiriler)**, İstanbul, 1989, s.19-31.
- Sınar, Nermin: “Dördüncü Avlu”, **Topkapı Sarayı**, İstanbul, Akbank Kültür ve Sanat Müd. Yayınları, 2000, s. 136-152.
- Soysal, Mine: **Kentler Kenti İstanbul**, İstanbul, 1997.
- Süheyl Ünver’in İstanbulu**, İ. B. B. Kültür ve Daire İşleri Başkanlığı Yayını, İstanbul, 1996.
- Şan, Ayten: “Türklerde Kütüphane”, **T.T.O.K.B.**, Sayı.80/359, İstanbul, 1992, s. 27-31.
- Şehsuvaroğlu, Haluk: “İstanbul Sarayları”, **T.T.O.K.B.**, No.164, İstanbul, 1955, s. 3-7.
- Şehsuvaroğlu, Haluk: “İstanbul Kütüphaneleri”, **T.T.O.K.B.**, No.177, İstanbul, 1956, s. 15-17.
- Şehsuvaroğlu, Haluk: “19. Asrın Birinci Yarısında İstanbul’da İmar Hareketleri”, **T.T.O.K.B.**, No.192, İstanbul, 1958, s. 3-5.
- Şehsuvaroğlu, Haluk: “Beyazıt Meydanı”, **T.T.O.K.B.**, No.199-200, İstanbul, 1958, s. 6-7.
- Şehsuvaroğlu, Haluk: “İstanbul’un Eski Konaklarına Dair”, **T.T.O.K.B.**, No.201, İstanbul, 1958, s. 3-5.
- Şehsuvaroğlu, Haluk: “İstanbul’un İmarı ve Eski Eserler”, **T.T.O.K.B.**, No.204, İstanbul, 1959, s. 3-4.
- Şehsuvaroğlu, Haluk: “İstanbul Harita ve Planları”, **T.T.O.K.B.**, No.224, İstanbul, 1960, s. 3-5.
- Şehsuvaroğlu, Haluk: **İstanbul Harita ve Planları Sergisi**, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, 1961.
- Şehsuvaroğlu, Haluk: “İstanbul’da Kütüphaneler”, **T.T.O.K.B.**, No.255, İstanbul, 1963, s. 11-13.

- Tahaoğlu, Tahsin Ö.: **İstanbul'da Osmanlı Türbelerinin Tipolojisi**, İ. Ü. Sos. Bil. Ens. yayınlanmamış Sanat Tarihi doktora tezi, İstanbul, 1988.
- Tanışık, Hilmi: **İstanbul Çeşmeleri I-II**, İstanbul, Maarif Yayınları, 1943.
- Tanman, M. Baha: **İstanbul Tekkeleri**, İ. Ü. Sos. Bil. Ens. yayınlanmamış Sanat Tarihi doktora tezi, İstanbul, 1999.
- Tanman, M. Baha: "Bâlâ Külliyesi", **D.B.İ.A.**, C.1, İstanbul, 1994, s. 6-9.
- Tanman, M. Baha: "Ebu Şeybetü'l-Hudrî ve Hamdullahü'l-Ensarî Türbeleri", **D.B.İ.A.**, C.3, İstanbul, 1994, s. 118.
- Tanman, M. Baha: "Emir Buharî Tekkesi", **D.B.İ.A.**, C.3, İstanbul, 1994, s. 167, 168.
- Tanman, M. Baha: "Hırka-i Şerif Camii", **D.B.İ.A.**, C.4, İstanbul, 1994, s. 68-69.
- Tanman, M. Baha: "Hünkâr Kasırları", **D.B.İ.A.**, C. 4, İstanbul, 1994, s. 100-102.
- Tanman, M. Baha: "Kadem-i Şerif Tekkesi", **D.B.İ.A.**, C.4, İstanbul, 1994, s.327-328.
- Tanman, M. Baha: "Küçük Efendi Külliyesi", **D.B.İ.A.**, C.5, İstanbul, 1994, s.150.
- Tanman, M. Baha: "Lokmacı Tekkesi", **D.B.İ.A.**, C.5, İstanbul, 1994, s. 223.
- Tanman, M. Baha: "Mesnevîhane Tekkesi", **D.B.İ.A.**, C:5, İstanbul, 1994, s. 408-409.
- Tanman, M. Baha: "Muhammed El-Ensarî Türbesi", **D.B.İ.A.**, C.5, İstanbul, 1994, s. 492.
- Tanman, M. Baha: "Oğlanlar Tekkesi", **D.B.İ.A.**, C.6, İstanbul, 1994, s. 123, 124.
- Tanman, M. Baha: "Pazar Tekkesi", **D.B.İ.A.**, C.6, İstanbul, 1994, s. 235-236.
- Tanman, M. Baha: "Sofular Tekkesi", **D.B.İ.A.**, C.7, İstanbul, 1994, s. 24-25.

- Tanman, M. Baha: "Suphi Paşa Konağı", **D.B.İ.A.**, C.7, İstanbul, 1994, s. 51, 52.
- Tanman, M. Baha: "Taşçı Tekkesi", **D.B.İ.A.**, C.7, İstanbul, 1994, s. 220-221.
- Tanman, M. Baha: "Tekkeler", **D.B.İ.A.**, C.7, İstanbul, 1994, s. 236-240.
- Tanman, M. Baha: "Zeynep Hanım Konağı", **D.B.İ.A.**, C.7, İstanbul, 1994, s. 549, 550.
- Tanman, M. Baha: "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları/Tekkeler", **Osmanlı Uygarlığı**, C. 1, haz. Halil İnalcık - Günsel Renda, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003, s. 289-315.
- Tansu, Samih Nafiz: "İstanbul Belediye Reisi Kemal Aygün'ün İmar İşlerine Dair İzahatı", **T.T.O.K.B.**, No.202, İstanbul, 1958, s. 5-6.
- Tanyeli, Uğur: "Bâbüâli - Mimari", **D.B.İ.A.**, C.1, İstanbul, 1994, s. 520.
- Tekeli, İlhan: "Haritalar", **D.B.İ.A.**, C.3, İstanbul, 1994, s. 556-560.
- "Ticaret", **D.B.İ.A.**, C.7, İstanbul, 1994, s. 265-268.
- Tokay, Hale: "Nakşidil Sultan Külliyesi", **D.B.İ.A.**, C.6, İstanbul, 1994, s. 41.
- Toker, Yıldız: "Bab-ı Âlî", **T.T.O.K.B.**, Sayı.61/340, İstanbul, 1978, s. 9-13.
- Tuğlacı, Pars. **Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi**, İstanbul, 1981.
- Tutel, Eser: "Şirket-i Hayriye", **D.B.İ.A.**, C.7, İstanbul, 1994, s. 182.
- Uludağ, Engin: "Oluşum Süreci İçinde Ortaoyunundan Perdeliye Türk Tiyatrosu", **19. Yüzyıl İstanbul'unda Sanat Ortamı-Habitat II'ye Hazırlık Sempozyumu (14-15 Mart 1996)**, İstanbul, 1996, s. 163-170.
- Ungan, Olcay: **XIX. Yüzyıl İstanbul Cami ve Türbeleri**, İ. Ü. Ed. Fak. yayınlanmamış Sanat Tarihi lisans tezi, İstanbul, 1967/68.

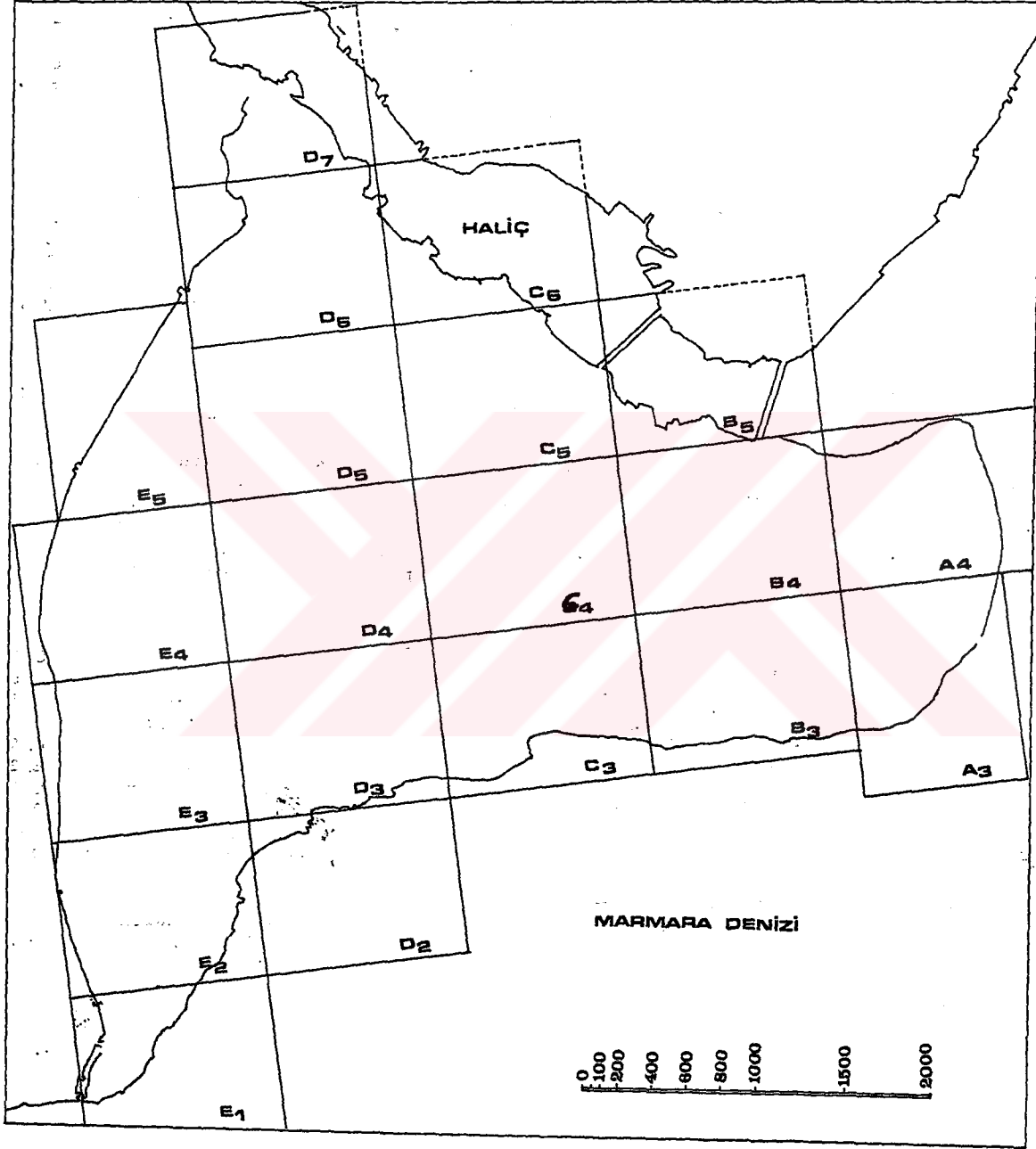
- Uzunçarşılı, İsmail H.: **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Ankara, 1988.
- Ünsal, Behçet: "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", **Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri-II**, İstanbul, 1969, s. 6-61.
- Ünver, Süheyl: **Sahabe Kabirleri**, İstanbul, 1946
- Ünver, Süheyl: "İstanbul'da Artık Ebediyen Kaybolan İki Asırlık Köşk", **T.T.O.K.B.**, No.234-244, İstanbul, 1962, s. 9.
- Ünver, Süheyl: "İstanbul Kapıları", **T.T.O.K.B.**, No.234-244, İstanbul, 1962, s. 11-15.
- Ünver, Süheyl: "Osmanlı Türkleri İlim Tarihinde Muvakkithaneler", **Atatürk Konferansları 1971-1972**, C.V, Ankara, 1975, s. 218-258.
- Ürekli, Fatma: **İstanbul'da 1874 Depremi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.
- Üsdiken, Behzat: "Hacopulo Pasajı", **D.B.İ.A.**, C.3, İstanbul, 1994, s. 481.
- Wiener, Wolfgang M.: **Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı**, çev: Erol Özbek, İstanbul, 1998.
- Wiener, Wolfgang M.: **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, çev: Ülker Sayın, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Wilbrandt, Rupert: **İstanbul Çeşitlemeleri**, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 1997.
- Yamaner, Gülen: "Fener Sementi", **T.T.O.K.B.**, S. 73/352, İstanbul, 1984/85, s. 16-27
- Yavaş, Doğan: "Canfeda Kadın Çeşmesi", **D.B.İ.A.**, C.2, İstanbul, 1994, s. 383, 384.
- Yavuz, Yıldırım: "Gazhaneler", **D.B.İ.A.**, C.3, İstanbul, 1994, s. 377-378.
- 700. Kuruluş Yıldönümünde İstanbul'daki Osmanlı Mimari Eserleri**, İstanbul, İ.B.B. Yayınları, 2000.

- Yenal, Engin: **Bir Kent: İstanbul 101 Yapı**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Yerasimos, Stefanos. **İstanbul İmparatorluklar Başkenti**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Yergün, Uzun: “Nafia Nezareti Binası”, **D.B.İ.A.**, C.6, İstanbul, 1994, s. 26.
- Yeryüzü Suretleri**, F. Muhtar Katırcıoğlu Harita Koleksiyonu, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Yıldırım, Nuran: “Askerî Hastaneler”, **D.B.İ.A.**, C.1, İstanbul, 1994, s. 345.
- Yıldırım, Nuran: “Gureba Hastanesi”, **D.B.İ.A.**, C.3, İstanbul, 1994, s. 431, 432.
- Yıldırım, Nuran: “Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane”, **D.B.İ.A.**, C.5, İstanbul, 1994, s. 375, 376.
- Yıldırım, Nuran: “Tıbhane-i Âmire”, **D.B.İ.A.**, C.7, İstanbul, 1994, s. 264, 265.
- Yücel, Erdem: “Davut Paşa Sema”, **T.T.O.K.B.**, S. 37/316, İstanbul, 1973, s.16-20.
- Yücel, Erdem: “Kirazlı Mescit Sokağı”, **T.T.O.K.B.**, S. 45/324, İstanbul, 1975, s. 6-10.
- Yücel, Erdem: “Muvakkithaneler”, **D.B.İ.A.**, C.6, İstanbul, 1994, s. 11.
- Yüksel, İ. Aydın: “Derviş Ali Mescidi”, **D.B.İ.A.**, C.3, İstanbul, 1994, s. 38.
- Zarcone, Thierry: “Emir Buharî Tekkesi”, **D.B.İ.A.**, C.3, İstanbul, 1994, s. 165.
- Zat, Vefa: “Gazinolar”, **D.B.İ.A.**, C.3, İstanbul, 1994, s. 379-380.

EKLER

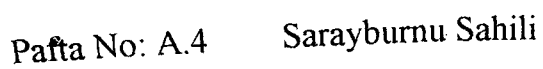
EK 1 HARİTA PAFTALARI

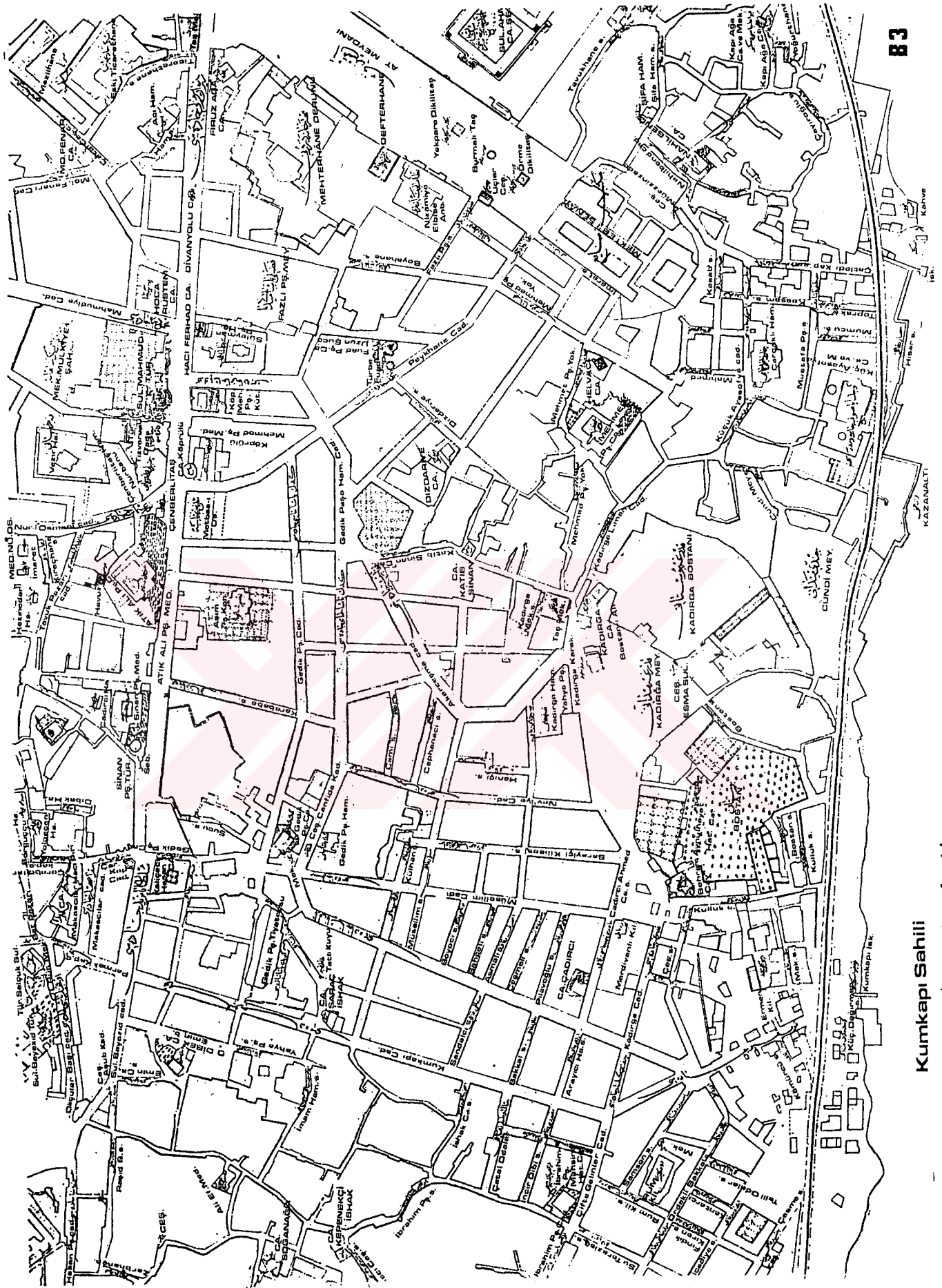

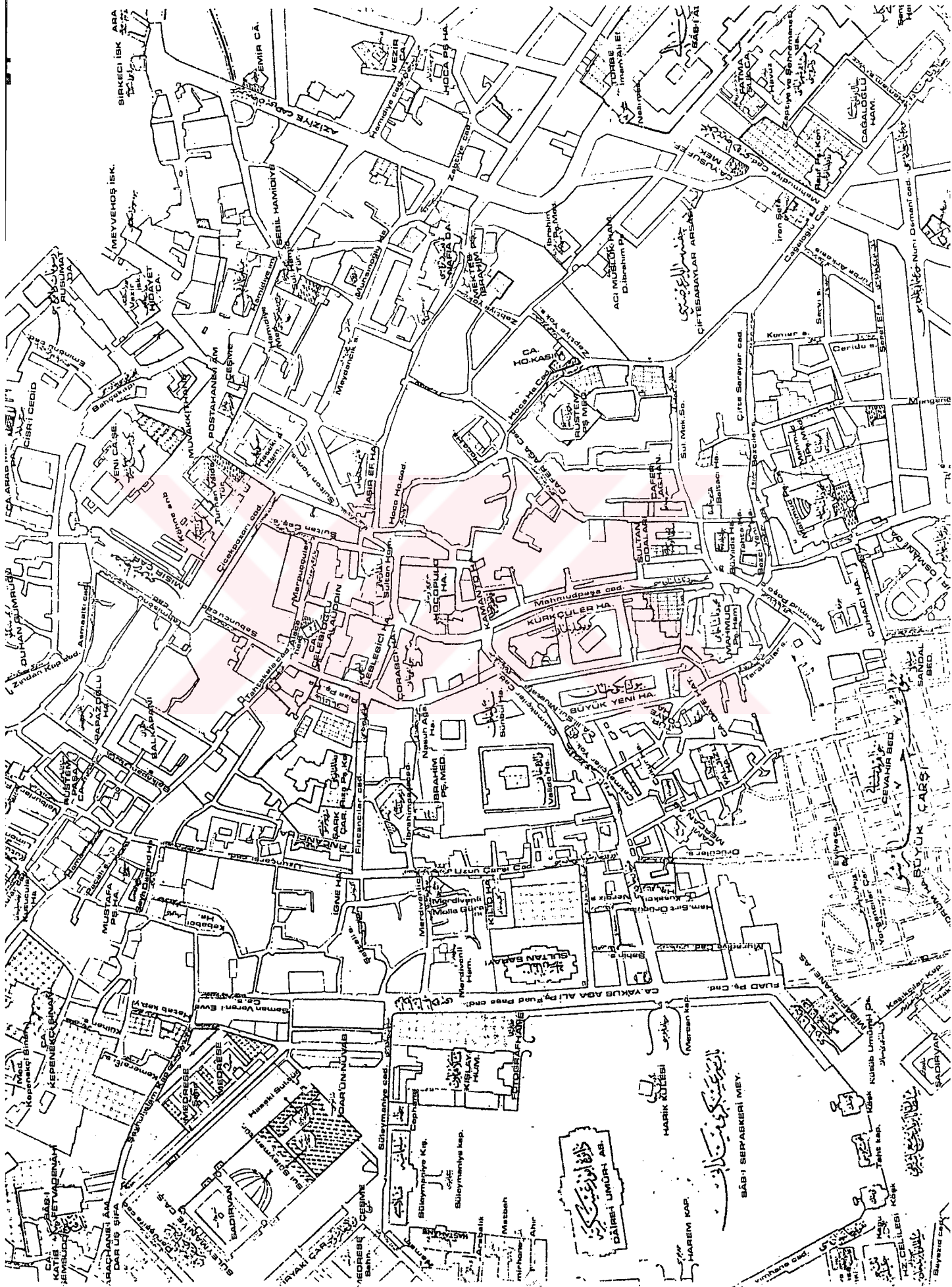

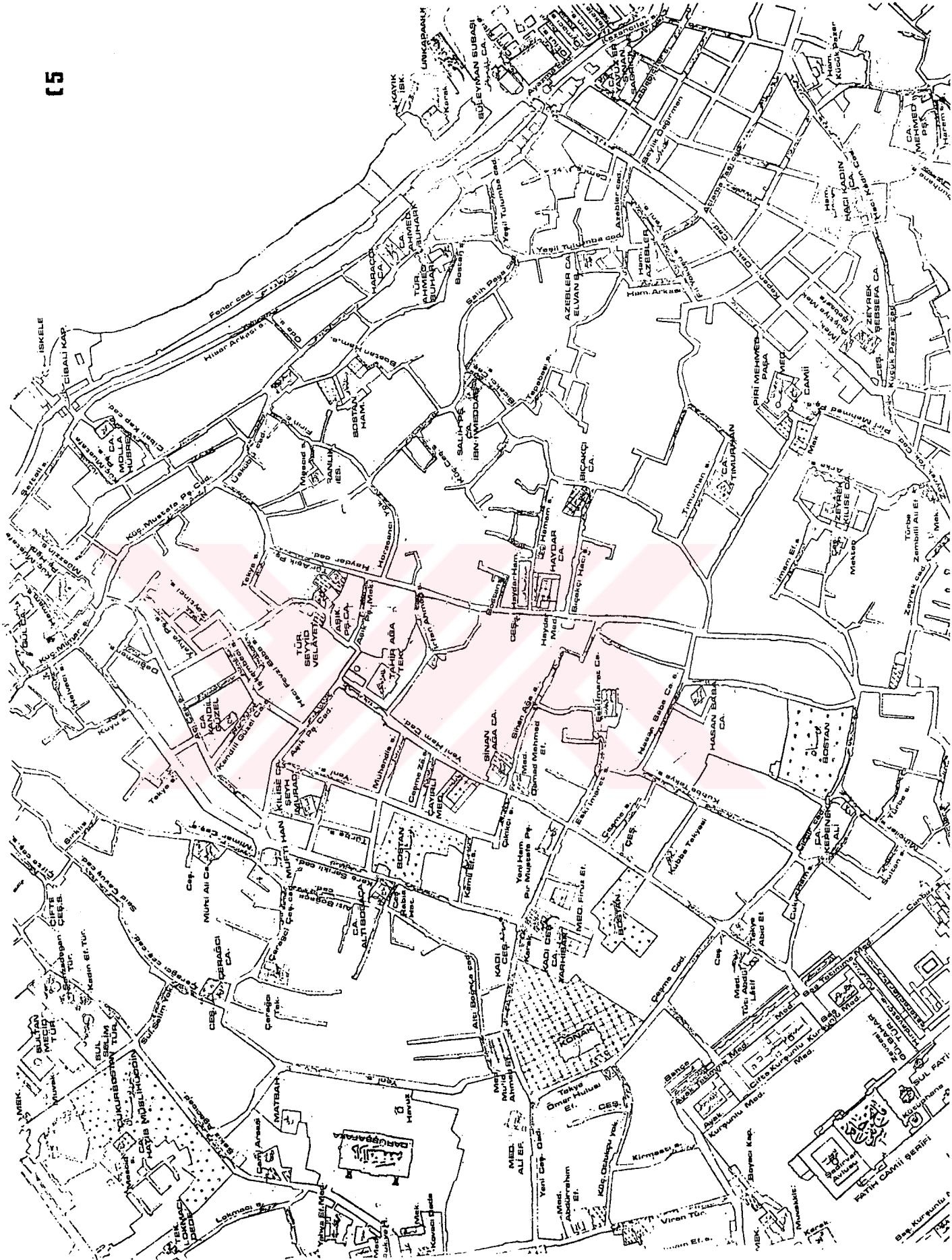
Pafta No: 1. Tarihi yarımada

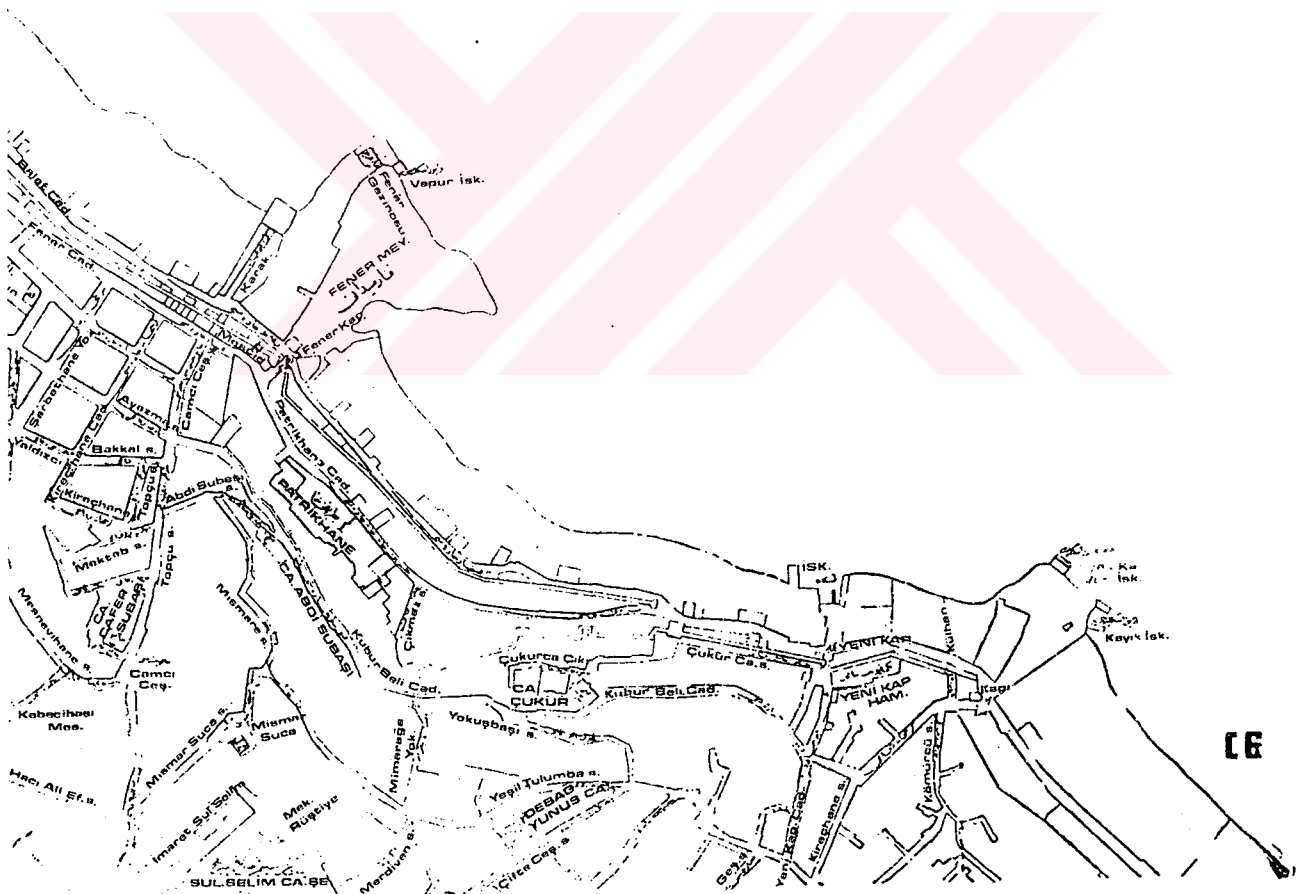
84
سرایبورو سہلی
Sarayburnu Sahili

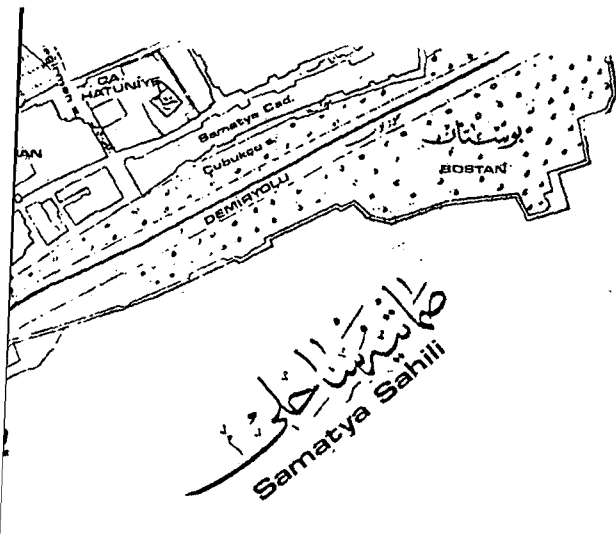

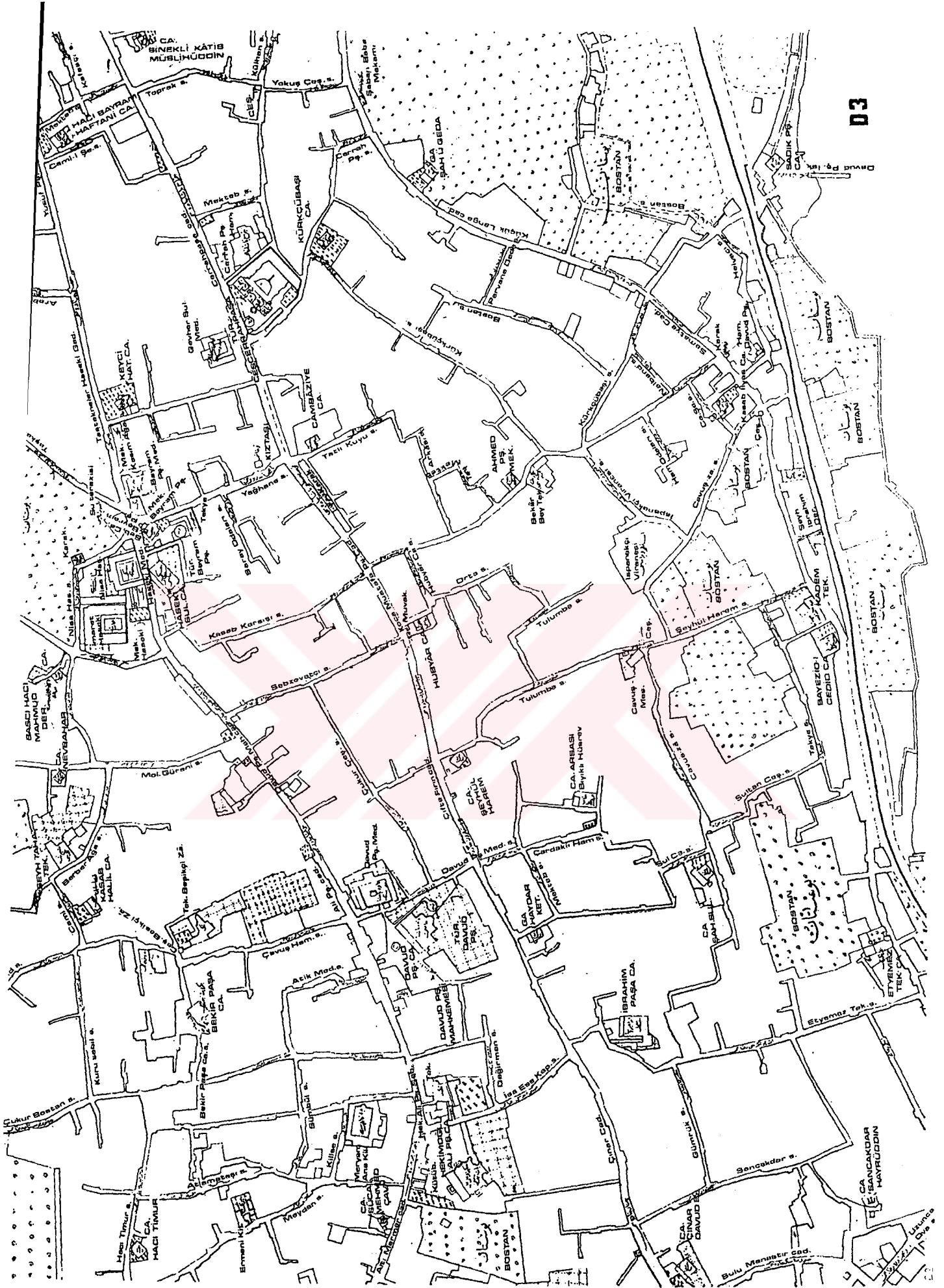

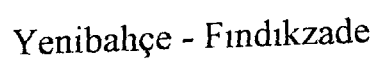

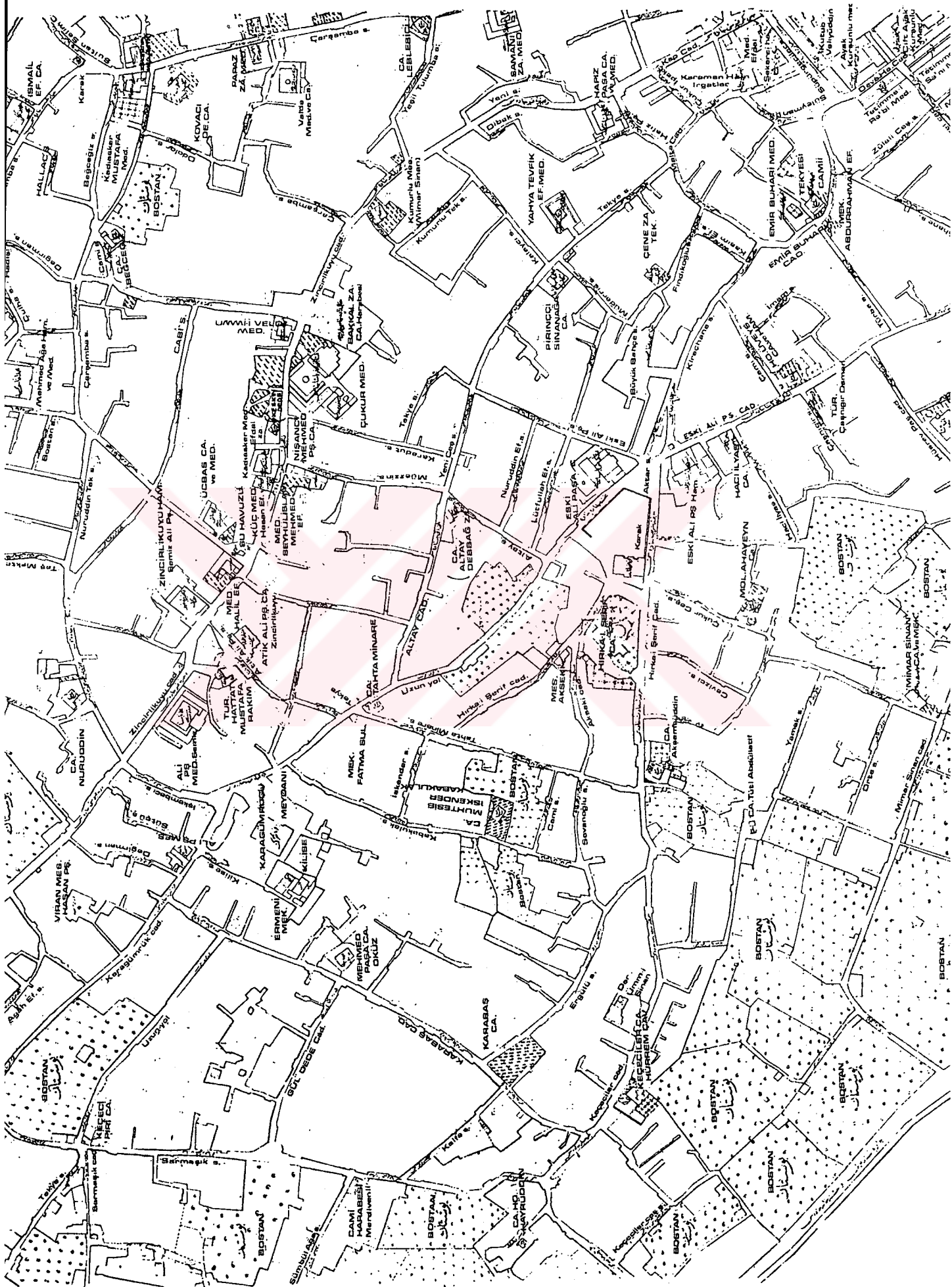

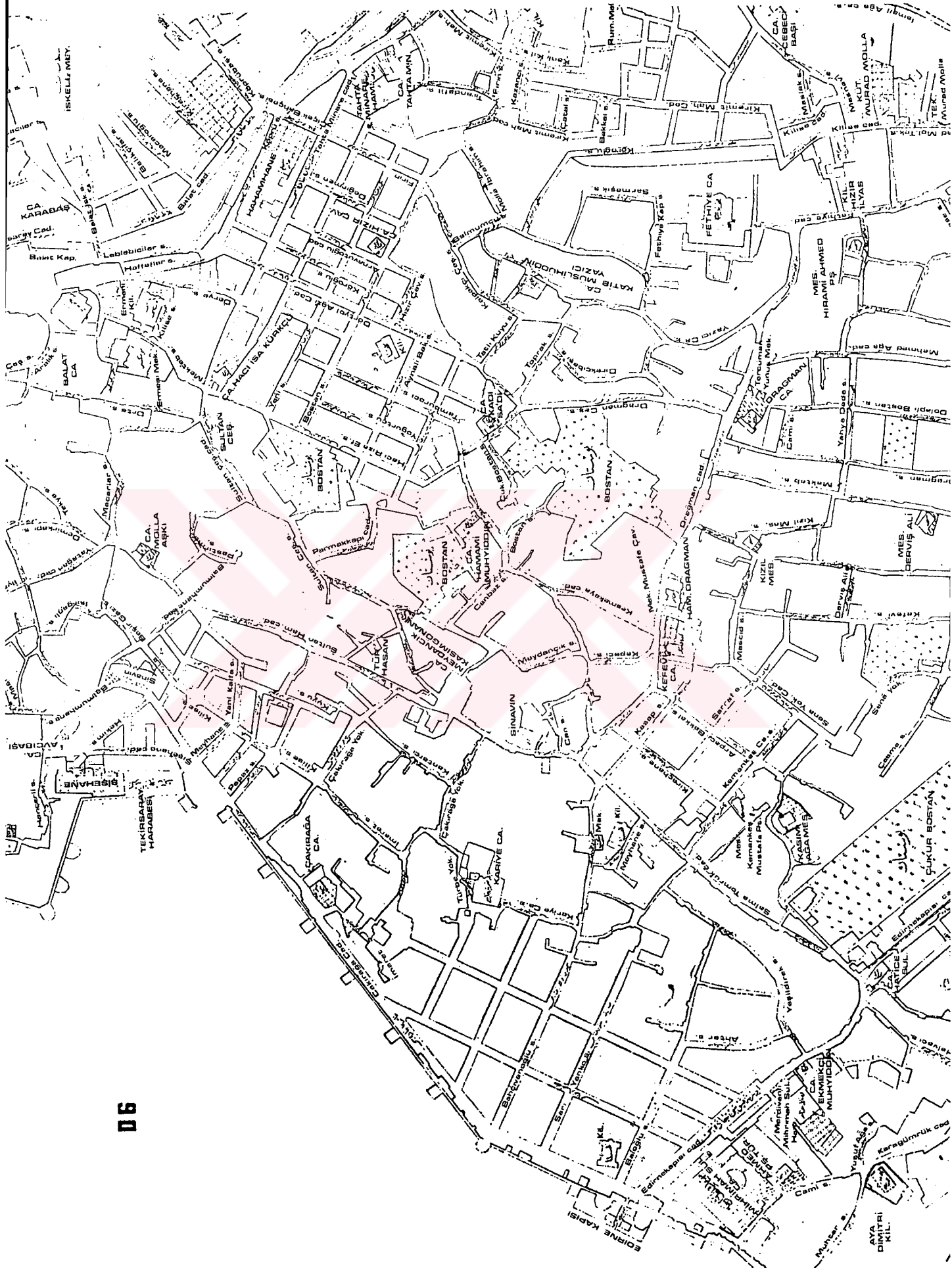

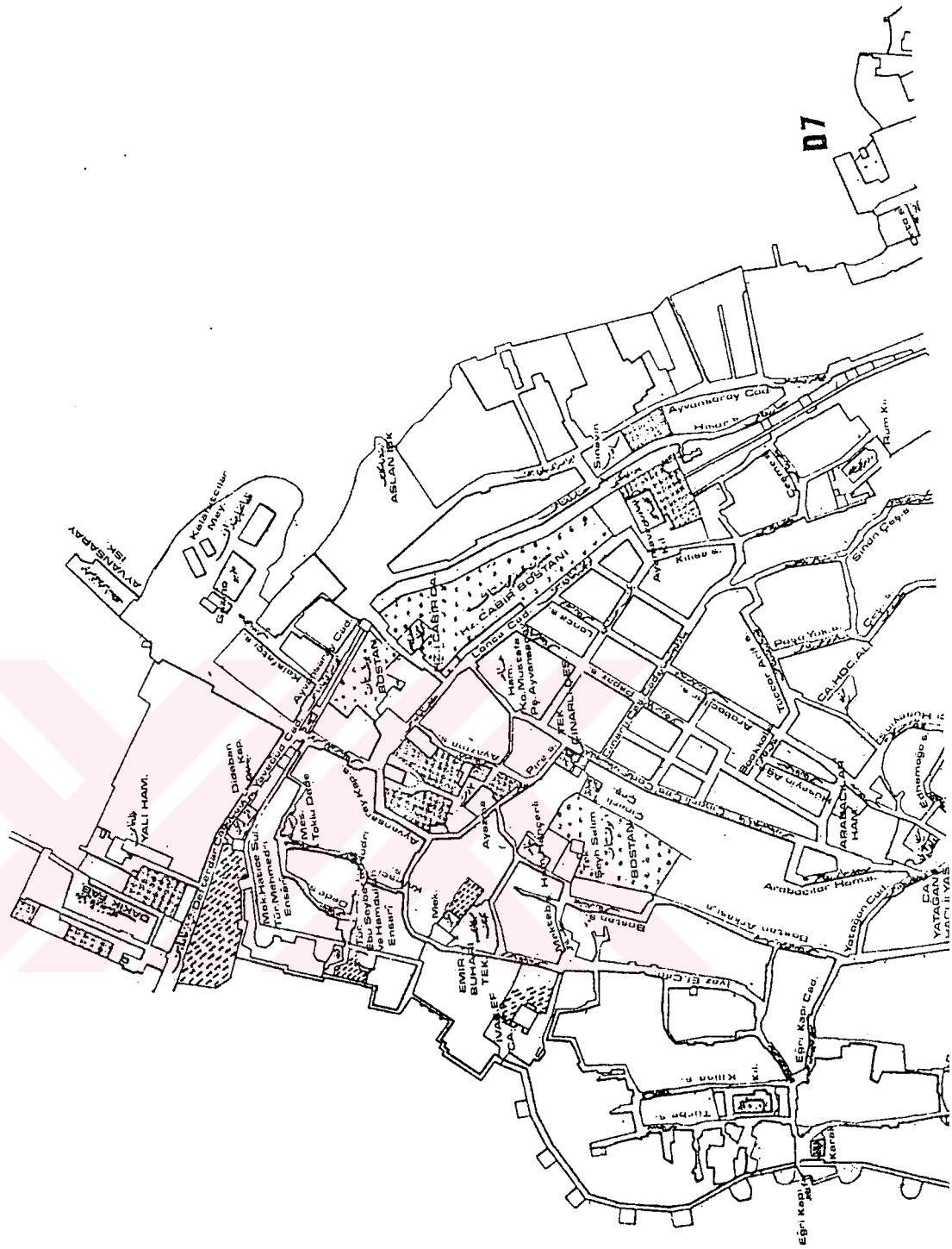

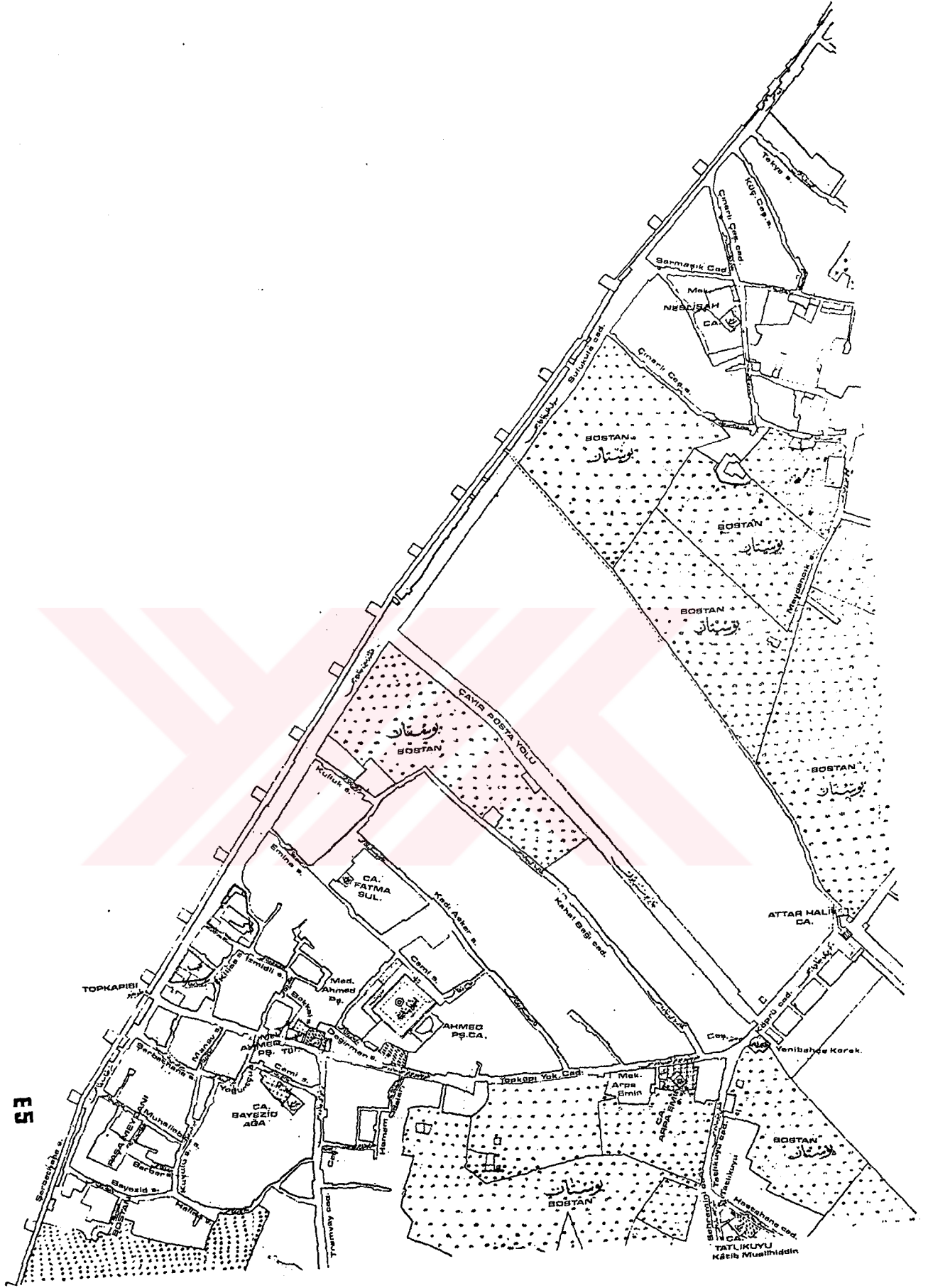

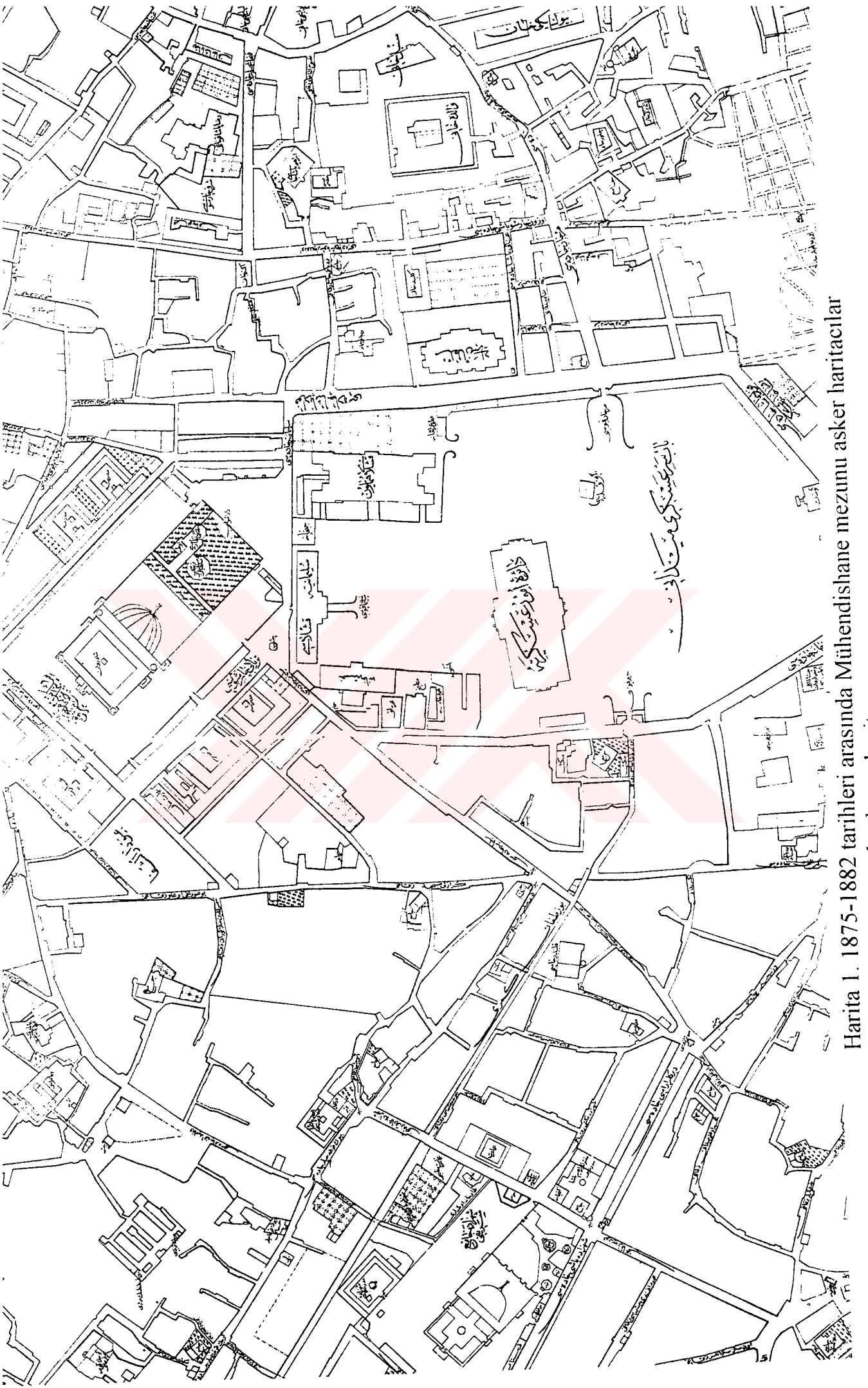

Pafta No: E.5

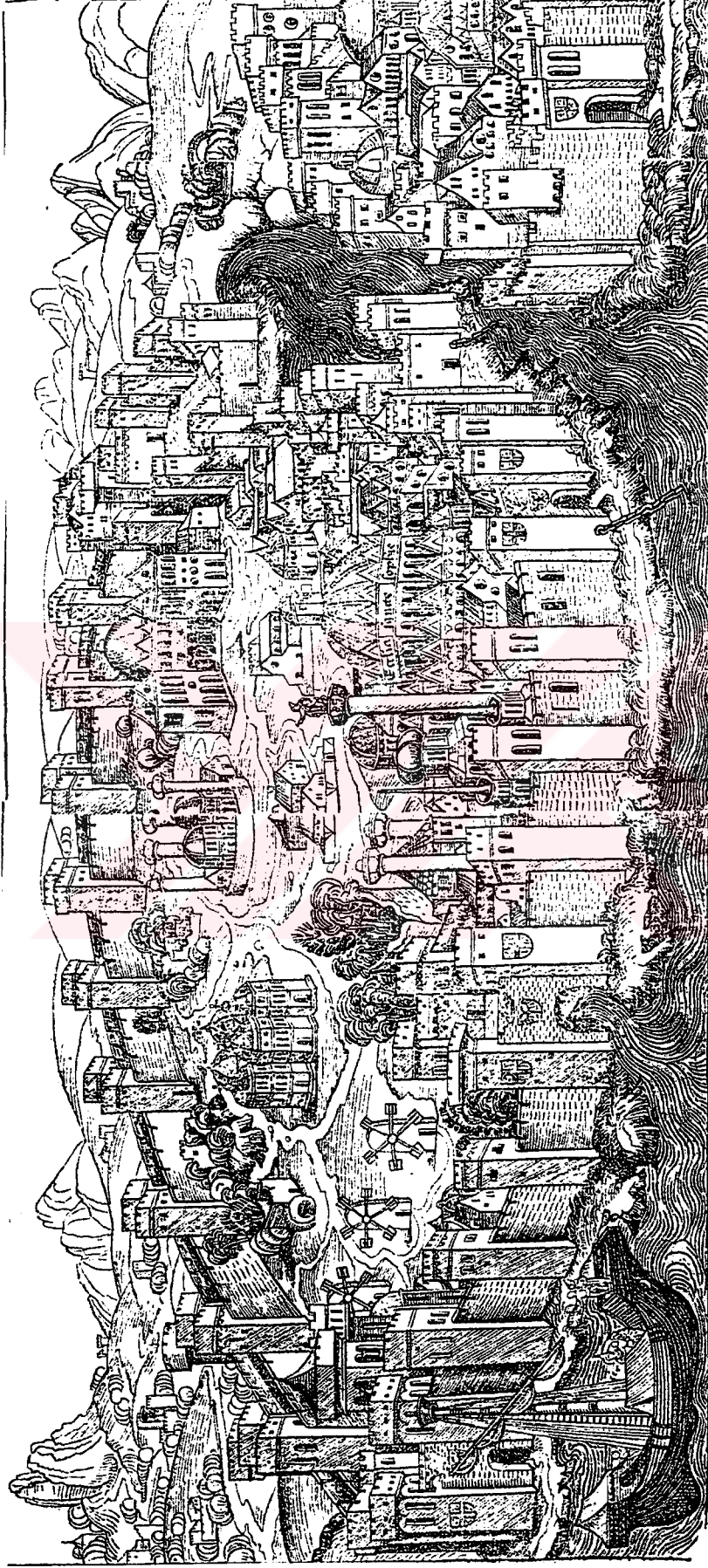
Topkapı

EK.2 İSTANBUL HARİTALARI

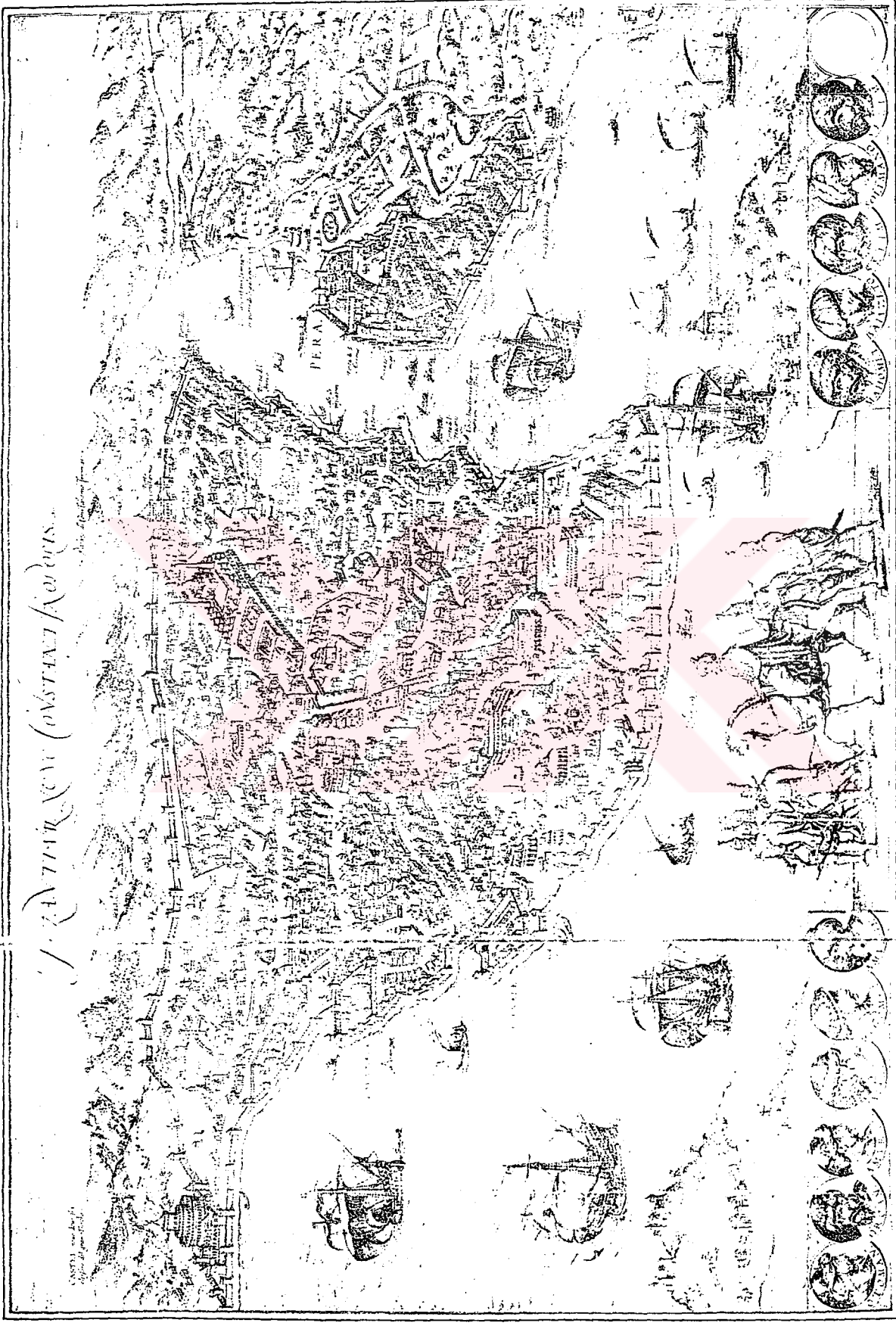
Harita 1. 1875-1882 tarihleri arasında Mühendishane mezunu asker haritacılar tarafından yapımına başlanan harita.

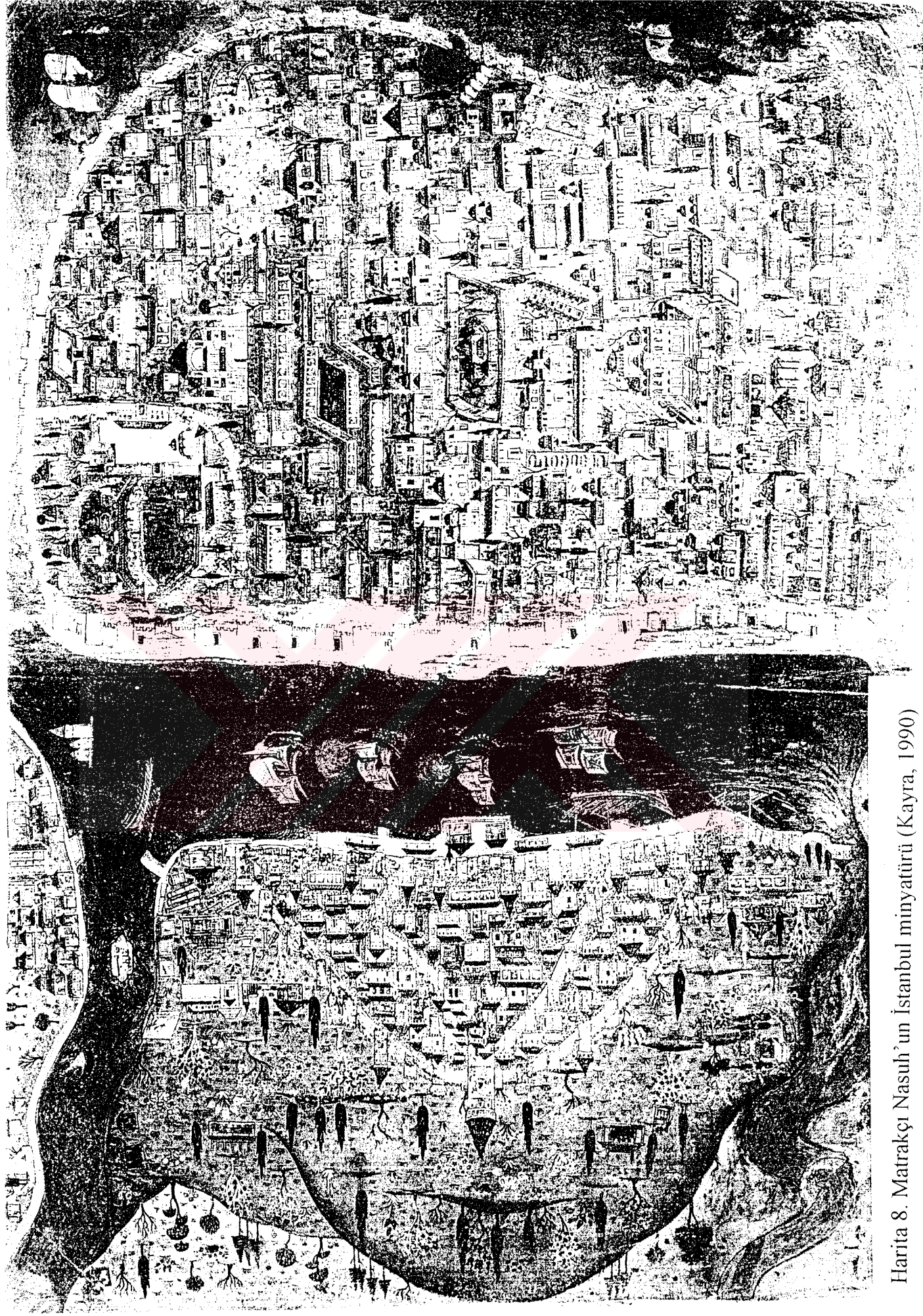
Harita 5. 1493 tarihli Hartmann Schedel haritası (Kayra, 1990)

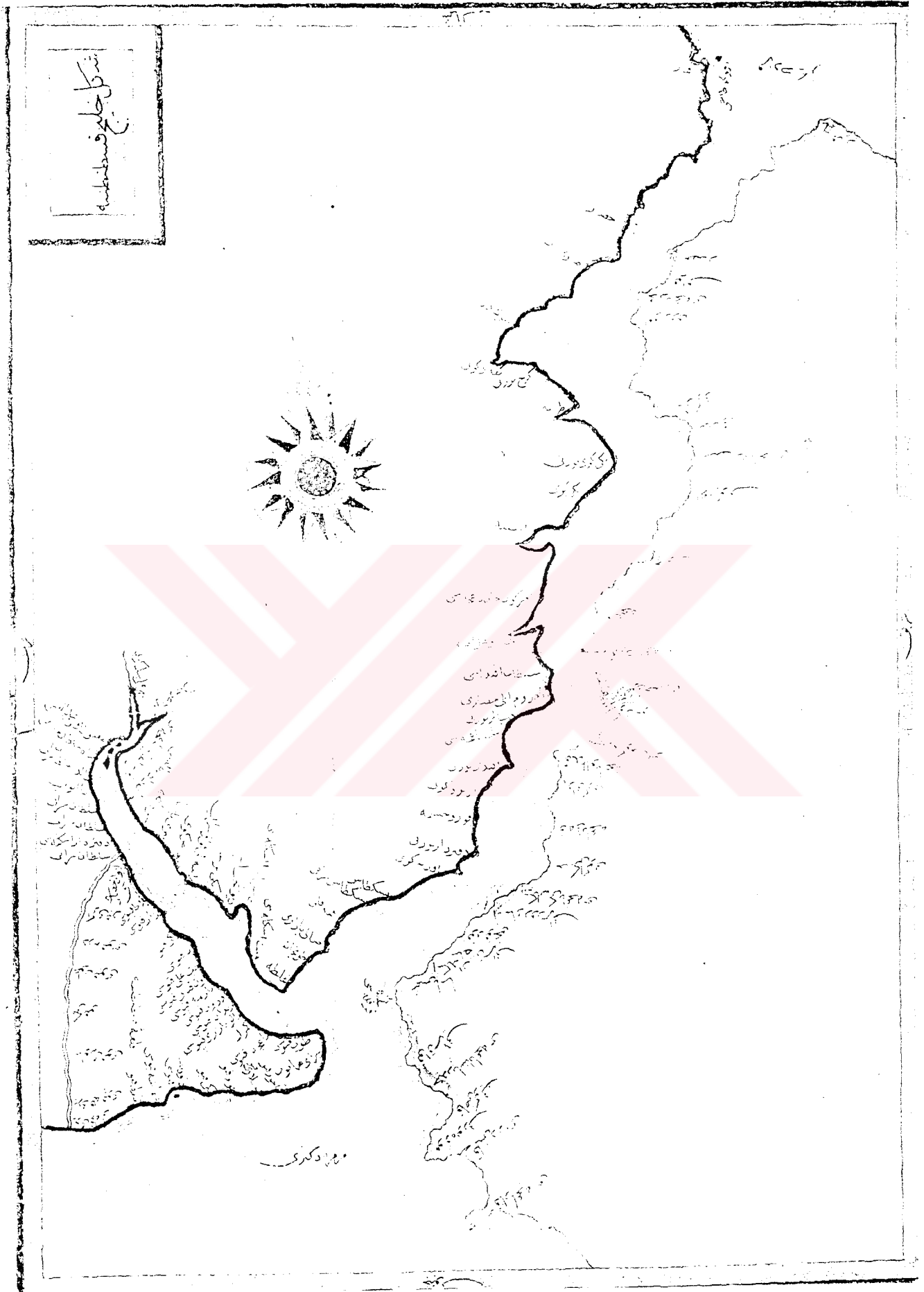
Harita 6. XVI. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Vavassore haritası (Kayra, 1990)

Harita 7. 1566-1574 tarihli Venedik yapımı harita (Kayra, 1990)

Harita 8. Matrakçı Nasuh'un İstanbul minyatürü (Kayra, 1990)

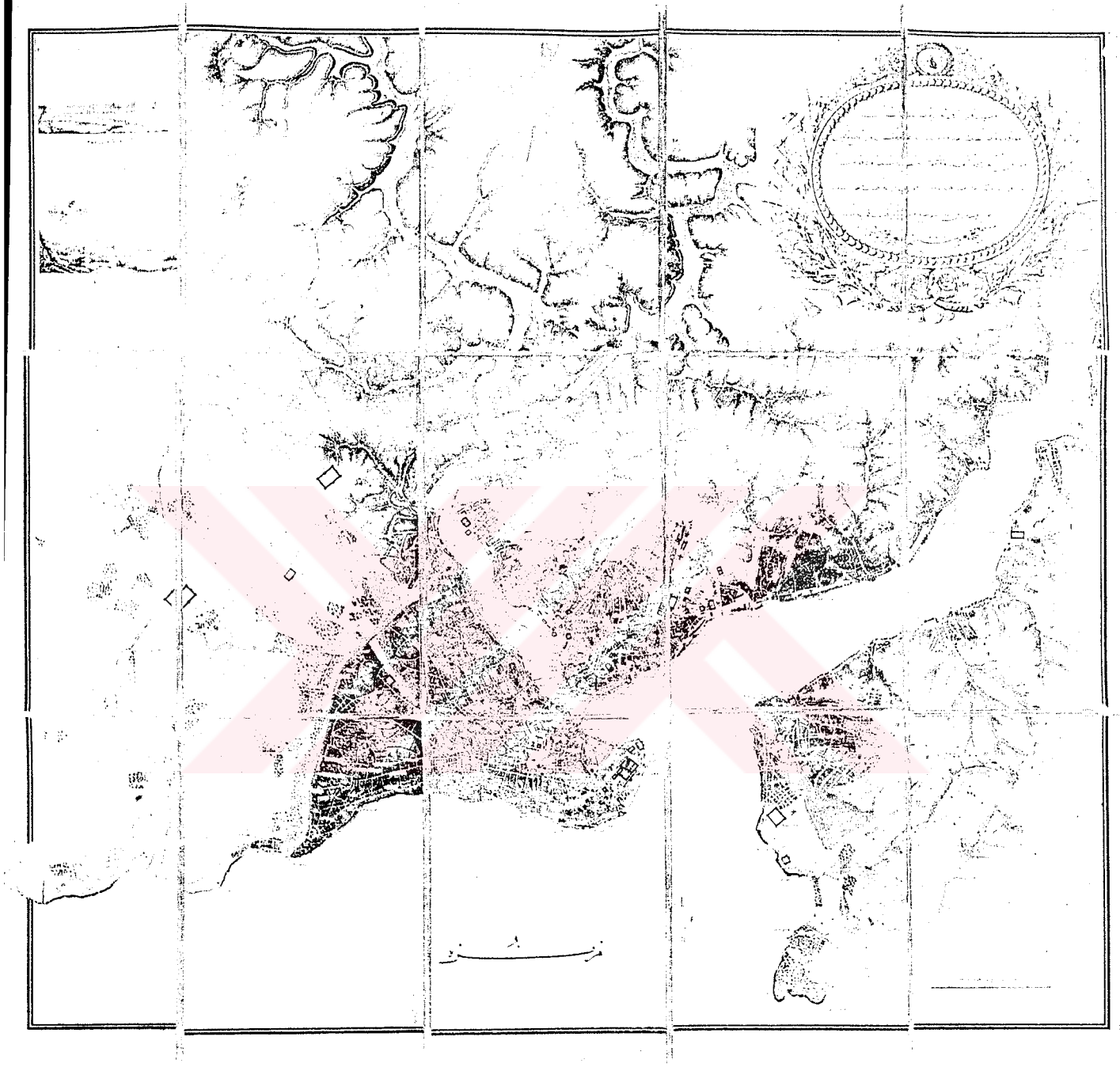
Harita 9. Katip Çelebi'nin İstanbul ve Boğaziçi haritası (Kayra, 1990)

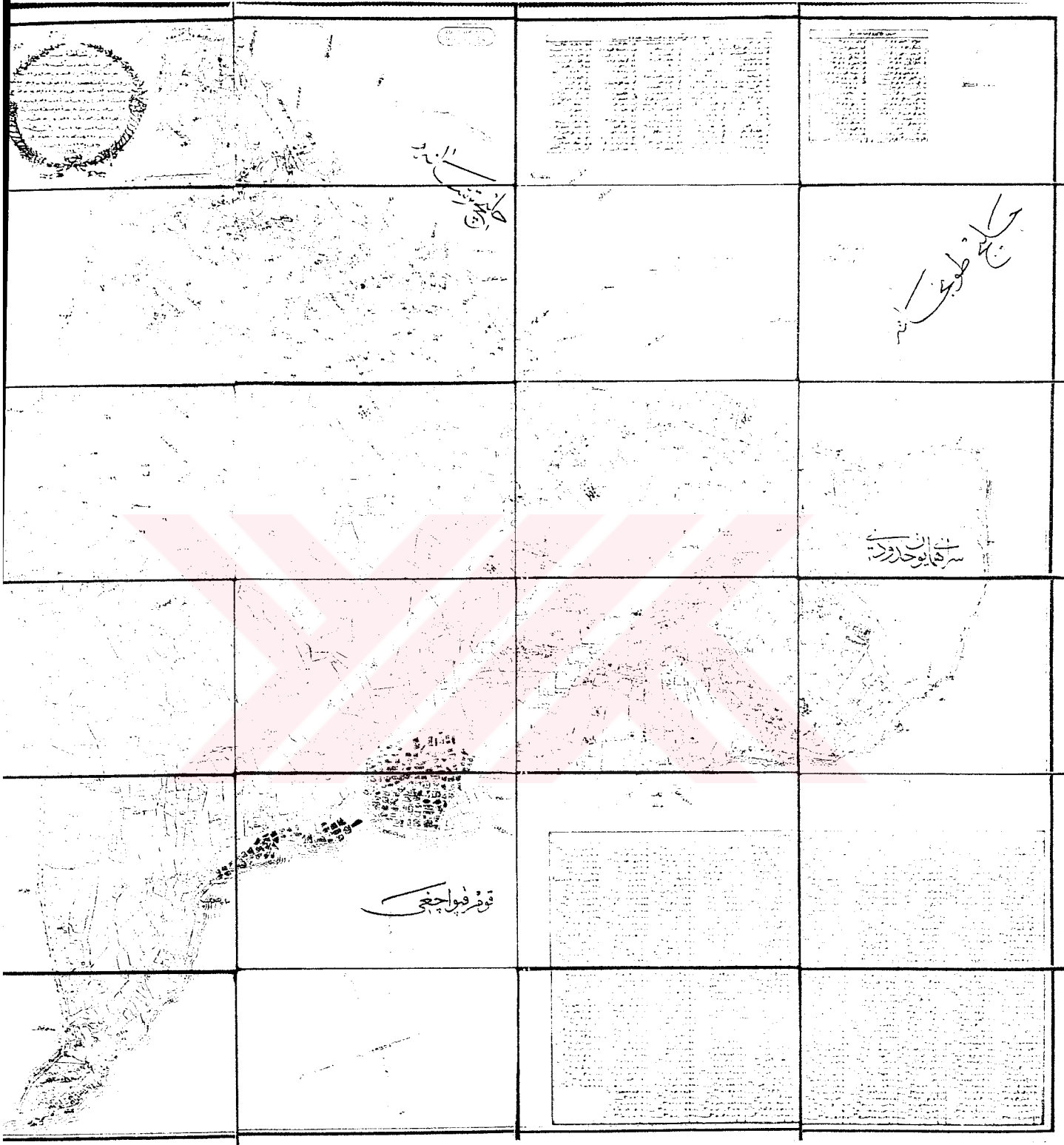
Harita 10. 1769 tarihli su yolu haritası (Kayra, 1990)

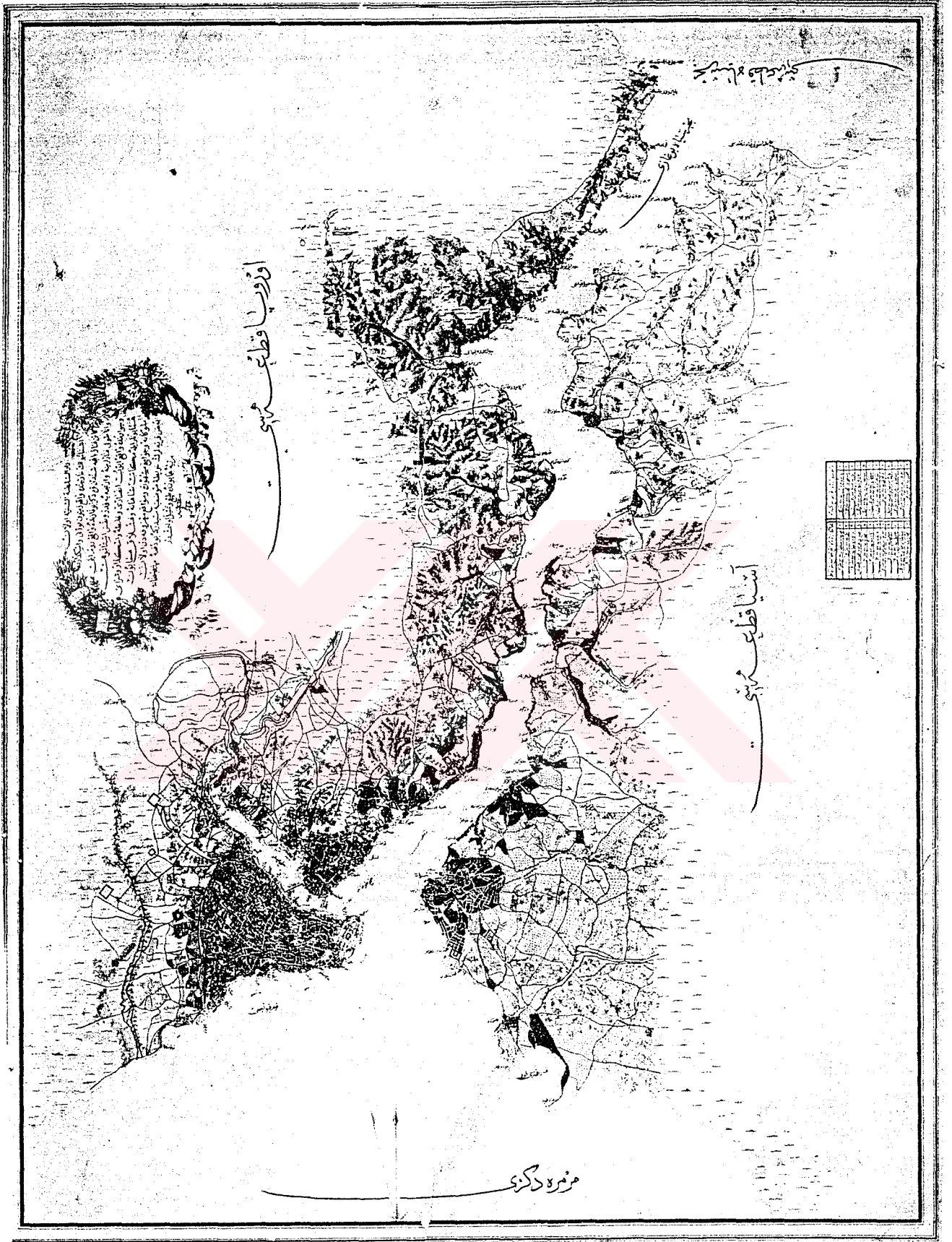
Harita 11. 1776 tarihli Kauffer haritası (Kayra, 1990)

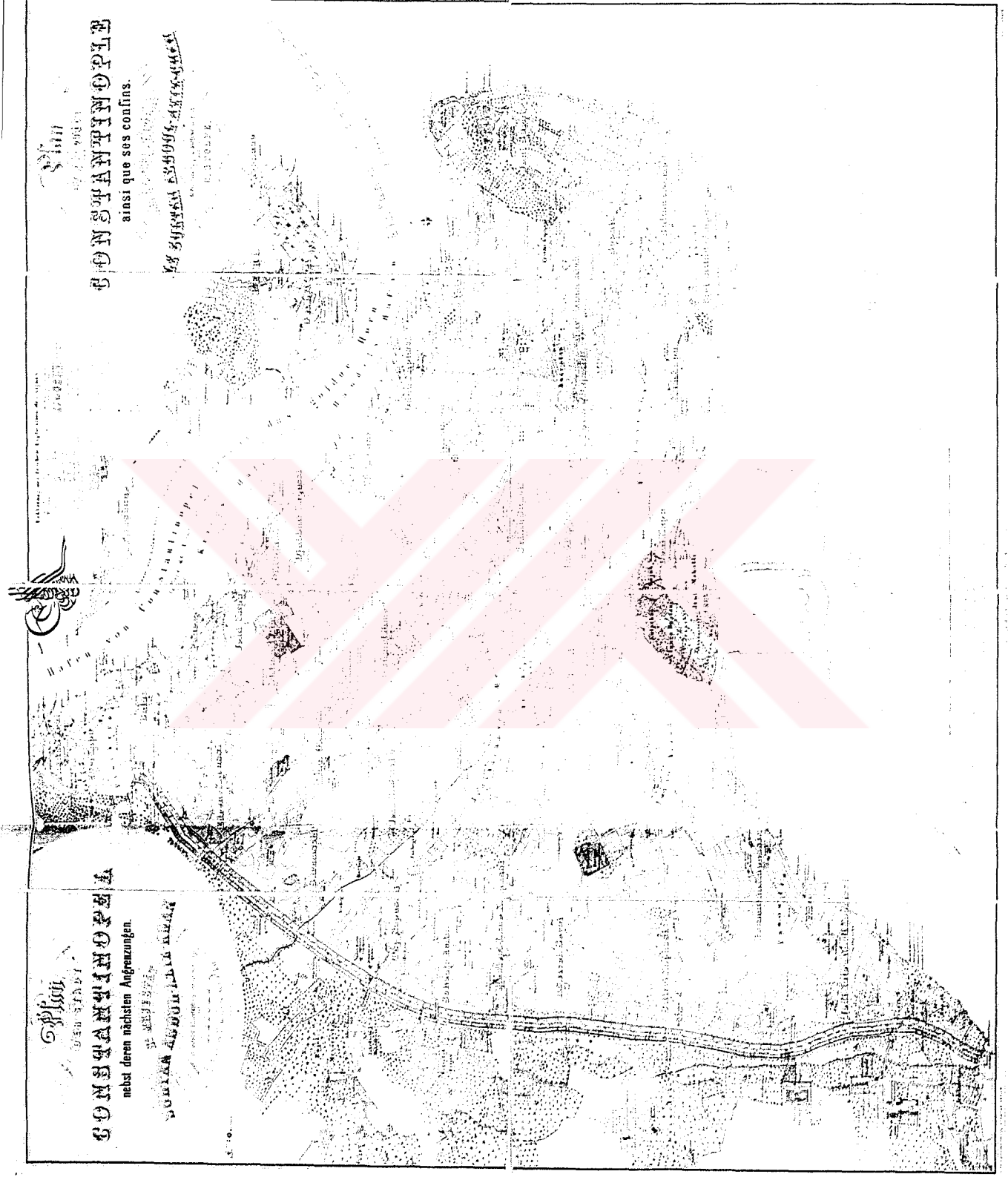
Harita 12. 1836-1837 tarihli Moltke haritası (Kayra, 1990)

Harita 13. 1848 tarihli Mühendishane-i Berr-i Hümayun'da hazırlanan İstanbul haritası (Kayra, 1990)

Harita 14. 1851 tarihli Mühendishane-i Berr-i Hümayun'da hazırlanan İstanbul ve Boğaziçi haritası (Kayra, 1990)

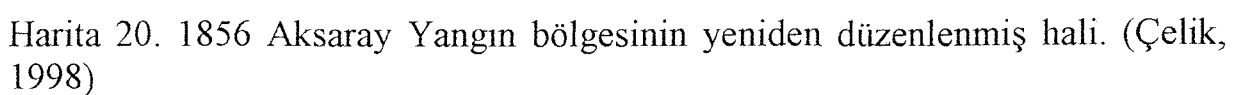
Harita 16. 1863 tarihli C. Stolpe haritası (Kayra, 1990)

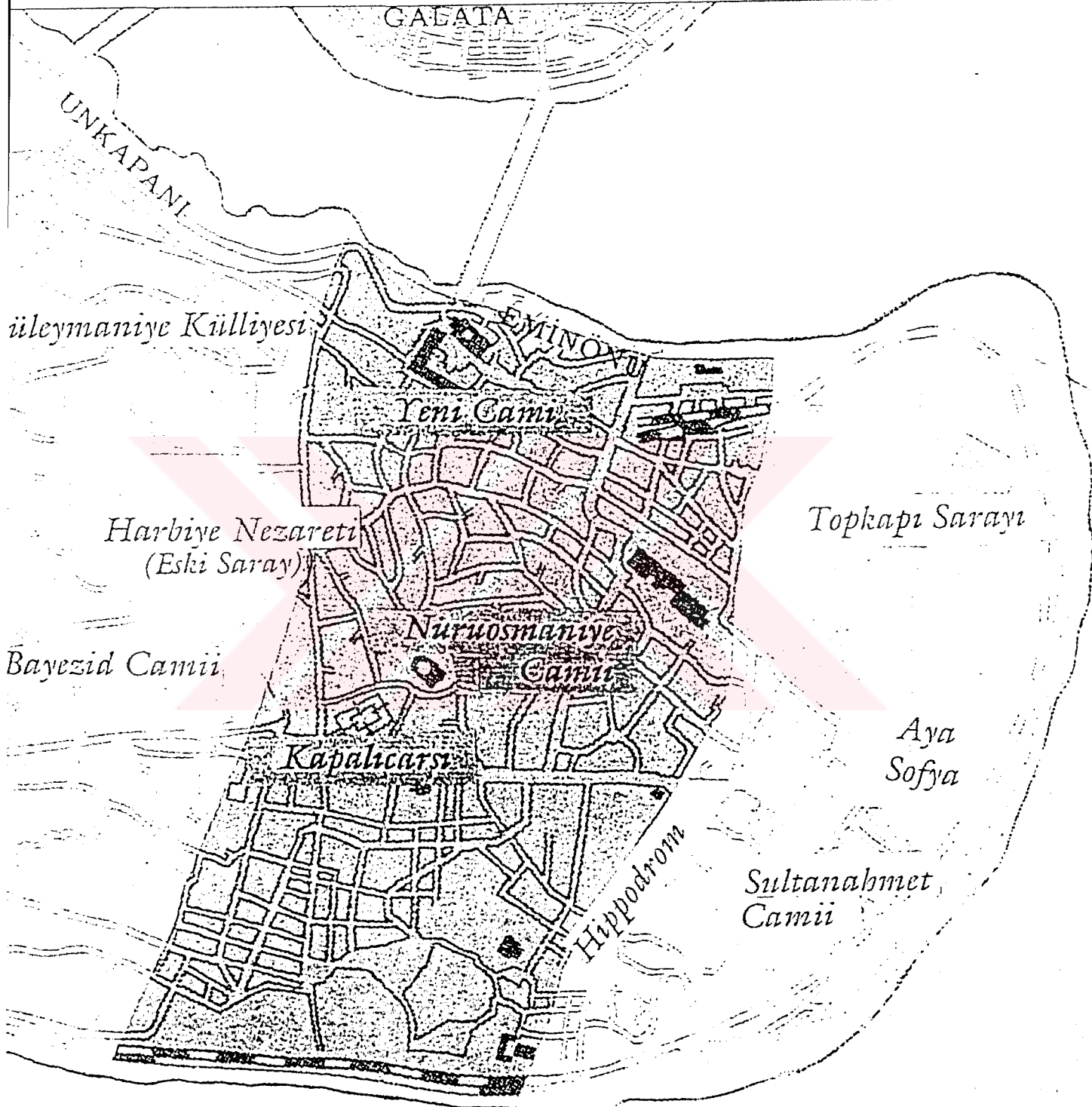

Harita 17. 1905 tarihli C. E. Goad Şirketi tarafından yapılan yangın sigortası haritası (Kayra, 1990)

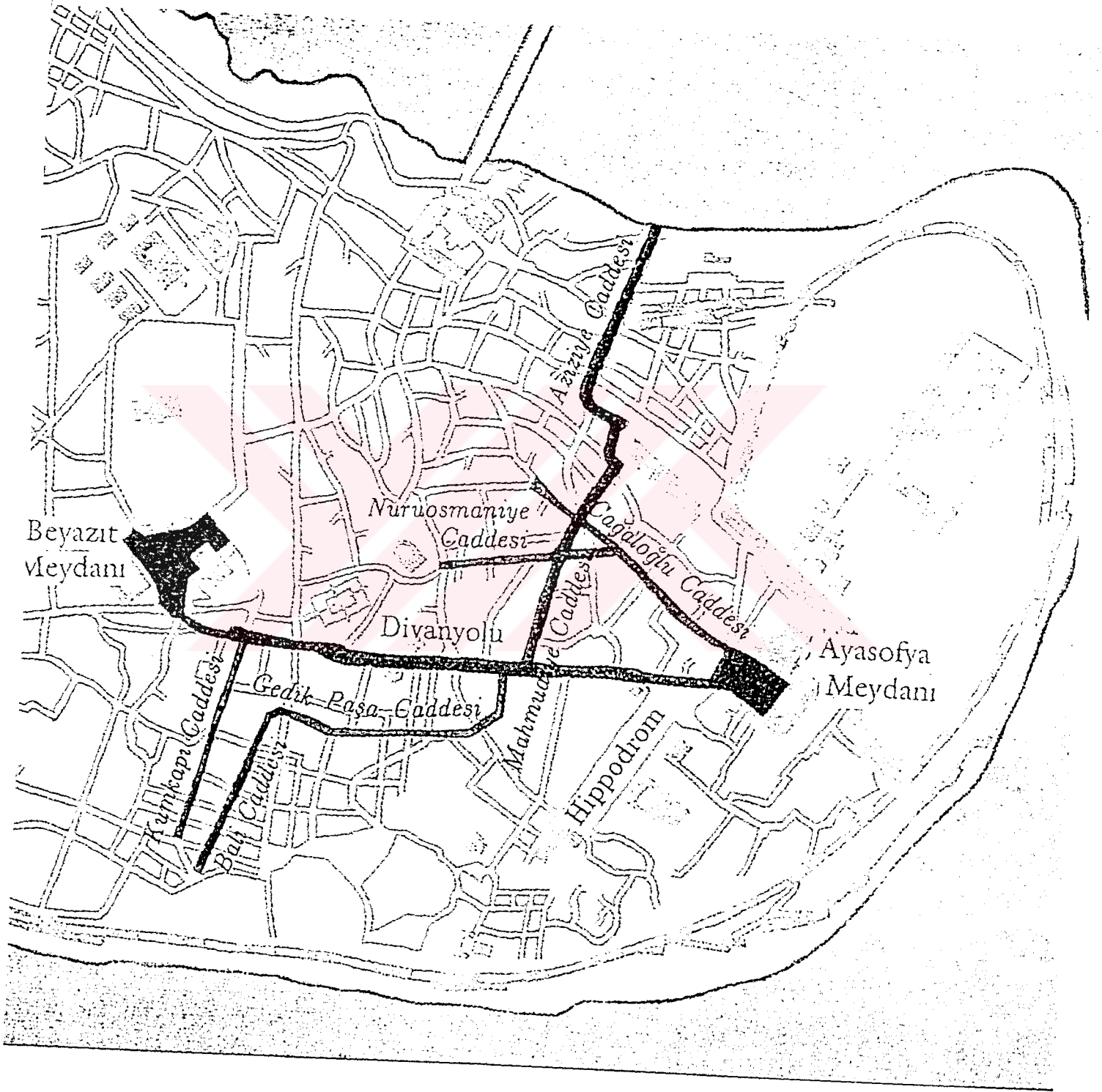

Harita 19. 1918 tarihli Necib Bey haritası (Kayra, 1990)

Harita 21. 1865 Hoca paşa Yangını'nda hasar gören bölgeler (Çelik, 1998)

Harita 22. 1865 Hoca Paşa Yangını'ndan sonra yeni açılan yollar (Çelik, 1998)

**EK.3 PLANLAR / ESKİ RESİM VE GRAVÜRLER /
FOTOĞRAFLAR**

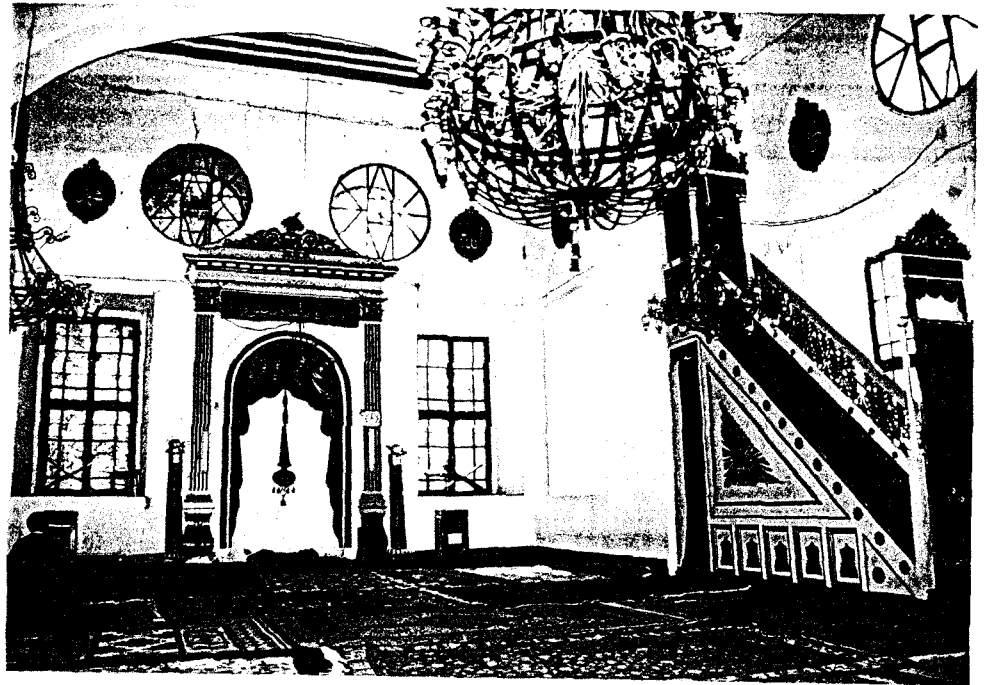

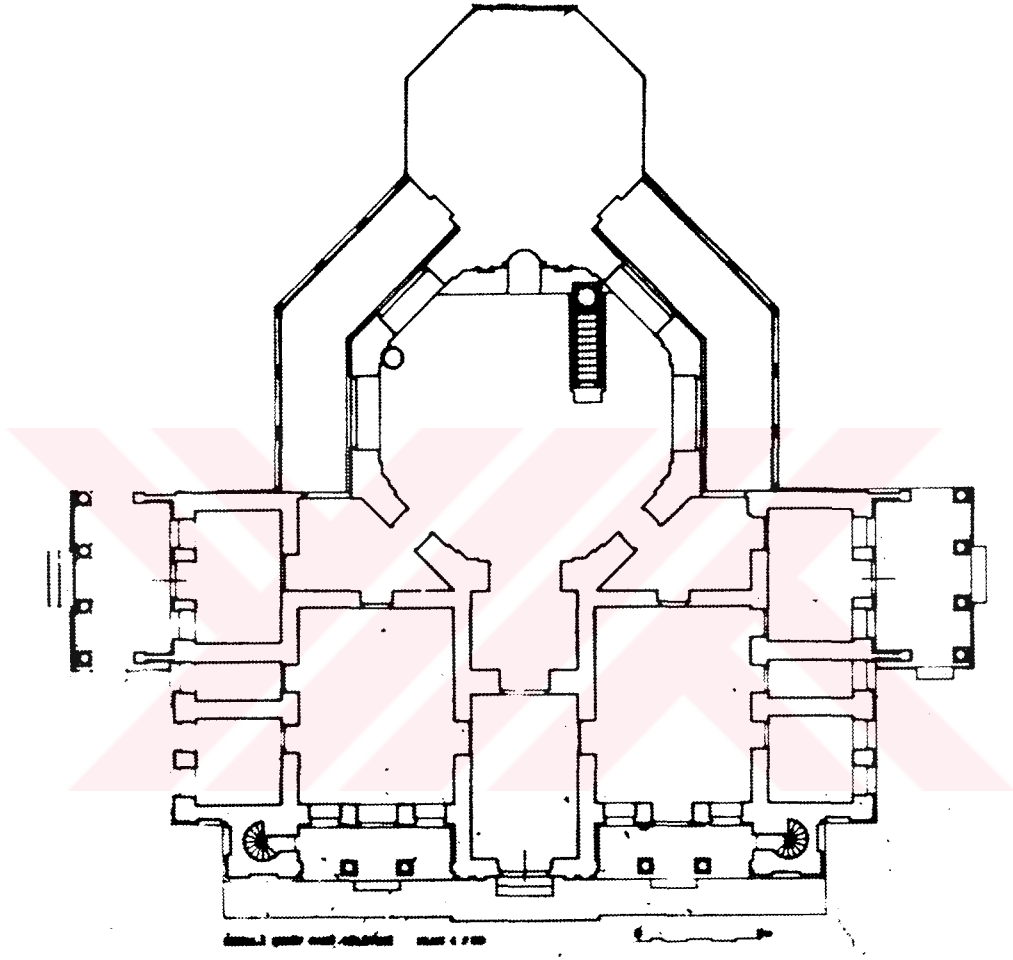
Fotoğraf 1. Hidayet Camii - genel görünüş.

Fotoğraf 2. Hastahane Camii - genel görünüş.

Fotoğraf 3. Hastahane camii - içeriden görünüş.

Plan 1. Hırka-i Şerif Camii planı. (Ögel, 1989: 66)

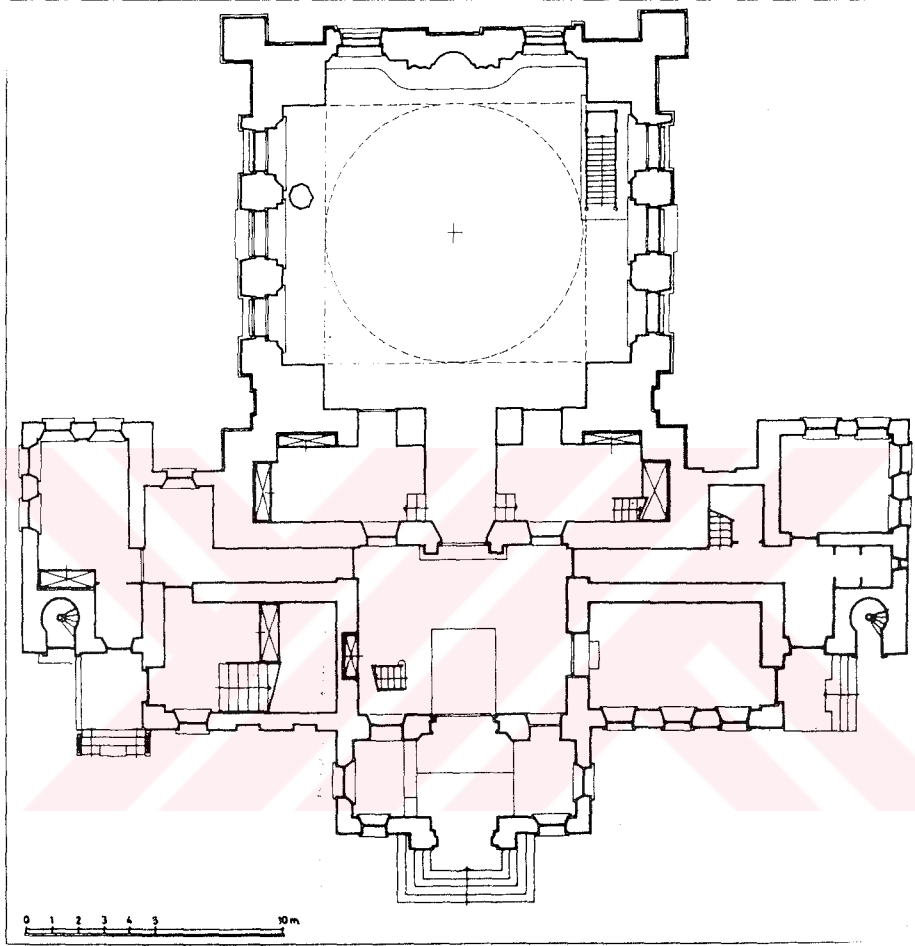
Fotoğraf 4. Hırka-i Şerif Camii - genel görünüş.

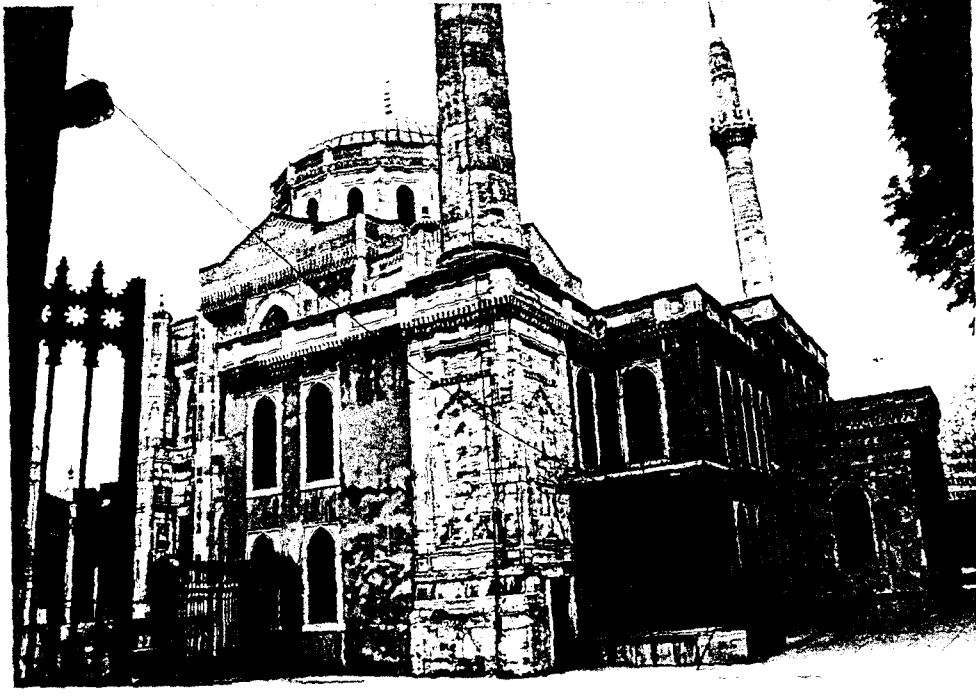
Fotoğraf 5. Hırka-i Şerif Camii - içeriden görünüş.

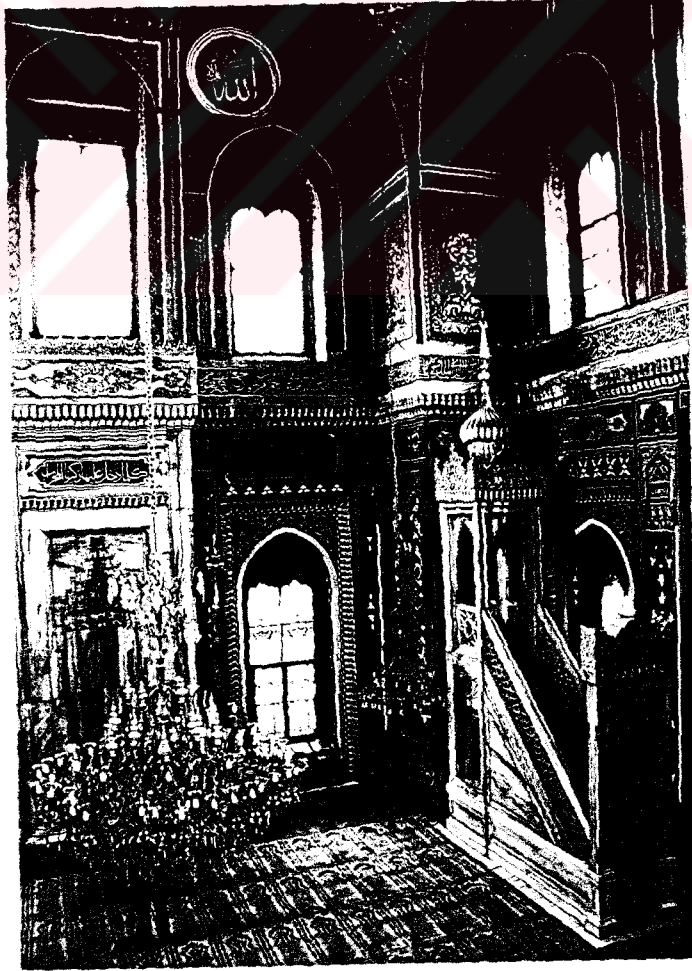
Fotoğraf 6. Sofa Camii - genel görünüş.

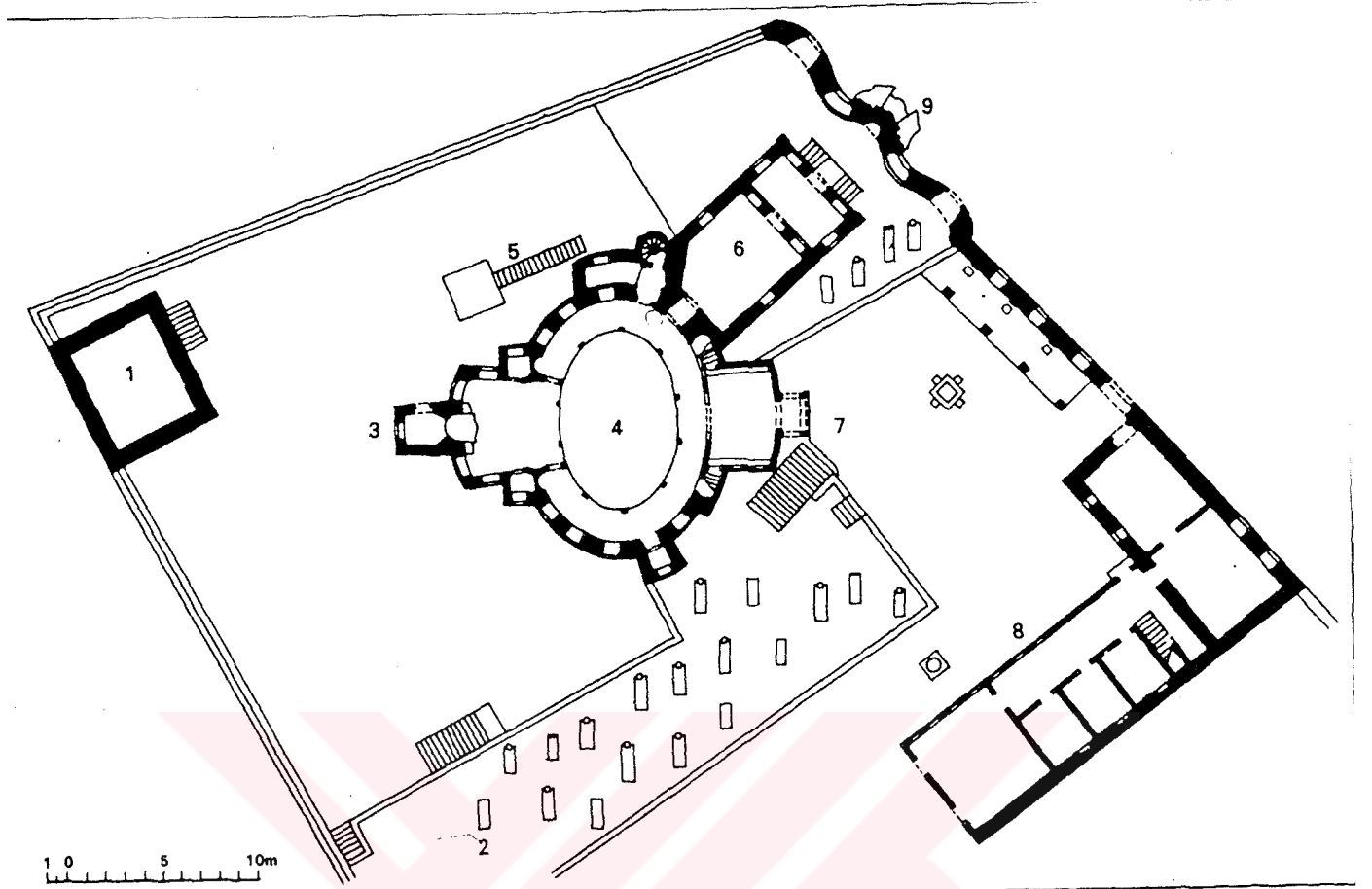
Plan 2. Pertevniyal Valide Sultan Camii planı. (Batur, 1994: 360)

Fotoğraf 7. Pertevniyal Valide Sultan Camii - genel görünüş.

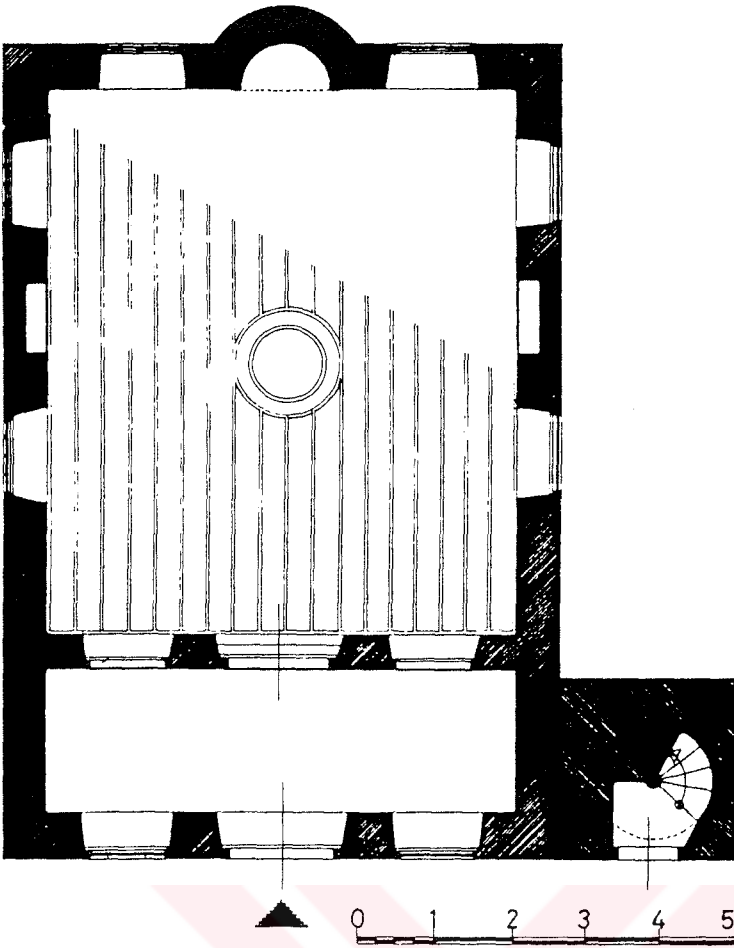
Fotoğraf 8. Pertevniyal Valide Sultan Camii - içeriden görünüş.

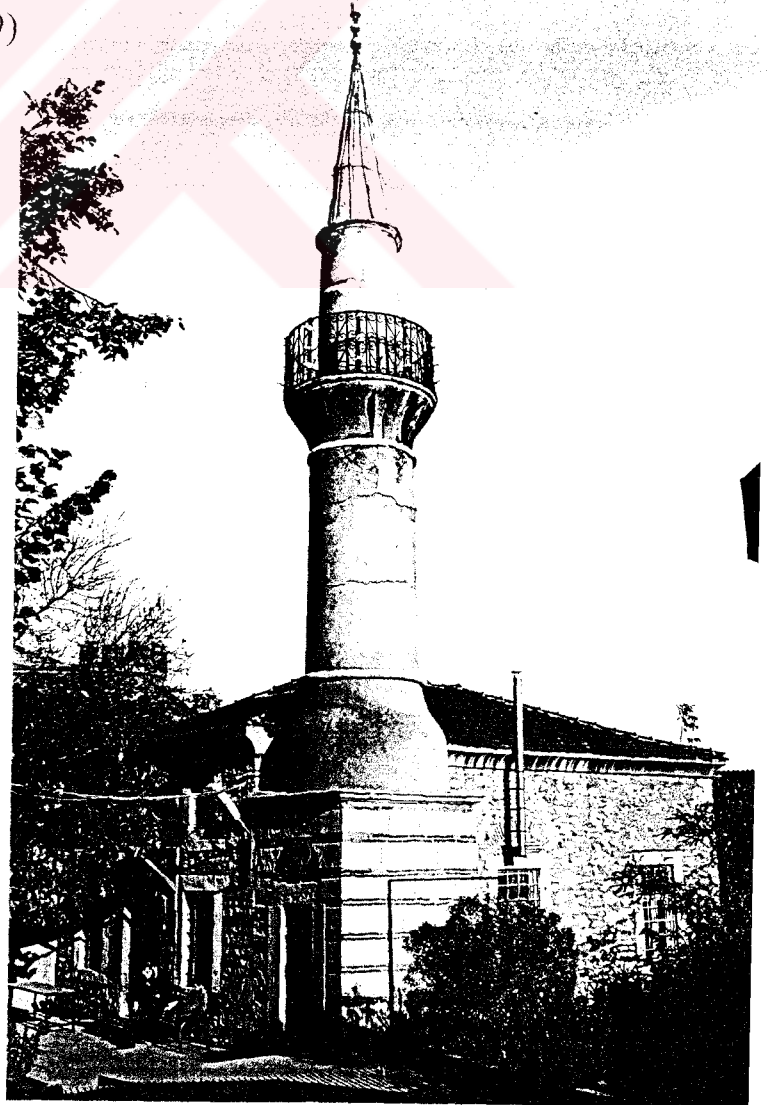
Plan 3. Küçük Şeyh Tekkesi vaziyet planı.(Tanman, 1994: 151)

Fotoğraf 9. Küçük Şeyh Tekkesi - genel görünüş.

n 4. Mesnevîhane Planı. (Tanman, 1994: 409)

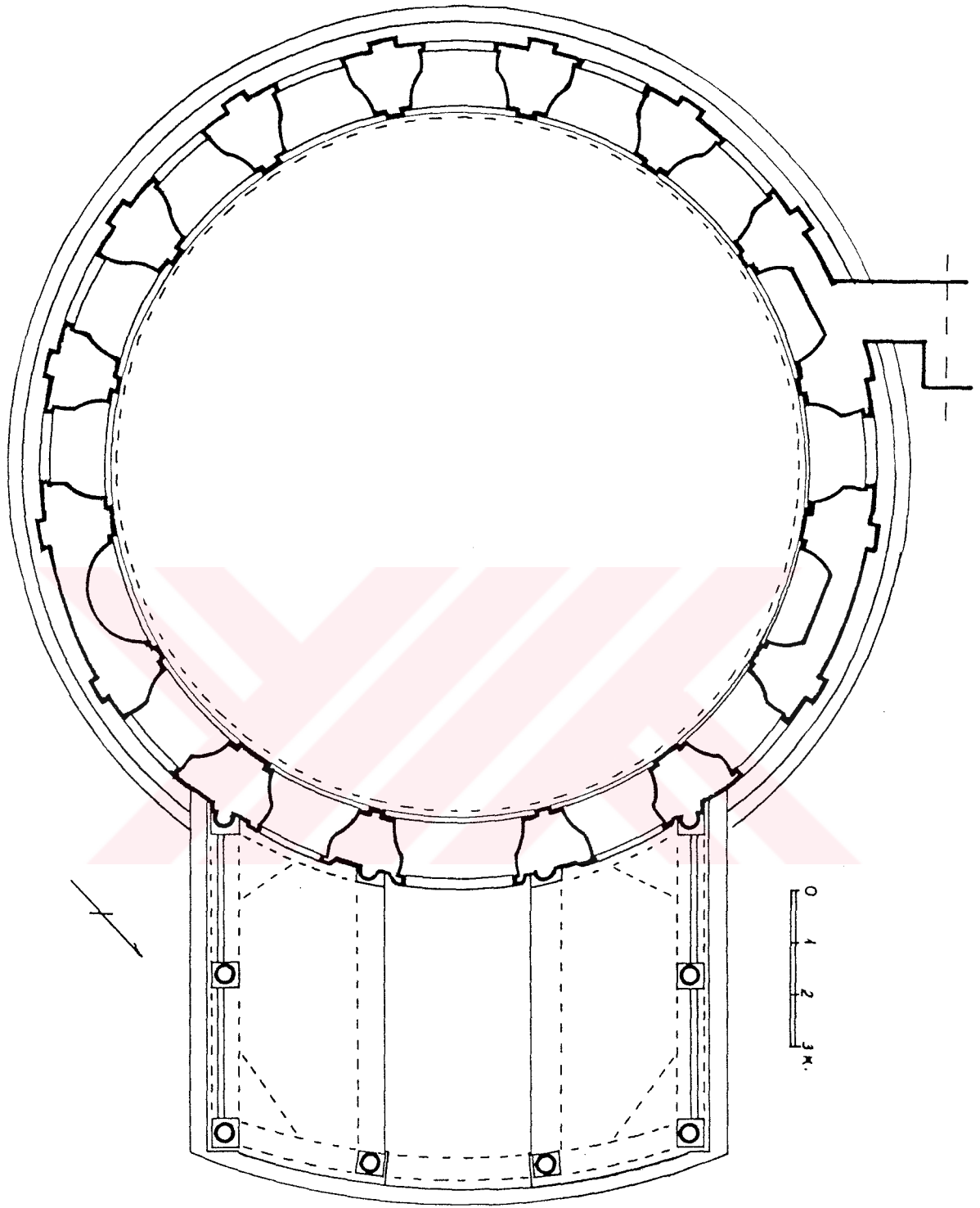
Fotoğraf 10. Mesnevîhane - genel görünüş.

Fotoğraf 11. Lokmacı Dede Tekkesi - genel görünüş.

Fotoğraf 12. Ahmed-i Buharî Türbesi - genel görünüş.

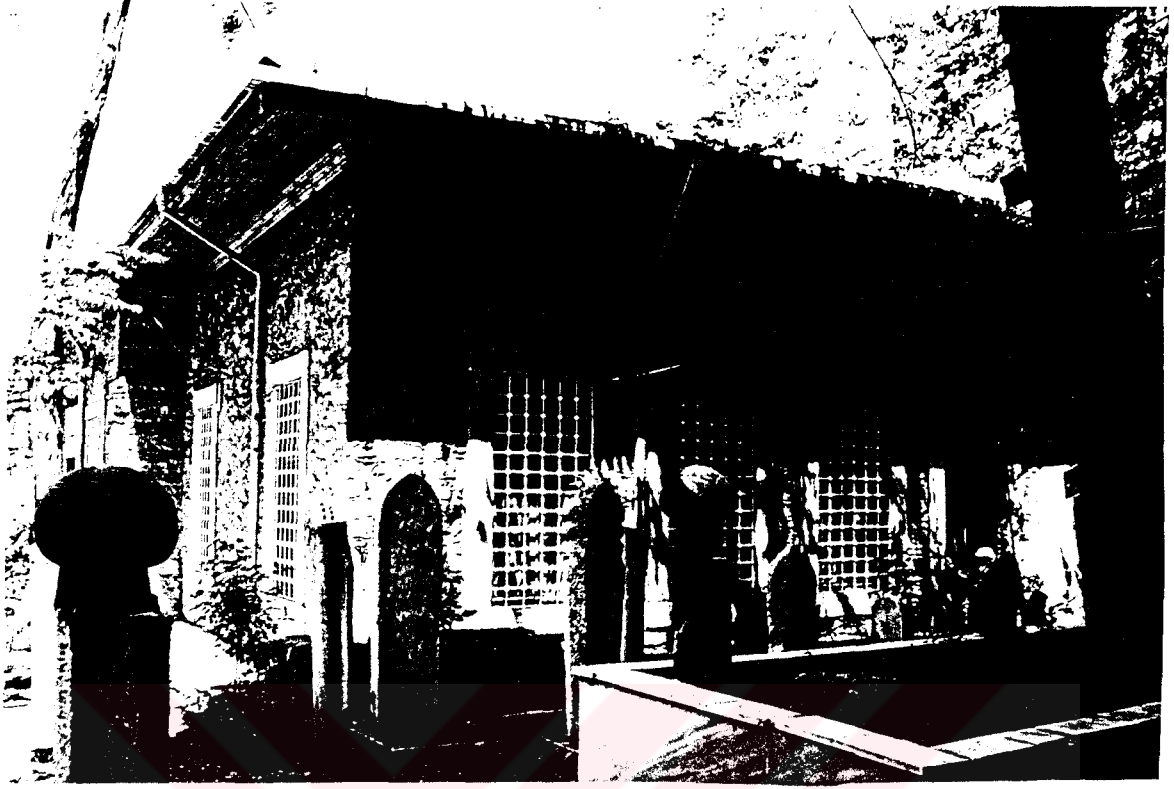
Plan 5. Nakşidil Valide Türbesi planı. (Önkal, 1992)

Fotoğraf 13. Nakşidil Valide Türbesi - genel görünüş.

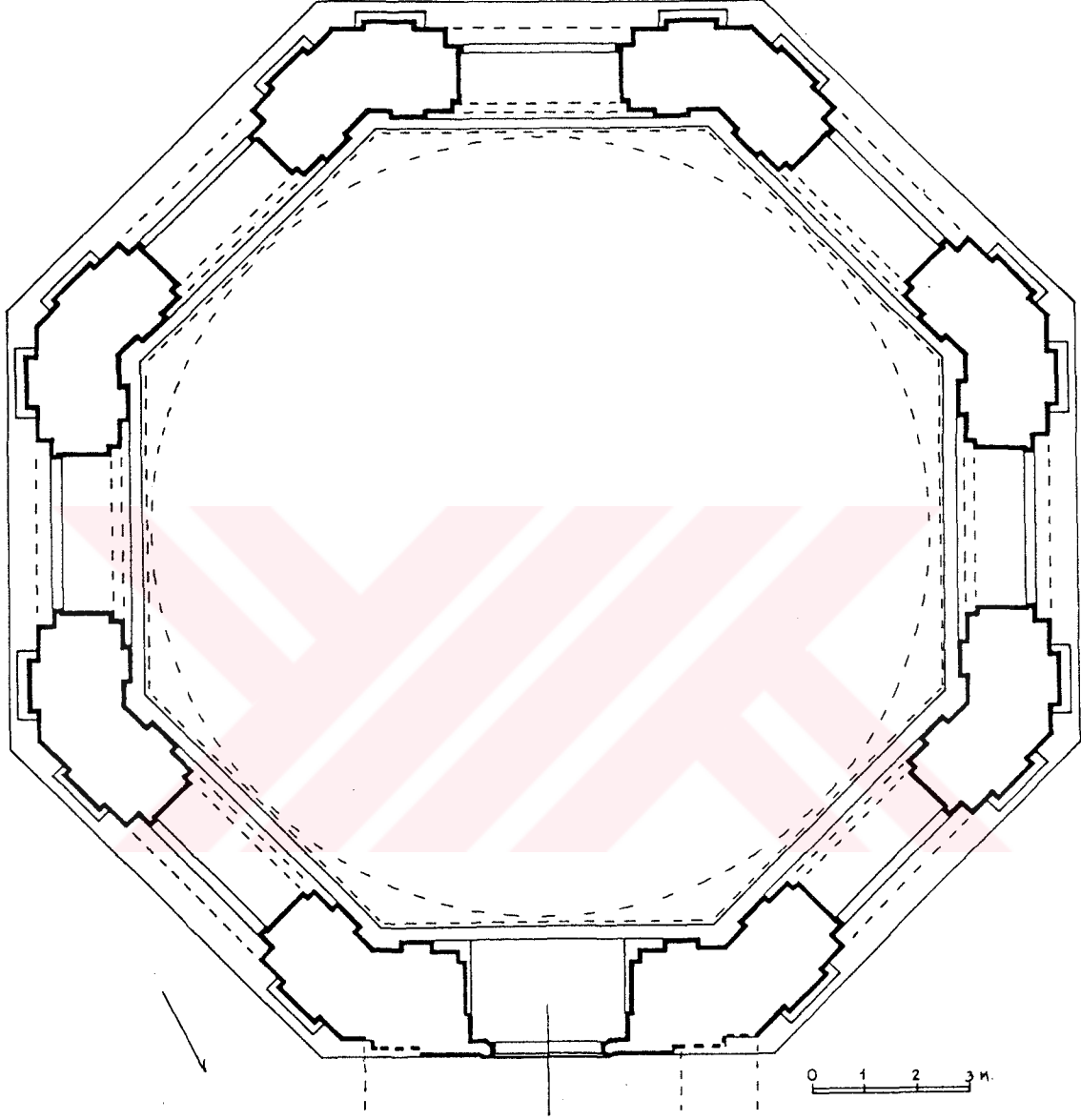
Fotoğraf 14. Hattat Mustafa Rakım Türbesi - genel görünüş.

Fotoğraf 15. Ebû Şeybet'ül-Hudrî ve Hamd'ül-Ensârî Türbesi - genel görünüş.

Fotoğraf 16. Mehmed-i Ensârî Türbesi - genel görünüş.

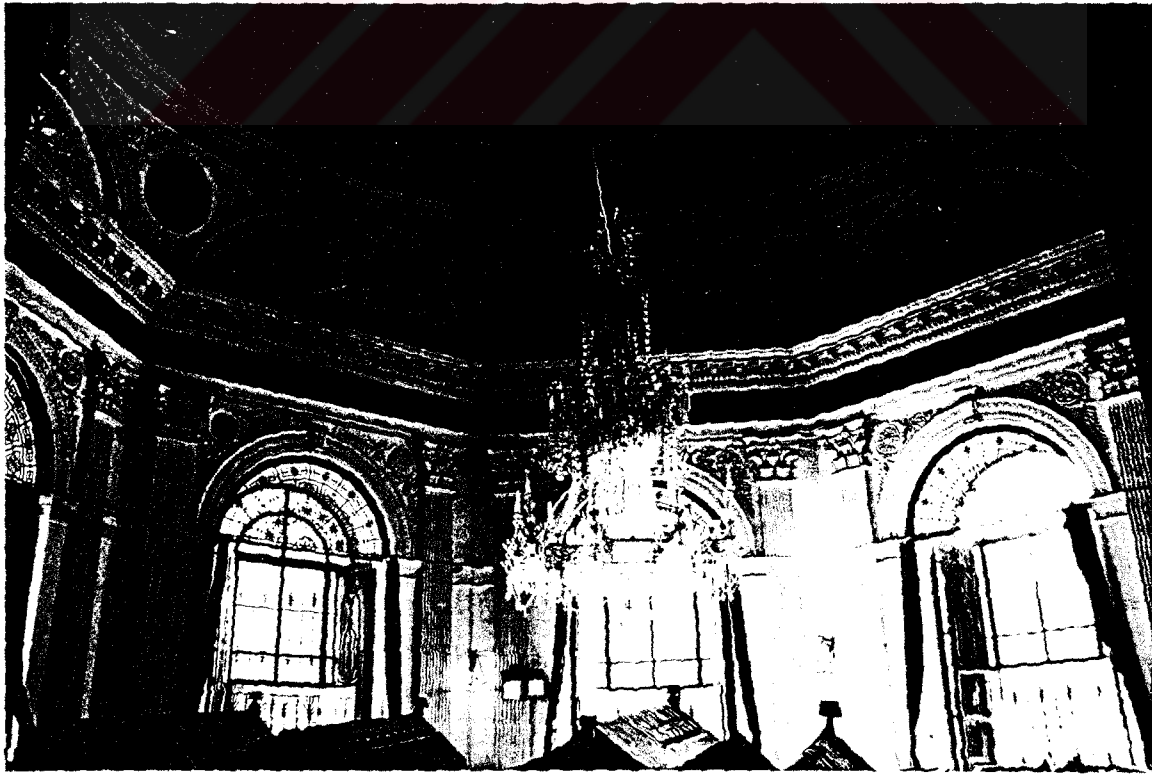
Plan 6. Sultan Mahmud Türbesi planı. (Önkal, 1992)

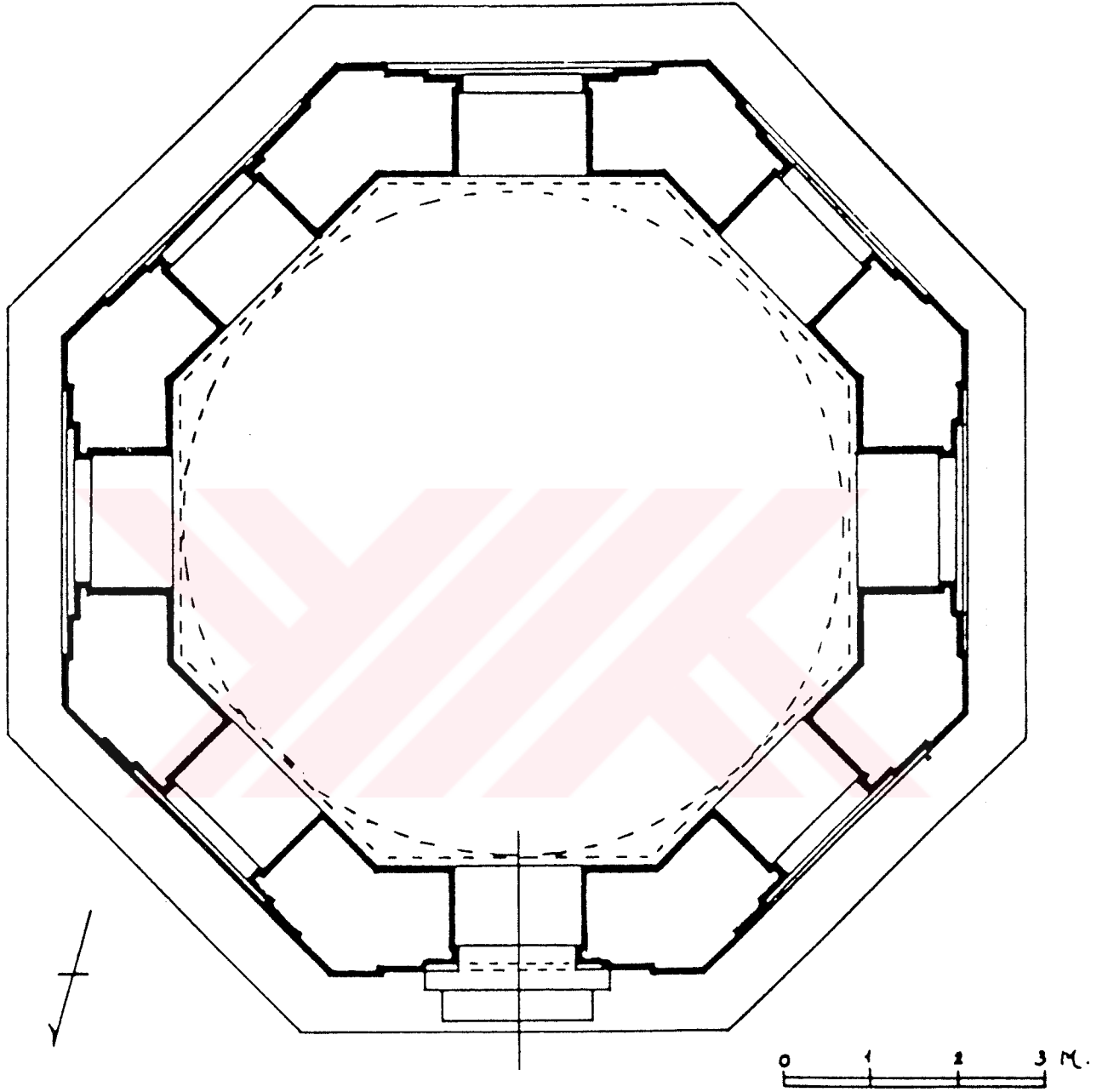
Resim 1. Sultan Mahmud Türbesi - genel görünüş. (Eldem, 1979)

Fotoğraf 17. Sultan Mahmud Türbesi - genel görünüş.

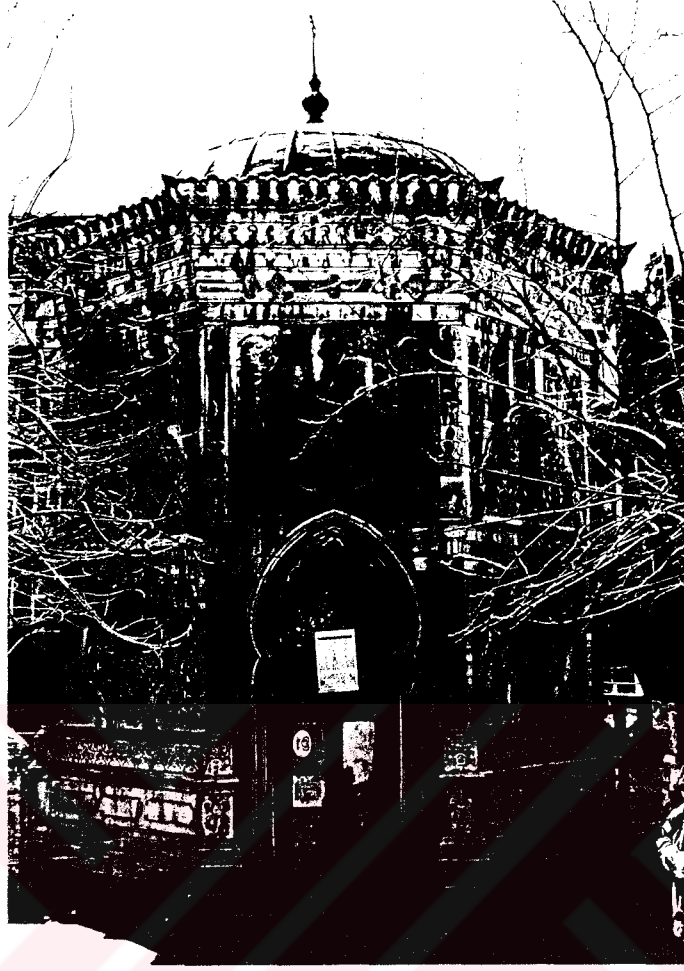
Fotoğraf 18. Sultan Mahmud Türbesi - içeriden görünüş.

Plan 7. Sultan Mecid Türbesi planı. (Önkal, 1992)

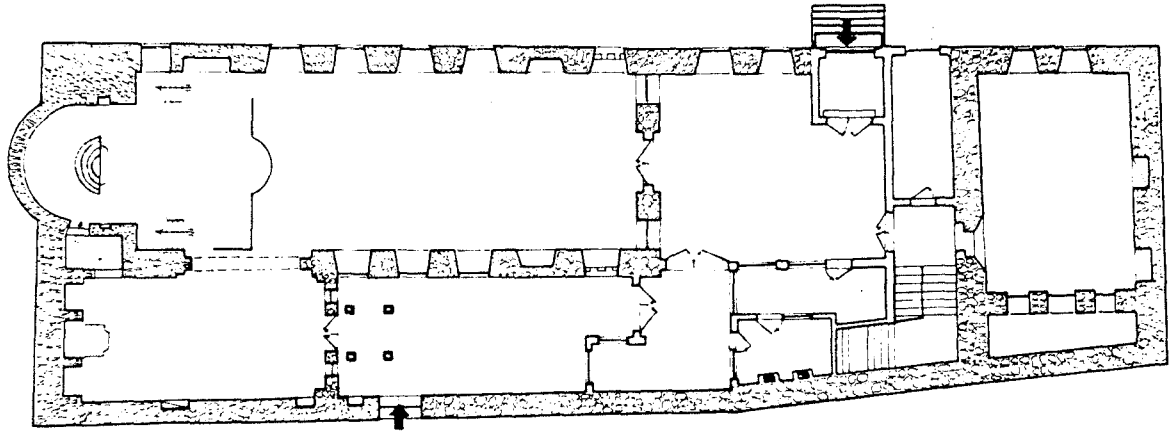
Fotoğraf 19. Sultan Mecid Türbesi - genel görünüş.

Fotoğraf 20. Fuad Paşa Türbesi - genel görünüş.

Fotoğraf 21. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi - genel görünüş.

NARLIKAPI SURPOHANNES KİLİSESİ
TADİLAT PROJESİ
ZEMİN KAT PLANI

ölçeği:1/200

Plan 8. İncilci Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi planı. (Barış, 1975)

Fotoğraf 22. İncilci Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi - genel görünüş.

Fotoğraf 23. Surp Harutyun Ermeni Kilisesi - genel görünüş.

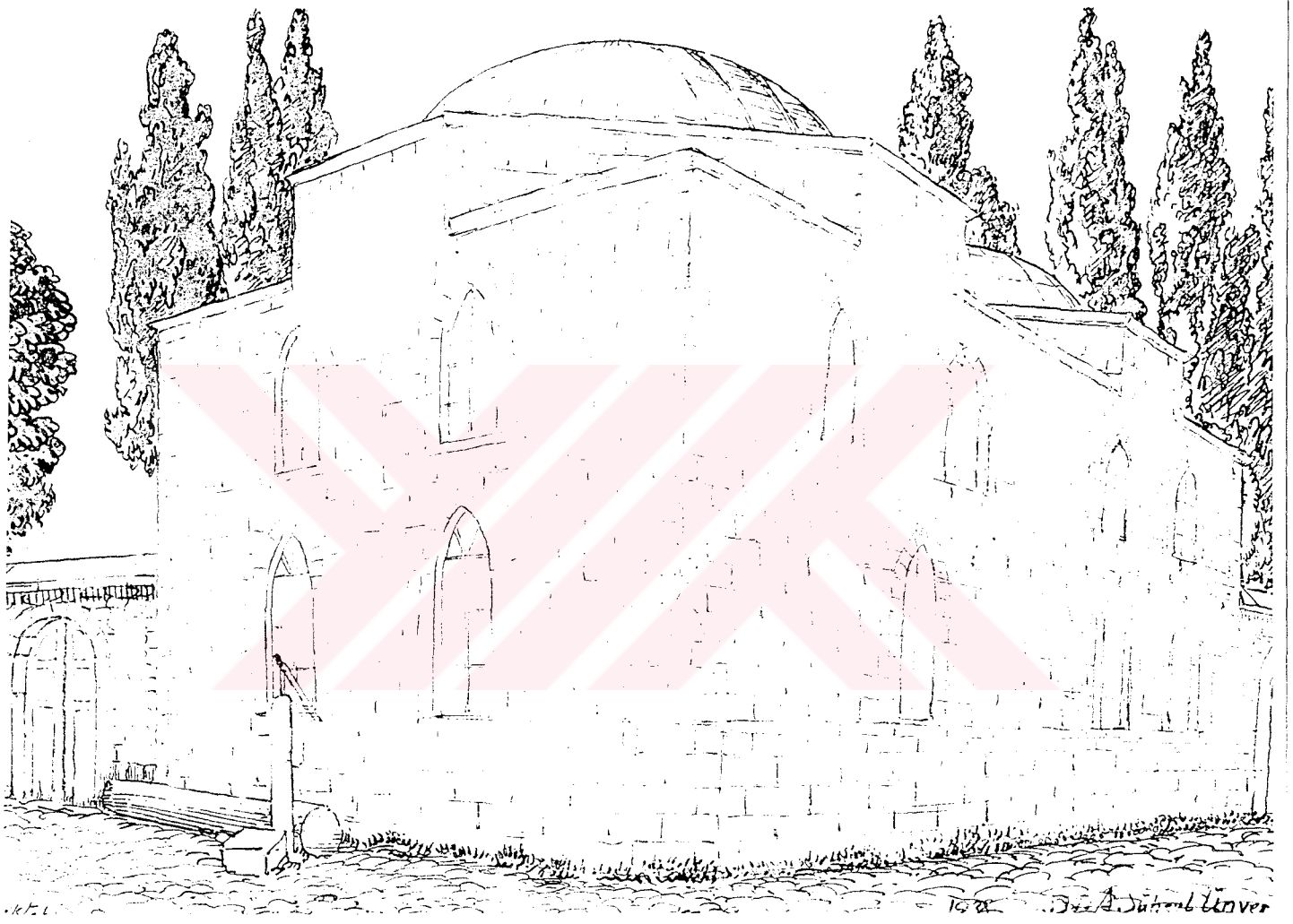
Fotoğraf 24. Kılğatir Surp Hagop Ermeni Kilisesi - genel görünüş.

Fotoğraf 25. Hattat Mustafa Rakım Medresesi - genel görünüş.

Fotoğraf 26. Bâlâ Mektebi - genel görünüş.

Resim.2. Davutpaşa Rüşdiyesi - genel görünüş. (Üner, 1996)

Fotoğraf 27. Yoakimyon Rum Kız Lisesi - genel görünüş.

Fotoğraf 28. Nunyan Kız Okulu - genel görünüş.

Fotoğraf 29. Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi - genel görünüş.

Resim 3. Valide Rüşdiyesi - genel görünüş. (Ünver, 1996)

Fotoğraf 30. Valide Rüşdiyesi - genel görünüş.

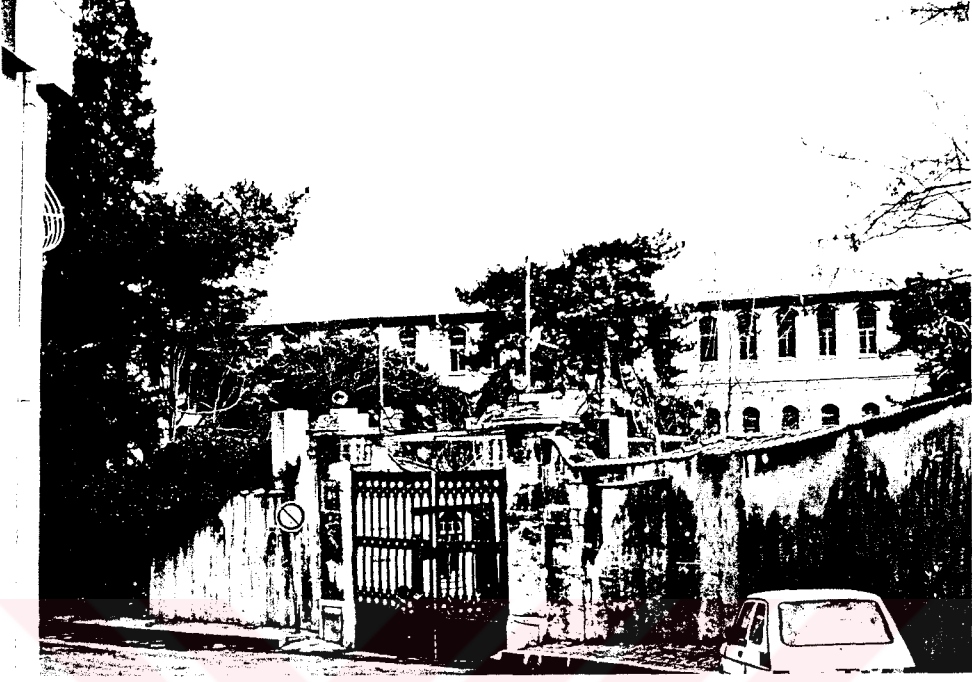
Fotoğraf 31. Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi - genel görünüş.

Fotoğraf 32. Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi - genel görünüş.

Fotoğraf 33. Fatih Askeri Rüşdiyesi - genel görünüş.

Fotoğraf 34. Darüşşafaka - genel görünüş.

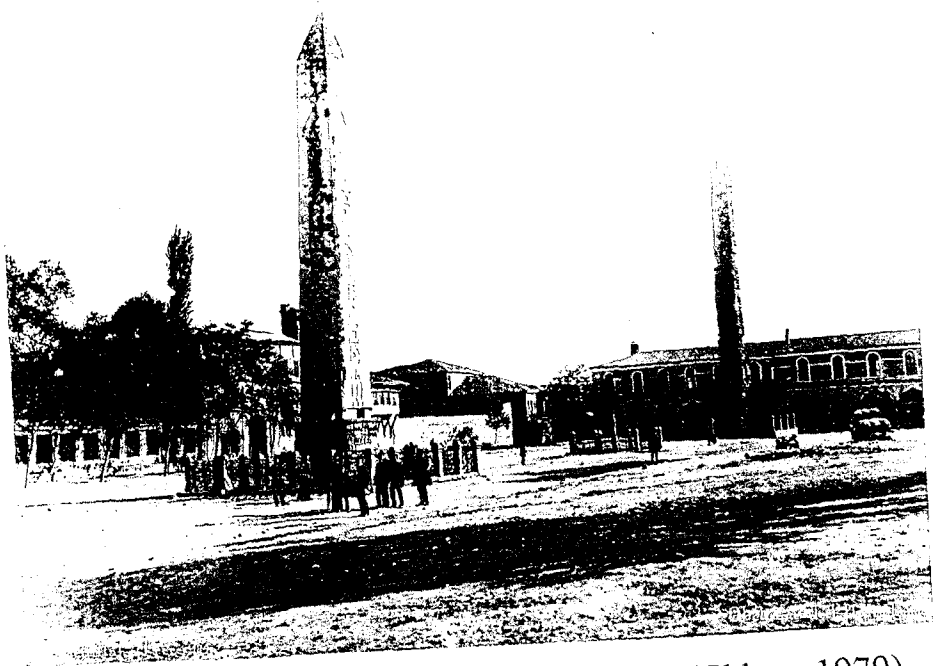
Fotoğraf 35. Mekteb-i Tıbbiye - genel görünüş.

Resim 4. Mekteb-i Tıbbiye - genel görünüş. (Eldem, 1979)

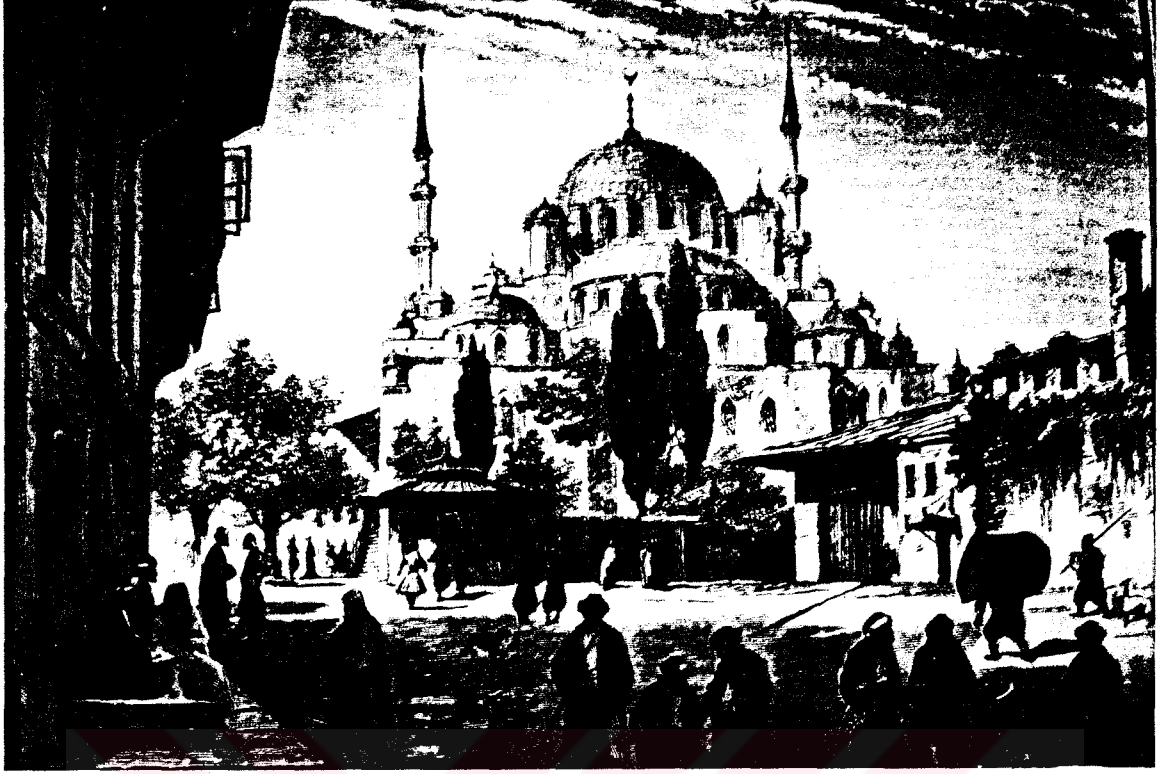
Fotoğraf 36. Mekteb-i Mülkiye-i Şahane - genel görünüş.

Resim 5. Mekteb-i Sanayi - genel görünüş. (Eldem, 1979)

Fotoğraf 37. Kütüphane-i Umumi-i Osmanî - genel görünüş.

Gravür 1. Yeni Cami Muvakkithanesi ve Postahane-i Âmire - genel görünüş.
(Gravürlerle Türkiye, 1996)

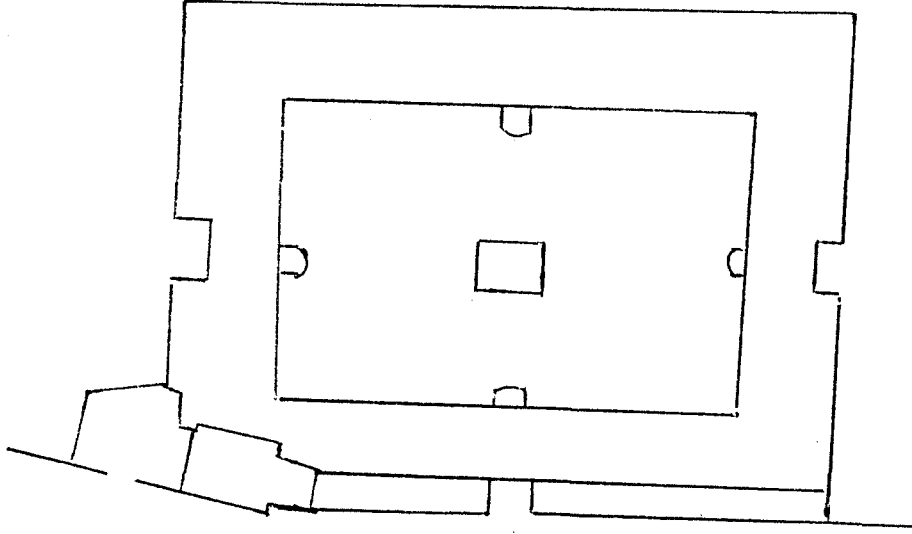
Fotoğraf 38. Yeni Cami Muvakkithanesi - genel görünüş.

Gravür 2. Ayasofya Muvakkithanesi - genel görünüş. (Gravürlerle Türkiye, 1996)

Fotoğraf 39. Ayasofya Muvakkithanesi - genel görünüş.

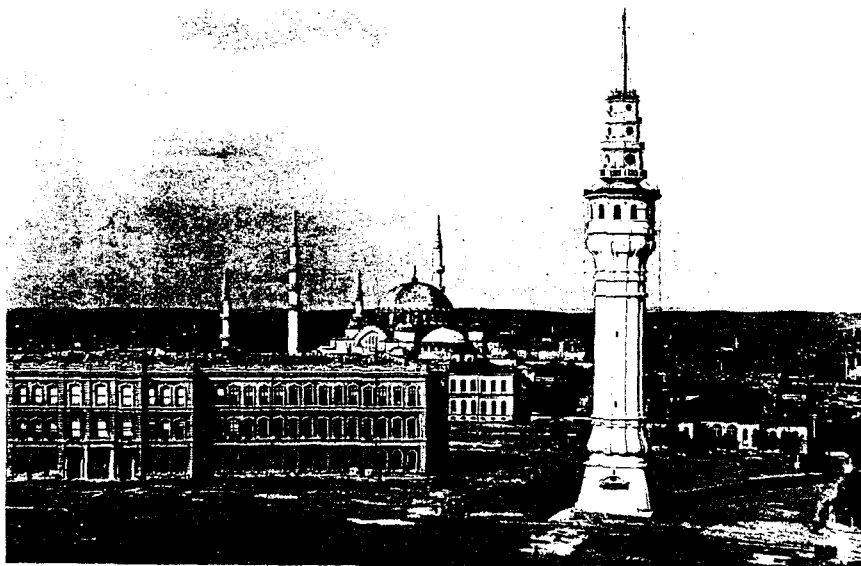
Plan 9. Valide Hastahanesi planı. (Ayverdi Haritası, 1978)

Fotograf 40. Valide Hastahanesi - genel görünüş.

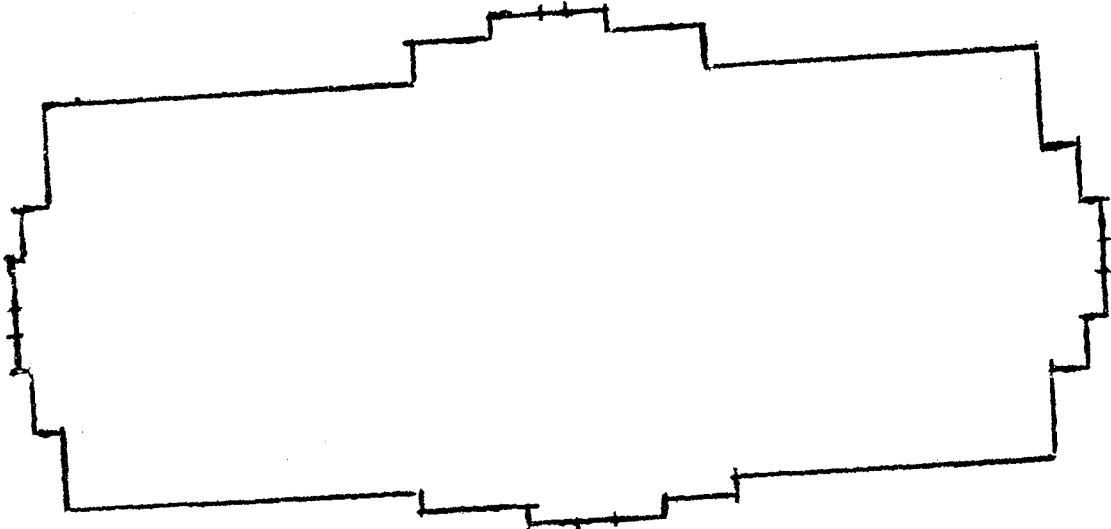
Resim 6. Ahşap Bab-ı Seraskerî binası - genel görünüş. (Özendes, 1999)

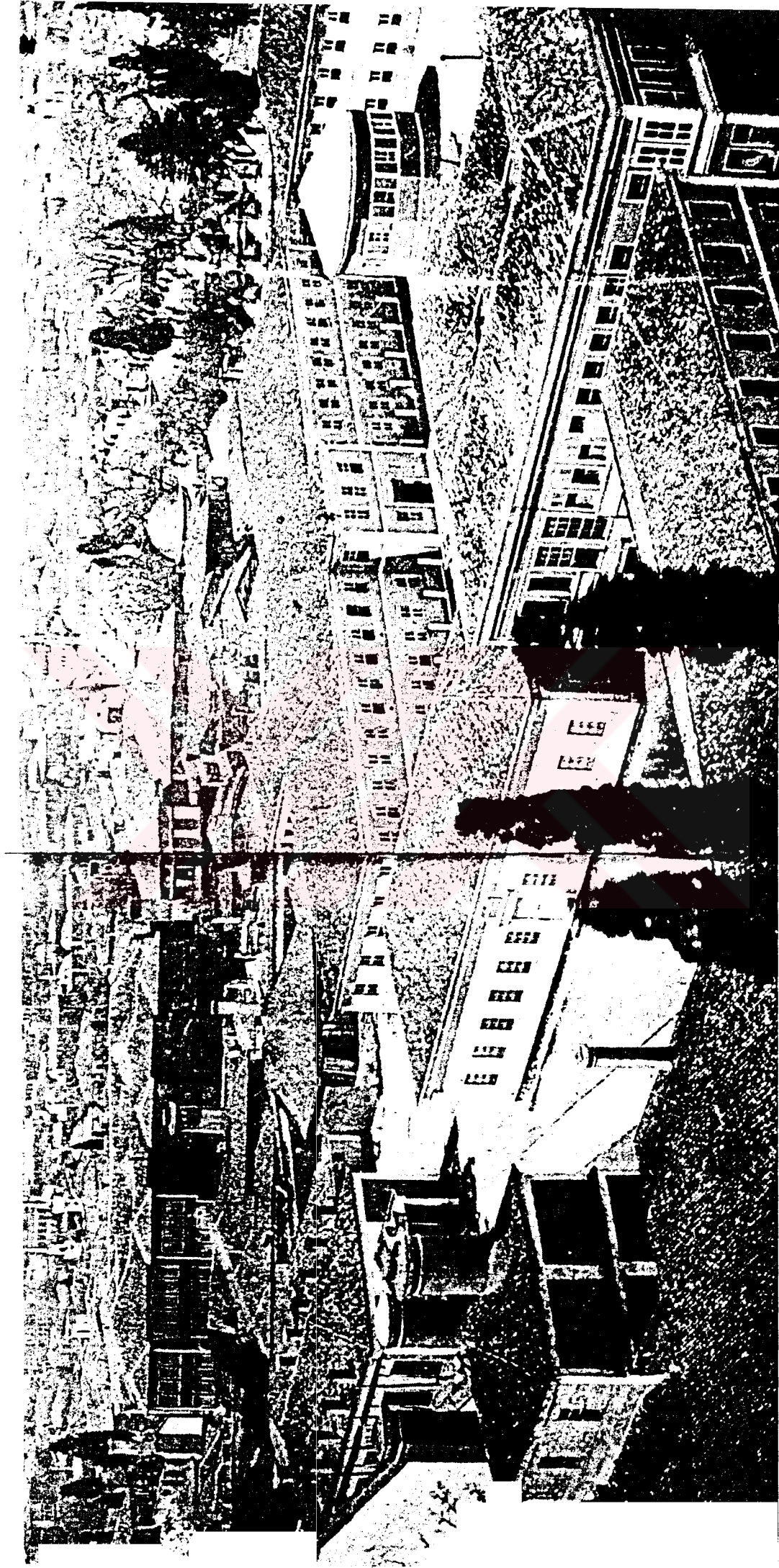
Resim 7. 1864-1866 yılları arasında Bourgeois tarafından inşa edilen kagir bina
Ve Beyazıt Yangın Kulesi- genel görünüş. (Özendes, 1999)

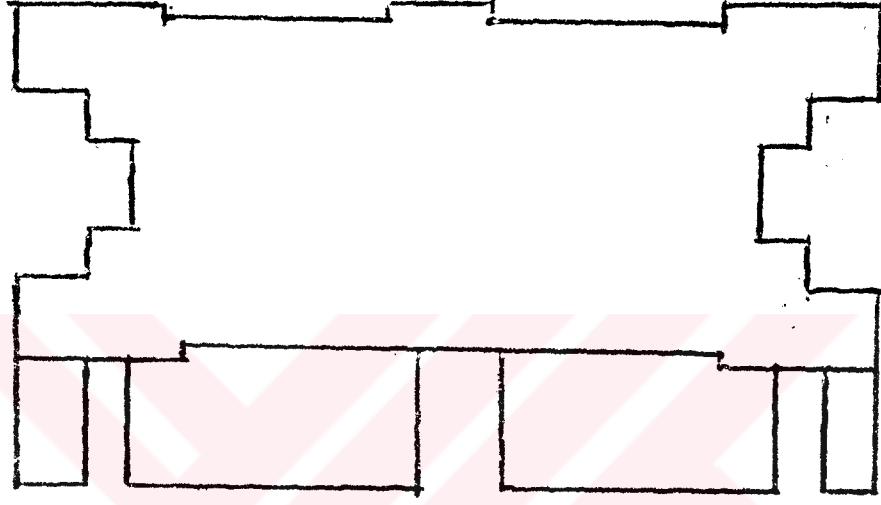
Fotoğraf 41. Daire-i Umur-ı Askeriye - genel görünüş.

Plan 10. Daire-i Umur-ı Askeriye planı. (Ayverdi Haritası, 1978)

Resim 8. Daire-i Umur-ı Askeriye ve Bağlı Yapıları - Hamam, Bab-ı Seraskeri
Hastahanesi, Arabalık, Matbah, Tamirhane, Ahır - genel görünüş. (Eldem, 1979)

Plan 11. Kışla-yı Hümayun planı. (Ayverdi Haritası, 1978)

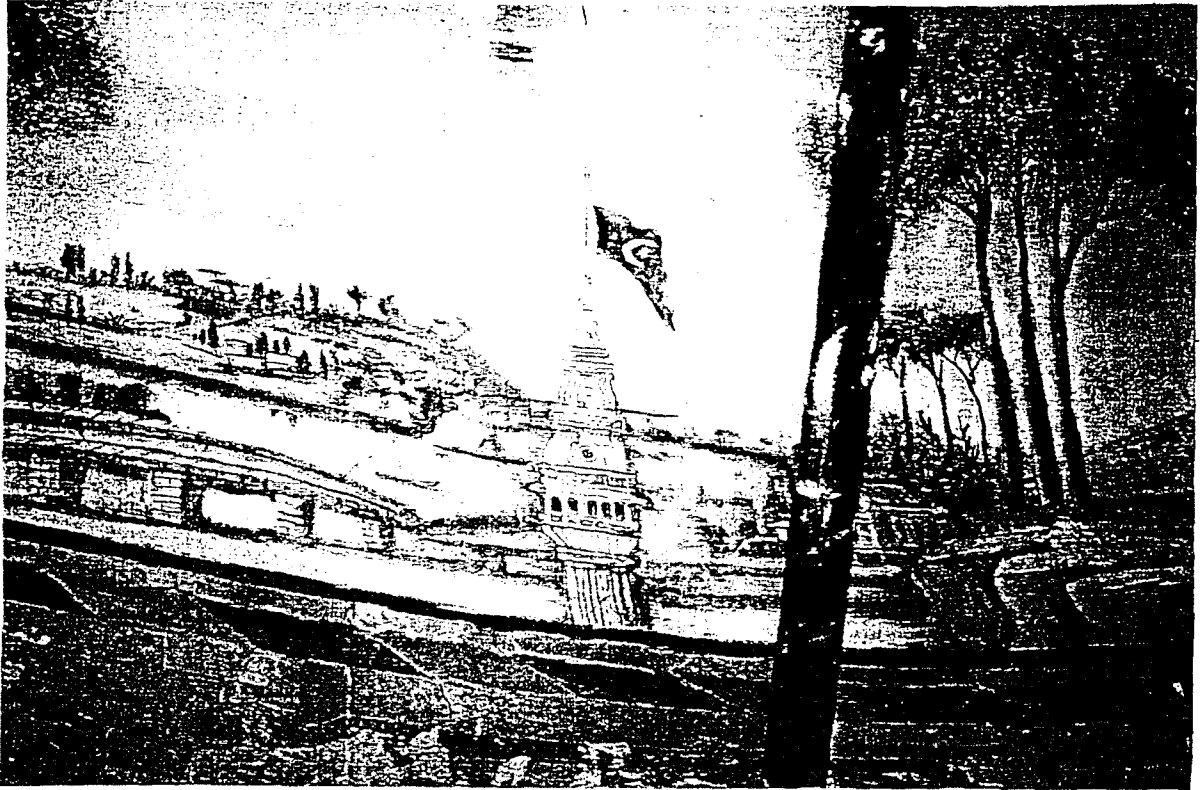
Resim 9. 1860'larda Süleymaniye Kışlası, Cebekane, Kışla-yı Hümayun - genel görünüş. (Eldem, 1979)

Resim 10. 1870'lerde Süleymaniye Kışlası, Cebelhane, Kışla-yı Hümayun-genel görünüş. (Eldem, 1979)

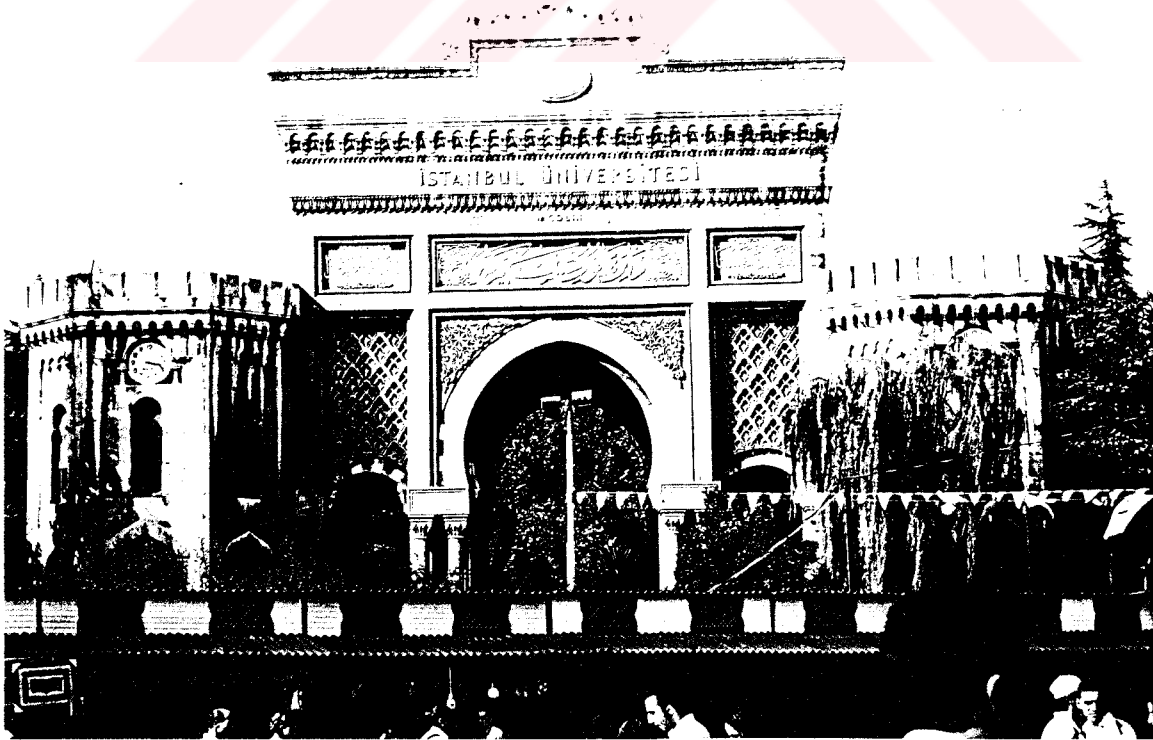
Fotoğraf 42. Beyazid Yangın Kulesi - genel görünüş.

Fotoğraf 43. Beyazid Yangın Kulesi - iç mekânda yer alan duvar resmi. (Okçuoğlu)

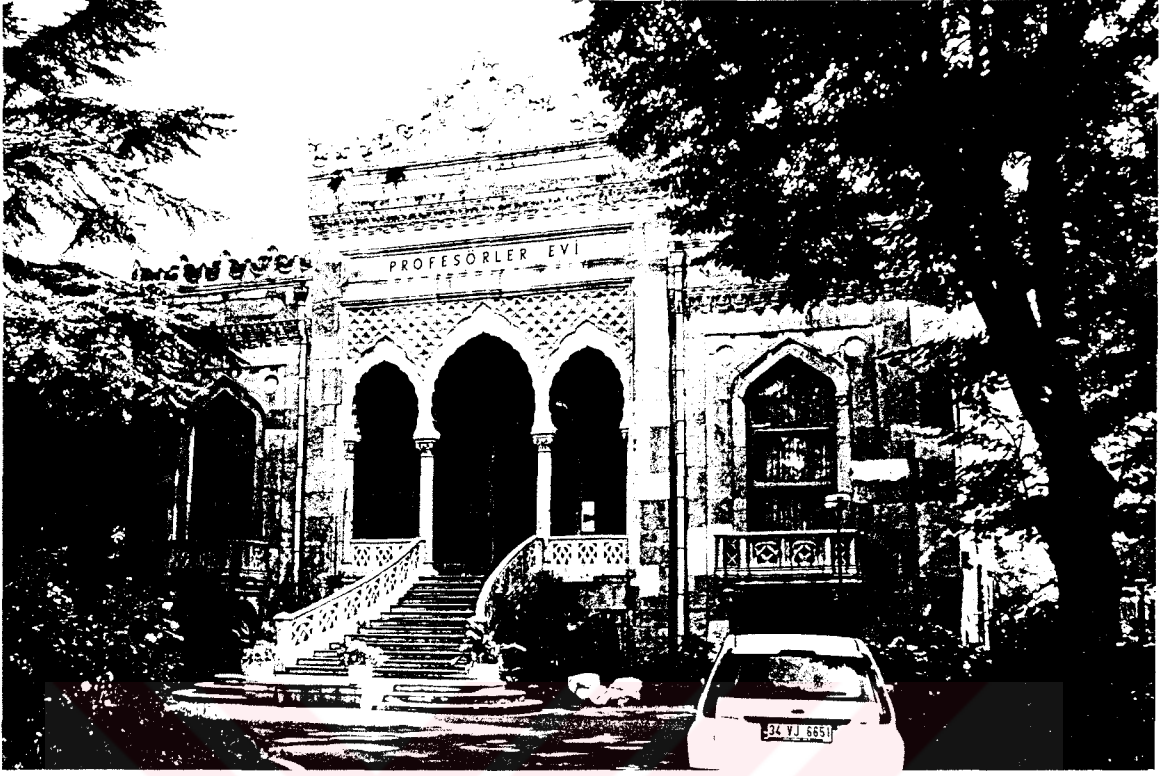
Resim 11. 1890'lı yıllarda taht kapı - genel görünüş. (Özendes, 1999)

Fotoğraf 44. Taht Kapı - genel görünüş.

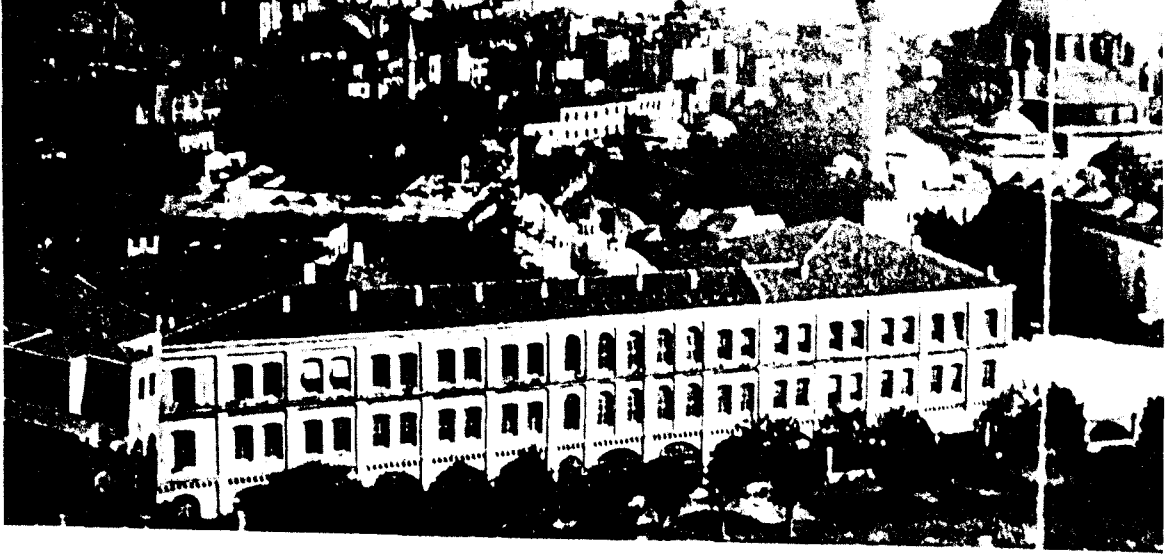
Resim 12. Taht kapı ve iki yanındaki köşkler - Maliye Hazine-i Celilesi, Beytülmal ve Masarifat Muhasebesi, Vezne Dairesi, Evrak Hazinesi – genel görünüş (Öztuncay, 2003)

Fotoğraf 45. Köşk - genel görünüş.

Fotoğraf 46: Süleymaniye Kapısı - genel görünüş.

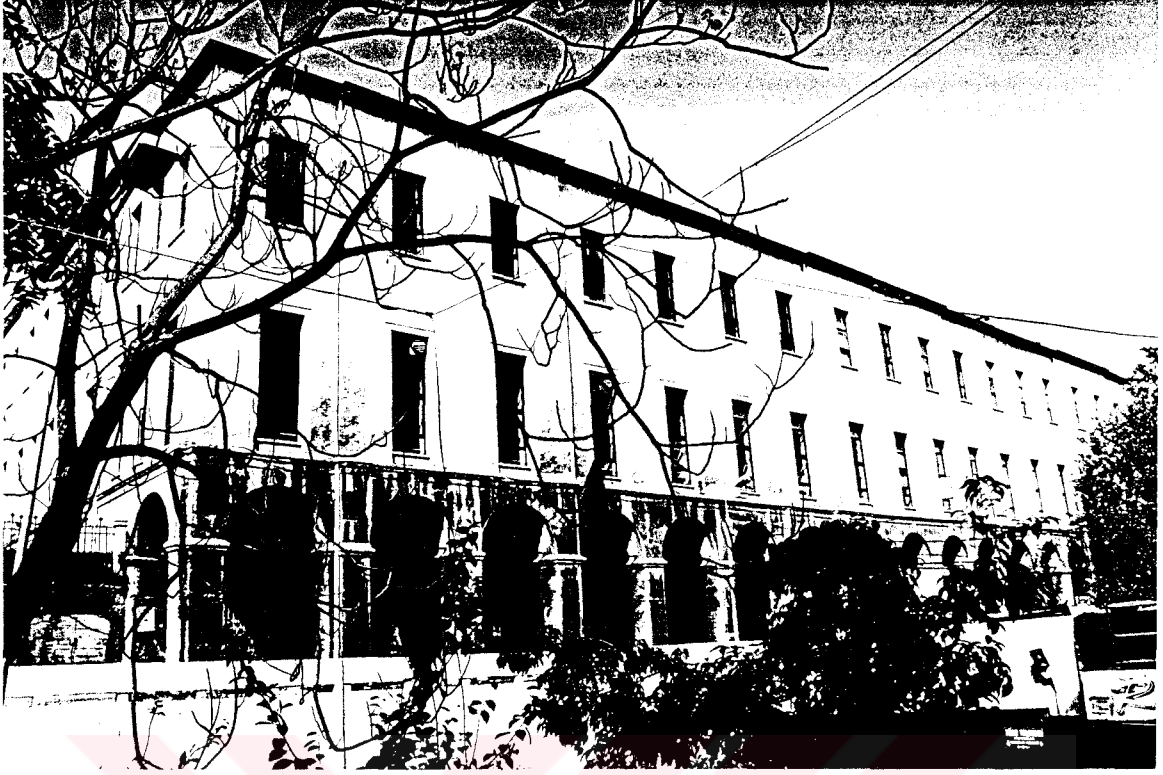
Resim 13. Misafirhane-i Askeri - genel görünüş. (Öztuncay, 2003)

Fotoğraf 47. Misafirhane-i Askeri - genel görünüş.

Рисим 14 Раһ-и Фетваненали - ғенел гөринүс. (Еldem, 1979)

Fotoğraf 49. Maliye Hazine-i Celilesi - genel görünüş.

Resim 16. Bab-ı Âli - genel görünüş. (Eldem, 1979)

Gravür 3. Bab-ı Âli - genel görünüş. (Gravürlerle Türkiye, 1996)

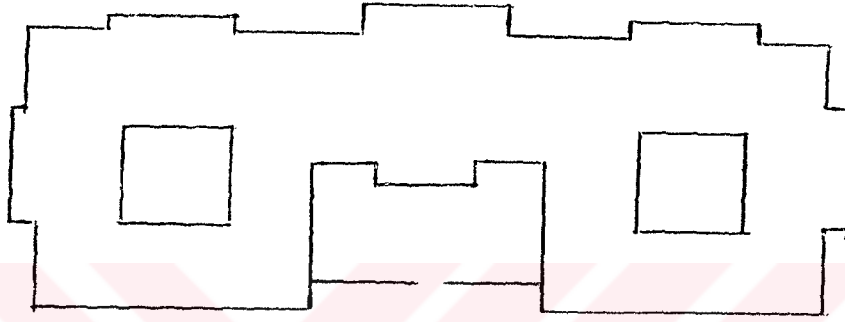
Fotoğraf 50. Bab-ı Âli – ana giriş kapısı.

Fotoğraf 51. Bab-ı Âli - genel görünüş.

Fotoğraf 52. Hazine-i Evrak - genel görünüş.

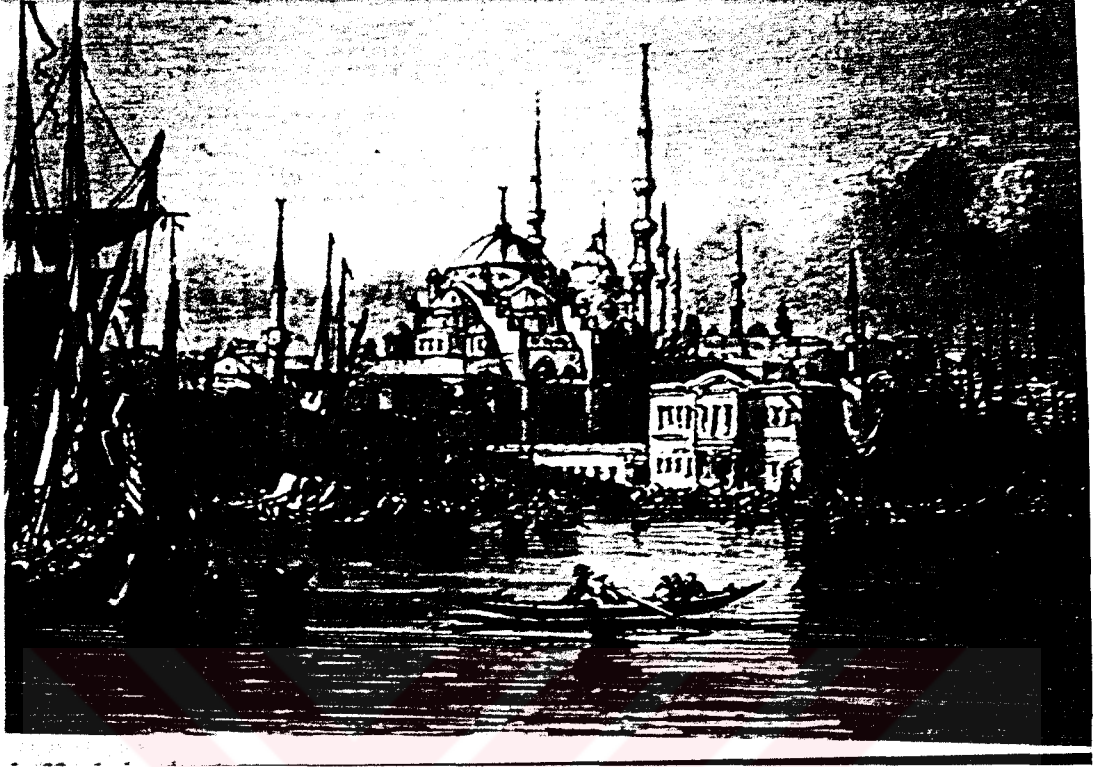
Plan 12. Evkaf, Adliye ve Ticarethane Dairesi planı (Ayverdi Haritası, 1978)

Resim 17. Evkaf, Adliye ve Ticarethane Dairesi - ön cepheden genel görünüş.
(Özendes, 1999)

Resim 18. Evkaf, Adliye ve Ticarethane Dairesi - arka cepheden genel görünüş.
(Eldem, 1979)

Gravür 4. Rüşumat Dairesi - genel görünüş. (Arslan, 1992)

Fotoğraf 53. İran Sefareti - genel görünüş.

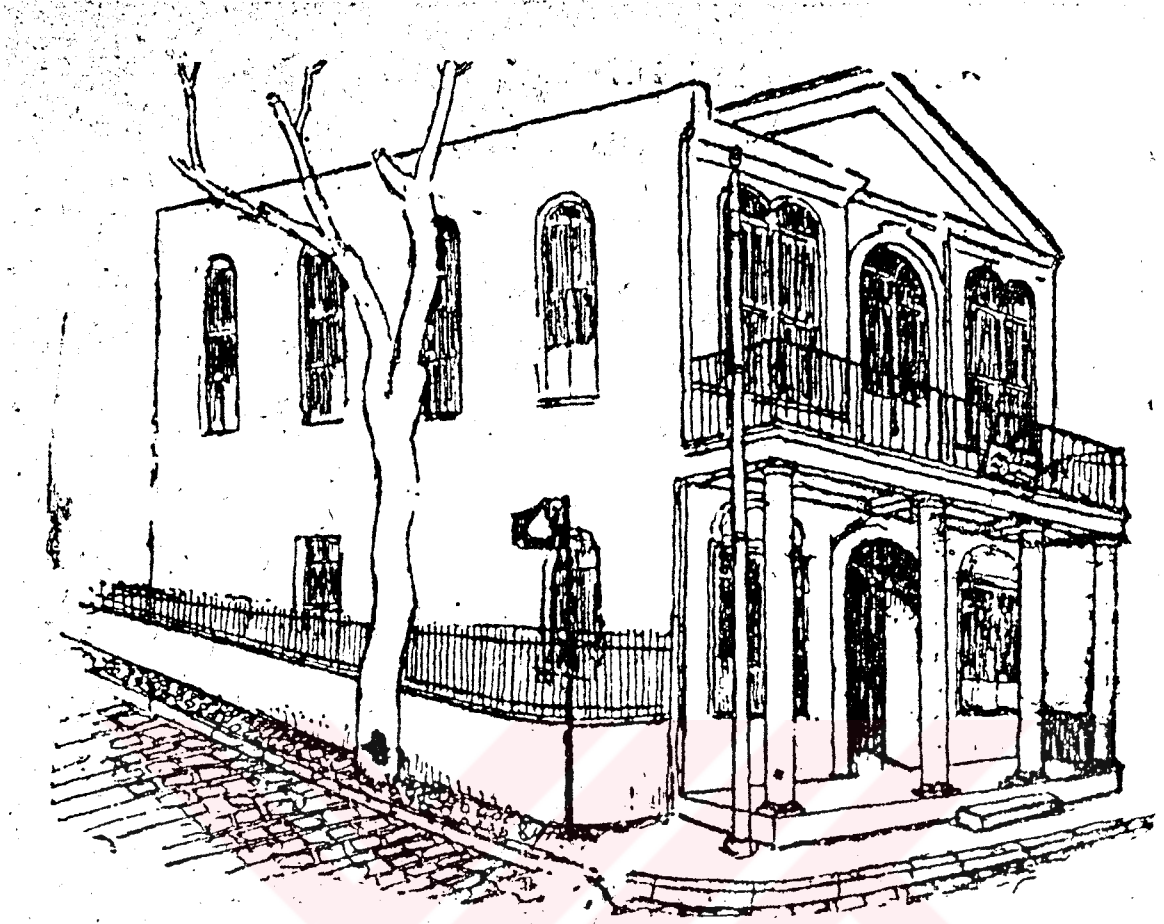
Fig. 10. Defeat of the Millat Rahesi - on the right (Eldem, 1979)

Resim 20. Postahane-i Âmire - genel görünüş. (Ünver, 1996)

Resim 21. Telgrafhane - genel görünüş. (Eyice, 1984,: 72)

Resim 22. Aksaray Karakolu - genel görünüş. (Koçu, 1960-61: 538)

Resim 23. Aksaray Karakolu - genel görünüş. (Tanman, 1994: 123)

Fotoğraf 54. Hırka-i Şerif Karakolu - genel görünüş.

Fotoğraf 55. Kadirga Karakolu - genel görünüş.

Fotoğraf 56. Fatih Karakolu - genel görünüş.

Fotoğraf 57. Fener Karakolu - genel görünüş.

Fotoğraf 59. Çarşamba Karakolu - genel görünüş.

Resim 24. Yalı Köşkü Karakolu - genel görünüş. (Öztuncay, 2003)

Fotoğraf 60. Yenibahçe Karakolu - genel görünüş.

Resim 25. Galata Köprüsü - ilk inşası- genel görünüş. (Fotografiska, 1984)

Resim 26. Galata Köprüsü - genel görünüş. (Fotografiska, 1984)

Fotoğraf 61. Üçüncü Yeri Kapısı –genel görünüş.

Gravür 5. Unkapanı Köprüsü - genel görünüş. (Arslan, 1992)

Resim 27. Araba Vapuru İskelesi - genel görünüş. (Schiele, 1988)

Fotoğraf 62. Ayvansaray Vapur İskelesi - genel görünüş.

Fotoğraf 63. Fener İskelesi - genel görünüş.

Fotoğraf 64. Yedikule Tren İstasyonu - genel görünüş.

Fotoğraf 65. Yıldız Hanı - genel görünüş.

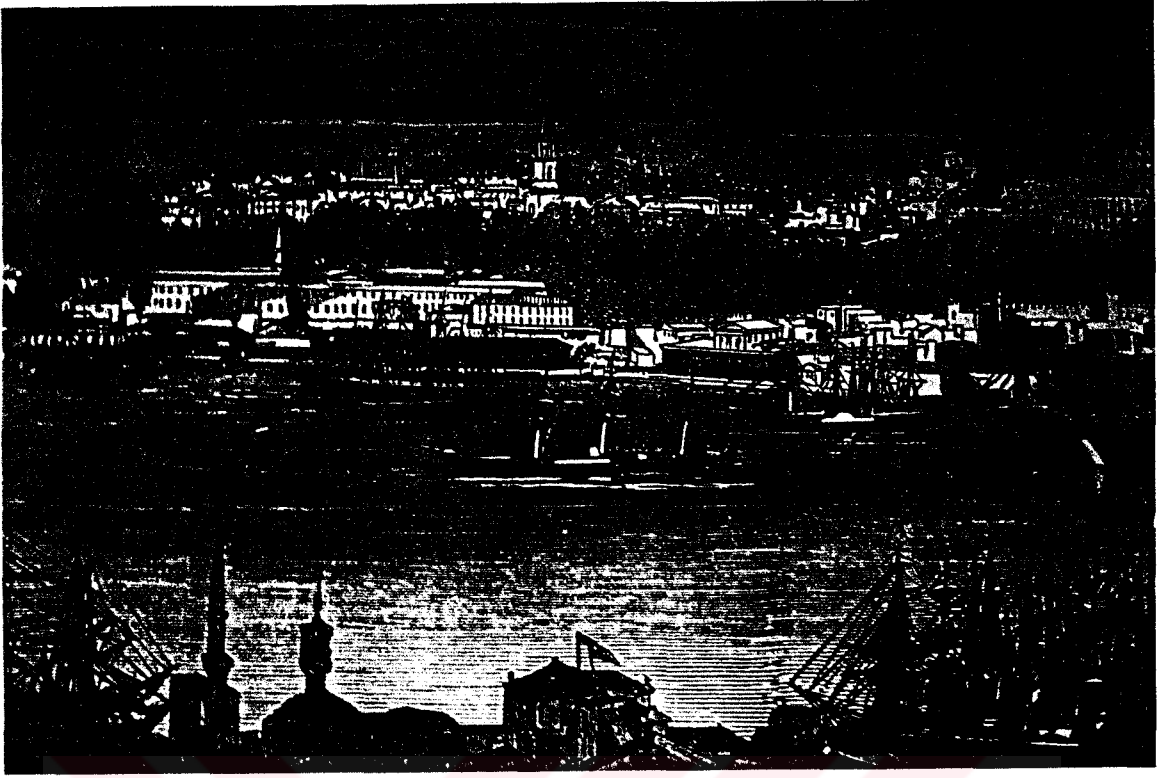
Fotoğraf 66. Kuşakçı Hanı - genel görünüş.

Fotoğraf 67. Kamanto Hanı - genel görünüş.

Resim 28. Yalı Köşkü Fabrikası - genel görünüş. (Öztuncay, 2003)

Gravür 6. Yalı Köşkü Fabrikası ve İdare-i Mahsusa Fabrikası - genel görünüş.
(Gravürlerle Türkiye, 1996)

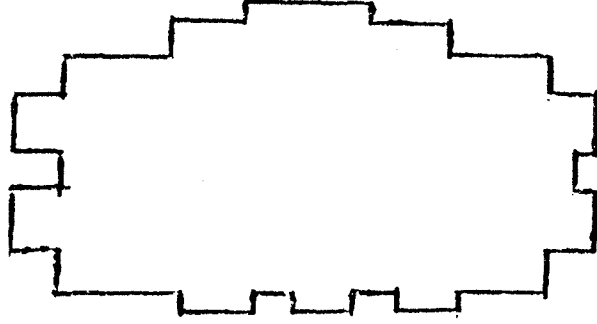
Fotoğraf 68. Yedikule Havagazı Fabrikası, Gazhane Havuzu - genel görünüş.

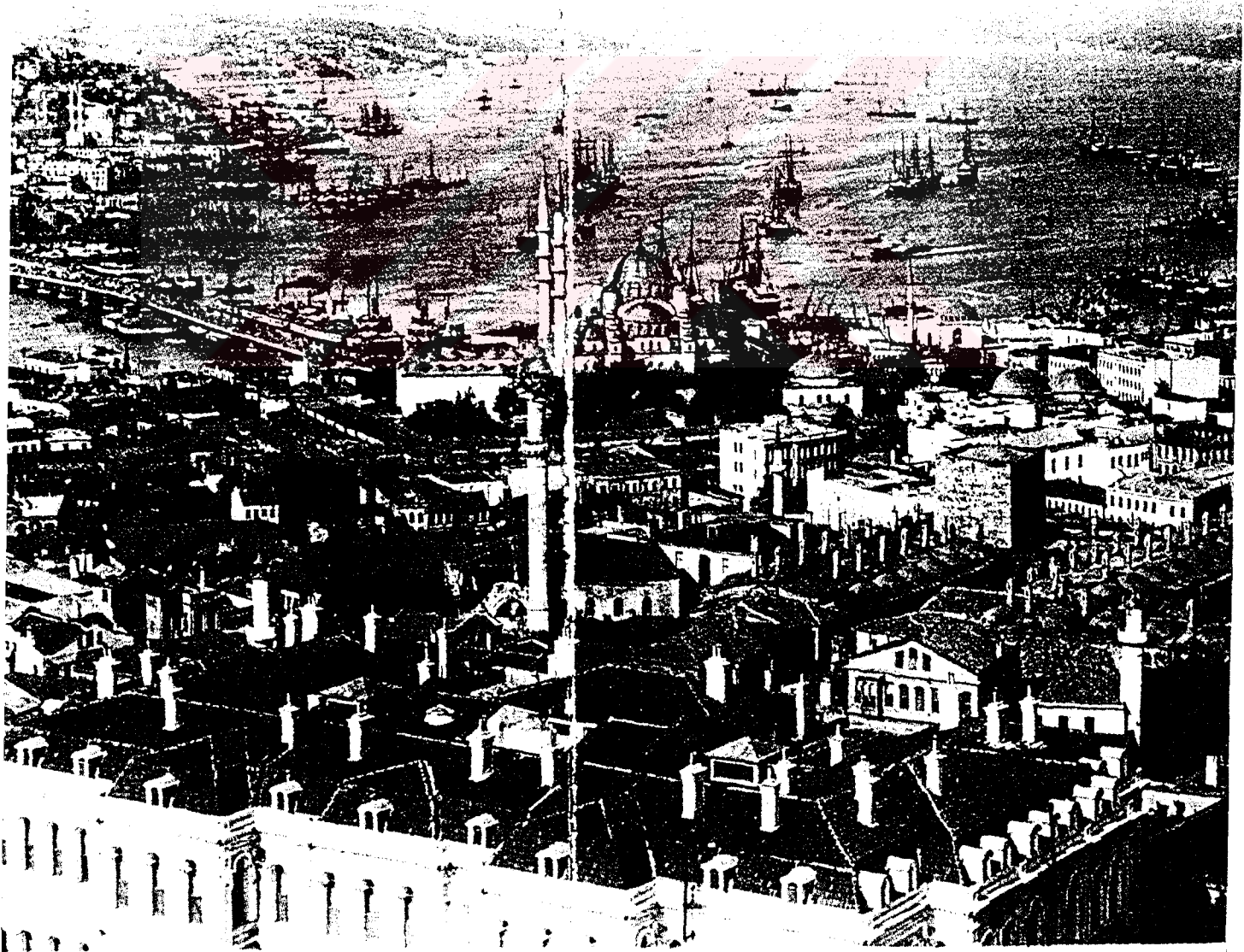
Fotoğraf 69. Alay K     - genel g  r  n    .

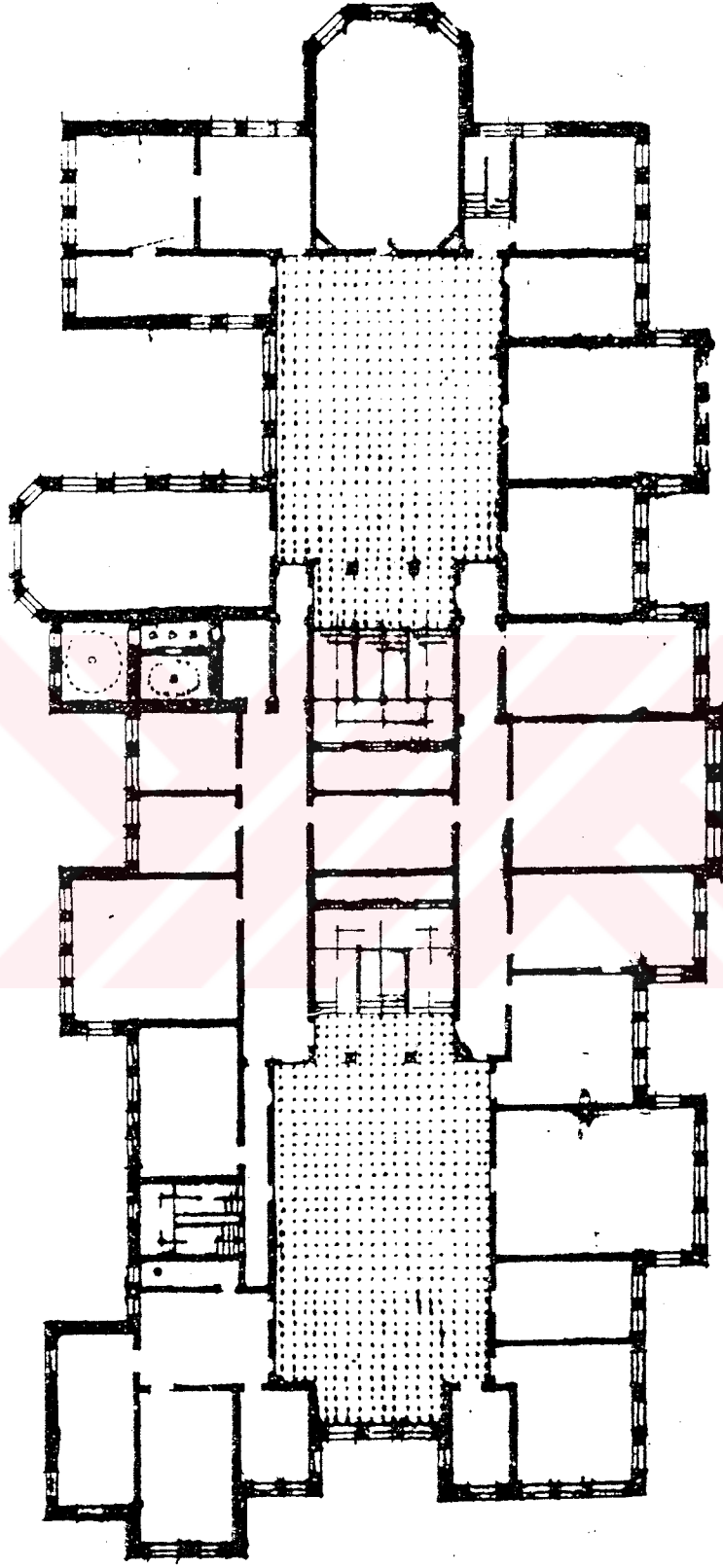
Fotoğraf 70. Mecidiye K     - genel g  r  n    .

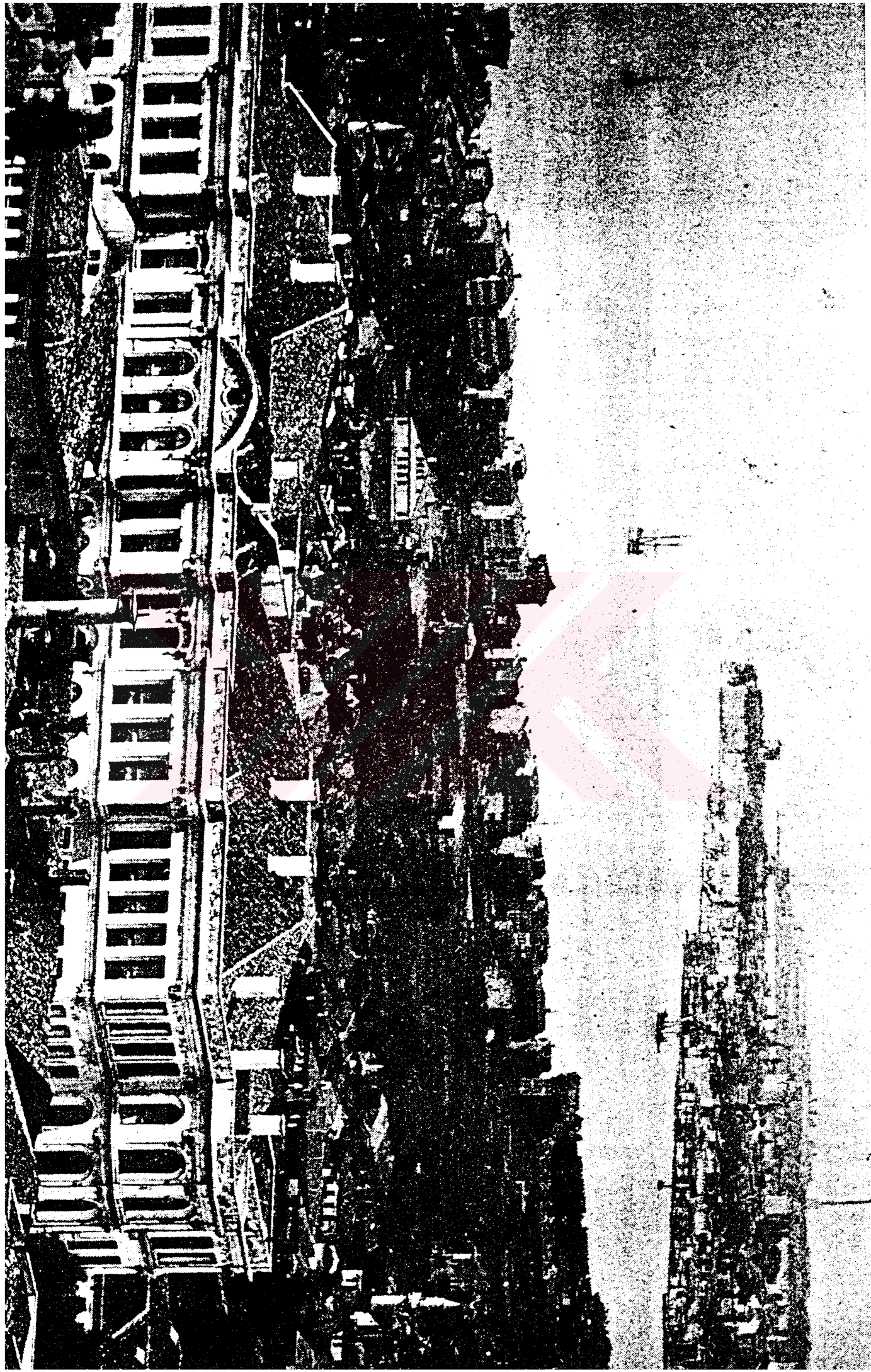
Plan 13. Âli Paşa Sarayı planı (Ayverdi Haritası, 1978)

Resim 29. Âli Paşa Sarayı - genel görünüş. (Öztuncay, 2003)

Plan 14. Mısırılı Kâmil Paşa Konağı planı (Eldem, 1968)

Fotoğraf 71. Suphi Paşa Konağı - genel görünüş.

Fotoğraf 72. Rauf Paşa Konağı - genel görünüş.

Fotoğraf 73. Âsım Paşa Konağı - genel görünüş.

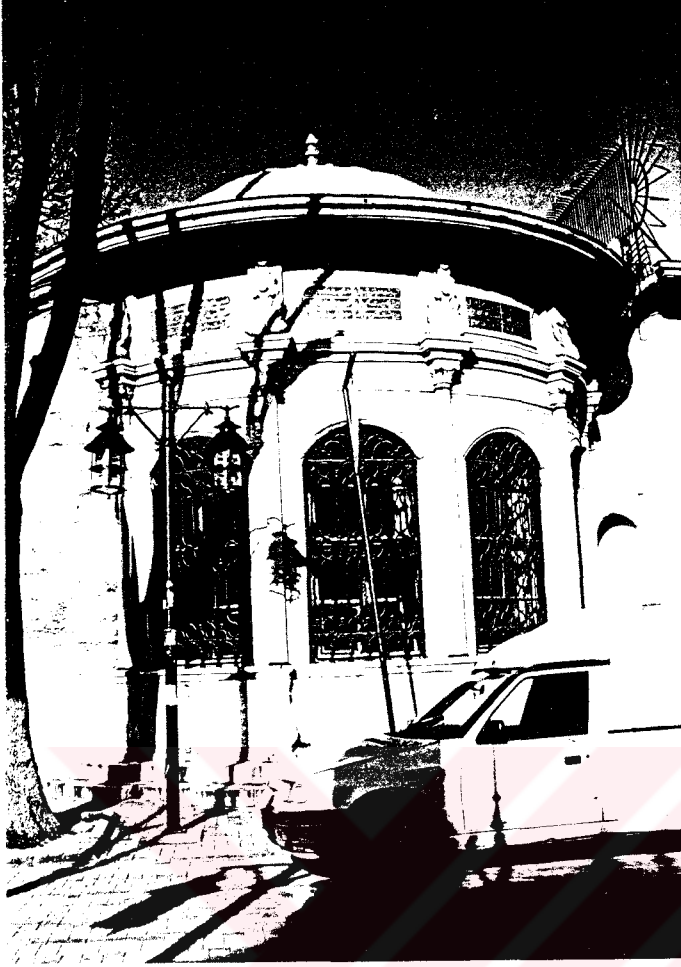
Fotoğraf 74. İsmail Ağa Çeşmesi - genel görünüş.

Fotoğraf 75. Hacı Arif Ağa Çeşmesi - genel görünüş.

Fotoğraf 76. Horhor Çeşmesi - genel görünüş.

Fotoğraf 77. Nakşidil Valide Sebili - genel görünüş.

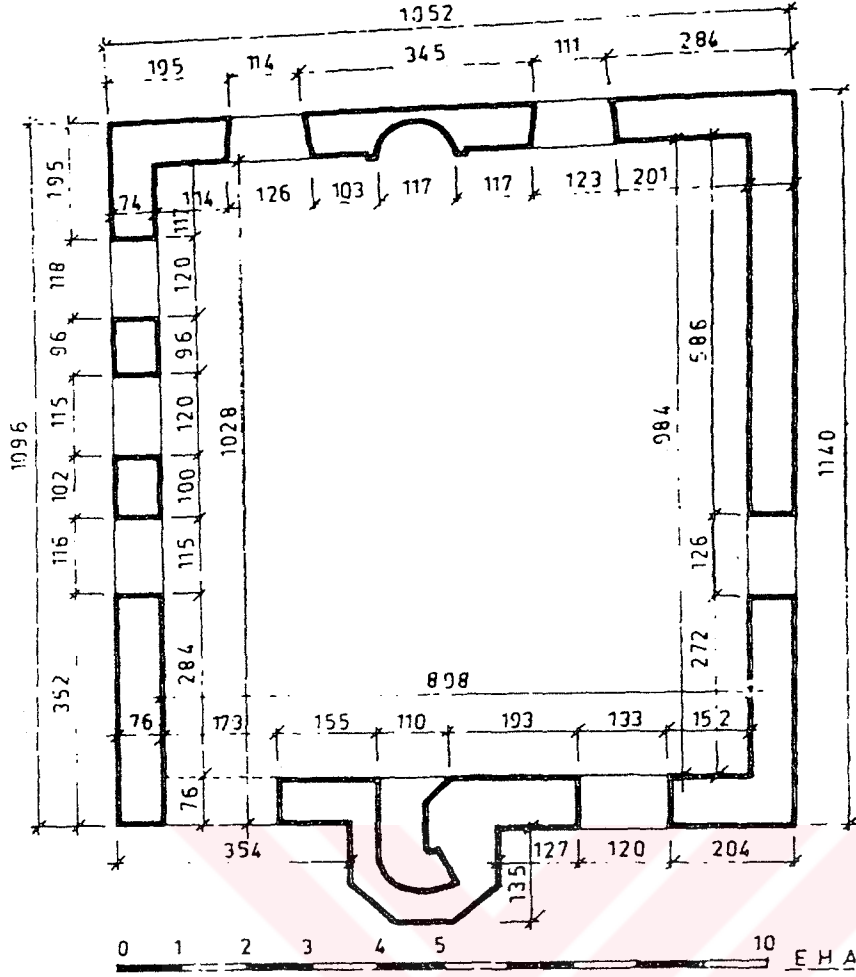
Fotoğraf 78. Olanlar Dergâhı Sebili - genel görünüş.

Fotoğraf 79. Derviş Ali Camii - genel görünüş.

Fotoğraf 80. Kapı Ağıası Camii - genel görünüş.

Plan 15. Salih Paşa Camii planı.(Eminönü Camileri, 1978)

Fotoğraf 81. Salih Paşa Camii - genel görünüş.

Fotoğraf 82. Kasım Gönani Camii - genel görünüş.

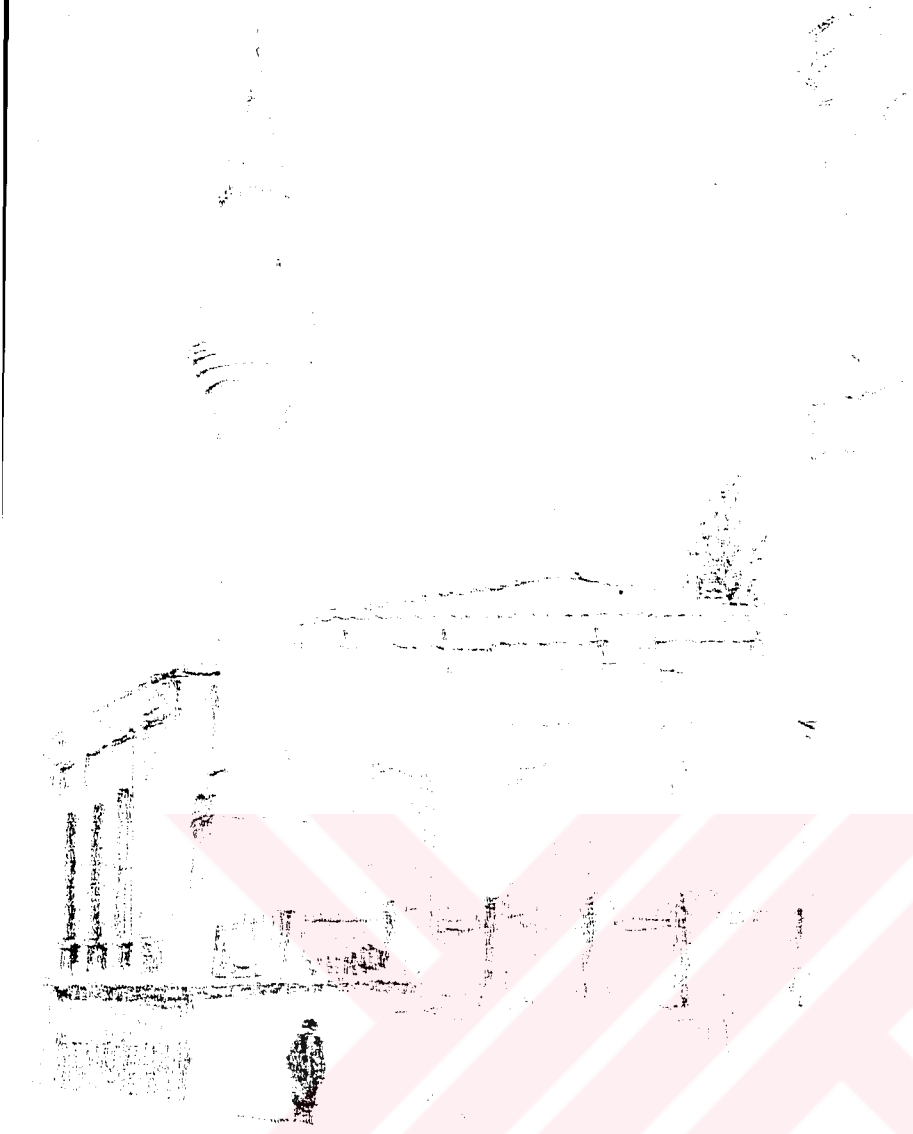
Fotoğraf 83. Cebecibaşı Camii - genel görünüş.

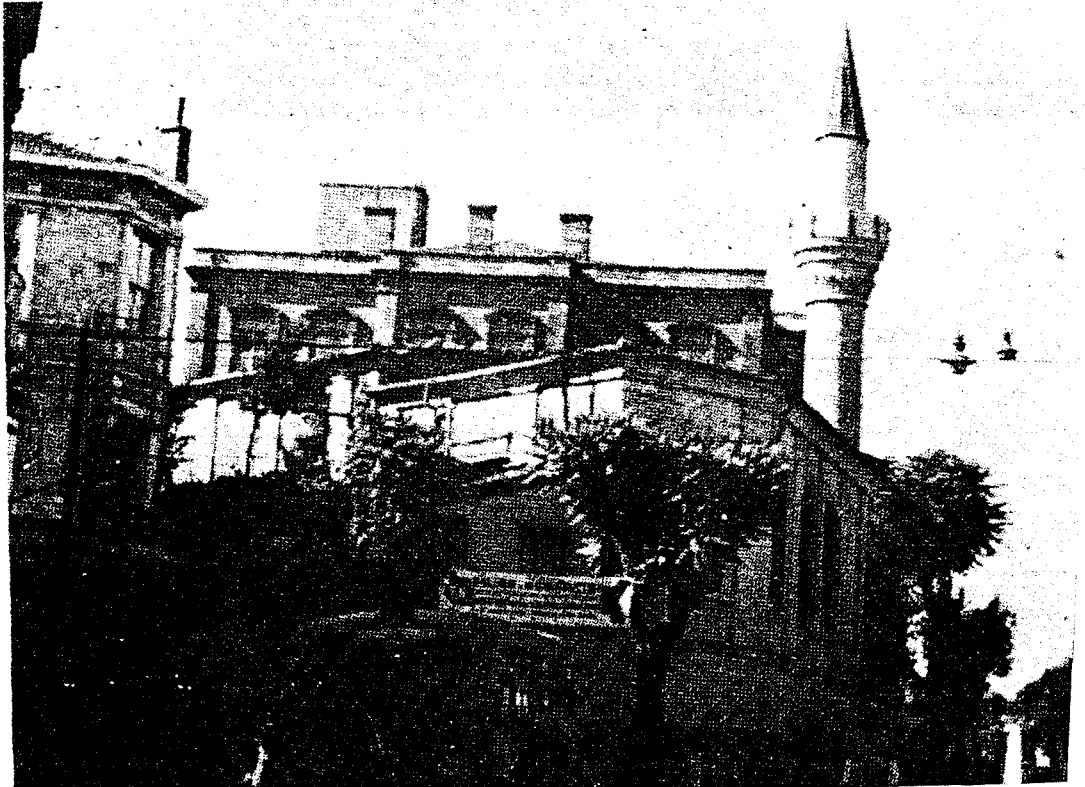
Fotoğraf 84. Hızır Çavuş Camii - genel görünüş.

Fotoğraf 85. Bıçakçı Camii - genel görünüş.

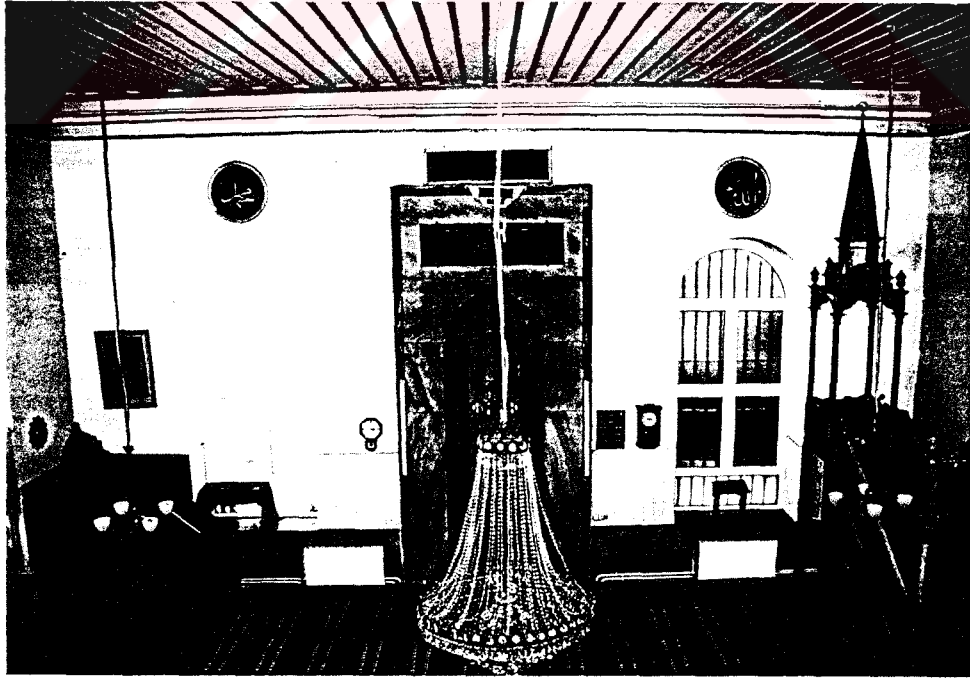
Resim 31. Cezerî Kasım Paşa Camii - genel görünüş. (Ünver, 1996)

Resim 32. Cezerî Kasım Paşa Camii - genel görünüş. (Eminönü Camileri, 1978)

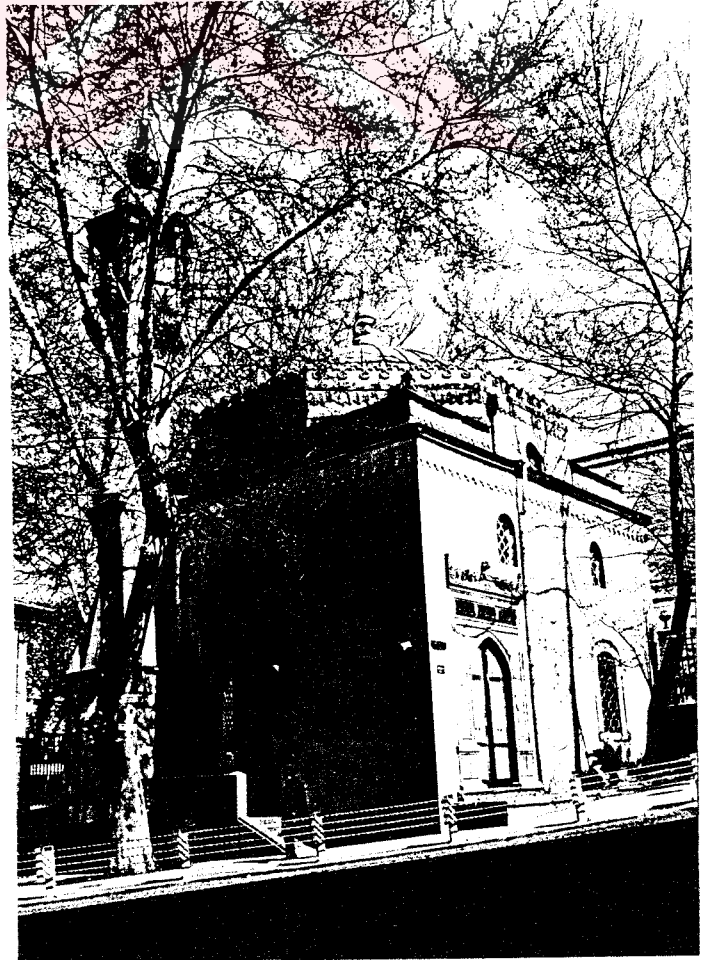
Fotoğraf 86. Gedik Paşa Camii – genel görünüş.

Fotoğraf 87. Gedik Paşa Camii – içeriden görünüş.

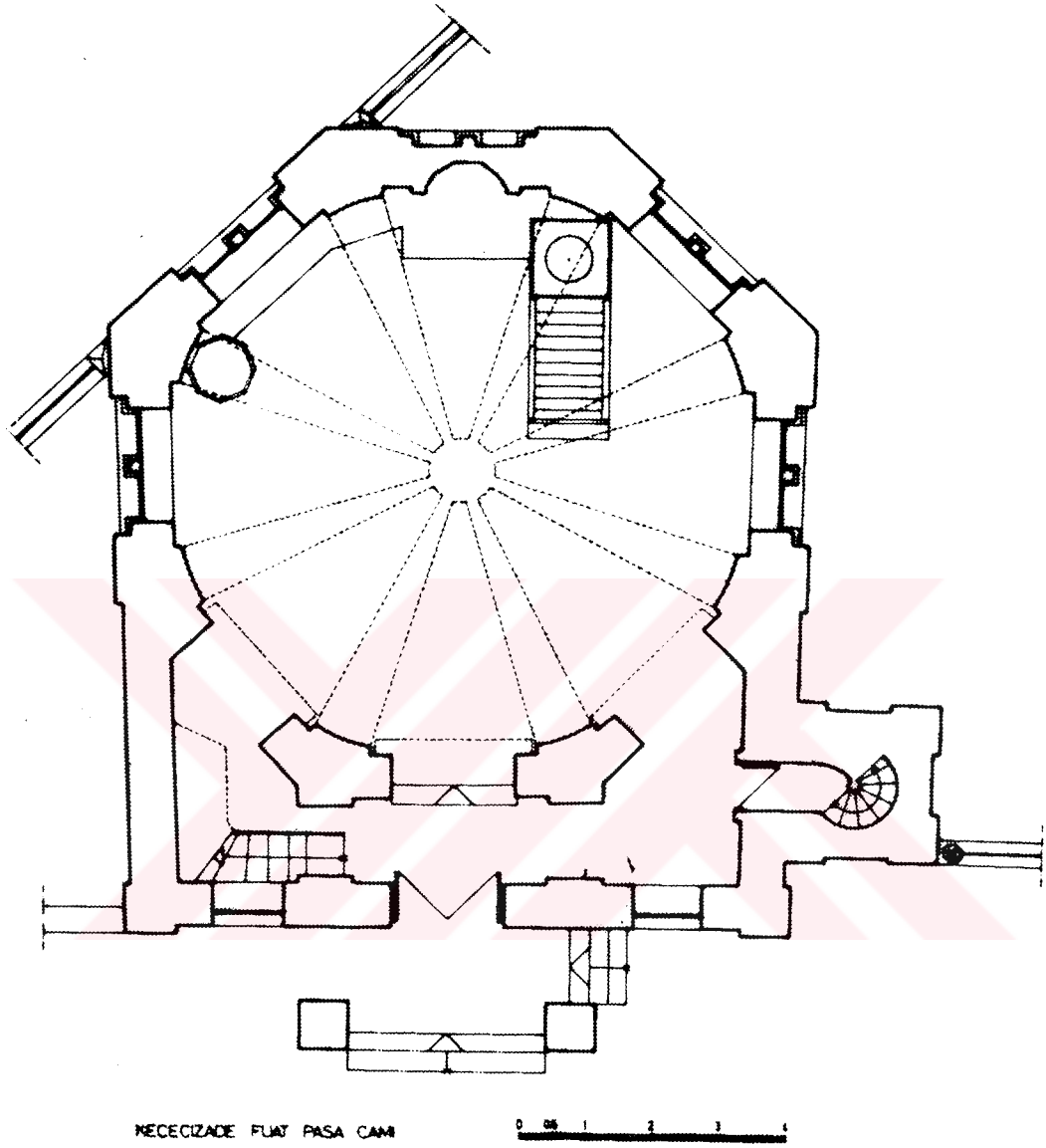
Fotoğraf 88. Kalıçeci Hasan Camii - genel görünüş.

Fotoğraf 89. Nallı Mescid - genel görünüş.

Fotoğraf 90. Âli Paşa Camii - genel görünüş.

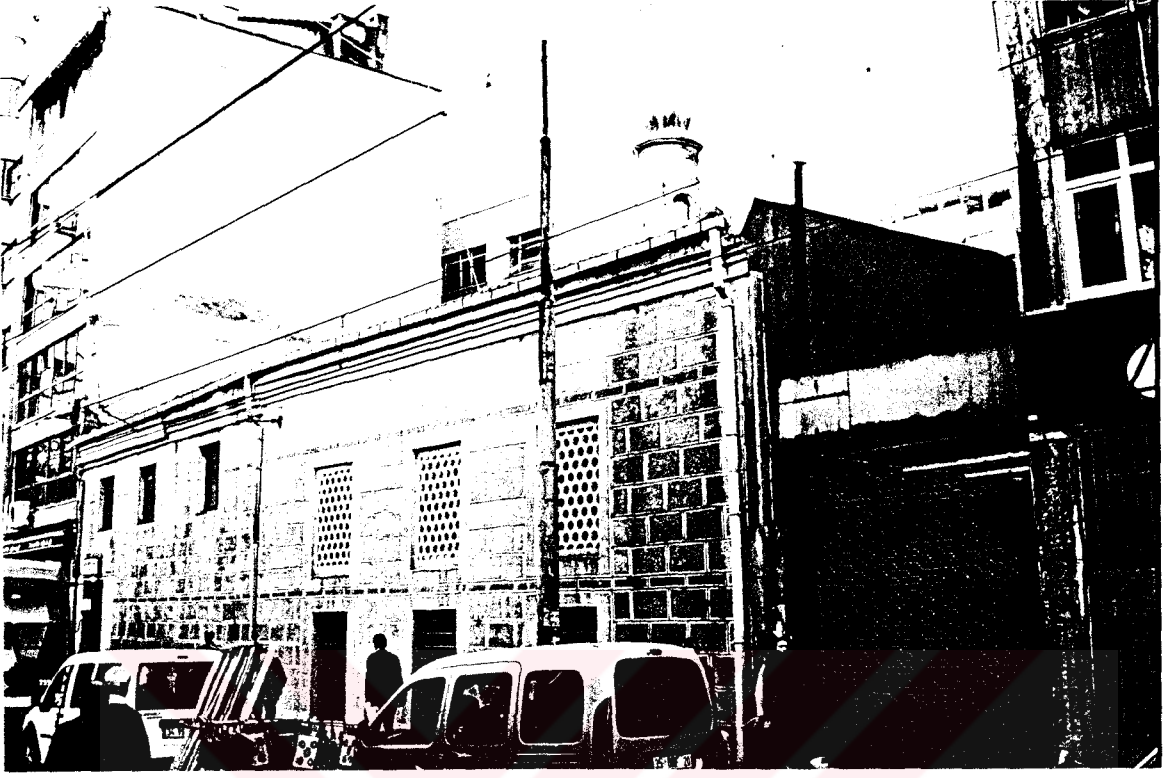
Plan 16. Fuad Paşa Camii planı. (Ögel, 1989, s.66)

Fotoğraf 91. Fuad Paşa Camii - genel görünüş.

Fotoğraf 92. Fuad Paşa Camii - içeriden görünüş.

Fotoğraf 93. Karaki Hüseyin Çelebi Camii - genel görünüş.

Fotoğraf 94. Dibek Camii - genel görünüş.

KUMKAPI
BEHRAM ÇAVUŞ
CAMII
YAPIM 1595 TAMİR 1881
BEHRAM ÇAVUŞ MUSTAFA TEVFEK

otoğraf 95. Behram Çavuş Camii - genel görünüş.

Fotoğraf 96. Behram Çavuş Camii -içeriden görünüş.

Fotoğraf 97. Molla Hüsrev Camii - genel görünüş.

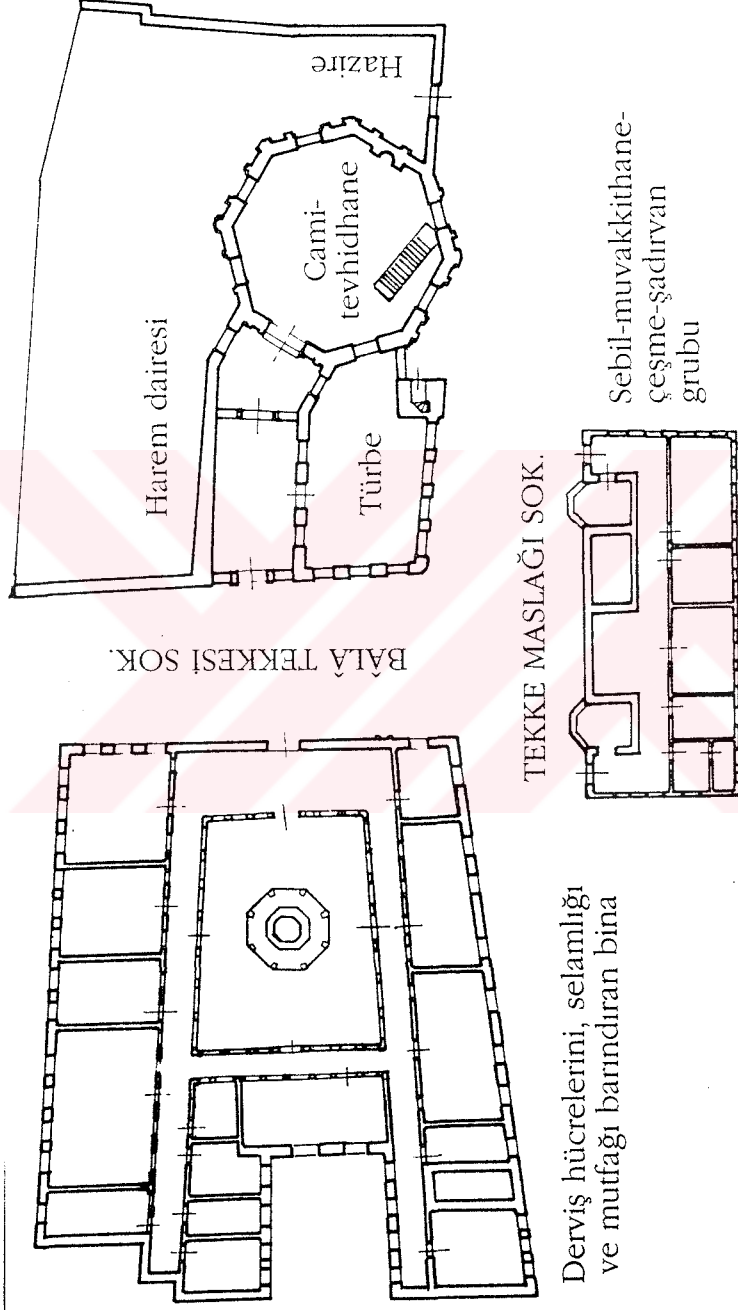
Fotoğraf 98. Emir Buharî Tekkesi - genel görünüş.

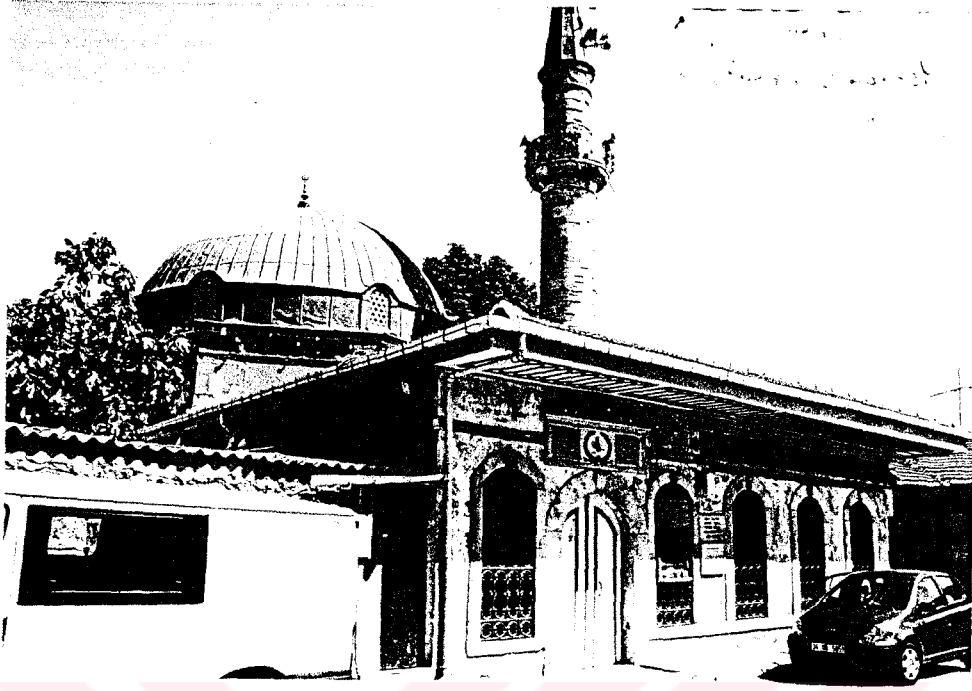
Fotoğraf 99. Pazar Tekkesi –Türbeden genel görünüş.

Fotoğraf 100. Kadem Tekkesi - genel görünüş.

Plan 17. Bâla Tekkesi vaziyet planı. (Tanman, 1994: 6)

Fotoğraf 101. Bâlâ Tekkesi - genel görünüş.

Fotoğraf 102. Sofular Tekkesi - genel görünüş.

Resim 33. Olanlar Dergâhı - genel görünüş. (Tanman, 2003: 313)

Fotoğraf 103. Aya Konstantin Kilisesi - genel görünüş.

Fotoğraf 104. Panagia Suda Kilisesi - genel görünüş.

Fotoğraf 105. Hagios Nikolaos Kilisesi - genel görünüş.

Fotoğraf 106. Hagioi Theodoroi Kilisesi - genel görünüş.

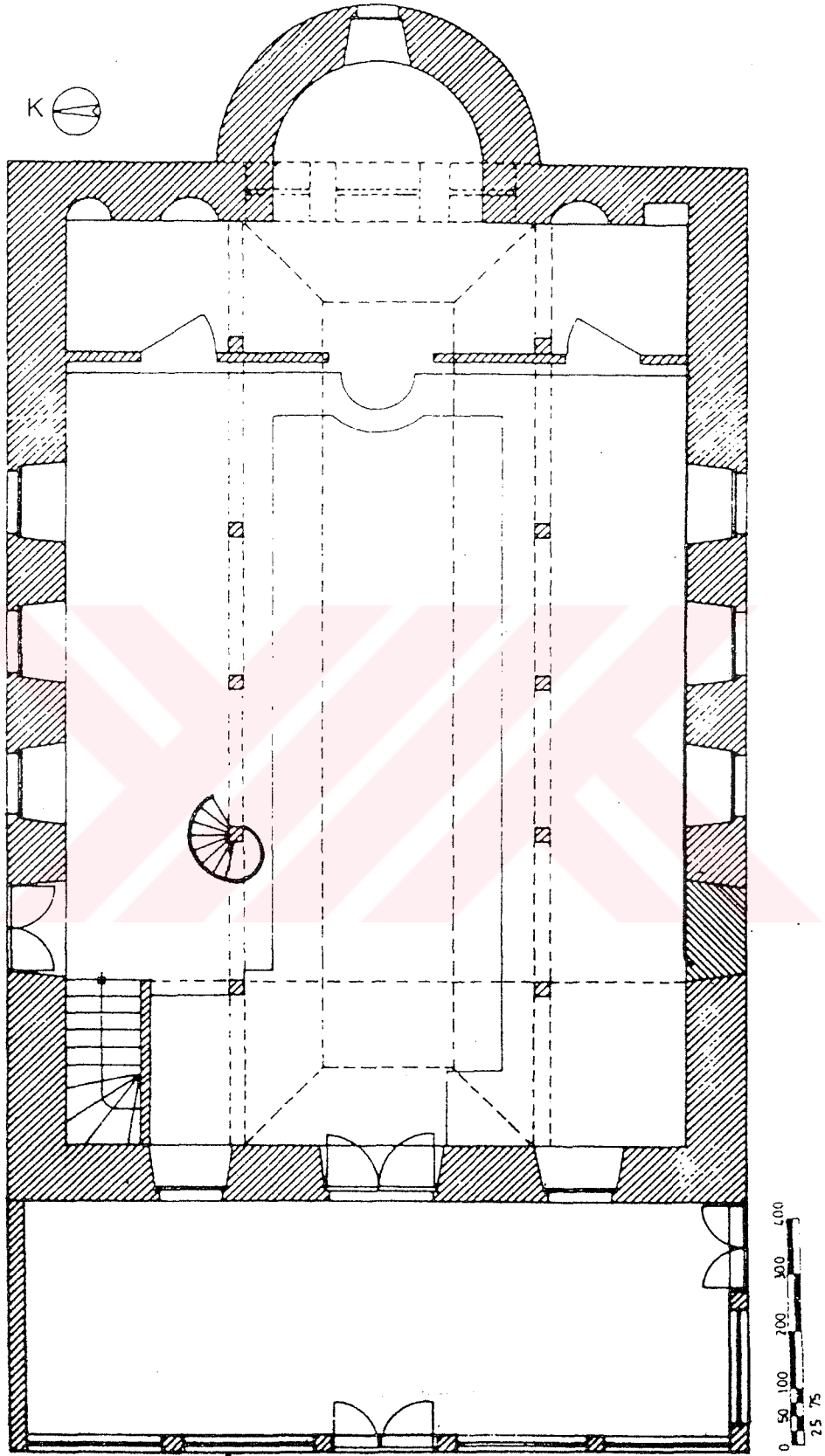
Fotoğraf 107. Hagios Nikolaos Kilisesi - genel görünüş.

Fotoğraf 108. Analepsis Kilisesi - genel görünüş.

Fotoğraf 109. Hagios Georgios Kilisesi - genel görünüş.

Plan 18. Aya Dimitri Kilisesi planı. (Karaca, 2001)

Fotoğraf 110. Aya Dimitri Kilisesi - genel görünüş.

Fotoğraf 111. Meryem Ana Kilisesi - genel görünüş.

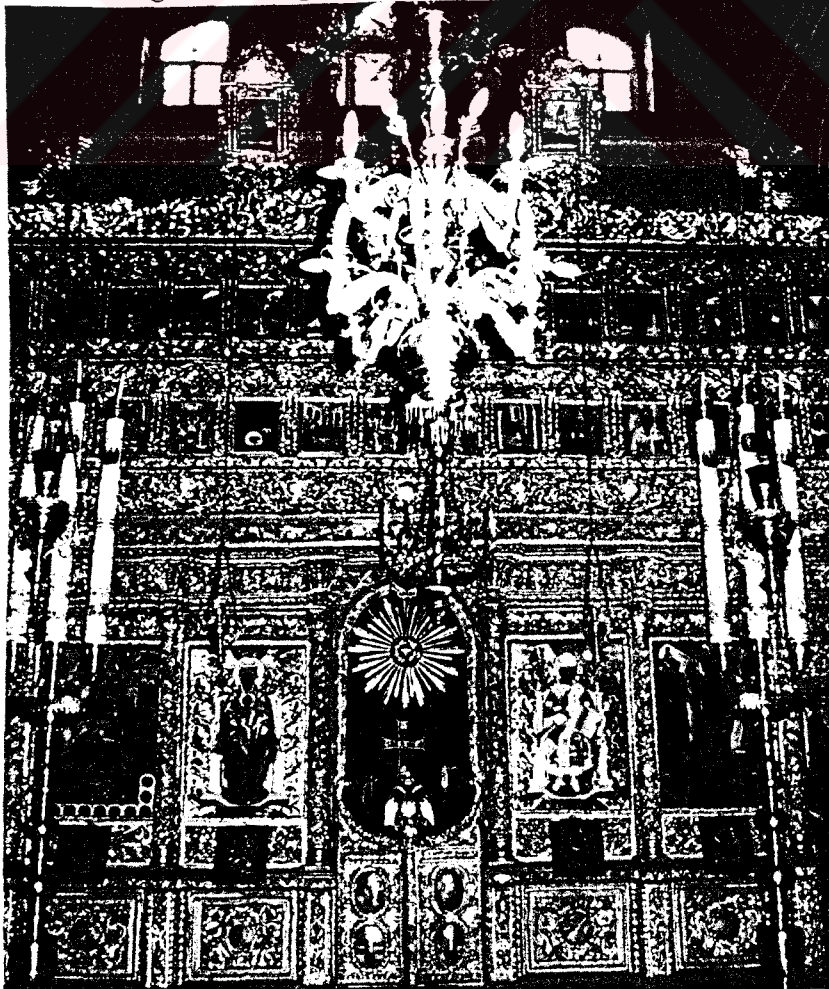
Fotoğraf 112. Panagia Uranon Kilisesi - genel görünüş.

Fotoğraf 113. Hagios Georgios Kilisesi - genel görünüş.

Fotoğraf 114. Hagios Georgios Patrikhane Kilisesi - genel görünüş.

Fotoğraf 115. Hagios Georgios Patrikhane Kilisesi - içeriden görünüş.

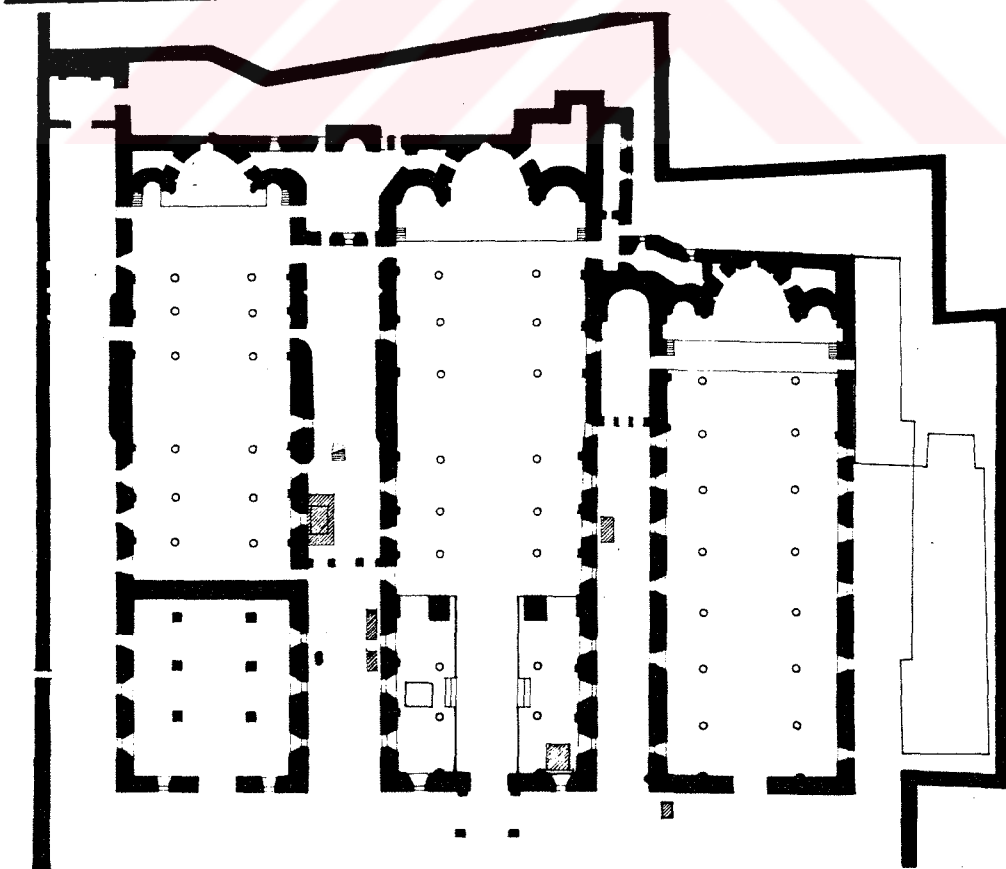
Resim 34. Meryem Ana Ermeni Patrikhane Kilisesi - genel görünüş.
(Barış, 1975)

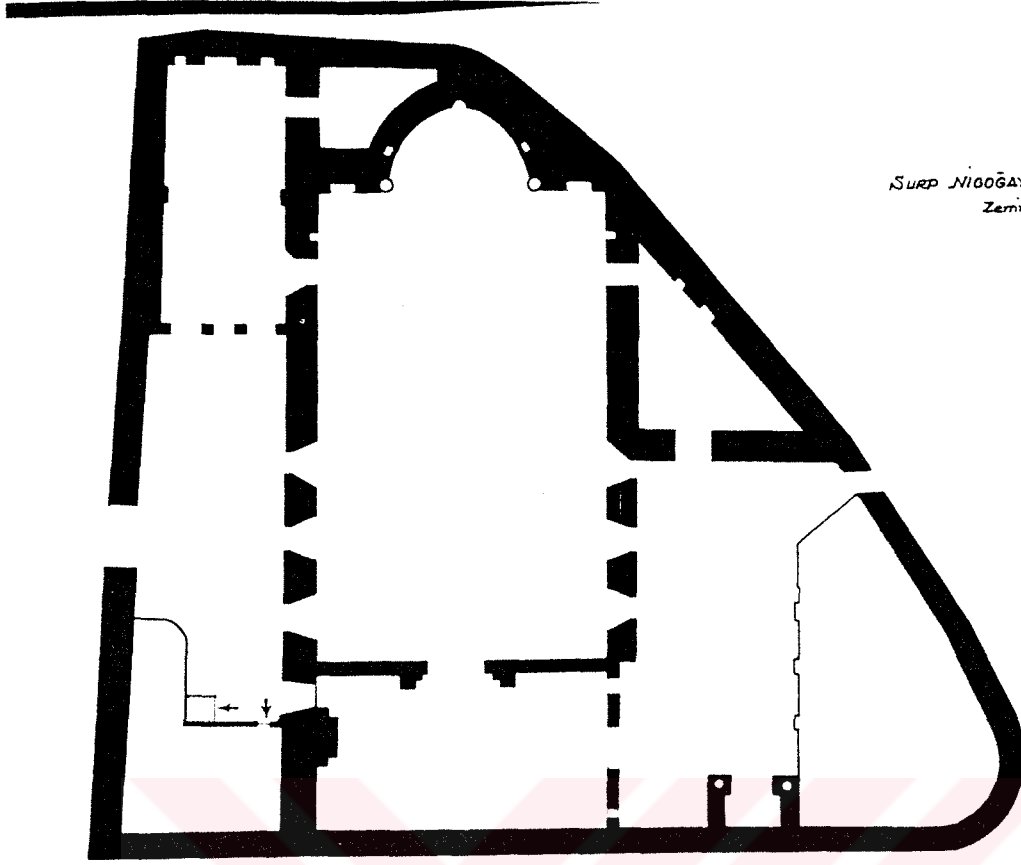
Resim 35. Meryem Ana Ermeni Patrikhane Kilisesi - içeriden görünüş.
(Barış, 1975)

Fotoğraf 116. Panagia Kilisesi - genel görünüş.

Plan 19. Meryem Ana Ermeni Patrikhane Kilisesi planı. (Barış, 1975)

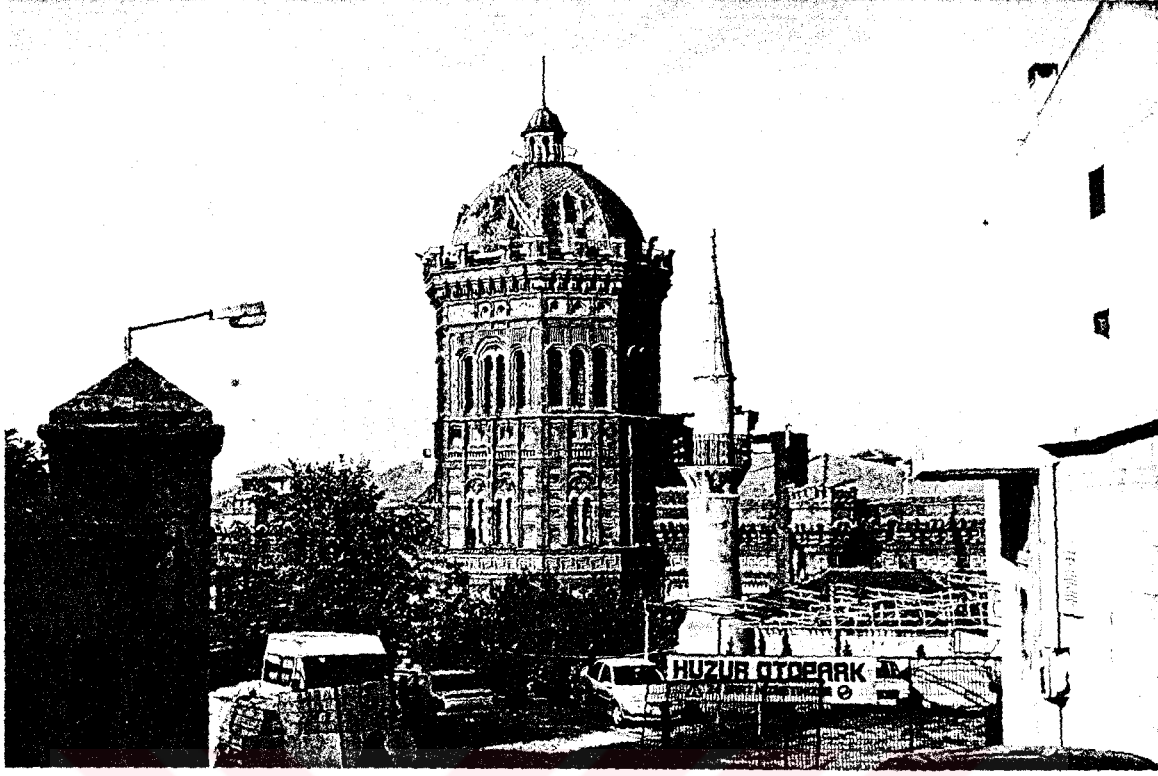

TOPKAPI
SURP NİĞOGAYOS ERMENİ KİLİSESİ
Zemin Kat Planı
[Ölçek : 1/100]

Plan 20. Surp Niğogayos Ermeni Kilisesi planı. (Barış, 1975)

Fotoğraf 117. Surp Niğogayos Ermeni Kilisesi - genel görünüş.

Fotoğraf 118. Fener Rum Erkek Lisesi - genel görünüş.

Resim 36. Sultan Ahmet Camii Muvakkithanesi - genel görünüş. (Eldem, 1979)

Fotoğraf 119. Sultan Ahmet Camii Muvakkithanesi - genel görünüş.

Fotoğraf 120. Ruhi Bey Çeşmesi - genel görünüş.

Foto 121. Canfeda Kadın Cismesi – genel görünüş.

ÖZGEÇMİŞ

16.10.1973 yılında İstanbul'da doğdum. İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamladıktan sonra 1990 yılında Fatih Kız Lisesi'nden mezun oldum. 1991 senesinde İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nü kazandım. 1995 yılında mezun oldum ve aynı yıl İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans programına başladım. 1996 senesinde İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Türk ve İslam Sanatı Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi oldum. 1998 senesinde "XVIII. Yüzyıl İstanbul Hanlarının Cephe Kuruluşları" konulu tezim ile İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanatı Anabilim Dalı'ndan yüksek lisans derecesi aldım. 1998 yılında aynı anabilim dalında doktora yapmaya başladım. Halen aynı anabilim dalında Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktayım.